

Marianne Philips
Henri van de overkant

SALAMANDER

Marianne Philips
Henri van de overkant

De geschiedenis van *Henri van de overkant* is die van een jeugd tussen twee werelden. Een jeugd op de kentering der tijden, die, geboren uit het oude, zich tastend een weg zoekt naar het nieuwe, maar aan dat 'nieuwe', de toekomst, geen deel heeft. Henri staat tussen twee eeuwen, tussen twee werelden en twee geslachten.

Marianne Philips is een zuiver en intuïtief waarneemster, die zich in deze met prachtige en voorname stijl geschreven roman laat kennen als een van onze grootste schrijfsters.

Henri van de overkant

Salamander

Marianne Philips

Henri van de overkant

Een jeugd tussen twee eeuwen

Amsterdam

Em. Querido's Uitgeverij N.V.

1963

Eerste druk 1936, vijfde druk, opgenomen in de Salamander 1963

Copyright 1963 by Em. Querido's Uitgeverij N.V., Amsterdam. Niets uit deze uitgave mag worden verveelvoudigd of openbaar gemaakt door middel van druk, fotokopie, microfilm of op welke wijze ook, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever. No part of this book may be reproduced in any form, by print, photoprint, microfilm or any other means without written permission from the publisher.

I

Maurice Godschalk. Antiquités.

Het stond op het raam met degelijk vergulde letters, imposant, glanzend van het goud en afgezet met een rood lijntje. Zo zagen het de mensen, die uit de Oude Hoogstraat kwamen en de brug van de Kloveniersburgwal opliepen.

Maar wie in mijnheer Godschalks expositiezaal door de vensters naar buiten keek, zag de rare spiegelbeelden van de letters en hun glansloze bleekwitte achterzij.

Mijnheer Godschalk zelf zag al lang over de letters heen, binnen en buiten. Hij wist er ook nu niet van, dat ze hem hun lelijke rug toekeerden, en het beetje daglicht onderschepten dat hij trachtte te vangen bij het raam. Hij stond daar in het schijnsel dat uit de grauwe decemberlucht door zijn bovenramen zakte en draaide nauwlettend een majolicaschaal om en om in zijn handen. Zelfs in het late wintermiddaglicht iriseerde een kostelijke glans over het oude aardewerk, zonneschijn uit een blauwe Italiaanse lucht over groengolvende vlakten.

De schaal was 's middags aangekomen en mijnheer Godschalk zocht naar een merk. Op een empirebuffetje, naast hem, lag het standaardwerk over Italiaanse ceramiek, waarin hij maar niet kon vinden wat hij zocht; het bladeren en zoeken had hem ontevreden gemaakt en nerveus, want hij kon niet tegen onzekerheid.

'Vitelle mag niet meer voor me inkopen,' pruttelde hij en greep naar een loep. 'Wat denk jij ervan?' vroeg hij de bediende, een dunne blonde jongeman die stond toe te zien.

'Mooi werk, – een unicum...' – 'Ja, ja,' zei mijnheer Godschalk ongeduldig, 'maar wat is het nu, – Gubbio?'

'Zou het Deruta kunnen zijn?' waagde de bediende.

'Nonsens!' wees mijnheer Godschalk terecht, 'dacht jij dat er nu nog zo'n stuk onbekend Deruta aan de markt kon komen?'

't Is toch een magnifiek stuk,' vond de bediende.

'Inderdaad,' zei mijnheer Godschalk nadenkend, 't is magnifiek, – en zo gaaf – 't is haast te mooi om echt te zijn. Als ik op mijn gevoel af wilde gaan, zou ik het om zo te zeggen kunnen zoenen, – maar wanneer ik het niet thuis kan brengen met periode en al, krijgt Vitelle het terug, al stuurt hij me tien certificaten. Ik moet voor mijn goed kunnen instaan.'

De bediende glimlachte beleefd instemmend. Mijnheer Godschalk

streek langs zijn lang glimmendzwart achterhoofd, zo had hij sinds zijn kinderjaren Maurice Godschalk in de plooi gestreken en nog altijd, wanneer hem iets uit zijn evenwicht dreigde te brengen, gleed zijn smalle ivoorkleurige hand vol toegenegen bescherming over zijn gesoigneerde volwassen kruin.

De bediende behield de glimlach niet langer dan noodzakelijk. Hij bekeek de patroon van terzij, er viel niets nieuws meer te ontdekken. Mijnheer Godschalk was al lang af, kant en klaar, een gezien antiekhandelaar en -kenner, drager van een bekende joodse firmanaam, bij wie een aankomend bediende dankbaar en met respect in de leer kon zijn. En ook uiterlijk voorbeeldig: rechtop en correct in zijn donker colbert, de fijne gouden lorgnet precies op de aangewezen plaats bovenaan zijn smalle lange neus. Het zwarte snorretje stond al even correct overeindgepunt zoals het hoorde, zelfs nu mijnheer Godschalks tanden nerveus waren geplant in een wrevelige onderlip. Als hij niet uit zulke oplettende, wat zwaarmoedige bruine ogen door de glazen van zijn lorgnet had gekeken, zou zijn gezicht niet expressievoller zijn geweest dan dat van Allegro, de dansmeester, nu echter kon zelfs de bediende zien, dat mijnheer Godschalk zijn ogenblikken van pessimistische twijfel en gekortwiekten verlangen moest hebben.

'Zet die schaal daar op de penanttafel!' zei mijnheer Godschalk. 'Ik wil eens horen wat deze en gene ervan zegt. En steek het gas in de achterzaal vast op.' Meteen vaagde hij de schaal uit zijn aandacht, want hij bestreed in zichzelf met overleg een neiging tot toberigheid.

Hij bleef staan voor het venster, zijn ogen volgden het verkeer over de hoge brug. Een bierkar rolde aan achter twee zware paarden, de vaten schokten; een donker gerommel sloeg op tegen de huizen, toen dreef het als een onweer af naar de kant van de Dam. Een glimmende landauer kwam stapvoets aanrijden aan de overkant, langs het Oost-Indische Huis, en mijnheer Godschalk apprecieerde aandachtig het gemak waarmee de paarden om een stilstaande sinaasappelkar zwenkten en de helling van de brug bestegen. Maar bij de afrit aan deze zij ontweek de koetsier nog maar juist de vooruitstekende krukken van de beenloze bedelaar aan de brugleuning, 't was dan ook een moeilijke draai. Mijnheer Godschalk zag afwezig toe en schrikte niet overmatig. Hij hield niet van de krukkeman met zijn rood dronkemansgezicht; iedermaal als hij hem over de brug zag weghobbelen naar het kroegje op de hoek van de Hoogstraat, moest hij zich ergeren aan de vent.

De invalide zat nog verbouwereerd de landauer na te kijken maar mijnheer Godschalk stond alweer rustig geleund tegen het venster,

zijn vingers trommelden een wijsje tegen het glas, het liedje uit de operette van de Bettelstudent, die hij juist de vorige avond was gaan zien in het Paleis. 'Als niemand mij meer crediteert...' Hij neuriede zachtjes terwijl hij wegvoer in het zog van zijn dwalende gedachten.

'De Bettelstudent, niets dan operette-onzin, – maar wat zou 't een gemak zijn als men niet meer met geld te maken had, – 't antiek moest natuurlijk zijn waarde houden anders was de aardigheid eraf, – maar wat zou het een hoop minder last geven met de huizen, – je huizen die leegstaan, en de achterstallige huur. Dat vader ook niets dan huizen wou hebben, wat een last die huizen...'

Zijn vingertoppen trommelden de Bettelstudent, zijn ogen telden zijn huizen aan de overzij van de gracht voorbij de brug. Nummer 40, 38, 36, – 34 viel eruit, dat had die kaasboer nooit willen verkopen, 30 op de hoek van de Bethaniestraat. Jawel, daar staan ze weer op de huisdeur te krassen, zulke kinderen toch, – hoe kan men iets dat gaaf is, willen vernielen?

Waarachtig, die pastoor waarschuwt ze nog, netjes van die man. Nou roepen ze hem na, natuurlijk, dat hoort erbij, – en 't is nogal een bejaard iemand, – eerbied kennen ze niet meer. – Een oude man, een boerenpastoor, – wat een groene soutane, hoe wil zo'n man er zo bijlopen? Ze hebben toch al genoeg bekijks. En dat rare pak onder zijn arm... Jawel, daar heb je het al: 'Ome Gerrit! Ome Gerrit!' Wat een tuig toch, die overkant. –

Mijnheer Godschalk werd opmerkzaam. De geestelijke stond stil aan de hoek van de brug en de jongens deinsden achteruit, maar de pastoor zag ze niet eens, zijn blik bleef rusten op het venster waarachter mijnheer Godschalk stond uit te kijken, het venster met de gouden letters. Toen keerde hij zich resoluut daarheen en de jongens bleven achter, ze waagden zich niet naar de nette overkant. Zijn soutane haakte aan een kruik van de bedelende invalide, haastig maakte hij zich vrij.

'Die komt hierheen,' dacht mijnheer Godschalk. Hij zag een mager, boers gezicht en een paar afgetrapte schoenen. 'Wat kan die man van me willen?' vroeg hij zich en puntte zijn snorretje op.

De pastoor beklom de hoge stoep. Mijnheer Godschalk had zich van het raam afgewend, hij keek naar de kamerdeur en wachtte af. Even knepen zijn ogen onzeker dicht: hoe sprak men zo'n geestelijke aan? Met 'Eerwaarde' of 'Mijnheer Pastoor'? Hij koos het Eerwaarde.

'Pastoor Lemmens,' stelde de geestelijke zich voor. 'Ben ik hier terecht bij de antiquair Godschalk?'

Mijnheer Godschalk boog. Hij had zijn leertijd in Parijs doorge-

bracht en er aangename manieren bij overgehouden, de pastoor stond er bedremmeld van. 'Wat verschaft me het genoegen?' vroeg mijnheer Godschalk in zijn beste intonatie, die werkelijk haast even beschaafd Nederlands was als bij zijn niet-joodse standgenoten.

'Ik kom van Brabant,' zei de pastoor in zijn zangerige tongval. 'Putte. – Uw adres kreeg ik van de kasteelheer, hij heeft het voor me opgezocht in een boekje, – een catalogus, meen ik. Ik moet u wat laten zien.'

'Is het voor een taxatie?' De antiquair taxeerde nog eens zorgvuldig de bezoeker, daarna wees hij luchtig op een stoel aan de empire middentafel.

'Neen, – o neen, dat niet. – Ziet u maar eens!' De pastoor zat al op de punt van een stoel en ontvouwde voorzichtig papier na papier. Op het krantenomslag volgde een stuk bruin kaftpapier, daarna kwam roze vloeï en toen een lap kleurig oud kerkborduur-sel, dat mijnheer Godschalk een stap dichtër naar de tafel trok. Maar de pastoor vouwde het kleed haastig open en vatte toen met oneindig eerbiedige handen een gesneden eiken madonnabeeldje, dat hij voor mijnheer Godschalk neerzette.

'Zie eens mijnheer.' De pastoor richtte een paar smekende grijze ogen op het beleefd onbewogen gelaat tegenover hem. 'Dit hebben een paar werklui gisteren in mijn kerk gevonden, – 't was weggemetseld in een holle wand. 't Zou kunnen, – 't zou toch altijd kunnen, nietwaar? dat het daar in de reformatie was verborgen geworden, – als u me met zekerheid zou kunnen zeggen hoe oud het kan zijn...?'

Mijnheer Godschalk zette zijn lorgnet af en weer op.

'Antiek is 't in ieder geval,' verzekerde hij.

'Maar dat spreekt toch vanzelf mijnheer. Die mensen hebben het dadelijk bij mij gebracht. Daar kan geen bedrog bij wezen.'

'Neen, neen, dat zeg ik toch juist!' Mijnheer Godschalk strekte zijn hand uit naar het beeldje, de pastoor boog zich onbewust afwerend over de tafel. Maar mijnheer Godschalk had het al tussen twee vakkundige handen gevat, draaide het om en om en krabde toen voorzichtig met een nagel langs het voetstuk, over de laag vettig vuil, die het snijwerk bedekte. Tegenover hem wachtte de pastoor met ineengeklemden handen, in voortdurend verweer tegen zijn impuls om op te springen en het beeldje te redden uit de profane greep.

Mijnheer Godschalk woog de madonna op de hand, zette haar voor zich neer en wendde haar naar alle zijden, oplettend waardeerde hij de contouren. Daarna krabde hij voorzichtig verder

langs de rokzoom. Hij vermoedde houtworm, maar wilde de blijkbaar diep geïnteresseerde geestelijke nietodeloos teleurstellen. "t Is wel degelijk van voor de reformatie," constateerde hij alvast. De wijdopen ogen van de pastoor hechtten zich gespannen op mijnheer Godschalks handen, die bewegende handen leefden tenminste, ze waren anders dan het onveranderlijk beleefd gladbleek gezicht erboven.

'Maar,' – mijnheer Godschalk had nu juist een groep wormgaatjes blootgelegd – 'of u lang plezier van de vondst zult hebben?...' 'Hoezo mijnheer?' De pastoor hield zijn adem in.

"t Is lelijk vermolmd," zei mijnheer Godschalk en zette de madonna terug voor de eigenaar. 'Jammer, 't is goed Frans werk, begin dertiende eeuw.'

'Begin dertiende eeuw?' vroeg de pastoor en slikte krampachtig. Zijn magere adamsappel trilde hevig, mijnheer Godschalk bemerkte het met bevreemding en onrust.

'Begin dertiende eeuw,' sprak hij haastig. 'Zie maar, de plooiën worden al lossen en de arm met het kind strekt zich buiten de verticale. Jammer dat het zo vermolmd is, anders was het nog geld waard ook... Maar wat gaat u nu beginnen, scheelt u iets?' en mijnheer Godschalk wenkte angstig in de richting van de bediende: Water! – De pastoor veegde heftig met een grote vuile zakdoek over voorhoofd en ogen, de zweetparels stonden op zijn neus. Mijnheer Godschalk, als jood en estheet dubbel afkerig van al wat aan ziekte en dood herinnerde, rilde bij de gedachte dat de oude man tegenover hem een beroerte zou kunnen krijgen in zijn huis. 'Neen, neen,' weerde de pastoor hem af, "t is niets, ik ben wat zenuwachtig, en dan de verre reis. – Maar bent u heel zeker dat dit beeld omstreeks twaalfhonderd is gesneden, – zó zeker dat een ander expert me niet meer kan teleurstellen?'

Mijnheer Godschalk glimlachte zelfbewust en toegeeflijk. 'Ik ben hier in Amsterdam wel ongeveer de aangewezen expert voor kerkelijke houtsnijkunst, Eerwaarde. Maar ik wil u wel een introductie bezorgen bij de conservator van de collectie in het Rijksmuseum, dan kunt u nog eens hetzelfde horen wat ik heb gezegd.'

Nu snikte de pastoor hoorbaar achter zijn zakdoek. 'Maar kan ik dan niets voor u doen?' vroeg mijnheer Godschalk, pijnlijk in de war. Hij zag de schouders van de oude man moeilijk op en neer schokken, toen greep hij een Murano drinkglas dat juist onder zijn bereik stond en snelde naar het fonteintje in de gang.

Maar de pastoor schudde zijn hoofd tegen het glas water dat mijnheer Godschalk hem voorhield en drukte zijn armen stijf langs zijn zijden tot zijn lichaam zich weer wat kalmer hield. Hij wilde

zelfs iets zeggen, doch dat lukte nog niet, – ‘wat heeft hij dan toch?’ dacht mijnheer Godschalk, ‘zou hij ’t zich zo aantrekken dat het ding niets waard is?’

‘Kom, kom,’ troostte hij en klopte de oude geestelijke voorzichtig op de rug, “t is lelijk vermolmd, dat is waar, maar we hebben tegenwoordig zulke uitstekende methoden om iets te conserveren, – misschien overleeft dat beeldje u nog wel. Laat u het maar eens hier, dan zal ik zien wat ik eraan kan laten doen.’

Maar de pastoor was al opgestaan en had met bevende handen de kleine donkerbruine madonna in de brokaatlaf gewikkeld. ‘Dank u, dank u, – neemt u mij niet kwalijk, ik was daar wat zenuwachtig, – ’t was zeker een te lange reis, heel van Brabant. – Wat ben ik u schuldig, mijnheer?’

‘Niets, niets Eerwaarde, wat kan ik daar nu voor rekenen?’ glimlachte mijnheer Godschalk opgelucht en alweer gehuld in zijn Parijs air van grand seigneur.

‘Ge deedt het dus om de Liefde Gods?’ vroeg de pastoor en zag mijnheer Godschalk aan met nog natte ogen. ‘Dan dank ik u wel zeer, – en dan moogt ge nu ook wel weten waarom ik uw oordeel vroeg. – Zie, ik wist dat mijn kerk lang voor de reformatie een wonderdadig beeldje had bezeten, een Lievrouwke, dat door een kasteelheer was meegebracht uit Frankrijk. Dat Lievrouwke genas van huidzeer en al het volk uit de omtrek kwam ter beevaart want er is altijd veel huidzeer geweest in onze streken. Maar enfin, na de reformatie was ’t dan zoek. En denk eens aan, – ’t staat nu toch wel vast dat dit het beeldje is en dat onze pastoor het indertijd heeft doen wegmetselen toen de geuzen kwamen. – Ik was zostraks wat ontdaan, – de genade is ook al te groot, – dat ik het juist mag zijn, die het vind. En zo op het rechte moment, midden in deze zware ongelovige tijd!’

Mijnheer Godschalk keek belangstellend toe, terwijl het antiek brokaat opnieuw schuilging in het roze vloeï en dat weer in het pakpapier. ‘Wat gaat u nu verder doen?’ vroeg hij.

‘Nu ga ik’ – de pastoor staarde glimlachend in een zalig verschiet – ‘nu ga ik dan eerst onze bisschop verblijden en een stukje schrijven voor de krant, – en dan ga ik het Lievrouwke aan mijn parochianen tonen, – dat zullen schone dagen worden. Ja, – en wat er dan verder met de beeweg geschiedt, daar mag ikzelf natuurlijk niet in beslissen. Enfin, nu ga ’k dan maar en nogmaals dank, mijnheer!’

Mijnheer Godschalk boog beleefd en glimlachend ten afscheid en wenkte de bediende dat hij zou meegaan tot de huisdeur. Even later stonden ze ieder voor een venster het bezoek na te kijken en

zagen de groene soutane stilhouden bij de bedelaar tegen de brugleuning. Diens roodopgezette dronkemanstronie drukte de hoogste verbazing uit toen hij zag wat in zijn pet viel, subiet zwaaide hij zich omhoog op zijn krukken en haastte zich naar de slijterij op de hoek.

'Die zien ze hier vandaag niet terug!' voorspelde de bediende. Mijnheer Godschalk schudde afkeurend het hoofd. "t Is zonde voor die dronkelap, daar zullen zijn vrouw en kinderen geen plezier van beleven. Zo'n geestelijke moest wijzer zijn.'

Intussen liep de pastoor al langs de overkant, haast struikelde hij over de keien. Ja, — nu draafde die man naar het station, — 'om zijn bisschop te verblijden', — en wat zou hij moeten antichamberen en parlementeren eer hij verder kwam met zijn processie! Mijnheer Godschalk schudde nogmaals zijn hoofd en meteen verscheen het bijbehorend glimlachje, toegeeflijk ironisch maar ook een tikje weemoedig. Hij duidde op de plek waar het Mariabeeldje had gestaan en zei tegen de bediende:

'Daar kan die oude man nog heel wat last van krijgen.'

Maar toen de pastoor was verdwenen in de rossige mist van de Nieuwmarkt, zuchtte mijnheer Godschalk en streek langdurig over zijn achterhoofd. Hij streek net zolang tot hij zich schouderophalend kon afwenden van het raam. 'Sluiten maar, het is bijna sabbat,' zei hij. De bediende liet de stores zakken. Mijnheer Godschalk stak vagelijk een hand omhoog en ging naar de deur. Daar echter bleef hij staan en vroeg op quasi-luchtige toon:

'Wat zegt men nu eigenlijk tegen zo'n man, — Eerwaarde of mijnheer Pastoor?'

'Henri,' zei juffrouw Augusta, 'kijk eens, daar is iemand om met je te spelen!'

Henri Godschalk drukte zijn neusje plat tegen het raam, omdat juist aan de overkant, langs het dak van het Oost-Indische Huis, Sinterklaas kwam aanrijden. Ja, tussen al die kleine spitse daakjes zag hij heel duidelijk de punt van een mijter bewegen. Hij kon zo niet zien of er wel een gouden kruis op stond, want het was al donker buiten en ook een beetje mistig. De lantarens aan de overkant werden juist aangestoken, nu scheen hun licht van onder op tegen de huizen, maar boven de daken zag je nog dat er avondrood was geweest.

'Sinterklaas kan natuurlijk niet veel meer zien,' bedacht Henri, 'ach, wèl waar, Sinterklaas ziet 's nachts evengoed als overdag, en

het paard natuurlijk ook, dat moet zijn poten toch zomaar in het donker op al die smalle randjes en goten zetten, – zou het groene ogen hebben zoals de poes? – neen dat hoeft niet eens, Onze-Lieve-Heer ziet ook alles zonder licht.' Of Sinterklaas nu oversteken zou, overspringen naar deze zij van de gracht waar de gewone mensen wonen? Of zou hij aan de overkant blijven en met zijn schimmel over de Hoogstraat springen? Aan de overkant, naar de Nieuwmarkt toe, wonen de arme mensen in smalle huizen, beneden en boven op elke verdieping allemaal verschillende vaders en moeders met kinderen, er hangen ook iedere dag waslijnen met hemden en rooie broeken en blauwe onderrokken. De overkant is heel anders dan de gewone kant, – waar zou Sinterklaas nu 't eerst heenrijden?

'Kom maar binnen kind en doe je manteltje uit,' zei juffrouw Augusta. 'En je schoenen ook, – kijk eens wat een modder! Je kunt hier in de kamer wel op je kousen lopen, of misschien heb ik nog een paar oude toffeltjes van Henri. Het zeil is juist gewreven.'

Juffrouw Augusta was precies op de zeilen, alle zeilen in huis waren altijd juist gewreven, juffrouw Augusta kon niet velen dat er iets dof bleef in huis. Als mijnheer Godschalk een stuk antiek snijwerk mee naar boven bracht of een Chinese brons, die hij eens een paar weken zelf aankijken wou eer hij de verkoopprijs bepaalde, legde hij er briefjes bij: niet wrijven! Juffrouw Augusta wreef natuurlijk niet zelf, ze liet wrijven, daar waren de meiden voor. 'Henri,' vroeg juffrouw Augusta, 'waar zit je eigenlijk?'

Het jongetje hield zich stil als een muisje achter het lange gordijn, want nu moest Sinterklaas dadelijk achter dat grote schuine dak voor de dag komen.

'Ik haal even de toffeltjes, kind,' hoorde hij juffrouw Augusta zeggen. Dat gaf uitstel, gelukkig. Ja hoor, daar kwam Sinterklaas langs de goot van het Oost-Indische Huis. Een mijter en de staf en iets wits dat de baard wel zou zijn en het paard natuurlijk, maar wat jammer dat alles zo donker was, nu kon hij het niet helemaal echt met zijn ogen zien. En opeens, of Sinterklaas dat wist, daar viel een rode lichtstreep uit de hemel op Sint en de schimmel en die stonden daar nu op het dak nog veel mooier dan op de grote prent bij Vlieger.

Meteen was alles weer weg en nu bleef alleen het dak, het was weer gewoon zwart. Maar juffrouw Augusta was tegelijk helemaal aanwezig.

'Henri,' zei ze, 'kijk eens wie daar is!'

Juffrouw Augusta had een kalme bedaarde stem, ze schreeuwde

nooit maar ze zei de dingen totdat je ze hoorde. Henri moest wel de donkere kamer inkijken en dat was heel jammer nu Sinterklaas juist aan het rondrijden was. Maar ze zou niet meer weggaan eer hij antwoord had gegeven, daarom zei hij: 'Ik kan niets zien, juffrouw.'

'Wacht maar,' zei juffrouw Augusta en ze zocht de lucifers die ze altijd bovenop de kast legde omdat Henri er niet aan mocht komen, toen streek ze eerst een uitgebrande lucifer langs het doosje, want de uitgebrande lucifers stopte juffrouw Augusta weer tussen de andere in, en toen lukte het en hield ze een rossig vlammetje bij het gas. Dat plofte en plofte totdat ze het kraantje had op- en neergewipt en toen stond alles opeens in het felle licht, het nieuwe witte gasgloeilicht waaraan Henri nog helemaal niet was gewend.

'Hier is Mietje,' zei juffrouw Augusta. 'Mietje van Betje van de overkant. Ze is vroeger ook al eens bij je geweest, maar dat weet je zeker niet meer?'

Henri keek naar het meisje en hij vond haar niet vreemd, misschien wist hij toch nog wel dat ze vroeger eens bij hem was geweest. Hij wipte zichzelf van de vensterbank af en kwam dichterbij. Mietje was door juffrouw Augusta onder het gaslicht midden in de kamer gezet, daardoor kon hij haar erg goed zien. Ze had een donkerrood wollen kapertje op zoals de arme kinderen dragen, daar onderuit krulden blonde haartjes, bijna geel zo blond waren ze, maar haar neusje was rood, van de kou natuurlijk. En dan had ze nog rode wangetjes en rode handen en een snoertje rode kralen om haar hals. Maar haar ogen waren blauw. Henri vond het grappige ogen, ze glommen als poppeogen, helderblauw tussen zwarte streepjes. Iedereen die hij kende had bruine of zwarte ogen, behalve Stina de meid, maar die had niet zulke echte blauwe.

'Ben jij Henri van de overkant?' vroeg het meisje.

'Nee, ik ben Henri Godschalk, Kloveniersburgwal 45,' reciteerde Henri zijn lesje. Juffrouw Augusta had het hem ingeprent in geval (een ondenkbaar geval) dat hij eens verloren mocht raken. 'Jij bent zeker het kind van Betje van de overkant?'

Henri zei het een beetje verlegen, hij hield wel van Betje van de overkant, die de stoepen boende en het koper poetste. Maar over het kind van Betje praatten ze allemaal met zo'n rare stem, dat hij niet goed wist of het meisje nu een gewoon kind kon zijn waarvan Betje gewoon de moeder was.

'Heet jij Mietje van de overkant?' vroeg hij.

'Ik heet Mietje van Bet,' zei het meisje. 'Wat was je aan het spelen?'

'Waarom kom je hier?' vroeg Henri.

'Wat deed je toen ik binnenkwam?' vroeg Mietje.

Henri stak zijn vinger in zijn mond, dat deed hij nog wel eens een enkele maal als hij moest nadenken. Hij was al vergeten dat hij had zitten uitkijken naar Sinterklaas. 'Ik deed niets, geloof ik,' zei hij, 'maar we kunnen wel wat gaan spelen.'

'Heb je speelgoed?' vroeg Mietje.

'O een heleboel,' antwoordde juffrouw Augusta, 'maar hij speelt er niet mee. Wil je het eens zien?' En ze deed een kast open.

Henri keek mee in de kast. Alles wat er stond, kende hij. De prentenboeken had juffrouw Augusta allemaal al voorgelezen en de plaatjes bleven altijd hetzelfde. Eén boek was er, met trekplaten, als je aan het papieren reepje trok, ging de tong van de hond en de staart van de eekhoorn heen en weer, er was ook een heks waarvan de kromme kin venijnig kon bewegen, maar iets anders kon er nooit mee gebeuren. De blokken uit de dozen met de zes verschillende platen kon hij allemaal neerleggen zonder zich te vergissen, daarom bouwde hij er wel eens torens van, maar dat mocht eigenlijk niet omdat bij 't omvallen het papier losliet. En als je eens een nieuwe blokkendoos kreeg, kende je de platen toch direct. De soldaten en de vesting leken wel leuk, maar als ze eenmaal waren opgezet, kon je er niets meer mee doen. Het tekenleitje was van matglas, als er met potlood op was getekend, moest je boenen om het er weer af te krijgen, en overtrekken is geen tekenen.

Tekenen deed hij natuurlijk wel, iedere dag, op het behangselpapier, omdat behangsel niet wordt schoongemaakt en ook niet kan wegraken. Maar juffrouw Augusta mocht het niet zien, ze zag het ook niet, want het was het behangsel onder de vensterbank achter het gordijn, zo diep kon ze zich niet bukken.

'Waar wil jullie nu mee spelen?' vroeg juffrouw Augusta.

'Met alles!' zei Mietje, die met grote ogen de kast inkeek.

'Dat gaat niet, één ding tegelijk, anders maak jullie rommel,' zei juffrouw Augusta.

'Waar willen we mee spelen?' Mietje gaf Henri een duwtje.

'Met wat jij wilt,' zei Henri. Hij had nog niet bedacht, dat hij mee zou kunnen spelen.

'Dan wil ik, dan wil ik,' – Mietje zuchtte van heerlijke verwachting, – 'dan wil ik de soldaten en die vesting en een trein en een pakhuis en dan maken we een echte stad met alles erin en met een vrachtwagen en een winkeltje.'

't Is een hebbertig kind,' dacht juffrouw Augusta. 'Nu gaat ze haar deftige gezicht aantrekken,' wist Henri.

'Neen dat gaat niet,' zei juffrouw Augusta uit haar hoogste be-
daarde beslistheid, 'je blijft maar een half uurtje, 't is niet de moei-
te om zoveel overhoop te halen.'

Henri zag dat juffrouw Augusta best de tijd had, want ze had haar
zwartzijden boezelaar met de kantjes al aan, maar ze zou voor het
kind van Betje van de overkant zeker niet op een stoel klimmen
of de trein uit de gangkast halen. Daarom zei hij beleefd:

'Zou u 't alstublieft voor deze keer willen geven, juffrouw Augus-
ta? Ik heb de hele dag nog niet om speelgoed gevraagd. Ik zal
straks alles wel weer inpakken en u aangeven.'

Toen klom juffrouw Augusta, die gaarne een pedagogisch vertrou-
wen ontwikkelde, eerst op een voetenbankje en daarna bovenop
een stoel om de vesting en het pakhuis van de bovenste plank aan
te geven, en ze knielde op een matje voor de kast en zocht de doos
met soldaten, de vrachtwagen en zowaar het winkeltje, waarin al-
tijd de flesjes omvielen, zelfs haalde ze de trein uit de gangkast,
maar die mocht Henri niet meer laten rijden, want zo dadelijk
zou de sabbat beginnen.

'Zo,' zei juffrouw Augusta, 'nu heb jullie alles en over een uurtje
kom ik Mietje weer halen.'

Daarna maakte ze het rode kapertje los, meteen keek ze uit voor-
zorg tussen de blonde krulletjes, maar ze zag geen onraad. Wel
snoof ze het armoedige luchtje van chloor en groene zeep, maar
ja, dat hoorde erbij. Toen ging ze naar het raam en liet de gordij-
nen zakken, de witte lancaster gordijnen, die Henri zo lelijk vond,
bijna net zo lelijk als de witgeschilderde jaloezieën die er vroeger
hadden gehangen. Henri had een hekel aan alle witte dingen.

'Je hebt weer met je neus tegen het raam gezeten,' zei juffrouw
Augusta en wreef met het plat van haar duimnagel over de ronde
vette plekjes op de ruit. 'Kun je dat dan niet laten?'

'Ik heb naar Sinterklaas zitten kijken,' herinnerde zich Henri en
stoof naar het raam om nog gauw even te zien waar de schimmel
nu reed, maar juffrouw Augusta liet snel het gordijn afrollen, de
franje schoot tot over de vensterbank.

'Sinterklaas is bij ons op 't schooltje geweest,' vertelde Mietje. 'En
toen moest ik hem op z'n bakkes zoenen en toen wou ik niet. En
toen heeft hij me toch op schoot genomen en ik mocht zijn mantel
voelen, die was nog zachter, nog zachter...'

'...dan fluweel?' vroeg Henri.

'...dan het binnenste van de schil van een tuinboon,' zei Mietje.
'En ik heb hem over zijn baard gestreken.'

'Ik zou hem ook zo graag eens heel dichtbij zien,' zei Henri.

'Sinterklaas komt niet bij joden... bij Israëlieten,' verbeterde juf-

frouw Augusta zichzelf met het oog op Mietje. Ze had liever gezegd: 'Sinterklaas bestaat niet', – want wat heeft een joods kind met Sinterklaas te maken? – maar ze was toch te barmhartig om de illusie van het andere kind te verstoren.

'Krijg jij dan heel niks van Sinterklaas?' vroeg Mietje.

'Hij krijgt een andere keer wat,' troostte juffrouw Augusta. 'Met Chanoeka*, niet Henri? – als de lichtjes branden.'

'Ik zou ook best wat van Sinterklaas willen krijgen,' zei Henri. Zijn ogen gingen een beetje wijder open. Nu hij tegen Mietje praatte, vielen hem allerlei dingen in die hij anders alleen bedacht als hij in bed lag, 's avonds voor hij slapen ging. – 'Echt van Sinterklaas, want op Chanoeka krijg ik van pa en juffrouw Augusta. Maar Sinterklaas weet precies wat je hebben wilt omdat hij alles ziet; binnen in je ziet hij wat je wilt hebben.'

'Wat ziet hij dan nu binnen in je?' vroeg juffrouw Augusta die nog haar Chanoeka-cadeautje kopen moest. Maar Henri wist niets te zeggen, zeker kon ook Sinterklaas niet binnen in hem zien als juffrouw Augusta in de kamer was. Ze bleef nog even staan kijken hoe de kinderen het spelgoed opzetten.

'Hij ziet smal en bleekjes,' dacht ze, 'en toch komt er zoveel in, levertraan en biefstuk en stout; en dat andere kind, dat de fles heeft gekregen omdat de moeder hém moest voeden en dat leeft van de klieken uit de werkhuisen, is de gezondheid zelf. – Ik doe er toch aan wat ik kan,' troostte ze zich en wreef haar handen of ze zich waste, toen hield ze ze voor zich uit en keek ernaar. Ze had witte vlezige handen en zag tevreden dat ze welonderhouden waren. Juffrouw Augusta had zich verhuurd als dame-huishoudster, en haar handen waren het teken harer waardigheid, de meiden benijdden haar het manicuurdoosje in haar sleutelmand. Maar Henri hield niet van haar handen, ze waren te wit, hij keek er liever niet naar als ze hem waste of aankleedde.

Juffrouw Augusta ging langzaam naar de deur, keek nog eens om en duwde toen voorzichtig achter zich de kruk dicht. De kinderen merkten niet eens dat ze wegging.

In het trappenhuis rook het naar zeepsop, de eiken traptreden waren witgeschuurd en Stina rolde alweer de loper uit. Juffrouw Augusta wachtte tot Stina opzij ging, toen nam ze haar zwartzijden japon bijeen en stapte voorzichtig om een emmer. De koperen emmer blonk, in de schuurbak lagen marmerslijp en zand keurig gescheiden. Juffrouw Augusta knikte. –

'Voortmaken,' zei ze, 'om vijf uur moet je opgeknapt wezen.'

* Zie verklarende woordenlijst achterin.

Stina gaf geen antwoord en dat hoefde ook niet; als juffrouw Augusta sprak, was het onmogelijk om niet te luisteren. Beneden in het souterrain hing baklucht van vanille en kalfsvet met een wolkje appelgeur. Juffrouw Augusta snoof en rook geen feilen, maar ze stapte toch even de keuken binnen waar Sellie juist de appeltaart van het bakblik op een schaal liet glijden. Op de marmeren rechtbank stonden drie moten zalm uit te dampen. 'In de pan wegzetten,' zei juffrouw Augusta, 'en de mayonaise is toch klaar? want morgenochtend mag je ze niet maken.' 'Dat hoeft u tegen mij niet te zeggen.' Sellie was gepikeerd. 'De mayonaise is klaar, alsjeblieft! als zelf is ze.'

'Dat wilde ik alleen maar weten,' zei juffrouw Augusta onbewogen en wendde zich naar de deur. Maar Sellie die dag aan dag met niemand omgang had dan met de werkmeid Stina, en zich als jodin meer verwant, zelfs gelijk voelde aan juffrouw Augusta, al was die dan toevallig haar meerdere, begon haastig een praatje. 'Een lekker kind is dat meisje van Bet.'

't Lijkt niet op de moeder,' vond juffrouw Augusta. 'Dan zal 't op de vader lijken. Maar 't heeft geen trek van de drogist om de hoek en Stina zei nogal dat ze 't van die had. Afijn weet Stina veel.'

'Weet jij dan van wie het is?' vroeg juffrouw Augusta beleefd. Men kon Sellie niet voor het hoofd stoten door te vlug te vertrekken, maar het onderwerp was al zo vaak behandeld, dat er niets nieuws meer viel te vernemen.

'Hoe zal ik weten wat Bet zelf niet weet?' lachte Sellie plezierig. 't Is mijn altijd nog een raadsel dat dokter Querido haar hier heeft binnengebracht als min, ausgerechnet hier waar geen vrouw meer was en twee bedienden rondlopen.' – Sellie was achtenveertig en ofschoon nog altijd een meisje, praatte ze toch over alles mee.

'De dochter van de Raw hoeft geen minnedienst te zoeken,' zei juffrouw Augusta en keek naar de deur. Dit kon langdurig worden. 'Zal ik u wat vertellen?' Sellie lichtte het deksel van de soeppot, de kruidige bouillongeur doortrok de keuken en juffrouw Augusta rook met voldoening dat de sabbatsoep een meesterwerk werd, ja, tegenover zo'n keukenmeid moest men wel wat toegeeflijk zijn. 'Zal ik u wat vertellen? Een fatsoenlijke jodenvrouw had er moeten zijn om Henri te voeden. En toen u in huis kwam en het kind gespeend was, had meneer haar niet als werkster moeten aanhouden. Nu glijt ze ieder ogenblik dat ze de kans ziet naar boven.'

Juffrouw Augusta bezat rechtvaardigheidsgevoel. 'Je mag mijnheer niet kwalijk nemen dat hij haar wou voorthelpen, zij had haar

best voor het kind gedaan.'

'Ik neem niemand iets kwalijk, en meneer moet zelf weten wat hij doet. Maar hij weet niet alles en u ook niet, juffrouw Augusta.'

'Wat weet ik niet?' vroeg juffrouw Augusta met plotseling verscherpte belangstelling.

'Ik hou niet van verragen,' zei Sellie.

'Maar nu ben je begonnen en nu moet ik weten of er hier in huis iets mis is.' Juffrouw Augusta was opeens diep en fel geïnteresseerd; als model dame-huishoudster duldde zij geen onregelmatigheden in de huishouding, waarvoor zij verantwoordelijk was.

'Hier is niets mis,' zei Sellie, terwijl ze consciëntieus de soep afschuidde, 'daar zorgt u waarachtig wel voor. Maar met Bet is het mis, met die hele huishouding daar is het mis. Van de vader tot het jongste broertje zijn het allemaal socialen. Moet u Stina maar vragen, d'r hangt zo'n groot portret van Domela boven de latafel. En Bet zelf is zo rood als een kraal, gisterenmiddag heeft ze hier zitten afgeven op de rijkelui en op d'r eigen pastoors dat ik er koud van werd. Ze heeft geen eerbied voor niks. Toen laatst het koninginnetje voorbijkwam is ze nog niet van haar stoel opgestaan om te kijken. Brandrood is ze, en zo'n meid moet ik drie dagen van de week in mijn keuken verdragen...'

'Ja, de vrouw van de burgemeester komt hier niet de stoep schrobben,' zei juffrouw Augusta en haalde haar schouders op. Sellie's inlichtingen hadden haar niet bovenmate geschokt. 't Was nu eenmaal zo, de hele werkende stand werd bedorven door Domela. De hele overkant was rood, er had nog geen kindervlaggetje uitgehangen toen het koninginnetje voorbijkwam. Maar moest men daarom een werkster wegsturen, die nu eens bij uitzondering eerlijk en zindelijk was? Zo een kon je maar niet bij het dozijn nabestellen.

'Afijn, ik heb er genoeg van.' Sellie zei het met dreigende beslistheid en roerde een diepe wervelkolk in de soeppan.

'Ik zal Bet zeggen dat ze hier in huis haar mond heeft te houden over die dingen,' zei juffrouw Augusta haastig. 'En natuurlijk mag ze niet bij Henri komen, dat moet nu zeker gedaan zijn.'

'Als ze strakkies haar kind komt halen, zit ze toch weer een half uur boven.'

Juffrouw Augusta keek schuldbevangen. – Eigenlijk had ze dat kind ook niet bij Henri moeten brengen zonder dat mijnheer Godschalk ervan wist. – 'Roep me maar dadelijk als Bet er is,' zei juffrouw Augusta en ging heen om het schone tafelgoed uit te leggen. Als altijd na een ontmoeting met Sellie, in iets minder verzekerde houding.

De kinderen hadden hun stad opgezet. Eerst had Henri nog geholpen, maar 't was prettiger om te zien hoe een ander deed. Mietje greep en schikte, ze legde de treinrails om de stad en zette de soldaten daarlangs, net als bij de kazerne aan de Muiderpoort. Ze gaf de wagen van Van Gend en Loos zijn plaats op een Dam waar ze Henri met zijn blokken een Naatje liet bouwen en bij iedere nieuwe inval liep ze naar Henri en zoende hem op twee wangen, omdat alles zo heerlijk was en ze met al dat mooie speelgoed speelde. Henri zoende terug, zoals dat behoorde, om-en-om hoorde het, hij zoende zo ook zijn tantes en zijn vader en, als 't moest, juffrouw Augusta. Maar dan veegde hij wel eens zijn mond af als niemand het zag, nu dacht hij daar echter niet aan.

Eindelijk stond de stad. 'Nu laten we de trein rijden,' zei Mietje. 'Dat mag niet van juffrouw Augusta,' waarschuwde Henri, 'en 't is, geloof ik, al sjabbes, dan mag ik niets laten rijden.'

'Maar ik wel,' zei Mietje, 'ik ben geen jood. Kijk maar of ik het goed doe.' Ze peuterde met het sleuteltje in de locomotief, de veer ratelde, 'ja zo moet het,' zei Henri. De trein reed.

Toen juffrouw Augusta een half uur later de deur opendeed, klonk een ongewoon gejuich uit de kinderkamer. De trein liep ratelend om de stad, de vrachtwagen kraakte onder het gewicht van haar naaidoos en midden op de Dam, bovenop het blokkenmonument, stond Henri's nachtluchtje, het waterglas met het oliepitje, dat Mietje had opgestoken met de lucifers die juffrouw Augusta zo voorzichtig placht weg te bergen bovenop de kast.

Maar wat het ergste was: toen juffrouw Augusta geschrokken en boos het lichtje had uitgeblazen, (het was allang sabbat, maar hier bestond direct gevaar) stampte Henri woedend met zijn pantoffelvoetje op de grond en schreeuwde driftig naar haar omhoog: 'U bederft ook altijd alles!'

En dat was heel erg voor juffrouw Augusta, die het weesje had verzorgd sedert de dag dat het werd gespeend. Haar gelige wangen werden witbleek. Henri zag het omdat hij altijd alle kleuren zag en hij wist dus dat hij juffrouw Augusta verdriet had gedaan, maar voor de allereerste maal in zijn leven was dat echt plezierig, en toen hij zag hoe juffrouw Augusta het rode kapertje over Mietje's krullen stulpte en haastig het manteltje om haar armpjes trok, gooide hij zich, ook voor de allereerste maal, in het opstandig gekrijt van een gedwarsboomd kind. Opzettelijk en bewust schreeuwend en voetstampend, hoorde en voelde hij zich razen, hij genoot van dat voelen, zijn hele kleine lichaam schokte en schudde in de eindelijk heerlijk losgebroken woede, die hem op haar golven tilde en onverwachts een vrijgeboren, intens-willend een-

heidje van hem maakte.

Met twee opgeheven vuistjes stortte hij zich op juffrouw Augusta en sloeg fel een roffel van doffe stompen op haar dikke gekorseerde achterste, dat hij plotseling weerzinwekkend had zien pui-
len onder de zwartzijden rok.

Maar dit was het einde. Ook juffrouw Augusta was zichzelf kwijtgeraakt. Ze greep het opgetogen toezien-
dend Mietje en smet het buiten de deur, gilde om Sellie, pakte Henri om het spartelend lijfje en duwde zijn rood en nat verhit gezicht in de waskom. Toen Sellie kwam aanlopen, zag ze verschrikt hoe juffrouw Augusta een brede straal koud water uit de lampetkan over nek en kruin van het kind goot.

‘Addesjem!’ riep ze, ‘wat gebeurt hier? Henri is helemaal overstuur!’ Maar hijgend schreeuwde juffrouw Augusta, met een stem en een intonatie, die niemand in huis nog zo van haar had gehoord:

‘Breng dat mamzer weg, breng het waar het thuishoort! Naar de asjmedeil!’

‘Moet men dan ook rooien in zijn huis halen?’ triomfeerde Sellie.

Mijnheer Godschalk trok zijn jaskraag op en keek omhoog naar de avondhemel waar al veel sterren stonden te fonkelen tegen een donkerblauwe vrieslucht. Ja, nu ging de winter doorzetten.

Hij stond bovenaan zijn stoep en zocht zijn huissleutel, maar hij zocht niet haastig. Zijn hand tastte zomaar een beetje rond in zijn zak, hij verlangde nog niet serieus de sleutel te vinden want hij vond het plezierig om vrijdagmiddags tussen sjoel en etenstijd nu eens precies te doen waar hij zin in bleek te hebben, en op dit ogenblik had hij zin om te staan nietsdoen op zijn stoep.

De sabbatwijding in de oude ‘Neie Sjoel’, die hij van kindsaf uit zijn eigen vaste plaats had bekeken, bracht hem iedere week weer in een stemming van kalme feestelijkheid. Zijn zorgen en wrevel waren dan voor een ogenblik tot rust gewiegd op de maat van de vertrouwde zangwijsjes, hij kon zich weer eens tevreden voelen ademen en genoot daarvan. Religieuze emotie had hiermee niet vandoen, mijnheer Godschalk was kritisch genoeg om te weten dat hij geen godsdienstige zekerheden had. Hij ging naar zijn sjoel zoals hij naar zijn kachel liep als hij zijn handen wilde warmen: omdat het aangenaam was. Als de dienst was afgelopen kuierde hij langzaam terug in de richting van de Kloveniersburgwal, rustig gaande en vrij van dringende gedachten. Hij sloot zich

vooral niet aan bij de groepjes die samen de kerk verlieten en al dadelijk geïnteresseerde gesprekken op touw zetten, hij liep alleen en op zijn gemak, bekeek de huizen en de mensen die hij op de werkdagen eigenlijk nooit goed zag en voelde zich een korte poos tevreden in zijn eigen schoenen gaan. Het was een wekelijks halfuur zonder haast en zonder noodzakelijkheden.

Ook nu stond hij op zijn stoep zonder zorg en zonder haast. Hij treuzelde daar maar zo'n beetje, overzag de walkant en de rimpels van het altijd aanwezige water waarin de geelschijnende lantaarnkoppen spiegelend wiegden, luisterde naar de afwezigheid van geluiden uit de Jodenhoek en snoof zonder gulzigheid maar appreciërend de geurige keuken uit zijn onderhuis. Er ging een tevreden glimlach van zijn ogen naar zijn hand met de kornalijnen zegelsteen, die eindelijk de sleutel had gevonden en daarmee afwezig het deuntje uit de Bettelstudent tikte tegen de ijzeren stoep-leuning. Hij had nog lang zo kunnen staan, als niet het carillon van de Zuiderkerk met een statig volkslied bovenop zijn kleine deuntje was gevallen; nu echter stak hij de sleutel in het slot en liet zich binnen.

Mijnheer Godschalk veegde langzaam zijn voeten op de mat terwijl zijn hoofd meeknikte met een zacht toestemmend knikje. In weelderig perspectief strekte de roodsmyrna gangloper zich voor hem uit over witmarmeren plavuizen. De matglanzende eiken kamerdeuren voegden zich met het antieke stucwerk en de warmbruin gepatineerde cassoni tot een beeld van schone behaaglijkheid waaraan de Chinese vazen sprankels van kleurige luister bijzetten. Hoewel mijnheer Godschalk bij de restauratie van het huis ieder detail had aangegeven en elk stuk zijn plaats toebedeeld, veraste het geheel hem nog altijd met een schokje, dat hem heel even de adem deed inhouden. Het huis was meer geworden dan hij had verwacht. Hij had niet anders bedoeld dan een passende omgeving voor zijn collecties antiek, die hij in een harmonieuzer omgeving aan een betere clientèle zou kunnen tonen, zoals hij dat in het buitenland wel had gezien. Maar al restaurerende had hij genoeg gekregen in het werk, hij had ook de gevel onderhanden laten nemen en nu stond het huis met de opgefriste rode baksteen en de bruineiken besneden bovendeur als blijk van zijn goede smaak tussen de andere, stijfdeftig overgeschilderde huizen van de burgwal. Van binnen deed het aan als een klein intiem museum, waaruit men ook wel wat wil verkopen, – het imponeerde de ondeskundige bezoeker voldoende om hem de lust tot marchanderen te benemen.

De smaakvolle reorganisatie van zijn vaders ouderwetse antiek-

zaak had mijnheer Godschalks naam gevestigd bij de welgestelde Amsterdamse burgerij, hij werd sedertdien herhaaldelijk uitgenodigd voor het hergroeperen van collecties en voor andere eervolle opdrachten. Hij wijdde zich daaraan met evenveel ijver als aan zijn lucratiever handelstransacties want aldus ontmoette en vormde hij de juiste cliëntèle. Natuurlijk drong hij zich nooit op, — hij glimlachte zelfs wel ironisch om zijn collega's, die zich goede zakenlui achtten, als ze zoveel mogelijk particuliere woningen volpropten met zoveel mogelijk antiek. Nooit toonde hij zich belust op dadelijke winst, maar hij maakte op zijn subtiële en degelijke wijze steeds nieuwe relaties in de kringen waar men met kunstzin en overleg een persoonlijk milieu tracht te scheppen.

Het was een rustige en onderhoudende wijze van geldverdieneu. De tactvolle distinctie die erbij behoorde, had hij zich in zijn leertijd te Parijs vrij aardig eigengemaakt en voldeed in ieder geval zeer bevredigend te Amsterdam. Hij voelde een reputatie groeien om zich heen en deed secuur het zijne om die groei te bevorderen. Wie als deskundig liefhebber zijn magazijn bezocht, kon zeker zijn dat hij de een of andere dag werd toegelaten in het privékantoor met de goedgeïnstalleerde bibliotheek, waar mijnheer Godschalk zijn kostbare standaardwerken, catalogi en vaktijdschriften borg. Zelf was hij bij lange na niet bekend met de inhoud van dit alles, maar hij had een grote vaardigheid in het vinden van wat hij nodig had en de bezoeker moest al zeer goed onderlegd zijn om niet geïmponeerd uit het deftig gemeubeld vertrek terug te keren. Die sfeer van deftigheid en tact hing voelbaar in de gehele ruimte van mijnheer Godschalks expositievertrekken en gaf cachet aan de mooie brede corridor. Merkwaardigerwijze werd ook hijzelf nog altijd daardoor getroffen, vooral als hij, zoals nu, terugkeerde uit een andere omgeving, hij had dan soms voor een kort ogenblik het gevoel dat aan hemzelf toch nog iets te kort schoot. Maar die indruk duurde slechts een voorbijflitsende seconde.

Hij veegde zorgvuldig zijn voeten en liep langzaam door de gang. Onderweg verschikte hij met overleg een Mingvaas tegen haar achtergrond van zwart lak. Zijn ogen hadden weer bezit genomen van zijn voorraden, zijn voorraden hadden hem weer in bezit. Hij neuriede al niet meer.

Achter in de gang besteed hij de trap naar zijn woonverdieping. Hier viel niets te appreciëren of te verschikken, de bovengang was een gewone, met linoleum belegde doorloop en de kamers waren gemeubeld met de degelijke mahonimeubelen, die zijn vrouw nu zes jaar geleden mee ten huwelijk had gekregen. Ze waren besteld

en gemaakt bij een goede Amsterdamse meubelzaak en verschilden in niets van andere meubels der laat-Victoriaanse periode; hun krullend snijwerk was mateloos overdadig en hun pluche onverslijtbaar. De kunstkenners, die mijnheer Godschalks expositiezaalen bezochten, zouden geglimlacht hebben om de inrichting van zijn zitkamer, maar hijzelf werd niet geschokt door deze incongruentie. De woonruimte waarbinnen hij sliep, at en dronk, paste voldoende behaaglijk om zijn particulier bestaan, hij had evenmin behoefte om hier veranderingen aan te brengen, als om een opvolgster te zoeken voor de echtgenote die dit alles zo had ingericht.

Mijnheer Godschalk voelde zich volkomen tevreden in de staat van weduwnaar. Bij het verlies der vrouw die hij na een korte verloving en een enkel huwelijksjaar maar oppervlakkig was nadergekomen, had hij zich indertijd zakelijk en vrij spoedig neergelegd. Hij dacht er zelfs niet meer aan om een ander te zoeken want hij had kennis gemaakt met een jonge weduwe uit een sigarenwinkel en bezocht haar tweemaal per week, wat voldoende was. Zijn huishouding werd voorbeeldig bestuurd en zijn zoontje bevredigend verzorgd door juffrouw Augusta, die oud genoeg was om geen vergeefse hoop op hem te vestigen en dus zonder nukken of hinderlijke avances haar plicht deed. Er behoefde hem nooit enige ongerustheid of ergernis te overvallen bij het beklimmen van de trap naar zijn woonverdieping, en hij apprecieerde dit feit ten zeerste. Neuriënd beklom hij ook nu trede na trede. Bovengekomen, ging hij allereerst het garderobekamertje binnen, waar hij zijn bottines verwisselde voor nette lakschoentjes, die het midden hielden tussen dansschoenen en huispantoffels. Toen waste hij uitvoerig zijn handen en zette het zwartzijden kapje luchtig op zijn achterhoofd, want 's vrijdagsavonds in zijn eigen huis was het niet bezwaarlijk om de ritueel voorgeschreven hoofdbedekking te dragen, en waarom zou hij het dan laten? Hij neuriede weer zijn wijsje en bekeek zichzelf in de spiegel, – een zacht glimlachje gleed over zijn smalle lippen, hij vond zich veel lijken op zijn vader zo. Maar de zeer orthodoxe oude heer had het mutsje ook op iedere weekdag gedragen, die ontving zelfs de clientèle met gedekt hoofd. Dat ging nu natuurlijk niet meer.

Mijnheer Godschalk nam zich niet kwalijk dat hij een beetje schipperde met de voorschriften, – andere tijden, andere zeden. Maar hij vond het ook niet nodig om aardige, traditionele gewoonten af te schaffen zolang er niets beters in de plaats kwam, – de zondag der protestanten leek hem een dooie dag. Hij vond de sabbat een genoeglijke instelling, – eerst de ontmoeting in de sjoel

met al de netgeklede huisvaders, die tijdelijk vakantie namen van de wereldse zorgen en daarna de avond en de zaterdag waarop men, dwingend zelfs, werd weerhouden iets te doen dat aan het wekelijks werk herinnerde. Natuurlijk nam hij ook niet deel aan de onderlinge leeroefeningen der ware vromen, maar het was plezierig om zonder de knepen van een verzaakt plichtsgevoel, zich op zijn gemak te kunnen verdiepen in zijn lectuur, een pas uitgekomen roman of een politiek geschrift, dat op dat moment de belangstelling had van het beschaafde Nederland.

Voor deze avond stelde hij zich veel voor van de nieuwe Zola die hij des middags al had opengesneden opdat hij bij het lezen de sabbat niet in het openbaar zou behoeven te schenden. Maar het vooruitzicht op zijn welverzorgde maaltijd was hem ook niet onaangenaam, hij apprecieerde wat goeds, en binnen de beperkingen der rituele keuken wist juffrouw Augusta werkelijk een aardig menu samen te stellen.

In de eetkamer, op de penanttafel, stond de zilveren sabbat-luchter in het rossig licht zijner zeven kaarsen, dat nog eens terugscheen uit de spiegel daarachter. Het witte gasgloeilicht uit de bronzen kroon kaatste schel op blinkend zilver, glanzig damast en fijn Frans porselein. Mijnheer Godschalk glimlachte tevreden, hij zag graag een onberispelijk gedekte tafel. Nu keek hij de kamer rond, — waar was Henri? Als hij uit sjoel kwam, behoorde juffrouw Augusta hem met Henri hier op te wachten.

Daar hechtte hij aan, zelf had hij zijn vader ook 's vrijdagsavonds zo opgewacht. Als een vader uit sjoel komt, behoort hij zijn kinderen de hand op te leggen en ze te zegenen. Dat is het gebruik, een goede gewoonte en ook aangenaam. Mijnheer Godschalk zag door de week niet veel van zijn zoontje, — in zijn huis had de moeder ontbroken die met trots haar eerstgeborene toont aan de echtgenoot en zo zijn vaderlijk gevoel helpt wekken. Maar hij was op zijn manier toch zeer gehecht aan het kind dat zijn zichtbare voortzetting was. Het was werkelijk geen lege formule die hij uitsprak, als hij zijn hand legde op het zachte jonge hoofdje. Hij wenste in zo'n ogenblik van harte dat een God tot wie hij gewend was zich te richten alsof hij bestond, zijn jongetje mocht bijstaan indien dat tot de mogelijkheden behoorde. En als hij na het uitspreken van de zegen zijn lippen drukte op het geheven gezichtje, voelde hij soms een weemoedige vertedering voor het kleine ventje dat zo weinig plaats innam in zijn huis en in het bestaan.

Haastige stappen en stapjes door de gang, daar kwam juffrouw Augusta in hijgende haast, verhit, met blauwrode vlekken op haar slappele konen. Achter haar brede zwarte rok hield ze Henri aan

de hand, een heel klein tener jongetje in zijn witgesteven mouw-boezelaartje, verdwijnend smal achter haar brede heupen. In zijn wit gezichtje stonden zijn roodbehuilde ogen groot en wijdopen. Mijnheer Godschalk schrok ervan, zo had zijn vrouw gekeken op de dag, toen ze was uitgegaan en niet teruggekomen omdat ze in haar kraampsychose het water was ingelopen.

'U bent laat!' verweet hij juffrouw Augusta. Die sloeg zuchtend haar ogen omhoog...

'Ik heb daar wat uitgestaan met dat kind...'

'Wat is er met Henri?' vroeg mijnheer Godschalk scherp.

'Hij was helemaal overstuur,' retireerde juffrouw Augusta. 'Maar hij was ook verschrikkelijk stout, ik had nooit gedacht dat hij zo kon wezen, — hij heeft dingen gedaan die ik u op sjabbes niet eens vertellen wil.' En nu keek juffrouw Augusta weer zo beledigd, dat mijnheer Godschalk inzag iets te moeten doen om de vrede te herstellen.

'Kan ik hem dan wel bensjen?' vroeg hij gewild-verontrust en keek naar Henri met de ogen van een toneel-inquisiteur.

Juffrouw Augusta constateerde tevreden dat haar positie werd beschermd. 'Eigenlijk niet mijnheer,' zei ze, 'maar als hij belooft dat hij nooit meer stout zal zijn, kan u het voor deze keer nog wel doen.' En ze gaf Henri een duwtje in de richting van zijn vader.

Daar stond het jongetje, klein tussen de twee grote mensen. Zijn ogen hadden nog niet naar zijn vader gekeken, hij trilde van binnen nog na van alles wat er straks was gebeurd. Hij wist ook helemaal niet wat er nu verder zou gebeuren. Er was nog nooit zo'n vrijdagavond geweest als deze; anders liep hij zijn vader bij het binnenkomen tegemoet en ging alles vanzelf, het handopleggen en de zoen daarna en het nippen van de wijn waarover de zegen was gesproken. En al die tijd, en ook tevoren al, terwijl hij met juffrouw Augusta wachtte op zijn vader, het heerlijke zachttrillende gouden licht uit de feestelijke luchter.

Nu gebeurde er iets boven hem, over hem heen, tussen vader en juffrouw Augusta, dat hij niet begreep en dat vijandig was. Hij kon natuurlijk wel begrijpen dat juffrouw Augusta boos was, maar pa hoefde niet boos te worden want die wist helemaal niet wat hij had gedaan, en waarom geloofde pa juffrouw Augusta dadelijk maar helemaal, zonder hem iets te vragen?

Dus stond hij daar heel stil, keek naar een rode roos in het tapijt en kneep zijn lippen op elkaar tot ze heel smal waren. Met moeite slikte hij een snik weg, dat kostte inspanning omdat hij altijd zo lang nasnikte als hij eenmaal gehuild had.

'Zeg maar tegen juffrouw Augusta dat je niet meer stout zult zijn.'

Het jongetje voelde zijn lippen nog veel steviger dichtknijpen, hij wist: als ik iets ga zeggen, komt het snikken terug. Wat boven zijn hoofd gebeurde, kwam er niet op aan, als hij maar niet hier in de woonkamer bij zijn vader en de kaarsen en de sjabbestafel hoefde te snikken, want dat was iets dat niet kon.

Mijnheer Godschalk keek in het trekkende kindergezigtje, het be-roerde hem pijnlijk, maar tegelijk werd hij ongedurig om deze stoornis in de sabbatvrede. Zijn hand bestreek enige malen zijn achterhoofd, toen zocht hij als altijd de weg van de minste weerstand. 'Kom,' zei hij, 'zeg het nu maar gauw tegen juffrouw Augusta, dan kan ik je bensen, Henri.' Juffrouw Augusta deed al een stap vooruit.

Daar voelde Henri plotseling weer dezelfde stikwoede omhoog stijgen die hem straks op juffrouw Augusta had geworpen. 'Ik zeg het niet,' prevelde hij, 't was niet voor de grote mensen bedoeld, alleen voor hemzelf, zijn vuistjes balden zich, 'ik zeg 't niet, – ik kan best nog veel stouter worden, ik word nog veel stouter tegen juffrouw Augusta.'

Mijnheer Godschalk keek met angstige verbazing in het gezigtje van het kind. Het leek oud, wijs boven zijn jaren, en een diep haatdragende rimpel trok een onkinderlijke groef tussen zijn wenkbrauwjes. De vader voelde zich voor een slagboom staan.

'Moet ik verdergaan?' vroeg hij zich af. Voor het eerst stond hij tegenover het kind als tegenover een ander mens, dat hij niet kon kennen. Er verschoof iets in zijn gevoel voor de zoon en opvolger, die hem tot dusver een eigendom was geweest, – een geliefd bezit, dat zuinig bewaard, verzorgd en ontwikkeld moest worden. Hier stond hij nu, onzeker geworden tegenover dit kleine stukje menselijke wil dat zich verzette en hem uit zijn richting drong.

'Henri, 't is sjabbes, laten we nu gauw maken dat we aan tafel kunnen gaan, – vraag juffrouw Augusta direct vergeving?'

Het kind boog het hoofd dieper neer op zijn borstje en zijn klein lichaampje dat daar zo smal en weerloos, maar eigenzinnig stond, werd mijnheer Godschalk plotseling tot een onoverkomelijke hinderpaal naar de behaaglijk verwachte vrijdagavond. Op hetzelfde ogenblik daagde hem voor het eerst het besef, dat hij niet altijd zo tussen de bejaarde juffrouw Augusta en dit kind van hem, het rustig huiselijk leven zou kunnen voortzetten waaraan hij zich had gewend. Hij fronste de wenkbrauwen en nam zijn besluit.

'Dan kan ik je dus vanavond niet bensen, Henri... Laat u de soep opdoen, juffrouw Augusta, – morgenavond zal ik wel zien wat er met Henri gebeuren moet.'

Juffrouw Augusta belde, toen nam ze Henri onder zijn krakende

mouwttjes en tilde hem op zijn hoge stoel aan tafel. Daar zat hij nu, op gelijke hoogte met de beide mensen, maar hij keek niemand aan, en zag alleen hoe het rauwe deegballetje, dat Sellie iedere vrijdagavond als een groet uit de keuken op zijn bord legde, verwijderd werd door de hand van juffrouw Augusta. Maar dat was niet erg, zo iets had hij wel verwacht. Veel erger was het dat hij niet gebensjt was, veel erger was het kale gevoel op zijn hoofd, waar hij anders de handen van zijn vader nog kon voelen lang nadat ze waren opgetild, – hij voelde ze soms nog terwijl hij zijn best deed om zijn soep te eten. Het was prettig om gebensjt te worden, hij stond dan zo echt alleen samen met pa, juffrouw Augusta stond maar toe te kijken. En de hele vrijdagavond tot hij naar bed moest, zat hij op zijn stoel naast pa, die boeken las terwijl hijzelf plaatjes keek, als pa dan opzag van zijn boek streek hij nog wel eens over zijn haar. Juffrouw Augusta zat helemaal aan het andere eind van het witte tafellaken en hoorde er eigenlijk niet bij.

Maar nu zat juffrouw Augusta rechtop en statig achter de soep-terrine. Nadat mijnheer Godschalk de sabbat had ingewijd met de zegen over wijn en brood, schepte ze de soep als meesteres van de tafel, en pa praatte met haar en zijn ogen keken helemaal niet op-zij. Toen drukte Henri een laatste lastige snik weg en wachtte rustig tot de volle soeplepel werd omgekeerd boven zijn bord. Juffrouw Augusta wist dat hij soep naar vond, dus was het een volle lepel, als juffrouw Augusta eens een keer lief was, zei ze: 'hij heeft maar een klein maagje,' en gaf een halve lepel, maar nu vond ze natuurlijk: 'soep is versterkend voor een kind.'

Henri at zijn soep, hij at het soepvlees en de worteltjes en de kip met abrikozen en de appeltaart. Hij dacht wel dat hij 's avonds misselijk zou moeten worden maar dat was dan juffrouw Augusta haar eigen schuld. Ook ging pa met de wijnfles zijn zilveren beker-tje voorbij, waarin hij anders iets kreeg dat pa 'de l'eau rouge' noemde, – maar hij vroeg toch niets, hoewel hij het eten nooit goed naar binnen kreeg als hij niet kon drinken. Het was wel een heel vreemde vrijdagavond omdat pa opeens zo veraf was, maar toch voelde hij nu niet het erge gemis van straks toen zijn vaders handen waren weggebleven van zijn hoofd. Hij zat rechtop in zijn stoel en voelde zich tussen de twee andere mensen zichzelf, een jongetje waarvan zij niets konden weten als hij niets tegen ze zei.

Later, toen Stina de tafel had afgenomen en het schone witte tafelkleed was uitgespreid waarop de schaaltes met zoetigheid en amandelen kwamen te staan, schoof juffrouw Augusta zijn hoge

stoel ook weer aan en Henri verwonderde zich niet, dat hij nu, anders dan altijd, aan de overzij van zijn vader kwam te zitten. Even had mijnheer Godschalk van zijn boek opgezien en een verwonderde beweging gemaakt, maar het volgende ogenblik had hij verder gelezen. Nu zat Henri dus alleen aan een hele lange kant van de tafel. Juffrouw Augusta legde een stapel oude tijdschriften naast hem neer want op vrijdagavond keek hij altijd plaatjes en soms vertelde zijn vader er dan wat bij. Juffrouw Augusta had een heel hoge stapel van die tijdschriften gekocht in de Oudemanhuispoort, 'Gartenlaube' heetten ze.

Henri bekeek de plaatjes. Ze konden hem eigenlijk niets schelen want de meeste begreep hij niet, maar de Gartenlaube hoorde bij de vrijdagavond en dan was het prettig om naast pa te zitten en zijn vinger te zien wijzen in de plaatjes. Natuurlijk kon hij vanavond niets vragen, dus sloeg hij haastig blad na blad om.

Totdat hij kwam aan een grote plaat over de hele bladzij en opeens ingespannen moest blijven kijken. Het was een dame en een heer die samen op een bank zaten, allebei met een bloemenkrans om hun hoofd, maar die mensen waren niet het voornaamste, want men zag ze alleen maar in de verte zitten achter een opgeslagen gordijn. Voor dat gordijn stond iets of iemand, Henri wist niet precies wat, maar het was iets dat zich in zijn ogen prikte zodat hij ernaar moest kijken. Het leek op een mens en was geen mens. Het was gemaakt van witte stokken die precies het model gaven van een mens, precies zoals Henri wist dat een mens getekend moest worden. Het had dwarsstokken aan zijn schouders en rug en bovenaan, voor hoofd, een rare witte kop, zonder ogen en met een dubbele rij grote tanden. Het magere monster hield iets in zijn hand dat een groot mes aan een steel leek, en hoewel 't geen ogen had, keek het toch uit grote gaten angstaanjagend naar de twee mensen met de bloemenkransen.

'Wat is dat?' vroeg Henri, met zijn vingertje op de prent. Hij was vergeten dat hij niet spreken wilde en staarde met grote ogen op de plaat. Juffrouw Augusta keek eerst naar mijnheer Godschalk of hij antwoorden zou, maar hij was verdiept in zijn boek. Toen boog zij zich over de prent, schrikte en keek nog eens naar mijnheer Godschalk. Maar die las.

'Dat heet een geraamte,' zei juffrouw Augusta. "Is geen mooie plaat, kijk maar liever verder.'

'Wat is een geraamte?' vroeg Henri en tekende met zijn vingertje langs alle lijnen van de vreemde figuur.

'Het wordt ook wel skelet genoemd,' zei juffrouw Augusta.

'En wat is dan een skelet?' vroeg Henri.

'Dat is het gebeente in een mens zijn lichaam,' zei juffrouw Augusta en trachtte het blad om te slaan maar Henri legde twee vlakke handjes bovenop de prent.

'Zit er in mij ook gebeente?' vroeg Henri.

'Ja,' zei juffrouw Augusta, 'in ieder mens zit gebeente, voel maar aan je eigen vingers.'

'Hoe kan dan het gebeente eruit komen zoals hier op de plaat?' vroeg Henri en bekeek schuw maar nauwlettend de angstwekkend lelijke witte stokkenmens.

Onder een tweede vragende blik en een waarschuwend kuchje van juffrouw Augusta merkte mijnheer Godschalk dat iets van hem verwacht werd. Hij keek naar Henri en naar de klok en zei: 'Ja juffrouw, het is Henri z'n tijd.'

'Pa, pa!' riep Henri eer de ogen van mijnheer Godschalk terug konden keren naar zijn boek, 'hoe komt het gebeente buiten iemand z'n lijf?' En hij tikte met een ongeduldig vingertje op de plaat.

Mijnheer Godschalk trok de Gartenlaube naar zich toe en Henri merkte dat hij, net als juffrouw Augusta zoëven, met een schokje terugschrikte. Dat was vreemd en wat benauwend want zijn vader hoefde haast nooit van iets te schrikken.

'Waarom geeft u hem die platen?' zei mijnheer Godschalk, 'dat is toch niets voor een kind. – Doe het boek dicht Henri, die plaatjes zijn niet voor kinderen gemaakt.'

'Jamaar, hoe kan mijn gebeente nu buiten mijn lijf komen?' vroeg Henri en hield zijn vader een handje met vijf uitgespreide vinger-tjes voor. Nu hij de hand omhooghield tussen zichzelf en het gas-licht, zag hij heel duidelijk in iedere vinger een donkere streep, daaromheen was het vlees rood doorschijnend.

Mijnheer Godschalk keek onzeker naar het jongetje, hij legde hem anders wel graag iets uit maar zijn gedachten zaten nog vast aan de nieuwe Zola, en ook sprak hij in het algemeen liever niet over macabere onderwerpen als gebeenten en geraamten.

Dus fronste hij zijn wenkbrauwen en zei: 'Je bent nog te klein om je dat uit te leggen, Henri, en je bent ook te stout geweest, ik kan vanavond niet gewoon met je praten. – Ga nu maar naar bed, het is je tijd.'

'Zeg je pa dan meteen maar goedenacht,' zei juffrouw Augusta, die des middags het vervolg van haar roman uit de leesbibliotheek had gehaald en zich verheugde op een avond van ontknopingen.

Het jongetje was al van zijn stoel geklommen. Hij hield een wangetje op naar zijn vader, ontving diens nachtzoen die, anders dan gewoonlijk, opzij van zijn wang terecht kwam, en ging toen naar

juffrouw Augusta die haar hand naar hem uitstreekte. Maar buiten zijn wil, bleef zijn hand halverwege steken op weg naar haar toe; hij stond opeens weer, net als straks, helemaal alleen zichzelf tussen twee grote mensen.

'Ik kan mezelf wel uitkleden, juffrouw Augusta, ik ben al helemaal gewassen voor het eten, u kan net zo goed beneden blijven. – Stina moet vanavond toch komen om het licht uit te maken.' – Inderdaad – dacht juffrouw Augusta, – naar boven gaan om hem toe te dekken? daar heeft het kind het niet naar gemaakt. Stina moet toch naar boven. – 'Ja Henri,' zei juffrouw Augusta, 'Ik heb eigenlijk ook niet veel zin om je in te stoppen, zo'n stoute jongen als jij moet maar door Stina naar bed worden gebracht.'

Henri stond al bij de deur, met een sprongetje was hij over de drempel. Juffrouw Augusta schudde het hoofd, toen schonk zij mijnheer Godschalk en zichzelf een kopje thee met bijlagen en verdiepte zich in 'De Industrieel van Pont-Avesnes'.

In de keuken stond Henri tussen de stoelen van Sellie en Stina, ieder handje gegrepen tussen twee stevige werkhanden.

Het was een prettig gevoel om zo vriendelijk te staan tussen twee vriendelijke mensen. Sellie had dadelijk een grote pruimedant in zijn mond gestopt, dat was wel lastig want nu kom hij niet spreken en ook was hij nog een beetje misselijk van al het vrijdagavondeten, maar toch vond hij Sellie heel aardig. Hij kauwde dus heel plichtmatig op de pruimedant hoewel hij eigenlijk iets had willen vragen.

'Nu gaan we naar boven,' zei Stina, 'zal ik je op mijn rug nemen?' Henri zat al met zijn armpjes om Stina's krakend gesteven jurk geklemd. Stina rook naar stijfsel en groene zeep, en haar haar was vochtig opgekamd met haarwater, maar door alles heen rook Stina naar zichzelf, een vrolijk prettig luchtje, ze rook heel anders dan juffrouw Augusta, die muffe rokken had. Hij zat zo heel hoog boven op Stina's rug en in de deuropening wuifde hij nog eens omhoog naar Sellie. De hele trap reed hij op als een koning te paard en eerst in zijn eigen kamer, op de grond, werd hij weer een gewoon jongetje. Stina knoopte zijn schoenen los en trok zijn kousen uit, toen hij zijn voeten bekeek, merkte hij dat er ook beentjes in zijn tenen zaten en meteen wist hij weer wat hij al de hele tijd had willen vragen.

'Stina,' vroeg hij, 'waarom heeft een mens een geraamte?'

Hij hoopte op een goed antwoord, – als Stina hem naar bed bracht op de avonden dat juffrouw Augusta uitging, vroeg hij altijd een heleboel, want Stina zei nooit dat hij te klein was om iets te begrijpen, en ze hoefde ook niet te weten hoe hij aan een vraag kwam.

‘O,’ zei Stina, ‘je geraamte? daar zit de rest van je lijf aan vast. ’t Is maar dat we in ons model blijven, net zoals mijn zondagse jurk op baleinen is gemaakt.’

‘Hoe kan het geraamte dan buiten je lijf komen?’ vroeg Henri en beschreef omstandig de plaat uit de Gartenlaube voor de luisterende Stina.

‘O,’ zei Stina, ‘dat moest dan zeker een spook verbeelden. Je kan geen geraamte uit iemands lijf halen terwijl hij leeft, alleen als hij dood is. Net als de slager de soepbenen uit het ossevlees snijdt. Maar een mens mag niet uit elkaar worden gehaald, een mens wordt begraven, en dan vergaat alles behalve de beenderen en die graven ze dan later weer op als het kerkhof wordt geruimd.’

Henri luisterde intens, een handje aan zijn kin. Alles tegelijk kon hij niet onthouden, maar hij begreep wel dat dit iets heel belangrijks was. Stina schonk zijn waterglas vol en greep de tandenborstel. ‘Nee,’ zei Henri, ‘eerst moet ik het allemaal weten. – Wat is eigenlijk een spook?’

‘Een spook!’ lachte Stina. ‘Ja, dat bestaat eigenlijk niet eens, maar sommige mensen denken van wel, die denken dat dooie mensen nog wel eens verlangen om op de wereld terug te komen en rond te kijken waar ze geleefd hebben, en omdat ze al vergaan zijn, hebben ze dan nog alleen maar hun botjes om aan te trekken. – Maar spoken bestaan niet, hoor!’

‘Jawel,’ dacht Henri, ‘ze bestaan, maar dat kan Stina niet weten, die heeft de Gartenlaube niet gezien. Pa en juffrouw Augusta zijn allebei geschrokken en hoe zouden ze kunnen schrikken van iets dat niet bestaat? Maar ik begrijp niet hoe een dood mens nog eens terug kan komen als hij eenmaal begraven is –, zou hij zich loswoelen, – en waarom?...’

‘Als ik dood was, zou ik niet verlangen om terug te komen,’ peinsde het jongetje hardop. ‘Mijn moeder is dood en die blijft ook weg voor altijd.’ ‘Ja,’ zei Stina ‘je moeder heeft de wereld vaarwel gezegd.’ Stina vond het eng dat een jonge vrouw zich van kant kon maken, dus had ze een mooi woord ervoor gevonden.

‘t Was misschien toch prettiger geweest als ze in de wereld was gebleven,’ zei Henri en keek, als altijd bij die gedachte, naar het ovale portret van de vriendelijke smalle dame boven zijn bed. ‘Zou er van mijn moeder nu ook nog alleen een geraamte over zijn?’

Stina haalde haar schouders op. ‘Je kan niet in een graf kijken, en dat is maar goed ook, je zou niet veel moois te zien krijgen. Wees maar blij dat je nog op de wereld bent, je kan lang genoeg onder de grond liggen.’

Henri liet zijn tanden poetsen, hij stond zo diep na te denken dat

de onaangename behandeling gebeurd was eer hij 't wist. 'Mijn moeder wilde misschien niet bij mij blijven,' concludeerde hij. – 'Of bij pa,' voegde hij nadenkend eraan toe. Stina keek geschrokken. 'Kom, je moet naar bed,' zei ze, 'wat een rare verzinsels heb je toch. Zal ik nog eens kopjerol met je doen?' 'Hè ja,' riep Henri. 'Maar voorzichtig hoor, – ik ben al een beetje draaierig.'

Dit was de nacht waarin het gebeurde. 'Het.'

Natuurlijk brandde het olielichtje, iedere nacht brandde het omdat hij anders naar de po zou moeten zoeken. Hij wist niet waarom hij deze nacht wakker was geworden, hij hoefde niet op de po.

Hij zat overeind in zijn bed en wachtte tot hem zou invallen waarom hij wakker was. De kamer was een leeg vierkant, alle meubels hadden zich tegen de muur gedrukt en stonden te wachten, het oliepitje bewoog niet eens, het licht in de kamer was er zomaar. Henri hield zijn ogen wijddopen en zijn mond dichtgeknepen, hij zat ook te wachten, het was of binnenin zijn borst en in zijn armen en benen iets opzwol dat naar buiten wilde. Het was vreemd, maar hij hoefde er niet bij te denken, alleen maar te wachten.

Toen werd zijn hoofd naar de deur gedraaid. De deur was er niet meer, of eigenlijk nog wel, maar de deur kwam er niet meer op aan, men kon er doorheen zien. Hij *moest* er doorheen zien en toen viel het afgrijzen als een nat koud laken doordringend om hem heen.

Voor de deur stond de knokenmens en knikte tegen hem: Ik ben er, je ziet me. – Nu wist Henri dus zeker dat het spook bestond, maar het was een vreselijke wetenschap, hij verdrong in het koude weten dat er niets meer tegen te doen was. Zo staarde hij, stijf en star overeindgezeten het geraamte aan, – even dacht hij: het kan een droom zijn, maar toen voelde hij zijn hart bonzen tot in zijn keel en zijn oren, en wist dat hij niet sliep. Het geraamte stond daar en vulde de wereld. Alle andere dingen waren weg behalve hijzelf en dat ding, dat geen ding was maar een ijzige aanwezigheid.

Het stak zijn arm uit, die reikte van de deur tot in het bed waar Henri zat. Met een benen wijsvinger tikte het tegen zijn hart dat ondraaglijk bonkte, toen werd het zwaar en stond stil. Daarna wist Henri niets meer, tot hij zichzelf terugvond, koud en toch bezweet dwars over zijn hoofdkussen.

Hij durfde niet naar de deur te kijken maar de kamer leek gewoon, het nachtluchtje brandde met een goud vlammetje, het sputterde zachtjes als altijd. Nu keek hij toch maar opzij naar de deur. Die

zat weer met zijn geverfd-eiken paneel gewoon in het slot. Het spook was weg.

Maar de angst was niet weg, die trok ook niet weg toen hij nog eens heel goed had gezien dat de deur weer terug was op zijn plaats. De angst was alleen anders geworden. Er kon nu natuurlijk niet direct iets vreselijks gebeuren zoals straks, maar het spook kon terugkomen. Het zou stellig terugkomen, want het bestond, het was niet een droom die voorbijging. Hij had het gezien en gevoeld en geroken, het rook duf.

Het jongetje kroop weer onder de dekens, hij lag nu met zijn rug naar de deur en voelde zich ziek, zo ziek als hij nog nooit was geweest, zijn hele lijf lag tussen de lakens alsof het zo uiteen zou vallen. Net zoals het houten trekpaard in elkaar was gezakt toen hij alle schroeven had losgedraaid. 'Ik word misselijk,' dacht hij, 'waarvoor ben ik zo misselijk?' Het was niet de soep en niet de appeltaart, – en niet juffrouw Augusta, – het kwam door iets anders, – daar! nu wist hij het, hij hikte en slikte, hij wilde niet overgeven op het schone laken, – maar dan mocht hij ook niet meer denken aan die geelwitte beenderenmens, – dat was het, zijn maag draaide en kneep, – het was het vuilgele wit dat misselijk maakte, het verlepte bleke wit van het geraamte. Hij kneep zijn ogen dicht, zo stijf dat hij rode en gele vlekken zag, toen drukte hij met zijn handen op zijn ogen tot de stippen licht gingen geven.

In huis was alles stil, 't was zeker al midden in de nacht. 'Er is toch niemand die helpen kan,' dacht Henri, 'juffrouw Augusta, dat helpt niet en pa slaapt beneden.' – Alleen Stina zou mogen komen, maar als hij riep, kwam juffrouw Augusta natuurlijk...

'Je moet jezelf helpen!' Wie zegt dat? Het is Mietje van de overkant, die op een stoel en een stoof is gaan staan om het oliepitje van de kast te krijgen. Hij houdt Mietje vast bij haar beentjes, ze ruikt naar zeep maar ook een beetje naar het vrolijke luchtje van Stina.

Natuurlijk! Je moet jezelf helpen als er niemand anders is. Hij wilde zichzelf nu in bed omkeren zonder over te geven, opstaan, en dan vlug naar de wasemmer lopen. 'Je moet jezelf helpen!' en hij stond al op het beddematje. Nu moest hij nog eens naar de deur zien, – de deur was gewoon van hout, – hoe had hij daar dan doorheen kunnen kijken?

De wasemmer stond aan de andere zij van de kamer en het zeil spiegelde koud, – het was ijskoud in de kamer, nu was de winter begonnen. Henri stond te wachten, klaar om hard naar de emmer te lopen, – maar dat hoefde niet meer, het zakte al een beetje. Hij

slikte nog eens en nog een beetje flinker, neen het wilde overgaan. Hij krom weer in bed en duwde zich met zijn schouder-tjes onder de deken.

Hij zuchtte van verlichting. Het ging over en ook zijn knieën voelden niet meer zo losgeschroefd. Hoe kwam dat nu? – Wel natuurlijk, je moet jezelf helpen, – je hoeft niet over te geven als je niet wilt.

Hij voelde zich heelworden. Nu kon hij slapengaan.

Tussen waken en slapen wist hij opeens: Het spook kan niet overal binnenkomen, – ergens is een wereld waar het spook niet naarbinnen kan.

Hij wreef zijn wangetje over het kussen en viel in slaap.

En de volgende morgen toen Stina het gordijn had opgehaald, gaven de ramen hem gelijk. Ze waren wit, het verblijdendste, helderste wit, dat Henri nog ooit had gezien.

‘Wat is dat?’ vroeg hij en Stina zei: ‘de ramen zijn bevroren.’ Maar wat deed het er eigenlijk toe of Stina dit ‘bevroren’ noemde? De ramen waren niet koud en niet hard. Ze waren een schitterende wereld vol bloemen en palmen en fonteinen. Het was eindelijk, eindelijk het echte wit, dat vrolijk maakt en dan nog vrolijker tot men wil lachen, maar ook kan gaan huilen.

Het verjoeg de verwarde herinnering aan het verlepte geelwit dat hij die nacht had gezien, het vuile bleekwit van de soepbenen die Sellie in de asemmer gooit, het afschuwelijk doodwit van het geraamte. Zijn ogen verzonken in het diamanten bloemenveld met de varens en de overhangende takken en de vonkende klokjes, ze zwolgen in die stralende pracht en toen wist hij opeens, dat dit mooier was dan alle kleuren. Want het is wel prettig dat er kleuren bestaan, maar dit was veel meer dan prettig, het was groot, wijd, hij kende nog geen woorden genoeg. Eindelijk zag hij dan de echte wereld, de wereld waar geen spook naar binnen kan, ze had zich waterhelder afgedrukt op de ramen om te laten zien hoe ze werkelijk was.

Natuurlijk, dit was de werkelijke wereld. De dingen die in een kamer staan en de mensen die er rondlopen, dat is de wereld nog niet. De echte wereld, waarin men blij kan zijn, is maar niet zo iedere dag te vinden. Die laat alleen zo nu en dan een stukje van zich zien omdat men anders al te angstig blij zou moeten worden. –

De kachel brandde alweer en het jongetje was aangekleed. De witte bloemen waren doorzichtig geworden en veranderden in heldere waterdoppels die neerlekten langs het glas. Maar dat was niet

eens verdrietig, iedere waterdruppel was toch een bloem geweest. Toen Stina was weggegaan, tekende Henri ondanks de sabbat, met een fijn wit krijtje alle lijnen van hun wonderdadige verschijning op het behangselhoekje achter het gordijn. Hij deed zelf niets, zijn vingers met het krijtje wilden zich de bloemen herinneren. Maar hij zuchtte toen ze er eindelijk allemaal stonden. Op de ramen waren ze zo heel anders mooi. Nu hoorden ze weer bij de gewone wereld, waarin zijn bed en de wastafel en juffrouw Augusta werkelijk bestonden en waarin nu ook het Spook zich had laten zien.

Gelukkig was Henri Godschalk geen gewoon bang jongetje, hij kon alleen maar bang worden als er reden voor was. Hij hoefde later nooit meer zo ijzig bang te zijn voor het spook, het liet zich nooit meer zien. Maar wel beleefde hij maandenlang nog telkens korte ogenblikken waarop een koude benige schrik tegen zijn hart tikte, hij noemde dat 'het spookgevoel'. Het overviel hem gewoonlijk als hij alleen in een kamer was en nooit als hij prettig tekende, of luisterde en keek naar de mensen om zich heen. En mettertijd kwam het nog maar heel zelden, tot het eindelijk helemaal bleek weggebleven. Maar Henri kon toch nooit vergeten, dat het er eens was geweest. En hij kon ook nooit meer een soepbeentje afkluiven.

Diezelfde zaterdagmorgen bracht mijnheer Godschalk zijn oude oom Eli mee uit sjoel.

Juffrouw Augusta zette haastig een couvert bij. Ze schoof het bord over tafel, het visbestek rinkelde er al tegenaan. Het bezoek was haar zeer onaangenaam, want de oude heer was lang van stof en zij had een afspraak voor de namiddag. Daarbij was hij zo slecht van gezicht, dat ze geregeld een schoon tafelkleed moest geven zodra hij een keer had meegegeten.

Maar Henri had een wippertje op zijn tenen gemaakt toen hij voor het raam oom Eli had zien aankomen. Hij hield in de wereld het meest van oom Eli.

De oude heer was een broer van mijnheer Godschalks overleden vader, de jongste en laatst overgeblevene uit een reeks van negen broers en zusters. Hij was nu tweeënzeventig en werd verpleegd in een net oudeherentehuis, want hij had vorig jaar zijn vrouw verloren. Maar op de sabbat bezocht hij altijd een van zijn vele neven en nichten, op de sabbat verlangde hij naar een familie om zich heen en zijn eigen twee zoons woonden in Londen. Dus wandelde

hij des zaterdagochtends na de dienst in alle bedaardheid zonder vragen met een van zijn familieleden mee, in de tot dusver ongeschokte zekerheid, dat een oudere verwant overal een eerbiedig welkom behoort te vinden.

'Ga eens gauw naar beneden, Stina,' zei juffrouw Augusta, 'en help de oude heer Godschalk.' Stina, die juist de grote schotel met de moten koude zalm en de mayonaise op tafel zette, haastte zich naar beneden. Ze was erg gesteld op het oude heertje, dat zich zo graag door haar uit zijn overschoenen liet trekken en er allerlei vriendelijke grapjes bij maakte.

Henri was al door juffrouw Augusta op zijn hoge stoel gezet. Ze strikte hem juist zijn slabbetje om toen oom Eli binnenkwam, klein en minnetjes, maar erg helder in zijn zwarte pak met het glanzend gesteven witte linnen en zijn klein, kaal, wit-met-rose hoofdje.

'Daar zijn we weer eens!' klonk zijn dun, opgewekt stemmetje. 'Morgen juffrouw Van Wezel. Heb je deze week nog eens van me gedroomd?'

Juffrouw Augusta glimlachte met restricties. Mijnheer Godschalk behield zijn eigen, wat afwezige blik, hij ging zijn handen voorzichtig warmen voor het open Franse haardje.

'En waar is mijn jongetje?' vroeg oom Eli. Hij had zijn kleine bruine oogjes half dichtgeknepen en zocht de kamer rond.

'Dag oom Eli!' riep Henri hartelijk vanaf zijn zitplaats.

'Zit jij al aan tafel?' verwonderde zich het oude heertje. 'En je bent nog niet eens gebensjt!'

Henri slikte een haastig hapje adem. Hij had er niet aan gedacht, dat het een straf was toen juffrouw Augusta hem voortijdig aan tafel zette, maar nu merkte hij dat alles weer van voren af aan zou moeten beginnen. Het was opeens een vervelende schrik, daarom zei hij maar gauw zelf:

'Ik ben stout geweest, ik word niet gebensjt.'

'Wat is dat?' zei oom Eli en keek mijnheer Godschalk aan.

Die haalde zijn schouders op en fronste zijn wenkbrauwen.

'Laat u maar, oom Eli,' zei hij. Het hele geval was niet de moeite waard om te bespreken. Hij had de vorige avond, dadelijk toen Henri naar bed was gebracht, inlichtingen gevraagd aan juffrouw Augusta, en voor zichzelf de conclusie getrokken, dat het ventje natuurlijk opgewonden was geweest door het bijzijn van dat drukke armeluiskind en dat juffrouw Augusta de twee kinderen niet zo lang alleen had mogen laten. Hij had haar dit ook gezegd, maar bedaard en met verschoning, want juffrouw Augusta was een geschikte huisdame en hij wenste volstrekt niet te veranderen. Maar een kleine onlust was blijven haken in zijn sabbatstemming en nu

voor juffrouw Augusta de zaak nog niet bleek afgelopen, hinderde dit hem opnieuw. Hij was echter niet van plan er nog een woord aan te verdoen, men moest van een mug geen olifant maken.

Doch oom Eli gaf niet op. Hij stond nog bij de deur waar hij was binnengekomen en keek op zijn bijziende wijze langzaam en verwonderd van de een naar de ander. 'Wat is dat voor gekheid, – een kind van zes jaar heeft toch nog geen halsmisdaad gepleegd? Niet bensjen op sjabbesmorgen?' – Mijnheer Godschalk spreidde zijn welverzorgde handen nog wat verder naar de haard, hij antwoordde niet en juffrouw Augusta zweeg ijsig. Henri moest bijten op het puntje van zijn tong, want hij wilde graag wat zeggen maar wist zeker dat hij het verkeerd zou doen.

'Kom,' zei mijnheer Godschalk, 'we gaan eten, ik heb honger. Kijk eens wat een prachtige moten zalm, oom Eli! – ja, daarvoor moet men toch maar bij Gijs wezen.'

De oude heer keek niet eens naar de schaal, verwonderlijk genoeg, want zolang zijn vrouw leefde had hij altijd persoonlijk de vis voor het zaterdagochtendmaal ingekocht en haar thuisgestuurd. Hij kende iedere viswinkel in de binnenstad en als ergens vis werd opgediend, hield hij ellenlange discussies over kwaliteit en prijs. Maar nu liet hij zich niet vangen.

'Laat me niet met de woorden in mijn mond staan Moos, – waarom bensj je dat kind niet behoorlijk?'

'Hoor eens oom,' zei mijnheer Godschalk, een beetje gemelijk omdat hij zich toch al jarenlang Maurice noemde, 'wat kan u dat nu schelen? Het is niet de moeite waard om er woorden over vuil te maken. Henri is heel stout geweest, dat weet ik van juffrouw Augusta en hij begrijpt best wat hij gedaan heeft. Hij heeft straf en daarmee uit.'

'Daarmee uit? – daarmee uit?' protesteerde oom Eli. 'Helemaal niet uit!' Hij voelde zich zeer geraakt. Geworteld als hij was in de patriarchale familieorde van vorige generaties, vond hij het bepaald ongepast dat zijn oomzegger hem niet voluit te woord stond. Daarbij schaafde hij zich, bij ieder bezoek, veelbaarder aan de zelfbewuste manieren die de jonge neef zich omhing en die hij met één woord afdeed: 'sjneks'.

'Helemaal niet uit!' herhaalde hij. 'Kom eens hier, Henri!'

Henri gleed van zijn stoeltje. Het was een groot mens, die hem dit vroeg en dus mocht hij gehoorzaam zijn.

'Wat heb je gedaan?' vroeg oom Eli en bukte zich over het jongetje.

'Ik heb juffrouw Augusta op haar bips geslagen,' zei Henri.

Juffrouw Augusta kneep haar lippen smal tegen elkaar. Oom Eli

keek schuin omhoog in haar gezicht, zijn klein scheef oudemannenmondje trok, maar hij hield zich netjes.

'Waarom was je dan zo stout?' vroeg hij.

'Ik was niet stout, ik was boos,' zei Henri.

'Een klein jongetje mag niet boos worden wanneer het wil,' leerde oom Eli. 'En slaan mag men helemaal niet, – en dan een dame nogwel, – en op...' Hij meesmulde en juffrouw Augusta sidderde zichtbaar.

'Het kwam vanzelf,' zei Henri.

'Heb je spijt?' vroeg oom Eli.

Henri dacht na. Eigenlijk had hij spijt, want het geeft niet of men slaat. Juffrouw Augusta had natuurlijk niets gevoeld door haar dikke rokken heen, en eigenlijk kon ze hem niet eens veel schelen. Maar het was wel heerlijk geweest om te durven slaan.

'Heb je spijt?' vroeg oom Eli voor de tweede maal.

'Een klein beetje maar,' zei Henri.

'Dat is toch alvast het begin.' Oom Eli knikte hem toe. 'Nu zal ik je voor deze keer bensen en dan zal Onze-Lieve-Heer wel zorgen dat je meer spijt krijgt, want slaan mag men in geen geval.' En toen legde hij zijn handen op Henri's hoofd.

Juffrouw Augusta deed een stap naar voren maar mijnheer Godschalk wenkte haar ongeduldig achteruit.

'U laat dat kind veel te veel verwennen,' zei juffrouw Augusta toen oom Eli na het eten in de grote leunstoel naast de haard kroop met Henri op zijn knie.

'Oud en jong vinden elkander,' zei oom Eli bedaard. 'Dat is geen verwennen, juffrouw Van Wezel!' En met voorzichtige schokjes liet hij zijn mager knietje steigeren onder Henri, die eigenlijk al te groot was voor 'paardjerijden' maar het toch in zijn hart nog een heerlijk avontuur vond. 'Hop, hop paardje, rijd naar stee, breng voor mijn jongetje lekkere koekjes mee.'

Juffrouw Augusta verdween naar haar kamer, ze was geschokt en daarbij laat voor haar uitgaansdag. Mijnheer Godschalk stond bij het boekenrek te bladeren in 'La bête humaine'.

Hij was al halverwege maar het boek viel niet mee. Dit was toch al te bar – welk verstandig mens wenst zich nu te verplaatsen in de geest van een misdadige krankzinnige? Hij bladerde verder tot hij weer een scène vond die erotisch pakte, – ja daarin was Zola toch maar enig. Geïnteresseerd liet hij zich zakken op de meest nabije stoel.

Oom Eli drukte verstolen zijn oude mond op het zijzachte kinderhaar.

'Stik!' zei de jongen.

'Waarom?' vroeg Henri.

'Daarom!' zei de jongen en stak zijn tong uit. Toen draaide hij zich achterom en ging zachtjes fluisteren naar een volgende bank. Henri von het een rare jongen. Dat men 'stik' kon zeggen tegen een ander, wist hij wel, maar dan moest men eerst boos op elkaar zijn. Hoe kon die jongen nu al boos op hem wezen? Hij was pas een minuut geleden door de juffrouw naast hem in de bank gezet. De jongen had hem nog nooit gezien.

Hij legde zijn twee handjes op de lessenaar zoals de juffrouw hem had voorgedaan, en wachtte af. Onderwijl keek hij naar de deur. Telkens kwam een mevrouw binnen met een jongetje en bracht het bij de juffrouw. Sommige kinderen huilden en een hield zich zelfs vast aan de deurpost, het was een angstig gezicht en Henri voelde opeens dat hij ook zou kunnen gaan huilen. Maar de jongen naast hem grinnikte en toen ging het weer over.

Men had Henri al lang gezegd dat hij naar school zou gaan, de school van Meulmans natuurlijk, op de Raamgracht, want dat was de enige jongeherenschool in de buurt. Hij kende de school, hij had er al vaak langs gewandeld, het huis leek precies op zijn eigen huis, het had ook een brede opstoep en hoge ramen met kleine ruitjes. Als hij goed luisterde, kon hij wel eens de stem van een meester horen, die was heel anders dan de stem van een gewone man. Een meester praat de hele tijd door en het galmt een beetje. Henri dacht dat hij zich wel zou moeten vervelen daar in school. Maar thuis verveelde hij zich ook vaak want hij mocht lang niet altijd tekenen van juffrouw Augusta, ze zei dat hij een kromme rug zou krijgen als hij steeds voorover zat.

Vandaag was hij voor het eerst naar school gebracht. Het was de eerste september achttienhonderdeenennegentig, dat had zijn vader hem verteld. Vanmorgen, voor juffrouw Augusta hem ging wegbrengen, had ze hem eerst meegenomen naar pa in het kantoortje. Pa had hem uit de verte toegeknikt, want de brieven waren juist binnengebracht en die moest pa altijd dadelijk lezen.

'Hij gaat naar school!' had juffrouw Augusta gezegd.

'Jaja, zo worden we oud.' Henri wist niet of pa zichzelf bedoelde of hem. Toen had pa verder in de brieven gekeken, maar opeens had hij opgezien en naar Henri geknikt en gezegd dat het de eerste september achttienhonderdeenennegentig was, en dat Henri die datum maar goed moest onthouden omdat er vandaag werd begon-

nen aan zijn ontwikkeling; als hij op school goed zijn best deed, werd hij een ontwikkeld mens die wat betekende in de maatschappij.

'Geef je vader maar een zoentje,' had juffrouw Augusta toen gezegd en Henri had het natuurlijk gedaan. Eer juffrouw Augusta zoëven de klas was uitgegaan, had ze hem zelf ook om een kusje gevraagd. Henri wist nu al vast en zeker dat hij niet iedere morgen kusjes wilde blijven geven, hij hoopte ook maar dat Stina hem in het vervolg naar school zou brengen.

En later, natuurlijk veel later, zou hij alleen naar school gaan, de Raamgracht was vlakbij, net even om de hoek.

Nu waren alle kinderen in de klas, de banken zaten vol. De juffrouw keek rond en maakte toen de deur dicht. Henri zag dat ze een ander gezicht kreeg, het lachte niet meer zo erg. De jongen naast hem ging rechtop zitten.

'Waarom zei je 'stik' tegen me?' vroeg Henri. Het viel hem nu pas weer in dat de jongen zo raar had gedaan.

De jongen keek naar de juffrouw en gaf geen antwoord. De juffrouw zat netjes bovenop een hoge stoel met een treetje en keek over de klas. Henri moest even gaan verzitten, hij nam ook zijn handen van de tafel.

'Zo,' zei de juffrouw, 'nu gaan we beginnen!' Opeens gaf een klein jongetje een heel harde schreeuw en begon gillend te huilen, Henri werd er wit van. De juffrouw liep naar de bank van het kind maar toen hilde het nog harder.

'Niet beginnen! Niet beginnen!' schreeuwde het jongetje.

'Waarom niet?' vroeg de juffrouw en greep hem onder zijn kin.

'Ik ben zoet, ik ben zoet!' kermde het jongetje. Henri kreeg er pijn in zijn buik van. Hij keek angstig naar de jongen naast hem. Maar die lachte en wees met zijn vinger naar het huilende kind.

'Hij denkt dat ze de kinderen hier slaag geven om ze knap te maken, dat heb ik hem verteld.'

'Dat is toch niet waar,' zei Henri.

'Natuurlijk niet,' zei de jongen, 'maar ik vond het leuk, hij geloofde het.'

Henri keek met grote ogen, hij begreep niets meer. De andere jongen grinnikte want de juffrouw kwam aanlopen met een grote doos pralines en stopte het huilende jongetje wat in de mond, toen liep een bruin straaltje langs zijn kin.

'Nu krijgen we allemaal wat,' zei de jongen. 'Verleden jaar heeft ze het ook gedaan.'

'Hoe weet je dat?' vroeg Henri.

'Ik ben blijven zitten,' zei de jongen, 'ik ben de hele winter ziek

geweest, toen kon ik niet meer meekomen. Lekker, nu weet ik veel meer dan jullie.'

Henri had wel gedacht, dat de jongen veel meer wist. 'Waarom zei je daarnet 'stik' tegen me?' vroeg hij.

'Voor de leukigheid,' zei de jongen en opeens schoot zijn elleboog met een harde stomp tegen Henri's rechterbil. 'Dat's ook voor de leukigheid en omdat je een zemel bent.'

Henri schoof verder terug, hij was niet boos, want hij vond de jongen zo raar dat hij niet boos kon worden. 'Wat is een zemel?' vroeg hij.

'Jij,' zei de jongen.

Henri wist dat hij geen zemel kon zijn. In Stina's speldekussen zaten zemelen, die drongen wel eens door de naadjes en dan lag een hoopje gelige kruimels op het tafelzeiltje. Een zemeltje is mal klein, hij hoefde in ieder geval niet te geloven dat hij een zemel was.

'Ik ben een jongen,' zei hij. 'Een zemel is heel iets anders.'

De jongen keek met grote boze ogen, toen kwam zijn gezicht op Henri toe. Het trok een brede, boze mond net als de rare maskers thuis in de gang, waarnaar Henri liever niet keek. Henri begreep opeens wat de maskers bedoelden, ze waren niet echt boos maar vonden het prettig om zich boos te maken. Hij schoof toch maar een eindje verder weg in de bank, nu zat hij al op het puntje. Van zijn handen had de jongen twee stijve vuisten gemaakt, ze staken vooruit naast zijn gezicht.

'Rechtzitten, Dorus Steeman,' zei de juffrouw. Ze stond naast de bank en hield de doos met bonbons boven de lessenaar. De jongen nam dadelijk de grootste, zijn hand hoefde niet eens te zoeken. Henri schrok ervan, men moest nemen wat het dichtstbij lag. Hij keek omhoog naar de juffrouw maar die keek achterom naar een andere bank.

Henri wist niet of hij al nemen mocht, dus wachtte hij maar. Nu keek de juffrouw naar zijn kant, 'vooruit jongen,' zei ze, 'niet zo lang zoeken.'

Toen trok Henri het smalle koppige mondje dat juffrouw Augusta zo goed kende, en zei erg beleefd:

'Dank u wel juffrouw, ik hou niet van chocolaatjes.'

Zo begon zijn eerste schooldag en alle dagen die erna kwamen leken een beetje op deze. De school was toch nog anders dan hij zich had voorgesteld. Hij verveelde zich niet zo erg als hij had verwacht, want er gebeurde wel eens wat met de andere jongens en soms leerde hij ook wel leuke dingen. Letters schrijven bijvoor-

beeld. Stokjes en lussen met dun-en-dikke halen die allemaal even schuin moesten staan, alsof er naar één kant tegen werd geblazen. Lezen was al een beetje minder prettig want de platen met de letters waren erg lelijk. R, r-oo-s, die plaat was zelfs akelig naar lelijk, want een roos geurt dat men er blij van wordt, en al de fijne blaadjes liggen uitgevouwen of ze wachten op een zacht zoentje, maar op de plaat is alles glimmend papier. Het rekenen is niet leuk en ook niet naar, men zit erbij en legt de stokjes neer en als de juffrouw klaar is met het getal vier, gaat ze verder met het getal vijf, alles komt precies na elkaar en dat zou ook niet anders kunnen want het is rekenen.

Maar het tekenen zou wel anders kunnen, dacht Henri, het was gek dat de tekenuren juist de vervelendste uren waren van de hele week. Hij moest vierkantjes en sterretjes tekenen op vellen ruitjespapier, altijd met zijn potlood langs de lijntjes, en als er genoeg figuurtjes stonden, werden ze ingevuld met faberkrijtjes. Dat was één enkel ogenblik leuk als de kleurtjes moesten worden uitgezocht, maar dan werd de rest van het uur een verschrikkelijke verveling, men moest altijd dezelfde kleurtjes in dezelfde hokjes uitstrijken. Hij werd er soms draaierig van, en op een wintermiddag moest hij naar huis worden gebracht omdat hij had gespuugd over het tekenwerk.

Groenbleek werd hij door de conciërge afgeleverd bij juffrouw Augusta, die dadelijk belde om iemand naar de dokter te sturen. Maar nog voor Stina boven kwam, zag ze dat Henri aan zijn eigen tafeltje ging zitten en de krijtjesdoos uit zijn schooltas haalde. 'Ik wacht nog maar even,' dacht juffrouw Augusta en nam haar handwerk weer op.

Een uur lang werkte Henri ingespannen aan een zomers groene boom, die zich stond te bekijken in een blauwe vijver, — zijn tongpuntje streek afwezig om het hoekje van zijn mond.

Juffrouw Augusta was gerustgesteld, — 'ze stoken te hard daar in school,' dacht ze.

Met de jongens verveelde hij zich nooit. Soms had hij erg verdriet van ze en soms moest hij om ze lachen. Maar altijd-door hield hij zoveel van ze als hij nog nooit van iets had gehouden. Daardoor werd hij toch iedere morgen wakker met een blij gevoel dat hij naar school kon gaan. Als hij het huis uitging, luisterde hij al of hij ze nog niet hoorde lachen en schreeuwen voor de school en als Stina hem bracht, liet hij al op de hoek van de Raamgracht haar hand los en holde weg.

Juffrouw Augusta hield hem altijd vast tot de schooldeur openging, maar Stina bleef bij de hoek staan en als ze zag dat hij tussen de

andere jongens was aangekomen, ging zij terug.

Dan stond hij midden tussen alle andere kinderen, en dat was heerlijk. Hij werd helemaal anders als hij bij school alleen was gelaten, zijn ogen zagen dan veel meer. Als de grote jongens postzegels ruilden werden hun gezichten strak en lang en als de jongens uit zijn klas dropjes deelden, keken ze lief en lachten tegen elkaar. Soms vochten ze en dat was ook goed. Een gezicht was telkens anders en toch goed.

Maar soms keek zo'n gezicht hemzelf aan en dan ging een trillende schok door zijn hele lijf, want dan kon hij terugkijken en dat was soms angstig en soms heerlijk.

Het was heerlijk om in vriendelijke ogen te kijken, daar werd je vanbinnen blij door en het was net of je groeide. Maar het was angstig om in een gezicht te zien dat je uitlachte of wou plagen. Want je hield toch van zo'n gezicht en daarom was het onbegrijpelijk dat het plagen wilde. En al deed het nog zo lelijk, zo lelijk dat je ervan ging huilen, dan moest je er evengoed van blijven houden, want het hoorde bij jezelf en bij de anderen, bij al de jongens samen. Er was geen enkele jongen die hij ooit helemaal gemeen kon vinden, zodra hij in zijn ogen had gekeken.

Maar er gingen op het Instituut Meulmans niet zo heel veel jongens die zich met Henri Godschalk bemoeiden. Een smal bleek joods jongetje, dat altijd stiekempjes op een klein plaatsje blijft staan rondkijken, kon geen speelkameraden verwachten op deze Amsterdamse jongerherenschool. De leerlingen waren over het algemeen gezonde, welopgevoede kinderen uit de gegoede en verlichte koopmansfamilies der negentiger jaren, ze amuseerden zich op behoorlijke wijze onder elkaar, plaagden speels maar niet sadistisch en maakten van het kleine joodje geen schoolmartelaar. Maar ook geen kameraad.

Soms werden in de klas nette witte briefjes rondgedeeld, dat betekende een kinderpartijtje, maar voor Henri was er alleen zo'n briefje als de hele klas zonder enige uitzondering werd geïnviteerd. Er zat in zijn klas een jongen, die het zoontje was van een baron. Toen die verjaarde, werd de hele klas gevraagd, want niemand anders was van adel en dus was iedereen minder en zo weer gelijk. Henri had het briefje aan zijn vader gebracht en die had zijn wenkbrauwen opgetrokken, maar juffrouw Augusta had gezegd dat hij een nieuw pakje moest hebben.

'Vind je het prettig?' vroeg zijn vader.

'Misschien wel,' zei Henri. Hij had zich nog niet voorgesteld hoe het zijn zou.

'Maar je kunt niet meeëten van de taartjes,' zei juffrouw Augusta,

'daar moet je aan denken want die zijn niet kosjer. De limonade kan je drinken en een bonbon mag je ook nemen, maar van de gebakken en gekookte dingen moet je afblijven.'

Toen had zijn vader nog eens zijn wenkbrauwen opgetrokken en Henri wist al wat dat betekende: hij was het dan niet eens met zichzelf of met juffrouw Augusta en wilde liever niets zeggen.

Maar Henri nam zich voor om alleen limonade en bonbons te nemen, want als juffrouw Augusta later ging vragen en hij had niet gedaan wat ze had gezegd, zou ze er zeker een paar dagen over lopen pruttelen. Zelf wist hij ook niet wat er zou gebeuren als hij iets at dat treife was, hij had het nog nooit gedaan en het zou best kunnen wezen dat men er misselijk van werd.

Het feestje viel niet mee. Hij had zijn nieuw zwartfluwelen pakje aan en dat had hij wel erg mooi gevonden maar het prikte in zijn hals met een kanten kraagje. Ook zat het erg warm. En het was al warm genoeg in de kamers, omdat mevrouw Borell de gordijnen had dichtgetrokken en er op de grote kristallen kroon wel dertig kaarsen brandden.

Dat was heel prachtig, nog honderdmaal prachtiger dan de zilveren sabbatkandelaar thuis, maar het was vreselijk warm. Al de jongens hadden rode gezichten. Ze maakten ook meer lawaai dan op school. Het kwam door de mirlitons en omdat ze zulke rare mutsen droegen waarom men lachen moest.

Henri had zijn muts in een hoekje gelegd want hij had zichzelf zien aankomen in een van de grote wandspiegels en toen was hij geschrokken omdat de hoge rode dragondermuts met de pluim zo gek stond boven zijn eigen gezicht. Maar de gouverneur van Felix Borell, die meehielp met de spelletjes, had gezegd dat hij de muts weer moest opzetten.

Die gouverneur was een lange jonge man met een glad roze gezicht. Hij koos de jongens die in de kring mochten staan of in de poppenkast van Felix. Hij sloeg Henri telkens over en die was eigenlijk blij. Als de dikke huisknecht met het presenteerblad hem ook over had willen slaan, zou dat nog beter zijn geweest. Nu moest hij telkens weigeren als hem een schaal werd voorgehouden en er waren zoveel schalen. Met koekjes en taartjes en croquetjes en later was er een blad met porties ijs. De huisknecht vroeg al of hij niet lekker was. Toen kwam mevrouw Borell zelf en wilde hem voor de grap iets in zijn mond steken, maar hij hield zijn tanden stijf op elkaar en draaide zijn hoofd weg. Hij dacht aan juffrouw Augusta, die haalde haar neus op voor treife dingen, maar tegen mevrouw Borell durfde hij natuurlijk niet zeggen dat haar lekkers treife was. Hij voelde wel dat zoiets heel onbeleefd zou zijn en hij was ook niet meer zo

zeker dat treife eten niet deugt, want alles zag er nog lekkerder uit dan thuis en iedereen at er smakelijk van. Maar toch hield hij zijn mond stevig dicht en eindelijk haalde mevrouw Borell haar schouders op en ging weg.

Dorus Steeman had er naar staan kijken, en toen mevrouw was heengegaan, voelde Henri zich zo ongelukkig, dat hij alles maar aan Dorus zei. Die holde toen naar mevrouw Borell om het over te vertellen, hoewel Henri hem terugriep. Henri zag dat ze nu heel anders naar hem keek dan tevoren, ze lachte niet meer. Zelf kon hij ook niet meer lachen, het was alsof hij al niet meer bij het feest behoorde.

Natuurlijk bedankte hij netjes bij het weggaan. Maar hij was niets blij als hij later terugdacht aan de feestmiddag. Als hij aan mevrouw Borell dacht, liep een koud gevoel langs zijn rug, hij schaamde zich en toch was niets zijn eigen schuld.

Maar langzamerhand ging het over.

Hij werd dat jaar nog een keer gevraagd op een partijtje bij een jongen wiens vader dominee was. Hij liep wel drie dagen met het briefje in zijn zak, eindelijk verscheurde hij het in kleine snipper-tjes, die hij uitstrooide in de gracht. Toen de jongen vroeg waarom ze bij hem thuis geen antwoord gaven, jekte hij wat bij elkaar, hoewel hij dat heel naar vond, want hij was een beetje vies van jokken. Maar hij was nog banger om zich weer te moeten schamen.

Dat hij best de treife taartjes zou kunnen eten en er dan thuis om jokken tegen juffrouw Augusta, had hij nog niet bedacht.

Hij ging pas jokken tegen juffrouw Augusta om Mietje van de overkant.

Hij had Mietje nog wel eens gezien. Thuis was ze niet meer op visite geweest, ze kwam nog wel eens een keertje in de keuken, maar juffrouw Augusta had stijf haar mond dichtgehouden toen hij had gevraagd of ze weer eens bij hem boven mocht komen om te spelen. Maar nu hij naar school ging, kwam hij haar wel eens tegen want zij ging naar de armenschool op het Waterlooplein, dus moest ze over de brug bij hun huis en voor haar eigen plezier liep ze dan een eindje langs de Kloveniersburgwal en de Raamgracht. Dat vond ze prettiger dan de vuile Hoogstraat en de St. Anthoniesbreestraat waar altijd sinaasappelschillen lagen en paardevuil en modder. Als Stina hem naar school bracht, schoot het kleine meisje vaak te voorschijn van achter een boom langs de gracht en hing zich aan Stina's arm. Het werd een spelletje voor Henri om te bedenken

achter welke boomstam het rode kapertje voor de dag zou kunnen komen en als het er niet was, viel dat tegen.

Ze praatte veel tegen Stina en soms keek ze om Stina's rokken heen naar zijn gezicht en knikte hem toe. Dan knikte hij terug, maar hij had niets te praten want hij wist niet wat ze zou willen horen, en over de dingen van haar school kon hij niet meepraten. De echte dingen van zijn eigen school kon hij maar niet zo gewoon vertellen, en de sommetjes en de letters, die zij nu tegelijk aan het leren waren, kwamen er niet op aan.

Eens toen hij erg vroeg was en Stina al was teruggegaan, liep hij een eindje met Mietje op, tot aan de Zwanenburgwal. Daar stond hij haar na te kijken, ze ging eerst langs de St. Anthoniesluis en toen naar haar school aan de stille kant van het Waterlooplein. Het was een heel andere school dan de zijne, een grote nieuwe school van rode bakstenen en groengeschilderde kozijnen. Maar het was toch een echte armenschool: hij zag de jongens die voor de deur speelden, ze hadden vuile klompen en petten die over hun oren zakten en de meisjes droegen rare uitgewassen kleren die toch goor waren. Er liepen maar een paar meisjes zoals Mietje, die gesteven ruitjesschorten droegen, en toen begreep Henri dat Mietje een van de nette kinderen was op die armenschool. Toen ze aankwam, holden direct meisjes naar haar toe en staken hun arm door de hare, hij vond dat erg prettig voor haar.

Even later stond hij weer tussen de jongens voor het Instituut Meulmans. Het speet hem toch, dat er niemand was die naar hem toekwam.

Juffrouw Augusta had hem bij de hand. Ze stonden boven aan de stoep, het was woensdagmiddag en ze zouden samen de stad ingaan. Henri vond dat meestal heel plezierig, al hield juffrouw Augusta hem ook stijf vast. Hij liep graag tussen de mensen, iedereen was anders en hij hield een beetje van ieder die hij tegenkwam. Natuurlijk waren er mensen waar hij al dadelijk veel van hield, – de oude mannetjes op de banken van het Rembrandtplantsoen, en de venters die hij nog kende van vorige keren. De man met de kar vol aardewerk bijvoorbeeld, die schreeuwde als een schelle trompet. – Hij heette 'Paniko' omdat hij eigenlijk 'Pannen-te-koop' riep en er een grappig woord van had gemaakt. Dan was er de man met het trommeltje oublies, die had zichzelf Oublie gedoopt.

Henri kon hem al een straat ver horen aankomen, 't was net een fluit die van hoog naar laag werd geblazen. Als hij voorbijging moest Henri altijd even zuchten omdat hij zo vreselijk graag een van die mooie lange opgerolde goudgele oublies in zijn hand zou

willen hebben, niet om te eten maar om goed te bekijken. Het was natuurlijk onmogelijk want juffrouw Augusta kon niet op straat stilstaan om iets te kopen en dan waren ze ook treife. Maar hij verlangde soms wel erg.

De mensen die met karren radijs ventten, waren echte vrienden want ze kwamen in het voorjaar tegelijk met de narcissen en hadden bovendien een alleraardigst wijsje. "t Kost drie cent, een bos radijs", dat zongen ze erg opgewekt, het was helemaal geen schreeuwen meer.

Een enkele maal gebeurde het, dat ergens op een straathoek de 'Sterrenkijker' stond te zingen. Die heette zo omdat hij altijd de lucht inkeek, maar het kleine vrouwtje dat bij hem hoorde, zorgde wel, dat de mensen centen gaven. Henri wilde en moest altijd even bij de Sterrenkijker blijven staan, zelfs met juffrouw Augusta, want hij zong erg mooi, het galmde door de straat en Henri kende de liedjes ook, door Stina. — De moord van Raamsdonk en de Ruitertjes en het lied van de Jongenheer die stierf op 't Veld van Eer. Juffrouw Augusta trok hem altijd weer gauw mee, maar met Stina mocht hij soms lang luisteren en dan voelde hij zich heerlijk thuis, stilletjes en lekker geborgen tussen de ruggen en benen van al die andere mensen die om de Sterrenkijker stonden. De poppenkast ontmoette hij zelden, maar als het gebeurde, was dat zo prettig als een droom waarin men lachen moet. Eigenlijk had hij van binnen altijd een beetje hoop dat hij de poppenkast zou tegenkomen, iedermaal als hij met iemand ging wandelen. Hij droeg ook geregeld een paar centen mee in zijn zak voor de poppenkast, die toch iedere dag ergens in de stad voorstelling moest staan geven. Maar meestal bracht hij de centen weer mee naar huis en dan legde hij ze een andere keer wel eens in de pet van de hardloper, die natuurlijk lang niet zo leuk was als de poppenkast, maar toch iets heel bijzonders, een man in vreemde, roodblauwgroene harlekijskleden, met belletjes op zijn schoenen, en veel veel mooier om naar te kijken dan de mensen in gewone mannenkleden. Vooral van een jonge blonde hardloper, die een paars-met-gouden manteltje over zijn schouder droeg en vrijdagsmiddags in de Hoogstraat kunsten maakte, hield hij erg veel en hij werd altijd boos als die man een oude grijze regenjas over zijn mooie kleden moest trekken omdat de politie aankwam.

Maar hij hield ook van de andere mensen langs de weg, de mannen met blauwe hessen en hoge zwarte petten, die hij zag in- en uitlopen bij de kroegen aan de Damstraat, de brede vrouwen uit de Jodenhoek waaraan alles schommelde, alleen aan hun boezelaarbandjes kon men zien waar hun borst ophield en hun buik begon,

maar ze keken erg vriendelijk. De tramkoetsiers die met rode gezichten stonden te klepelen aan hun bel en de schippersknechts die met kromme ruggen manden brandstof sleepten uit turfschepen. En de diamantslijpers met hun zware schijven onder de arm; wel hadden die bleke gezichten onder zwarte vegen, men werd verdrietig als men daarnaar keek. Maar daarom moest men dan juist van ze houden. O, hij hield eigenlijk van alle mensen, het was heerlijk om op straat te lopen en de mensen te zien.

Maar deze woensdagmiddag was hij niet erg verlangend naar de stad en de mensen, want hij moest eerst naar de tandarts en dat bedierf al het andere. Zijn nieuwe tanden groeiden een beetje door elkaar en juffrouw Augusta zei dat men niet te vroeg kon beginnen om een gebit te verzorgen. Henri was natuurlijk bang voor de tandarts want Stina had hem eens laten zien hoe een van haar kiezen was getrokken, – ze had toen een rood bloedend gaatje in haar mond en dat had de tandarts gedaan. Maar juffrouw Augusta zei, dat de tandarts niets anders deed dan wat goed voor de tanden was en dat men dus niet bang behoefde te wezen. Alleen had ze er niet bij gezegd wat men moest doen om zijn bangheid kwijt te raken, en daar ging het juist om, – hij vond bangzijn ook geen prettig gevoel, maar het was er nu eenmaal.

Hij stond dus naast juffrouw Augusta op de stoep en zijn voeten hadden geen zin om zich te gaan bewegen. Juffrouw Augusta nam al netjes de plooiën van haar grijszwollen sleeptrok in haar linkerhand en zou juist de stoep afdalen toen opeens een vreemd, verward rumoer aanrolde van de Damzijde. Het klonk als het gegrom uit de roofdierengalerij in Artis, wanneer in de verte de kar met de bonken voedervlees komt aanrijden. Henri luisterde verwonderd, hij keek naar juffrouw Augusta en toen zag hij dat ze door iets aan het schrikken was gemaakt, haar gezicht was helemaal wit. Natuurlijk schrikte hij toen ook, maar de angst duurde niet meer dan een ogenblik, hij was zichzelf en zijn angst en alles vergeten toen hij zag wat er gebeurde.

Later heeft Henri Godschalk nog vaak aan die middag gedacht, het was een van de prachtigste herinneringen uit zijn jeugd. De Hoogstraat was plotseling volgelopen met een zwarte mensenmasa die bij stromen uit de nauwe opening over de brug gulpte. Boven de hoofden vlogen rode lappen die klapperden in de wind en uit de open monden steeg een gedempt loeiend gebrul. Het was zeker geen lied dat die mensen zongen, het was geen marsmaat waarop de voeten gingen, het was alleen alsof ergens een sluis was weggeslagen en een donkere compacte stroom van mensenlijven zich nu dreunend een weg perste door de nauwe straat.

Later wist Henri Godschalk natuurlijk ook, dat dit een van de mislukte hongeropstootjes is geweest die in de negentiger jaren zo vaak de gegoede burgerij hebben opgeschrikt. Maar hij heeft nooit kunnen geloven dat die inderdaad helemaal zijn mislukt. In zijn geest bleef de donkere opstandige mensenvloed stuwten naar een oceaan van vervulling, bleef zich wentelen over de wereld naar het wijde bekken waarin al zijn woelingen tot rust zouden verkeren. En als hij dan later weleens een moderne mei-optocht tegenkwam, met praalwagens en netgeschilderde leuzen, met fluwelen vaandels en bloemguirlanden, dan glimlachte hij en ging verder. Want dit was het niet, in geen geval.

‘Daar heb je ze,’ zei juffrouw Augusta.

‘Wie?’ vroeg Henri.

‘De socialen.’ En juffrouw Augusta tikte haastig tegen het raam naast de stoep, opdat de bediende zou opendoen, want Sellie verzorgde alleen de benedendeur.

Maar er kwam niemand, ze moesten dus wachten en Henri keek ingespannen toe. Over de brug golfde de massa breder uit en schoot dan weg in de spleet van de Nieuwe Hoogstraat. Henri vond het altijd prettig als er een optocht over de brug kwam. Als de regentes met het koninginnetje in de stad was, reed ze altijd een keer uit naar de kant van de Kloveniersburgwal. Dan klonk eerst luchtig het paardengetrappel, dan hoorde je het gejuich uit de verte en even later draafden de glimmende bruine paarden met de prachtige huzaren al over de keien van de brug. En daarna kwamen de koetsen met het hof en de lichtgeklede buigende koninginnen. Het was altijd gauw voorbij, net zo gauw als een vuurpijl die in kleurige sterretjes wegdrijft, maar het was heel leuk om ernaar te kijken.

Wat hij nu zag, was helemaal niet leuk en het was veel meer dan prettig. Hij dacht er zelfs niet aan, dat het mooi was. Hij voelde zo maar een wild plezier dat naar zijn keel steeg, hij wrong zijn hand los uit de hand van juffrouw Augusta, toen klom hij op de bovenste spijl van de stoepleuning en boog naar voren. Hij keek met grote, open ogen naar de driftig golvende mensenstoet, – opeens waren het geen gewone arme mensen meer die oude haveloze kleren droegen, het waren al de mensen uit zijn stad die opmarcheerden, die samen een grote tocht begonnen. Daar gingen al die mensen, die hij helemaal kende omdat hij iedere dag tussen hen liep en van hen hield, en die opeens allen te zamen eenzelfde richting insloegen alsof ze het voorgoed eens waren geworden en precies wisten wat ze nu gingen doen.

Het gedempt gebrul loeide in golven over de nauwe straten, over de hele buurt; het was iets heel anders dan het lichte gejuich dat

de rit van het koninginnetje begeleidde. 't Is verschrikkelijk,' zei juffrouw Augusta. 'Straks slaan ze de ruiten nog in.' Ze praatte voor zich heen, zonder eraan te denken, wie luisterde. 'Die Domela moest levend worden gevild. Ophangen en vierendelen moesten ze hem. Kijk, bij de eierboer zetten ze al de luiken op!' En juffrouw Augusta hing zich met haar volle gewicht aan de bel van de bovendeur.

Maar mijnheer Godschalk was niet thuis en de bedienden waren naar de kelder gegaan om de houten luiken te zoeken, die bij de restauratie wat achteraf waren gezet. Juffrouw Augusta moest blijven staan, ze drukte haar rug tegen de deur en kneep Henri's hand pijnlijk in de hare. Ze dacht er zelfs niet aan dat ze aan de onderdeur zou kunnen bellen, geremd als ze was door haar angst om zich op één niveau met de onberekenbaar stuwende mensenstroom te bevinden.

Opeens wees ze naar het gewoel op de brug. 'Kijk daar eens! – wat een stuk schandaal!'

Henri zag dadelijk wat ze bedoelde. Betje van de overkant liep mee tussen de mensen. Ze had een vuurrode sjerp over haar borst en haar haren waren losgewaaid. Haar blank-en-rood gezicht blonk tussen al de donkere mannengezichten. En aan haar hand liep Mietje, heel klein maar vrolijk, het was of ze danste naast haar moeder. Hun monden gingen mee open en dicht op de maat van de stappende voeten. Henri kon zien dat Mietje het heerlijk vond, zelf vond hij het ook heerlijk dat al die mensen daar samen zo prachtig liepen. Juist wilde hij dat tegen juffrouw Augusta gaan zeggen, toen hij schrok van haar stem. Heel vreemd en scherp zei ze: 'Die vuile slet komt het huis niet meer in.'

Het was een angstig gehoor alsof juffrouw Augusta hard vloekte. Henri voelde de schrik in zijn maag, hij hield veel van Bet. Hij kende haar helemaal, van altijd, en Mietje hoorde bij haar. Het zou akelig wezen, als ze nooit meer door het huis liep en hem toeknikte. Hij keek omhoog, juffrouw Augusta hield haar ogen half dichtgeknepen, dat deed ze wel vaker, ze werd erg bijziende. Daarom had ze onlangs ook een bril gekregen maar die droeg ze niet op straat omdat ze zich lelijk vond met een bril.

Toen zei Henri, en het kwam helemaal vanzelf:

'Wat bedoelt u eigenlijk?'

'Zie jij Bet daar dan niet?' vroeg juffrouw Augusta.

'Waar?' zei Henri.

'Daar!' en juffrouw Augusta wees met haar vinger. Ze moest wel helemaal in de war zijn, dacht Henri, want anders, als hij weleens met zijn vinger wees, gaf ze een standje.

'Dat is Bet niet,' jokte Henri en kneep zijn lippen op elkaar. 'En ze heeft het kind nog wel bij zich!' Juffrouw Augusta keek ingespannen door twee oogspleetjes.

't Is heus niet waar,' hield Henri vol. Hij merkte wel dat juffrouw Augusta twijfelen ging, ze had ook haar bril niet op. 'Die juffrouw lijkt wel erg op Bet, misschien is het familie. Maar Mietje kan het helemaal niet zijn, die ziet er heel anders uit, veel groter.'

Juffrouw Augusta keek zo scherp als ze kon maar het gezicht van Bet werd telkens bedekt door zoveel andere, dat ze geen zekerheid kreeg. Henri kon Mietje al niet meer zien, die liep nu in de diepte tussen de benen van de mannen en opeens was Bet ook weg, ze was niet meer te onderscheiden in de mensenklomp die zich de Nieuwe Hoogstraat binnenduwde.

Maar nu klonk gekletter van dravende voetstappen langs de gracht. De agenten van de St.-Pietershal kwamen aanrennen, een hele colonne koperen helmen wierp zich in de menigte. 'Hemelse goedheid,' zei juffrouw Augusta en werd spierwit, 'kom hier, kind,' ze duwde Henri achter haar rokken en klepelde de bel met een zo woedende angst dat Sellie uit haar keuken in het benedenhuis naar boven schoot.

'Je had wel wat eerder kunnen komen,' zei juffrouw Augusta toen ze achter de dichte deur op de mat stond.

'Weet ik dan dat u daar staat?' zei Sellie. 'En daarbij horen de bedienden hier open te doen. Maar die liggen natuurlijk boven uit het raam te kijken.'

'Onzin, dan hadden ze me wel opengedaan!' En inderdaad kwamen de bedienden juist aandragen met de zware luiken.

'Goed zo!' prees juffrouw Augusta. 'Zet ze maar op, je kunt nooit weten wat er gebeuren gaat. Al het gepeupel van de stad is op de been. – En als ik me niet vergis, is Betje van de overkant er ook bij met het kind, – daar moet ik nog het mijne van hebben.'

'Och juffrouw Augusta,' zei Henri, 'u hebt u heus vergist. Ik heb toch zelf gezien dat het Bet niet was. En het kind leek niet eens op Mietje. – U had uw bril niet op, moet u denken!'

Dit was de eerste keer dat Henri Godschalk willens en wetens iets anders zei dan wat hij wist dat waarheid was. Daaraan merkte hij dat men jokken kon en dat er dan toch niets ergs gebeurde. Maar hij heeft nooit goed leren jokken want hij bleef het altijd een beetje viezig vinden om iets te zeggen dat anders was dan echt.

Alleen werd de dagelijkse wereld wat gemakkelijker toen hij had begrepen, dat men jokken kon als het beslist niet anders ging.

Mijnheer Godschalk wist al lang, dat men niet altijd de waarheid kan zeggen, eigenlijk had hij het geweten zolang hij zichzelf kende. Hij had indertijd zijn vader en moeder veel liever een onwaarheid verteld, dan hun protesten af te wachten als er iets was waarbij hij stellig zijn eigen zin dacht te doen. Als kind had hij zich zo van de langdurige sabbatvisites bij ooms en tantes afgemaakt. Hij ging dan met een vriendje spijbelen langs Heren- en Keizersgracht, waar des zaterdagmiddags veel helder-katoenen, witbekousde dienstmeisjes plensden met koperen emmers en glazen spuiten, die met merkwaardig succes konden worden omgewipt. Later, tijdens zijn leertijd in Parijs, had hij natuurlijk ook niet alles naar waarheid kunnen berichten. Er was inderdaad maar heel weinig van zijn privébestaan dat hij zonder retouches onder de ogen van zijn ouders had kunnen brengen. Het begon er al mee, dat hij bezweken was voor de lichtzinnige Franse keuken en zijn geweten volstrekt niet bezwaard voelde als hij een chateau-briand in mooi gebruinde boter verkoos boven de kosjere zogenaamde biefstuk, die zijn moeder hem placht voor te zetten in gele rundvetjus. Evenmin geloofde hij dat hem in een eventueel hiernamaals het overtreden van de sabbatregels zou worden verweten, daar hij van zijn patroon toch niet kon verlangen dat die hem een vijfdaagse werkweek zou toestaan. Hij kon nu eenmaal niet geloven, dat de God, waarmee men hem in relatie had trachten te brengen, op het eind der negentiende eeuw nog tijd zou hebben om te letten op de verhouding waarin vlees, melk en boter staan gedurende de verschillende maaltijden, en controleren ging of een jongeman zijn sigaar opstak alvorens de eerste drie sterren van de zaterdagavond zichtbaar werden. Dus voelde hij zich ook in het minst niet schuldig wanneer hij zich 'vermengde met de dochteren der heidenen'. Hij las met stil behagen de beroemde en beruchte Multatuli, hoewel meer esthetisch waarderend, dan gegrepen door diens atheïstisch enthousiasme, – het feit echter, dat hij Woutertje Pieterse kende en de Max Havelaar in zijn kast had staan, zou zijn vader een dusdanige schok hebben gegeven, dat hij in zijn brieven naar huis zelfs niet zinspeelde op de heer Douwes Dekker.

Zo was hij dus zonder schuldgevoelens en met een ruime collectie aangename souvenirs teruggekeerd uit zijn opleidingstijd te Parijs. Daarna had hij zich weer rustig gevoegd naar de gewoonten in het ouderhuis, – natuurlijk met dezelfde mentale restricties die hem tot dusver de vrede met zijn naaste familie had verzekerd. Toen de

tijd kwam dat hij deelgenoot in zijn vaders firma kon worden, had hij zonder protest een bruid voor zich laten zoeken, – natuurlijk onder beding, dat het een knap, beschaafd meisje moest wezen en hij in geen geval om de grootte van de bruidsschat een vrouw met al of niet zichtbare defecten zou behoeven te accepteren.

En zo was hij op zijn achtentwintigste naar alle regelen der traditie in de echt verbonden met juffrouw Duizenberg, nadat hij haar in een zesmaandse verlovingsperiode zo na was gekomen, dat hij zich zonder hinderlijke verlegenheid kon voorstellen met dit jonge meisje een bruidsbed te moeten delen. Wat juffrouw Duizenberg, het welopgevoed zachtmoedig dochtertje van de grote broodfabrikant, zelf dacht, daarnaar werd natuurlijk niet geïnformeerd, noch door hem noch door haar familie. Ze werd zijn vrouw en huisvrouw, een zo bekende huisvrouw, dat vijf jaar na haar dood mijnheer Godschalks huishouding nog liep naar de regels die zij had gesteld, een zo volgzame vrouw, dat ze al haar pijnlijke ervaringen en teleurstellingen zonder klachten ophoopte in haar eigen ziel, die echter al na een jaar onder de last bezweek. Eén jaar na zijn huwelijk was mijnheer Godschalk weduwnaar van juffrouw Duizenberg, en beheerder van haar vermogen dat de kleine Henri toeviel, natuurlijk na aftrek van de bruidsschat.

Hij was nu een gevestigd persoon in zijn kring. Hij had zijn zaak, zijn huishouding, hij had zijn opinies, die juist zoveel afweken van die der vorige generatie om aangenaam vrijmoedig te worden gevonden. Toch hield hij zich vrijwel nauwkeurig aan de voorgeschreven gebruiken, want het zou een ongehoord en volkomen onnodig schandaal hebben gegeven, als zijn vader en moeder niet aan zijn tafel hadden kunnen eten of in zijn huis verkeren. Maar hij glimlachte wel eens ironisch om de stiptheid van juffrouw Augusta, – al verstopte hij later weer die glimlach toen zijn zoontje ouder werd en oplettend.

Hier bemerkte hij zelf een merkwaardige incongruentie tussen zijn verstandelijk inzicht en zijn daden. Hij kon zich eenvoudig niet anders stellen tegenover de jongen, dan zijn vader het tegenover hemzelf had gedaan. Na de dood van zijn ouders ontzegde hij zich willens en wetens de vrijheid om juffrouw Augusta te verwisselen voor een huisdame die het minder nauw nam met de rituele discipline en hem een zeer gevarieerd en lichtzinnig menu zou opdissen. Zelfs constateerde hij bij zichzelf nog altijd het plezier aan de wekelijks kerkgang, ook nu de lege plaats van zijn vader, naast hem, al lang door een vreemde was ingenomen. Er liep bepaald een scheiding, tussen zijn redelijke overtuiging en de inrichting van zijn privéleven. Maar hij voelde zich naar generlei zijde bezwaard. Zo-

lang hij er niemand mee hinderde, nam hij zich niet kwalijk, dat èn de kerkse èn de liberale joden hem als een der hunnen beschouwden. Hij genoot op kalme wijze het algemeen respect dat hem werd toegedragen en achtte het niet onrechtmatig verkregen.

De Waarheid, waarvoor grote mannen leven en sterven, moest zich in mijnheer Godschalks bestaan dus behelpen met een zeer nauw plaatsje. Maar niemand kan beweren dat hij het met de waarheid niet nauw nam. Hij leed liever een paar mille verlies, dan een ander op te schepen met een antiek stuk, waarvan de authenticiteit hem bij nader onderzoek twijfelachtig bleek, hij fingeerde ook nimmer een reden om van zijn verplichtingen af te komen. Dat hij de winst-marge tussen inkoop en verkoop zo breed mogelijk trachtte te maken, kon hem als zakenman natuurlijk nimmer worden aangerekend, maar zelfs hier overdreef hij zelden het mismoedig gebaar, dat de koper doet voelen hoe weinig hij de verkoper gunt. Misschien was er wat weinig waarachtigheid in zijn relaties met vrouwen, – maar de tijd had de seksuele partners nog niet tot gelijkberechtigden verklaard. Mijnheer Godschalk had zich in de eerste jaren van zijn weduwnaarsbestaan gezond en tevreden gevoeld in de mollige armen, die een domme maar knappe en vriendelijke sigarenverkoopster welgemeend naar hem had uitgestoken. Haar weinig sentimentele verlangens hadden hem een zekere opluchting verschaft na het jaar met het fijngevoelige juffertje dat men hem in het huwlijksbed had gelegd, want zijn instincten en zijn esthetiek verdroegen elkaar minder goed dan men van buiten aan hem zeggen zou. Maar later kreeg hij toch genoeg van de sigarenverkoopster. Hoewel hij in den beginne voldaan was geweest dat hij eindelijk een vrouw met de ware Homerische koe-ogen had gevonden, moest hij zich op de duur bekennen dat die hem bepaald tegenstonden zodra ze hem aanzagen uit een verticale positie. Sindsdien zocht hij met telkens kleiner tussenpozen, naar de ideale maintenee, die hem alle vieselijke voordelen moest verschaffen en daarenboven zijn esthetische kieskeurigheid bevredigen ook als haar japonrok weer was dichtgehaakt.

Op deze ontdekkingsstocht had hij onwillekeurig vele harten moeten pijn doen of beledigen, daarbij had hij een hekel aan scènes, – was het wonder dat hij de waarachtigheid dan maar liever een beetje geweld aandeed? Maar dit soort vergrijpen werd een man aan het einde der negentiende eeuw niet aangerekend als oneerlijkheid. Ze waren een algemeen aanvaard en noodzakelijk bestanddeel der seksuele moraal in een wereld die al moeite genoeg had om op ander gebied enige waarheden te veroveren.

En toen, na al die jaren en ondervindingen, werd mijnheer God-

schalk toch nog argeloos en hevig verliefd op een vrouw.

't Was niet eens een vrouw, het was een klein meisje, amper zeventien. Ze trok een klein rood mondje samen tot een rozeknop, schudde langdurig en afwijzend een rossig krulhoofdje en gaf met haar waaiertje een kort tikje op de samengebalde vuisten van mijnheer Godschalk.

'Non mon vieux,' zei ze. 'T'es trop bon-papa, – tu n'es pas mon genre.'

Ze heette Julie Szpar en was een klein Pools operetterretje van de 10e grootte aan het firmament van de Folies. Ze zat in roze tricot en gepailloteerde vleugeltjes op de leuning van de stoel waarin mijnheer Godschalk een lange vooravond had zitten wachten temidden van een onordelijke artiestenfoyer.

'Ik ben zeven en dertig,' zei mijnheer Godschalk.

'Maar je ziet eruit of je vijftig bent, arme jongen! Worden jullie daar in Holland allemaal zo vroeg oud?'

'Je bent niet erg complimenteus,' zei mijnheer Godschalk. Zijn bleekgeel voorhoofd werd langzaam oranje-rood.

'Och, 't is immers de waarheid!' Julie tilde haar linkerbeen met het snoezige roze schoentje zover omhoog, tot ze het troostend om zijn schouder kon leggen. 'Maar trek het je niet aan, het doet er heus niet toe. Er zijn hier meisjes genoeg die een rijke Hollandais wel een week gezelschap willen houden. Je bent toevallig tegen de verkeerde aangelopen, – ik heb nu eenmaal mijn bon ami. Heeft madame Plon je niet gewaarschuwd?'

Mijnheer Godschalk keek door de glazen van zijn lorgnet in het blanke, blauwbeschaduwde en-coeurtje van het meisje. Ze had de ronde weke lijnen van een jong katje, dat toch ook veerkrachtige sprongen en buitelingen weet te maken. Haar rosbruin springend haar liet zich maar moeilijk neerhouden in de satijnen band en hij kreeg opeens het gevoel dat zijn hand haar hele, kleine, driehoekige gezichtje met de grote bruine ogen en het korte neusje zou kunnen bedekken en omvatten zoals men het met een speels poesje doet. – 'Ze is een klein speels ding, – ja, stellig,' – dacht mijnheer Godschalk en zijn slapen bondsden ondraaglijk. 'Ik heb madame Plon niets gevraagd, ma petite chatte,' zei hij, 'toen ik je vanmiddag uit zag gaan, heb ik de conciërge gevraagd wie je was en wat je deed en dadelijk een plaats voor de Folies besproken. En nu heb ik hier al de hele avond op je zitten wachten, maar ze wilden je niet waarschuwen voor de pauze.'

'Goeie hemel, dat is waar ook!' riep het meisje en wipte zich van de stoelleuning, 'over tien minuten moet ik weer op en ik ben nog

niet eens gekleed, – wat een last, die mannen. Enfin, 't ga je goed, – dag hoor!

'Neen,' – mijnheer Godschalk hield zijn hand vastgesloten om het fijne weke polsje, – 'neen, je moet beloven dat ik je straks nog even spreken kan.'

'Laat me los, vervelende vent!' Met een handig draaitje gleed haar hand door mijnheer Godschalks vingers. Maar toen ze in zijn gezicht keek en de rode vlekken aan zijn slapen zag, trok een klein meewarig glimlachje door haar ogen. 'Och jij arme ziel, – weet je wat, – ik zal je Paulette sturen, – 't is een vreselijk aardig kind en ze zit zich al een paar weken te vervelen, neem haar maar eens mee naar een chique gelegenheid. Adieu hoor, ik stuur haar naar je toe, – dadelijk!'

Maar een minuut later was mijnheer Godschalk al verdwenen naar de zaal waar hij door een venijnige ouvreuse op een smalle strapon-tin werd gezet en voor de rest van de avond vergeefs probeerde om tussen de vijftig variété-sterretjes zijn eigen pas ontdekte morgenster terug te vinden. Hij had zich nog nooit zo geërgerd aan zijn bijziende ogen en daarbij was het een feit dat ze vroeger beter waren geweest.

Dezelfde avond, eigenlijk al nacht, zat hij tegenover madame Plon, de eigenares van het kleine hotel waar hij geregeld logeerde als hij zaken had te doen in Parijs, – ditmaal zat hij zelfs in haar privésalonnetje achter het bureau de réception waar hij tot dusver nog niet was doorgedrongen. Maar de overweldigende doos bonbons, die hij madame Plon te offreren had, kon onmogelijk door het loket worden aangereikt en daarbij wist madame Plon natuurlijk al dadelijk dat de hulde niet haar eigen overjarige boezem kon gelden en dat le petit Hollandais dus iets bijzonders op zijn hart moest hebben.

Ze liet een geschikt wijntje en een paar glazen komen, daarna installeerde ze zich tegenover monsieur Godschalk. – Ze kenden elkaar al zolang, hij moest maar zeggen waarmee ze van dienst kon zijn.

Mijnheer Godschalk staarde door het roze wijntje in de voet van zijn glas. 't Was moeilijk om madame Plon aan te zien. Ze was werkelijk onplezierig als men haar op de keper bezag, er waren te veel vetrolletjes en te veel puistjes op haar vlezig gezicht, vooral om haar kleine groengrijze ogen. Hij had dat bij vorige gelegenheden al geconstateerd, maar nu zag hij bovendien dat die kleine oogjes onaangenaam doordringend konden opnemen.

'U kunt overtuigd zijn van mijn discretie,' verzekerde madame Plon. 'Ongetwijfeld.' Mijnheer Godschalk boog. 'Ik zal maar met de deur

in huis vallen, u bent een vrouw van ervaring...'

'Ach,' glimlachte madame Plon, 'als men een hotel heeft... men spreekt zoveel mensen en iedereen heeft zijn speciale moeilijkheden, – verlangens...'

'Juist.' Mijnheer Godschalk haalde diep adem. 'De zaak is, – ik zou graag willen weten wie dat jonge meisje is, met dat rossige krulhaar, – ze draagt een lila voiletje en een grijsfluwelen cuirasse,' – mijnheer Godschalks hand gleed verduidelijkend om de welving van een buste ter hoogte van zijn vest, – 'ze ging langs ons heen toen ik vanmorgen met u in de corridor stond te praten...'

'Ah, maar dat is mijn Julie!' Madame Plon glimlachte geamuseerd. 'Geen wonder dat die u interesseert, een allerliefst kind, mooi, lief, geestig, – et honnête comme une pâquerette...'

'Honnête?' Mijnheer Godschalk spalkte twee verwonderde ogen achter zijn lorgnet, 'en ze danst in de Folies, – tricot, – en...' Hij verslikte zich welbewust in de rest, want hij was niet van plan iets van het mislukte onderhoud te vertellen als dat niet strikt noodzakelijk was.

'Ja, ze moet verdienen.' Madame Plon haalde haar schouders op. 'Ik zou u heel wat kunnen vertellen van dat kind, maar men heeft mij om discretie verzocht...' Mijnheer Godschalk keek afwachting. 'U bent homme du monde, nietwaar, – u zult geen misbruik maken? – Wel, de kwestie is deze, – ze is hier gekomen met haar vader, een Poolse jood maar een keurige man, – ah, excusez-moi! – enfin – monsieur Szpar was een goed violist maar hij kreeg daar in Warschau moeilijkheden met zijn dirigent en kwam hierheen, men heeft hem dadelijk aangenomen voor de Opéra. Het meisje was in Warschau al op de balletschool geweest en hij had haar hier ook wel aan de Opéra gekregen, maar eer hem dat lukte, kreeg hij zijn attaque en toen kwam er natuurlijk niets meer van, want voor het Opéraballet moet men toch altijd een introductie hebben, op de een of andere wijze...'

'C'est vrai,' knikte mijnheer Godschalk, 'vooral op de andere wijze.'

'Nu ja, en dat was uitgesloten, want het kind was dol op haar vader, en zoals ik u zei, dat was een keurige man en hij zou zoiets nooit hebben toegestaan.'

'Leeft de vader nog of is hij overleden?' vroeg mijnheer Godschalk geïnteresseerd en het duurde wel een seconde eer het tot hem doordrong wat die vraag betekende. Hij voelde zijn oren gloeien, maar madame Plon keek peinzend over zijn hoofd naar een hoekje van het plafond.

'Pauvre homme, – hij leeft!' zei madame Plon. 'Maar hoe! – hij

is na een tweede attaque volkomen verlamd en kan ook niet meer articuleren. We hebben hem nog een paar weken hier op zijn kamer verzorgd, – mais que voulez-vous, – er was maar een bitter klein pensioentje, we moesten hem laten wegbrengen naar een stadsziekenhuis.’ – ‘En woont het meisje hier nu helemaal alleen zonder toezicht?’ vroeg mijnheer Godschalk, hij hoorde zelf niet hoe gregtig.

‘O neen,’ madame Plon schudde haar hoofd, – ‘wat denkt u van me, – ze hadden hier een jaar gewoond, dan laat men als oudere vrouw zo’n kind toch niet aan haar lot over! Ik heb haar een klein kabinetje verhuurd, vlak naast mijn eigen slaapkamer, – ik ben erg op haar gesteld, werkelijk bijzonder aan haar gehecht...’ Mijnheer Godschalk keek plotseling vol weerzin en wantrouwen in haar vlezige mond die behaaglijk bleef praten, – ‘wel, ik zei u toch, ze is honnête comme une pâquerette, ik heb ook de dames van de Assistance des jeunes filles over haar gesproken, die hebben een paar gezinnen gezocht waar ze in haar vrije tijd komen mag.’

‘Maar dat bestaat eenvoudig niet!’ protesteerde mijnheer Godschalk. ‘En ze vertelt dat ze een bon ami heeft, – en daarbij kent ze haar kunstjes door en door, je vous assure!’

‘Waar hebt u dat vandaan?’ Madame Plon zat opeens stijf recht-op als een rechter bij de Cour d’Assises.

‘t Was een lastig moment, mijnheer Godschalk had zijn eigen tong kunnen afbijten. Maar er viel niets aan te doen, nu was een waarheidje nog de enige uitweg. Hij glimlachte verontschuldigend als een betrapte schooljongen en zei:

‘Ach laat ik ’t maar bekennen. Ik heb haar vanavond opgezocht in de foyer d’artistes, ze had het zelf over die bon ami. Eigenlijk is het een koket klein ding, ze zit vol maniertjes.’

Madame Plon dacht aan zure druiven, maar onzichtbaar. ‘Ach, dat gelooft u immers zelf niet!’ zei ze en keek haar gast luchtig goedmoedig onder zijn lorgnet. ‘Mon bon monsieur, ze kan daar aan de Folies toch niet rondwandelen met een étiquette: Ne touchez pas aux objets d’art! Als ze niet doet zoals de anderen heeft ze geen leven! En die bon ami, mijn hemel, ik laat haar afhalen door Daniele, de huisknecht, anders gaan ze daar nog denken dat ze abnormaal is...’

‘Daniele is een heel knappe jongen,’ zei mijnheer Godschalk en registreerde beschaamd zijn plotselinge jaloezie.

‘Cet espèce de métèque?’ riep madame Plon. ‘Nonsense mon cher. Juliette is heel kieskeurig, een kleine lady, – haar moeder was trouwens van een eerste adellijke familie in Warschau, het was een mésalliance, mais que voulez-vous? c’est l’amour. Ach ja, mon-

sieur Szpar was een artiste en een charmante man; 't is ook heel begrijpelijk dat het kind nog altijd van hem houdt. – Laat ik u nog een inschenken!' zei ze beleefd want mijnheer Godschalk trachtte afwezig te drinken uit een geheel leeg glas. 'Neen, merci, 't is al laat,' zei hij, 'laat ik maar naar boven gaan. Hartelijk dank voor uw informaties, madame, ik ben er werkelijk door getroffen, dat lieve kind heeft het niet gemakkelijk. Men zou werkelijk verlangen iets voor haar te kunnen doen.' 'Vous avez du coeur, dat kan iedereen zien,' knikte madame Plon. 'Wel ik mag haar misschien toch vertellen dat u zich voor haar interesseert, dat doet altijd goed, nietwaar?' En welwillend ging ze voor naar de deur. 'Goedenacht, ik wens u aangename dromen.' Mijnheer Godschalk keek achterdochtig over zijn schouder maar madame was loutere genegenheid. Ze wuifde zelfs haar hand terwijl hij de trap opging.

'Petit salaud, va, –' zei ze en greep een bonbon uit de doos, toen schoof ze een gordijn opzij. 'Viens chérie!'

Julie leunde tegen de deurpost, een en al donzige gratie in haar witbonten sortie. 'Ik wist dat je daar was,' zei madame Plon, 'wat zeg je ervan? – hij had je dadelijk van me gekocht als hij een bod had mogen doen, sale type.'

'Alle mannen zijn fielten, – behalve vader,' knikte Julie.

'Bien sûr. Viens donc Mimi, c'est pour toi.' Madame nam een grote kersenbonbon tussen haar tanden en wenkte het meisje met een opwaarts beweginkje van haar kin; toen Juliette zich niet verroerde liep ze zelf naar haar toe en drukte haar lippen met de bonbon tegen de kleine rode mond. De bonbon barstte, de dikke bruine lijkur droop over het witte dons van de sortie. Madame Plon slikte haastig, toen depte ze nederig de vlek met haar zakdoek. 'Waarom doe je me niet eens dit kleine pleziertje?' vroeg ze en keek met smekende ogen in het jonge gezichtje. 'Neen,' zei Juliette, – 'ik wil niet, jullie zijn gek, – allemaal!'

Ieder mens kan liefhebben. Het is niet waar, dat de een door een wonderbare genade de vertegenwoordiger van Eros is op deze aarde en de ander even kilhartig als de Amersfoortse kei. Voor ieder mens bestaat iemand die hem meer is dan alle anderen, de uitverkorene en geliefde, – maar natuurlijk kan hij ook zichzelf die uitverkorene zijn.

Mijnheer Godschalk was dus stellig in staat om lief te hebben, echter had hij tot dusver in deze wereld niemand ontmoet, die hij zozeer beminde als zichzelf. Zijn moeder herinnerde hij zich als een lief vrouwtje, dat hem werkelijk erg goed had verzorgd, zijn vader als een moeilijk element uit zijn jeugdjaren en zijn grootste

bewonderaar in later tijd. Van alle vrouwen waarbij hij had geslapen was er geen enkele die hem meer was geweest dan een meer of minder groot genoeg voor Maurice Godschalk. Hij had ze stuk voor stuk ontmoet en geprobeerd en bevonden dat Maurice Godschalk de enig hechte basis van zijn leven was.

Maar nu, in de paar jaren om zijn veertigste, raakte iets los aan deze hechtgeworden egocentriciteit. O, er overkwam hem niets bijzonders, er werd hem niet schoksgewijs een nieuwe wereld geopenbaard, waarin hij weer als een kind de weg mocht gaan zoeken. Zulke ervaringen vallen slechts ten deel aan dichters, misdadigers en tegenwoordig ook aan de patiënten der psychoanalytici. Maar mijnheer Godschalk was dichter noch misdadiger en de psychoanalyse bestond nog slechts potentieel in het brein van een joods genie. Hij begon alleen maar te twifelen aan zijn eigen persoonlijke waarde, nu hij die ging afmeten naar de mate van blijdschap die zijn verschijning wekte in de glanzigbruine ogen van een klein meisje.

Eigenlijk is dit alles slechts te begrijpen door mensen die dichter bij de vijftig dan bij de twintig zijn en die hebben ontdekt dat het leven hun door de vingers zal glijden als ze er zich niet spoedig aan vastklemmen. Mijnheer Godschalk had zich die paar dagen in Parijs wat vermoeid, hij had de tijd gehad om de rimpels op zijn voorhoofd te tellen, zijn kapper had hem voor de eerste maal gevraagd of hij niet zou overgaan tot het bijwerken van zijn haar, – later zou de verandering zo opvallen... Mijnheer Godschalk ervoer plotseling de levende zekerheid, dat zijn beminde Maurice eenmaal even fataal zou verdwijnen als het vlammetje, dat hij des avonds wegblijs van zijn kaarspit.

En vanuit die nieuwe, verwarrende zekerheid had hij plotseling het gracieuze meisje gezien, met jeugd in iedere heupwending, in ieder stapje van haar slanke beentjes. Toen had hij zich vastgeklemd aan dit beweeglijk, bevallig stukje leven, – dat hem nu onweerstaanbaar meesleepte naar de kolk ener wentelende werkelijkheid. Bij die wilde vaart raakte mijnheer Godschalk gescheiden van zijn Maurice, die hij zolang had gekoesterd en liefgehad.

Een jaar lang verdroeg mijnheer Godschalk glimlachend maar met verknepen hartstocht alle wreedheden, die een ongelukkig kind weet uit te denken om anderen te doen lijden.

Hij leed eerst nog maar fysiek, waaraan wel iets te verhelpen viel in een stad als Parijs. In het gesoigneerde bordeel waar hij bij preferentie verkeerde, toonden de meisjes zich wel niet erg gesteld op zijn zwartgallige erotische praktijk, maar dit verhinderde niet dat

hij na ieder opwindend resultaatloos souper met Julie zijn troost ging zoeken in de welbekende vergulde salon met het stompzinig vrouwenvlees. Doch naarmate de ene maand de andere achter zich liet en zijn kennersoog bij ieder nieuw bezoek aan Parijs kon waarnemen hoe zich smaak en talent ontwikkelden in Julie's verfiind Pools zieltje, werd zijn onbevredigd verlangen ook een geestelijke marteling. Toen veroorloofde hij zich eerst schuw maar later bij vol bewustzijn de gedachte, dat er nog een andere weg was, – dat hij het meisje met al haar sierlijkheid en jeugd zou kunnen bezitten in een wettig huwelijk, voorgoed, tot aan het einde.

Maar Julie weigerde geërgerd en obstinaat ook mijn huwelijksaanzoeken. Nog toen hij in gepast dofzwart, maar werkelijk medelijdend, haar blik trachtte te vangen boven de open groeve van haar vader, keek haar smal wit gezichtje omhoog over zijn hoge hoed naar de wolflanden van de herfsthemel.

Na een jaar van zenuwspanning en lichaamshonger, als hij nooit ook maar bij benadering mogelijk had geacht, en na een laatste, niet meer controleerbare nachtelijke huilkrimp, zette hij zich op een morgen tegenover madame Plon en vroeg bijna smekend om haar bijstand.

De voorjaarssochtend, na zijn verwarde, zwetende folternacht, drong haast ondraaglijk zoel in het kleine kantoortje, hij ging met zijn rug naar het lichte raam zitten en stond toen weer op. Op madame's bureau verwelkte een toef viooltjes met wee doordringende geur, hij nam het vaasje op, stond er een moment mee in zijn hand, zette het weer neer en droogde zijn voorhoofd met zijn zakdoek. De magere poes die zachtjes kermend haar rug tegen een tafelpoot wreef, voelde een vinnige schop in haar buik en kroop miauwend langs de grond tot in de rokken van madame Plon, die druk zat te rekenen. 'Laten we binnen gaan zitten,' zei mijnheer Godschalk en wees naar het salonnetje, maar madame haalde haar schouders op als was hij een onredelijk kind. 'Tien uur in de ochtend, – hoe komt u erbij? ik moet hier in mijn bureau blijven. Maar praat gerust, ik hoor u wel,' en ze greep naar een nieuwe bundel rekeningen.

Mijnheer Godschalk voelde zich bovenmate gegriefd en vernederd, maar hij had zijn bittere beker nu al zoveel malen gedronken, dat zijn eergevoel niet meer in opstand kwam. Hij zette zich tegenover madame aan het smalle tafeltje bij het loket, dat hij secuur omlaag trok, en begon meteen te spreken. Hij sprak en sprak en hoorde zichzelf niet meer. Nu hij eenmaal begonnen was zijn hart uit te storten, kon hij niet meer ophouden, het was pijnlijk en tegelijk

onweerstaanbaar verlokkelijk om over zijn gevoelens voor Julie uit te weiden. Hij voelde dat de woorden, die hij nu voor het eerst hardop zei, al lang ondraaglijk zwaar in zijn hart hadden gelegen, en genoot van de opluchting. Zo praatte hij door tegen het meewarig knikkend hoofd, dat madame over haar papieren hield gebogen, en merkte pas dat hij bezig was zich belachelijk te maken, toen madame opkeek en hij haar smal glimlachje zag. Toen hoorde hij zelf zijn laatste woorden naklinken, een dwepende bakvis zou juist hetzelfde hebben gezegd. Hij beet op zijn lippen en zei: 'Pardon. Dit is natuurlijk niet interessant, u weet allang wat ik vertellen wil. Ik bedoel: hoe kan ik Julie ertoe brengen dat zij mij accepteert.'

Madame Plons potlood gleed langs een cijferkolom. 'Mon bon monsieur,' zei ze al tellend, 'waarom komt u juist bij mij? Waarom denkt u dat ik me hiermee zou inlaten? Ik heb er totaal geen belang bij, dat u mijn kleine Julie meeneemt naar uw waterlandje.' Ze schoof het loket omhoog, nam een rekening aan van een wachtend leverancier, opende zuchtend haar zware, zwartleren portefeuille en telde wat papiergeld neer.

'Wat een tijd, wat een tijd, men heeft zijn zaak nog alleen ten pleziere van de gasten en het personeel. Men zou werkelijk genoeg ervan krijgen. — Als ik een koper wist...'

'Hebt u al eens gezocht?' vroeg mijnheer Godschalk voorzichtig. Hij was erop voorbereid dat madame's steun hem geld zou kosten, maar wenste liever geen kapitaal te riskeren in de exploitatie van een Parijs hotelletje.

'Ach neen,' antwoordde madame Plon, en wuifde een vage hand, 'ik zei dat zo par manière de dire, ik heb er tot dusver nooit aan gedacht om te verkopen. Maar als u inderdaad mijn Julie gaat meenemen naar Amsterdam dan weet ik nog niet wat ik doe. — Zie eens hier, — laten we oprecht zijn — ik ben erg aan haar gehecht.' Mijnheer Godschalk voelde iets kouds langs zijn ruggegraat glijden. — Madame Plons groene oogjes keken te waterig en te sentimenteel dan dat hij de oorzaak kon negeren. 'Ja, ik ben heel bijzonder aan haar gehecht en ik wil me beslist niet van haar scheiden. Als u haar meeneemt, ga ik ook mee, dat zeg ik u bij voorbaat, — ik mag er niet aan denken dat ze daar alleen in zo'n vreemd land zou zitten. — Ja, en ik wil toch ook niet mijn hele leven blijven werken, nietwaar, — dus dan zou ik mijn inkomsten moeten hebben, hetzij ik mijn hotel verkoop of laat exploiteren door een gé-rant...'

Madame Plon had alles reeds grondig overdacht, dat bleek duidelijk. Mijnheer Godschalk voelde zich overrompeld. Maar toch ontwaakte zijn koopmansinstinct slechts half tot de strijd, er waren

andere, machtiger instincten die hem tot handelen dwongen.

'Als u maakt dat Julie mij accepteert, garandeer ik u een voldoende rendement uit het hotel,' zei hij en trok met haastige greep het loket neer waarachter weer een gezicht was verschenen.

Madame Plon schoof rustig het luikje omhoog, haar potlood wees omstandiglijk de weg naar de Madeleine op de Plan-Taride die een bijziende Amerikaanse haar voorhield. Toen keerde ze zich naar mijnheer Godschalk.

'Parlons à coeur ouvert,' zei ze met een glimlachje. Mijnheer Godschalk vond dat hij openhartig genoeg was geweest. Madame echter sloot nu afdoend het loket en ging voor naar het salonnetje, zij wenste thans zichtbaar haar hart te luchten.

'Mon cher monsieur, ik zal u precies zeggen wat ik van de zaak denk. Als we een half jaar verder waren gaf ik u geen enkele kans, – u bent meer dan dubbel zo oud als zij, hebt weinig uiterlijke attracties,...' – mijnheer Godschalk bloosde oranje-rood en fronste toen zijn wenkbrauwen, – 'u bent niet rijk genoeg om haar te imponeren met bijzondere cadeaus, u hebt geen romantisch verleden waarin men zich zou kunnen verlieven. – Onhandig bent u ook nog...'

'Geneer u niet,' zei mijnheer Godschalk omdat hij toch iets zeggen wilde. Madame ging onverstoord verder:

'Dus bij een vrouw die haar waarde kent, maakt u niet zóveel kans,' en zij knipte met laatdunkend handgebaar een denkbeeldige vlo doormidden. Mijnheer Godschalk wachtte rechttop in zijn stoel, hij slikte enige malen zijn speeksel maar zweeg.

'Tot uw geluk weet het kleine ding nog helemaal niet wat ze waard is, – ze ziet niet eens dat ze haar daar aan de Folies niet meer missen willen. Ach ja, ze was de laatste tijd ook zo gepreoccupeerd door het lijden van haar vader en nu door die schulden...'

'Schulden?' vroeg mijnheer Godschalk gretig. Madame keek plotseling doordringend in zijn lorgnetglazen, zijn ogen gleden terzijde. 'Schulden van haar vader,' zei madame Plon. 'Ach, kleinigheden van oudere datum, de moeite niet waard, maar het kind was immers dol op hem, ze wil per sé alles afbetalen. En dan de hoofdzaak, – de begrafenis-kosten...'

'Zijn die nog niet betaald?'

'De rekening is al enige malen gepresenteerd, maar waar moet ze het geld vandaan halen? En dit trekt ze zich natuurlijk het meeste aan, – de laatste eer aan haar vader... ach ja het is een gevoelig kind.' Madame Plon legde haar dikke handjes samen in haar schoot en bekeek ze peinzend. 'Ik denk erover om zelf die rekening maar te voldoen, – het kind zal er heel dankbaar voor

zijn...' Mijnheer Godschalk trilde van opwindning.

'Als ik die rekening mag betalen, zult u zien hoe dankbaar ik kan zijn.'

Madame Plon accepteerde met een zakelijk knikje, hij depte zijn voorhoofd, en zij ging verder:

'Ik zei u toch dat er nu nog wel een kansje zou zijn. Als vaderlijke vriend... maar u zou u natuurlijk moeten haasten.'

'Ik wil niets liever,' glimlachte mijnheer Godschalk. 'In een maand zou ik getrouwd kunnen zijn.' – Hij keek verrukt in een toekomst vol lokkende mogelijkheden, toen zei hij, met alle luchtigheid die hij kon fingeren: 'En natuurlijk, – als u erop gesteld bent, kunt u bij ons logeren zo vaak u wilt...'

'Nonsense, mon cher.' Madame Plon lachte met haar hele gebit. 'Laten we elkaar goed begrijpen. U neemt mij mee naar Amsterdam als dame de compagnie – van uw vrouw.' Mijnheer Godschalk sidderde bij dit woord. 'Ik zoek een gérant en u garandeert mij een behoorlijk inkomen uit het hotel. – Met een contract van tien jaar,' besloot zij en liet haar hoofd nadenkend scheefzakken. 'Waarom wilt u mij nu wel zo plotseling ter wille zijn?' vroeg mijnheer Godschalk in een laatste argwanend ogenblik.

Madame Plon zuchtte, toen wierp ze haar schouders overmoedig achteruit. 'La vérité et rien que la vérité, – als u die dan absoluut wilt horen. – Ik kan werkelijk niet meer buiten Julie, – waarom? dat regardeert u niet. Maar hier in Parijs ontglipt ze me binnen het jaar. Alleen...' en hier gleed haar mond weer in het beleefde, smalle glimlachje, – 'wat na de trouwdag komt, – daar blijf ik buiten. Met een beetje handigheid kan men ieder jong meisje brengen tot een mariage de raison, – maar u blijft zelf responsabel voor uw huwelijksgeluk.'

'Juist,' zei mijnheer Godschalk zelfverzekerd. Hij accepteerde de uitdaging.

Hij kreeg het adres van de begrafenisondernemer, aan wie de arme Julie al geen uitstel meer durfde vragen. Toen het meisje de gequitteerde rekening in zijn handen zag, verdrok haar moed in een stortvloed van tranen.

Henri was negen, tien, twaalf jaar geworden en alles was hetzelfde gebleven.

Maar toen veranderde opeens de hele wereld. Eigenlijk kon men het niet eens veranderen noemen. De oude wereld smolt om hem

weg, smolt in elkaar, liep weg als water dat men niet kan vasthouden en liet hem naakt en kaal staan.

Juffrouw Augusta ging het eerst. Dat was in het voorjaar van '98. Henri was juist twaalf en een half. Met Pasen kwam ze niet eens op bezoek, want ze had een betrekking in Groningen. Maar wel was Stina gekomen, om nog eens matzes te eten. Ze was nu wel getrouwd en woonde in een eigen huisje in Nieuwendam, maar ze zei dat ze de grote oude keuken toch nog niet kon vergeten, en ze had het nieuwe tweede meisje Dora ernstig gewaarschuwd toen ze haar achter Sellie's rug een vleespan had zien uitdrogen met een kopjesdoek.

Een week na de paastijd reisde mijnheer Godschalk af naar Parijs, om er te trouwen. Hij bleef nu veel langer weg dan andere keren, hij zou pas terugkomen na Pinksteren, want hij maakte zijn huwelijksreis naar Italië. Nu en dan kwamen er brieven voor Henri, eerst uit Venetië en Milaan, toen uit Florence en eindelijk kreeg hij uit Rome een nieuw soort geïllustreerde briefkaarten die ansichten werden genoemd.

Henri verwonderde zich dat hij zelf nog gewoon op school ging bij Meulmans. Met ieder ander mens in huis was iets gebeurd, zelfs Sellie had onlangs duizend gulden uit de loterij getrokken en zei dat ze eens zou laten informeren naar een kosjer tehuis voor enkele juffrouwen waar ze zou kunnen heengaan na haar zestigste. Maar juffrouw Augusta was nu helemaal weg, voorgoed. Ze had huilend haar koffers gepakt en Henri vond het wel heel erg voor haar, want ze had veel tegen hem geklaagd en opeens had hij toen begrepen, dat juffrouw Augusta geen deftige dame was, zoals hij altijd had gedacht, maar de bejaarde zuster van een klein winkelertje in Gorcum, die haar niet in huis wilde hebben. Ze had Henri in haar armen genomen en gezoend eer ze voorgoed het huis uitging, en voor het eerst had hij die zoenen niet af willen vegen, maar het was wel een gek gevoel dat hij medelijden moest hebben met juffrouw Augusta.

Sellie had nu het sleutelmandje in de keuken. Ze gaf Henri haast iedere dag een dubbelkje; dan zei ze: 'koop je maar wat lekkers als je uit school komt, wanneer de nieuwe madam er is, kunnen we hier nog sores genoeg krijgen.' Sellie liep nu 's morgens al in een stoffen japon, zoals juffrouw Augusta, ze praatte ook zo netjes mogelijk en at haar groente met vork en mes; Henri zag dat ze erg haar best deed omdat hij mee aan tafel zat in de keuken.

Het was wel jammer dat Stina er nu niet meer bij zat, maar die was getrouwd met de melkboer, de lange, blonde melkboer die iedere morgen voorreed met zijn donkerbruin paardje en de melk

zo plezierig uit zijn glimmende bus in de pan schepte. Bij mooi zondagsweer had die Stina vroeger wel afgehaald met hetzelfde karretje, zonder de bussen natuurlijk.

Eens had Henri zelfs mee mogen rijden, dat was een grote dag geweest. Ze waren gereden over de dijk tussen de groene weilanden met randen van gele dotters langs de sloten, en de hoge lucht was veel blauwer boven al dat groen dan boven Amsterdam. Stina woonde nu in een van de witte huisjes met rode daken die Henri op die dag had gezien, hij dacht dat ze er wel leuk in zou passen, ze was ook rood-en-wit.

Het nieuwe meisje Dora was alleen maar een gewoon lang dienst-meisje. Ze droeg ook wel een gepijpt en gesteven tule mutsje en een waterblauw katoentje, maar ze was veel bleker dan Stina en haar haar was valer blond. Henri behoefde nooit om haar heen te snuffelen naar een vrolijk luchtje, als bij Stina. Wanneer ze met z'n drietjes om de keukentafel zaten, praatte Sellie natuurlijk over al de veranderingen die er al waren of nog zouden komen. Henri wist niet anders dan wat zijn vader had verteld maar Sellie wist veel meer.

'Je nieuwe ma moet een heel mooi mens zijn, en erg slijk!' zei ze gewichtig. 'Ja, als ze ook uit Parijs komt...' meende het tweede meisje.

'In Parijs zijn ze lang niet allemaal even slijk, geloof dat maar. Daar heb je de dochter van sjammes Polak, die is onlangs over geweest en daar was niets bijzonders aan te zien. Maar van haar heb ik juist gehoord dat de nieuwe mevrouw een schoonheid is en al wat ze aantrekt, kleedt haar.'

Henri had natuurlijk een portret gezien, hij vond dat het mooie meisje te veel haar best moest doen om te lachen en hij kon zich ook nog niet voorstellen, hoe ze zou passen in de kamers van het huis.

'De uitzet brengt die madame Plon van de week al mee,' vertelde Sellie verder. 't Zal mij benieuwen wat dat wordt, – zo'n mens wordt hier neergezet in een vreemd land voor een huishouding die ze niet kent. Je vader had wijzer gedaan als hij jufvrouw Augusta had gehouden.' 'Och,' zei Henri nadenkend, 'misschien heeft mijn –,' hij slikte even, '– mijn nieuwe ma wel zelf gevraagd of ze uit haar eigen land iemand mocht meebrengen. Ze was misschien bang dat ze eenzaam zou zijn.'

'Wat nou?' zei Sellie. 'Ze is toch zeker getrouwd? Ze komt toch met haar man mee! – Ik zeg dat het veel beter was geweest als de nieuwe mevrouw direct aan een Amsterdamse huishouding was gewend. Juffrouw Augusta had kunnen blijven tot zij overal van

afwist en dan had ze er met ons alleen best gekomen, – ik weet toch langzamerhand wel hoe hier de boel draait? – Maar nu hebben we meteen twee mevrouwen, afijn ik ga gewoon mijn gang,’ Henri zat er stilletjes bij. Hij zei niets meer, hij had wel nooit veel gezegd maar de laatste tijd was er zoveel waarover hij moest denken dat hij niet meer tot spreken kwam. ‘Hij tobt!’ zei Sellie tegen Dora toen hij was weggegaan naar school, ‘t is zo’n stil kind, altijd geweest, maar, je kunt geloven dat hij prakkizeert. – Tot zijn geluk begrijpt hij nog niet wat zijn vader daar mee naar huis brengt. Een actricetje, – nou ik zeg niets, ik wacht af, – maar mijn hart doet me zeer om Henri. Een tweede moeder, – dat valt toch al niet mee als een kind zijn verstand begint te krijgen.’

Maar Sellie had het mis. Henri tobdde niet over de vraag wat hij van een tweede moeder te vrezen of te verwachten zou hebben. Hij wist allang dat men de dingen kan zien komen zonder zich van te voren bang te maken. Want er gebeurt toch altijd iets anders dan men verwacht en als men bang is, doet alles veel meer pijn.

Dat had hij vanzelf geleerd bij de tandarts. Als men benauwd bleef kijken naar alle boortjes en haakjes, voelde men de pijn al vooruit. Maar als men achterover in de stoel bleef liggen en door het bovenraam naar de lucht keek, kon men zwevende meeuwen zien of drijvende wolken die telkens iets anders voorstellen. Natuurlijk moest men evengoed zijn handen om de leuningën klemmen als de tandarts boren ging, maar dat kon nu eenmaal niet anders.

Hij hoefde dus nog niet bang te zijn voor de dingen waarmee de Franse dame die hij toch liever niet ‘ma’ noemen wilde, hem later zou kunnen hinderen. Maar hij moest wel veel nadenken over de dingen, die al waren gebeurd en dus vast en zeker zo waren.

Als hij ’s avonds in bed lag, duurde het veel langer dan anders eer hij kon inslapen. Er waren veel vragen en iedere vraag begon met een ‘waarom’.

‘Waarom wil pa een nieuwe vrouw? Waarom wil hij alles weer opnieuw beginnen?’

‘Waarom heeft pa zijn talith niet meegenomen op reis? Waarom moest Sellie het weer uitpakken en terugleggen in de kast?’

‘Waarom heeft oom Eli zo hard geschreeuwd tegen pa, die mid-dag in het kantoortje, en waarom had hij later rode ogen?’ –

En omdat Henri zichzelf geen antwoord kon geven op al die vragen, beloofde hij zichzelf, dat hij oom Eli voor zijn vaders thuiskomst nog een keer zou opzoeken in het oudeherengesticht. Maar er was nog een andere, grotere vraag waarop hij geen antwoord wist, een vraag die hij ook niemand anders kon stellen, maar die

rechtstreeks ontsprong uit de verwarring waarin al die andere vragen hem lieten:

‘Waarom zijn de mensen nooit tevreden met de dingen, waarom moeten ze alles altijd anders maken dan het is?’

Henri had al eerder het lange bleke familiegezicht der Duizenbergs bezeten, maar in de maanden van zijn vaders verloving trokken zijn wenkbrauwen verder omhoog, tot de fijne donkere bogen voor goed peinzend en verwonderd stonden te vragen onder zijn hoog wit voorhoofd. Het was niet alleen zijn vader die plotseling opstond om te handelen en allerlei ongewone dingen ging doen. Alles, de mensen, de stad, alle dingen die tot dusver gewoon en bekend waren geweest, werden anders.

Henri kon niet weten dat de Tijd omstreeks 1890 zijn wandelstaf in een hoek had gezet en op een velocipède was geklommen in afwachting van de auto die al stond te wachten bij de aanvang van de nieuwe eeuw. Henri vond alleen dat de nieuwe elektrische tram, waarmee men aan ’t proberen was langs de Marnixstraat, lang niet zo aardig was als de gewone tramwagentjes met de dikke koetsiers en de brede beige paardjes. Hij vond het ook jammer dat er een lelijke platte brug over de Kloveniersburgwal was gelegd, een asfalt brug waaruit geen vonken meer konden springen onder de hoeven van de karrepaarden. En ook dat de krukkeman niet meer tegen de leuning van de brug mocht zitten.

Want Henri was erg gesteld geweest op de krukkeman. Hij vond het prettig om hem centen te geven, hij besteedde aan hem haast iedere dag een cent van het dubbeltje weekgeld dat hij tot dusver had gekregen. Hij wist best dat de krukkeman jenever kocht voor die centen, hij had zijn vader vaak genoeg het hoofd zien schudden over de dronken bedelaar. Maar zelf vond hij het niets erg dat de man dronk, hij vond het zelfs wel een beetje aardig. Het rode wat doezelige hoofd zag er helemaal niet ongezellig uit en hij stelde zich voor dat de krukkeman toch vaak plezier in zijn leven moest hebben, – wel iedere keer dat de man zich opraapte van het plaveisel aan de tochtige brughoek en achter het groensaaien deurgordijn overstapte in de warmte van de kroeg waar hij geen bedelaar meer was maar een netjes bediende klant.

De krukkeman was echter verdwenen tegelijk met de oude hoge brug. Dora dacht dat hij wel bedeed zou worden, want er was nu ook een nieuw Armbestuur en er mochten niet meer zoveel bedelaars bij de weg zitten. Dora las de krant, haar aanstaande was zetter bij het Nieuwsblad en bracht vaak kranten mee voor de keuken. Toch vroeg Henri haar nooit naar moeilijke dingen zoals hij Stina had gedaan. Ze kon alleen maar vertellen wat ze van de zet-

ter had gehoord en dat kon hij desnoods ook wel zelf in de krant vinden.

De krant kon hem niet veel schelen, er stond te weinig in waar men van binnen blij of verdrietig van kon worden en te veel over ministers, de gemeenteraad en de Beurs. Maar wat de Beurs en de politiek betrof, dat kon hij niet eens goed lezen door al de moeilijke woorden. Hij las het Handelsblad soms mee over de schouder van zijn vader, dat mocht, maar juffrouw Augusta had nooit gewild, dat hij zelf een krant in handen nam. Henri wist wel waarom, — het was om het feuilleton waarin meestal verliefde mensen voorkwamen. Die konden hem natuurlijk niets schelen, maar juffrouw Augusta wel. Het was grappig geweest om op te letten hoe ze 's avonds dadelijk het feuilleton naar zich toetrok. Wanneer iemand dan tegen haar sprak, hoorde ze het niet eens. Wat voor gezicht zou ze hebben gezet als ze de boeken en prentjes had kunnen zien die Dorus Steeman meebracht voor de jongens op school! Niet dat Henri zelf zo nieuwsgierig was naar die prentjes. En van Dorus hield hij nog altijd niet. Van de eerste dag dat hij op school naast hem was gezet, had hij Dorus een rare jongen gevonden. Dat was altijd zo gebleven, nu bracht Dorus weer rare boeken mee, die niemand natuurlijk mooi vond, alleen maar raar en vies, en die alle jongens toch wilden zien. Er stond 's middags altijd een heel groepje om Dorus als die zijn voorraad vertoonde achter het urinoir om de hoek van het Rusland. Maar Henri bleef er nooit bij staan, eerstens omdat het urinoir zo vreselijk stonk en ook omdat hij die prentjes zo akelig vond, zo lelijk dat hij er naar van werd. Misschien was hij ook wel een beetje bang dat hij geplaagd zou worden omdat hij niet echt met de anderen kon meepraten, maar hij wist van zichzelf dat hij dit ook niet wilde. Hij had inderdaad helemaal geen zin om mee te doen, en als Dorus Steeman hem niet telkens zo opdringerig vieze grapjes in zijn oor had willen vertellen, zou hij zeker niet meer van al die dingen hebben geweten dan op zijn zesde jaar. Maar nu wist hij natuurlijk waarom zijn blote lijf er uitzag zoals hij het kende, en dat vond hij niet prettig. Als hij in het bad zat, moest hij nu altijd anders naar zijn lijf kijken dan vroeger, het was de schuld van Dorus Steeman en hij nam hem dat kwalijk. Hij vond het ook akelig dat hij nu precies wist hoe een vrouw er van binnen en van buiten uitziet. Gelukkig hoefde hij er niet vaak aan te denken, maar een enkele keer als hij op straat achter een dame liep, die erg was ingeregen en dikke ronde billen had, zag hij precies hoe ze zou wezen als ze geen kleren aanhad, en dan was hij kwaad op zichzelf omdat hij het naar voor de dame vond, dat hij zoiets van haar moest denken.

Het was wel wonderlijk dat Henri Godschalk het tweede huwelijk van zijn vader nog in 't geheel niet in verband had gebracht met de prentjes van Dorus Steeman. Waarschijnlijk kwam zo iets niet in hem op, omdat de school van Meulmans, met de jongens en alles wat erbij behoorde, nog altijd een heel aparte wereld voor hem was, vele lichtjaren verwijderd van zijn eigen aards milieu, het vaderlijk huis dat tot dusver zijn eigenlijke voedingsbodem was gebleven. Als hij later wel eens nadacht over die pre-puberteitsjaren, lag er altijd een glimlachje klaar in zijn hart. Juffrouw Augusta was nu eenmaal een noodzakelijk kwaad geweest, maar niet erger dan dat, en zijn vader had zich zelfs niet meer met hem bemoeid dan toen hij een klein kind was. Er waren Franse leesboekjes en thema's geweest die zijn vader met hem had gelezen en doorgewerkt, en menig rustig avonduur was voorbijgegaan terwijl hun hoofden zich samen bogen over dictionaires en cahiers. Maar de warmte van die jeugdperiode straalde toch voor het grootste gedeelte uit de keuken in het benedenhuis, waar Sellie en Stina hun eigen goed humeur en opgewektheid meedeelden aan de stomme voorwerpen. Er bestaat een klein doek van de schilder Henri Godschalk, 'stilleven met deegrol', en wie het nauwlettend beschouwt, voelt zich opgenomen in een sfeer van diepe toewijding. Deze laatste maand, met Sellie en de niet onvriendelijke Doortje in de geurige blinkende keuken, was voor Henri een heerlijke traktatie geweest. Hij gaf zich zelfs rekenschap, dat hij dit zo heerlijk vond omdat het iets bijzonders was dat niet meer terug kon komen. Als Sellie zomaar een kipelevertje voor hem viste uit de soepketel, smaakte het tweemaal zo lekker omdat hij het tussen zijn vingers mocht houden en er geen vork en mes aan te pas kwamen. Ze kookte al die tijd geen bonen en geen spruitjes omdat hij die zo vreselijk vond, maar gaf wel driemaal gebraden appelen uit de oven en toverde op de meest onverwachte ogenblikken gepofte kastanjes te voorschijn uit de asla. Henri was helemaal niet gulzig en ook geen fijnproever; als hij gewoon boven aan tafel zat, had hij niet eens vaak trek in zijn eten. Maar al wat Sellie hem met een opwekkend knikje aanreikte uit haar ronde glimmende handjes, was welkom en aantrekkelijk.

's Avonds na het eten als de keuken was opgeruimd, genoot hij het meest. Dan suisdende twee gouden vleermuisvlammetjes boven zijn hoofd en blonken terug uit de koperen kranen en de glimmende roodkoperen buis van de pomp, die wel nooit meer werd gebruikt, maar toch nog prettig ertussen stond. Ze wuifden ook rossige strepen over de geschuurde witmarmeren vloer en kaatsen in het glimmend gepoetste zink van de gootsteen. Sellie droeg

haar leesbril bovenop de knobbel van haar stevige neus en haar brede rode lippen prevelden bij een aflevering van 'De Zwarte Non'. Men kon de witte kroesdraden in haar fedorakapsel al niet meer tellen, maar ze had pas een paar rimpels in haar voorhoofd. Doortje haakte heel vlug aan een lang kantje, dat rolde dan uit op het rode tafelkleedje en lag daar lekker rustig te groeien.

En toen zat hij opeens weer boven in de eetkamer aan de grote keurig gedekte tafel en tegenover hem zat madame Plon.

Dit was een paskwil. Doortje berichtte erover in de keuken. 'De jongen verstaat niets van haar en zij niets van hem maar ze praat de hele tijd door. En hij zit haar maar aan te kijken.'

'De stakkerd,' zei Sellie, 'wat moet dat worden? Straks als de nieuwe mevrouw er is, praten ze boven niet anders meer dan Frans, en dan zit zo'n kind erbij voor piet snot.'

'Hij leert op school toch Frans,' zei Doortje.

'Jawel, zie jij maar dat je zo'n ratelslang verstaat in een vreemde taal. Afijn, ze moet maar een vertaalboekje kopen als ze met mij wil praten.'

Intussen zat Henri keurig rechtop tegenover madame Plon en keek naar haar mond of er geen woorden of zinnen zouden komen die hij kon begrijpen en beantwoorden. Maar hij had nog niets gehoord. Wel zei hij beleefd 'non merci, madame' als madame een deksel oplichtte en hem wees of ze hem nog wat zou opdoen uit de schaal. Hij had ook 'bon appétit' gezegd voor het eten, en hij geloofde dat madame Plon nu wel zou aannemen dat hij haar welwillend tegemoet kwam bij deze eerste kennismaking.

Hij was haar zo op 't eerste gezicht ook wel goedgezend, hij vond haar lang niet zo stijfdeftig als juffrouw Augusta en dat was natuurlijk prettig. Maar dit was ook alles wat hij tot dusver van haar dacht, hij weerhield zich nog van de gedachte dat ze er eigenlijk een beetje ordinair uitzag.

Inderdaad dwarrelden madame Plons gebrande rossige krulletjes vrij lichtzinnig boven haar breed rond voorhoofd, toch was ze veel te breed en te zwaar om een onvermengd lichtzinnige indruk te maken, haar groenachtige kleine ogen keken juist zeer zakelijk, slim en vief naar de dingen, daar was geen spoor van lichtzinnigheid in, ze waren vol scherpe interesse voor alles in de kamer. Henri had ze maar heel even en doordringend aangekeken, toen had ze dadelijk een klein glimlachje gelachen, een beetje onverschillig. Het kind was precies zoals ze het zich had voorgesteld sinds ze de vader kende.

Henri had zijn hele spaarpot willen geven om zich te zien zoals

madame Plon hem zag. Hij werd de laatste tijd soms hevig gekweld door het verlangen om te weten wat andere mensen nu wel van hem dachten. Zelf vond hij zich minnetjes van buiten en onbelangrijk van binnen, daaraan moest hij altijd denken als hij vreemden ontmoette. Maar ergens diep in zijn hart verschool zich toch nog een kleine hoop dat hij zich misschien vergiste en de mensen hem wel aannemelijk zouden kunnen vinden, — daarom lette hij goed op als hij voor het eerst tegenover iemand stond. Hij wilde zo graag dat men van hem zou houden, hijzelf hield eigenlijk altijd van alle mensen die hij ontmoette.

Maar nu had ook madame Plon weer het kleine verontschuldigende lachje gelachen dat hij al zo vaak had gezien op nieuwe gezichten. Daar had hij zich dus bij neer te leggen en met de hem ingeboren beleefdheid, probeerde hij toch maar iets van haar rollende woordenstroom te begrijpen. Toen hij echter merkte dat zijn hoofdpijn, die altijd ergens in een hoekje van zijn hoofd lag opgeborgen, zich ging verspreiden onder zijn schedel, gaf hij het op en wachtte tot madame Plon vanzelf begrijpelijk zou worden.

Het eten was nu afgelopen en Henri wilde wel opstaan, maar zij wachtte nog aan de tafel en toen Doortje had afgeruimd en het tafellaken wilde opnemen zei ze: 'Mais non, mon enfant, apportez donc le café et un petit bout de votre bon fromage hollandais.' Henri haastte zich om dit tenminste te vertalen en hij zei: 'Ze wil koffie toe hebben en kaas.' Doortje trok een bedenkelijk gezicht en daalde weer af naar de keuken.

Maar ze kwam niet terug. Madame Plon wachtte een minuut of wat, toen drukte ze op het elektrisch belletje, dat juist kortgeleden was aangelegd naar de keuken. Dora kwam. 'Le café!' zei madame Plon. 'Koffie,' vertaalde Henri.

'Sellie laat zeggen dat ze geen veranderingen maakt voor mijnheer het zelf ordineert.' Doortje raffelde het onaangename bericht in snel tempo af, ze keek madame Plon aan hoewel ze wist dat die niets kon begrijpen. 'Que dit-elle?' vroeg de Française.

Henri zocht voorzichtig naar een nette vertaling, hij vond dat Sellie wel wat vriendelijker kon zijn tegen een vreemdelinge die de eerste dag in Holland was. Maar hij vertaalde toch consciëntieus: 'La cuisinière fait dire, qu'elle ne peut rien changer au menu avant que mon père soit de retour.'

'Est-elle folle, cette fille?' riep madame Plon. 'Venez avec moi!' gebod ze Henri, toen stevende ze naar beneden, voorafgegaan door de verontruste Doortje.

'Du café, et immédiatement.'

'Je moet dadelijk koffie voor haar zetten,' vertaalde Henri.

‘Et le fromage. Et du beurre.’

‘Kaas en boter,’ zei Henri.

‘Met sjabbes-nimmer terugkomen,’ zei Sellie. ‘Ja, ik zal me daar het vleesservies laten treifemaken. Boter en kaas! gein heeft ze. Afijn – weet ze veel!’

‘Misschien zijn ze het daar zo gewend,’ suste Henri. ‘Het is de eerste dag, ze weet natuurlijk niet wat onze manieren zijn. En Fransen drinken altijd koffie na hun eten.’

‘Je praat naar je verstand,’ zei Sellie en perste haar lippen op elkaar. ‘Maak nou geen moeilijkheden,’ raadde Doortje, ‘ze kan ons meer kwaad dan goed doen.’

‘Maar voorlopig kan ze van mijn meer last hebben dan ik van haar. Afijn, ik wil vandaag desnoods wel koffie zetten, maar ik maak er geen gewoonte van. Henri zeg jij haar maar dat ze koffie kan krijgen – zonder melk natuurlijk. En met de kaas moet ze maar wachten tot morgenochtend, ik heb de verantwoordelijkheid voor het serviesgoed.’

Dit werd moeilijk. Henri vertaalde zo goed als het ging, maar madame Plon begreep niet veel en dus moest hij bovendien nog gaan uitleggen dat een jood geen vlees en zuivel bij dezelfde maaltijd mag eten.

Madame Plon had nu kleine zweetpareltjes om haar neus, haar onderkin trilde. ‘Mon Dieu!’ riep ze en stak haar armen wanhopig omhoog, ‘il ne manquant plus que ça. Une cuisine rituelle! Ah ma pauvre Julie, – qu’ai-je fait, qu’ai-je fait!’

‘Het lijkt wel de opera!’ verklaarde Sellie die al koffie zat te malen. ‘Laat ze nu naar boven gaan, dan brengt Doortje dadelijk de koffie.’

Maar nu had madame Plon één woord verstaan, – ‘opéra’ – en de toon waarop het werd gezegd, was haar niet vreemd. Met een ruk keerde ze zich naar Sellie, wild gesticulerend. Als een hoos stroomde haar opgewonden woordenvloed over de druk koffiema-lende Sellie. Niemand begreep een syllabe van wat ze zei, ook Henri verstond niets meer, maar ze gaf niet op, haar stem daalde en rees langs alle toonhoogten, tot ze zichzelf kwijtraakte in een hoge gillende uitroep en met twee toegeknepen vuisten voor Sellie bleef staan.

‘Stapelmesjogge,’ zei Sellie, gaf een harde klap op de koffiemolen en zette hem gevuld en wel weer terug op de kastplank.

‘Voor die maak ik me niet meer te sappel. Morgenmiddag om halfeen is er koffie.’

Dit was het begin der vijandelijkheden.

Die avond moest Henri voor het eerst van zijn leven zelf het gaskraantje dichtdraaien eer hij slapen ging.

Er kwam hem ook niemand goedenacht zeggen. Sellie hield zich met bloedend hart aan de geldende regel, dat de huisdame de kinderen behoort te verzorgen. En madame Plon dacht er zelfs niet aan dat ze een huisdame zou kunnen zijn. Ze had een van de monumentale koffers geopend, die haar in de bovengang stonden op te wachten en hief nu stuk voor stuk de vele luchtige, glanzende, zachtkleurige toiletjes uit hun vloeipapieren omhulsel om ze daarna toegewijd en bedrijvig te schikken in de kleerkasten van haar petite Julie. Maar toen ze een roze crêpe négligé voor zich uithield, welks sierlijke golvingen zich wachtend schenen te rondren naar de lichaamslijn der jonge vrouw, beet madame Plon een klein bloedend gaatje in haar onderlip. Het bleek minder gemakkelijk dan zij zich had voorgesteld, om af te wachten tot haar kleine Julie gesillusineerd terug zou komen van haar huwelijksreis en zich berouwvol laten vertroetelen door een tedere vriendin.

Een verdieping hoger lag Henri en wachtte. Hij hoorde wel steeds heen-en-weer lopen en dacht ook telkens dat hij nu de trap hoorde kraken onder een voetstap die naar zijn kamertje kwam, maar er kwam niemand. Op het laatst werden zijn oren helemaal gespannen naar het geluid, want er was nog nooit een avond geweest dat hij zelf zijn nachtpitje had aangestoken en het gaslicht afgedraaid.

Eindelijk, toen de gangklok tien uur had geslagen en zijn hoofd raar zeer deed doordat het schelle gasgloeilicht zo lang in zijn ogen had geschinen, begreep hij dat er niemand meer komen zou. Er was iets veranderd dat tot dusver altijd hetzelfde was gebleven. Er werd niet meer voor hem gezorgd, hij moest zichzelf helpen.

Hij stond op, stak het oliepitje aan en draaide de gaskraan dicht, het kamertje werd meteen halfdonker. Toen hij weer in bed lag, voelde hij langs zijn eigen lijf, het was recht en lang en het lag erg alleen.

Hij vond het prettig om met zijn handen zichzelf te troosten, hij streek zelfs over zijn wangen hoewel hij zich daarna toch een beetje schaamde. Toen ging hij liggen bedenken wie nu bij hem zou mogen zijn. Hij probeerde van alle gezichten die hij kende, of ze zich nu vriendelijk mochten komen buigen over zijn bed. Maar hij vond er geen waarmee hij helemaal tevreden was.

Totdat op het laatst, toen hij zich maar op zijn kant legde om te gaan slapen, een rond lachend gezichtje hem aankeek achter zijn eigen gesloten oogleden. Het was Mietje van de overkant. Natuur-

lijk! Mietje zou bij hem mogen zijn, ze had het prettigste gezicht dat hij kende. Glimlachend bekeek hij in zichzelf haar blauwe ogen en haar ferm rood mondje.

Toen stond hij plotseling kordaat voor de tweede maal op, blies ook het nachtpitje uit en wachtte voor het eerst van zijn leven in het zwarte donker op de slaap. De volgende morgen, toen hij het volle olieglasaasje zag staan, wist hij opeens duidelijk, dat hij nu geen klein kind meer was.

Dezelfde morgen viel hem in, dat het al gauw Hemelvaartsdag moest zijn, de vrije dag die er zomaar opeens is, zonder vakantie eromheen. Hij keek op de kalender en zag dat het inderdaad over een week al zover zou wezen.

De hele week zat hij uit te kijken naar die ene open dag tussen de schooldagen. Hij wilde ditmaal eens een echt plan maken om iets met de dag te doen. Er was nu thuis niemand die precies zei waarvoor de uren dienen moesten en zo lag hij veel avonden in bed te spelen met allerlei bedenksels over de dingen die hij zou kunnen ondernemen.

Het laatste en prettigste wat hem inviel, hield hij tenslotte heel stevig in zichzelf vast, want dit wilde hij nu eens echt en zeker gaan doen. Het was iets heel bijzonders en er moesten een paar moeilijke dingen voor gebeuren, — er moest bijvoorbeeld voor worden gejokt. Maar ditmaal was dat de moeite waard omdat het plan zo mooi en prettig was.

Hij zou met Mietje-van-de-overkant naar Artis gaan, waar het maar een kwartje kostte op Hemelvaartsdag. Ze zouden er de hele dag samen blijven en de beesten bekijken en samen praten en alles doen waar ze zin in hadden zonder grote mensen eromheen. Hij zou zelf voor alles zorgen, de hele dag, ook voor Mietje.

Mietje vond hij nog altijd iets heel bijzonders. Ze was heel anders dan al het andere, vooral heel anders dan hijzelf. Zij was een meisje en hij een jongen, zij was blond en bij haar thuis waren het allemaal gojiem, maar hijzelf had zwart haar omdat hij bij de joden hoorde. Zij ging op de armenschool en woonde met Betje de werkster aan de overkant en hij woonde aan de nette kant in een huis met een hoge stoep, omdat zijn vader veel geld verdiende aan de mooie antiek geworden dingen. Maar vooral was ze anders omdat ze zo vrolijk was. Als men naast haar liep, werd alles dadelijk anders, veel gemakkelijker. Het was een heerlijk vooruitzicht om een lange dag naast haar te lopen en te zitten en alles samen te doen.

Een week lang werkte hij aan de Artisdag. Natuurlijk was er veel geld nodig. Het entree voor Mietje kostte wel niet meer dan een kwartje en zelf mocht hij voor niets naar binnen omdat zijn vader lid was van het Genootschap, maar hij wilde ook limonade met haar drinken en apenootjes kopen en een zakje garibaldis bij de snoepjuffrouw tegenover de ingang. Dan moesten er ook nog centen zijn om de olifant te laten rapen met zijn slurf, want Mietje moest alles van Artis zien wat er te zien was, en als het kon ook het aquarium.

Het was heel moeilijk om bij zijn spaarpot te komen, want die stond weggesloten in de kast van zijn vader. Maar eindelijk paste een sleutel en toen liet hij heel voorzichtig een gulden en een heleboel dubbeltjes en centen langs een mes uit de sleuf glijden. Hij had dat nog nooit eerder gedaan, maar de jongens op school kenden het kunstje en hadden er wel over gesproken. Hij was ook nog een keer erg in de verleiding geweest om geld te nemen uit Sellie's huishoudportemonnaie, die op allerlei rare plaatsen lag nu juffrouw Augusta niet meer oplette, maar zijn vingers hadden toch niet het geld eruit gepakt, al had hij gedacht dat hij het best kon doen. Wel had hij Sellie om een gulden gevraagd voor potloden en schriften die hij nog niet nodig had, want hij wilde in ieder geval geld genoeg bij zich hebben en hij zou later die schriften dan wel kopen. Zijn dag had hij vrijgemaakt door te vertellen dat hij bij oom Eli was gevraagd. Dat gebeurde wel meer de laatste tijd, vooral nu zijn vader op reis was. Oom Eli nam hem nu ook wel eens mee naar sjoel op zaterdagmorgen. Als zijn vader weer thuiskwam, over drie weken, zou niemand meer kunnen nagaan op welke dagen hij precies in de Oudeherenstichting was geweest.

En later viel hem in dat hij inderdaad in de namiddag van die Hemelvaartsdag nog wel even bij oom Eli zou kunnen aangaan. Hij wilde eindelijk toch eens alles horen over pa en zijn nieuwe vrouw, – hij dacht de laatste avonden in bed wel niet meer zoveel over al deze dingen, – hij was nu bezig met de Artisdag, – maar altijd als hij tegenover madame Plon zat en haar gewoon hoorde spreken over zijn vaders en tante Julie's gezamenlijke reis, waggelde iets raars middenin zijn hart. Hij nam zich stellig voor oom Eli om de echte waarheid te vragen.

Woensdagochtend was hij dan eindelijk helemaal klaar met het plan voor de dag. Toen om 12 uur de school uitging stond hij even stil op de stoep en keek uit in een dimensieloze vrijheid. Hij was er een beetje opgewonden van en de jongen die hem een achteloze duw tegen zijn schouder gaf, kreeg tot zijn verwondering een mep terug van Henri Godschalk. Neuriënd wipte hij de stoep af.

Maar op de hoek van de Raamgracht moest hij opeens stilstaan, omdat een rare schok door zijn benen was geslagen. Hij stond er zo geschrokken dat de huizen en de bomen gingen slingeren voor zijn ogen. Opeens lag alles in stukken, zijn hele plan dat kant en klaar was geweest, viel in elkander, volkomen in het ongerede. Hij werd er duizelig van.

En het was zijn eigen schuld, zijn eigen stomme schuld. Hij had aan alles gedacht, behalve aan wat er het meest opaan kwam, juist zoals op school met de redeneersommen. Aan het belangrijkste had hij niet gedacht omdat dat vanzelf sprak, en nu was alles fout. De hele Artisdag zou nog mislukken, doodeenvoudig omdat hij niets tegen Mietje had gezegd. Hij had helemaal vergeten te vragen of Mietje wilde, hij had er nog niet aan gedacht, dat zij moest meewillen. Hij had de Artisdag klaargemaakt voor haar omdat hij het zelf zo prettig vond, maar misschien wilde ze heel iets anders, misschien kon ze niet eens weg van huis of had ze een afspraak met een ander. Hij had kunnen huilen, maar omdat hij twaalf was, ging dat niet meer. Hij stond alleen maar stil tegen de leuning van de Raambrug en zag de zonneplekken in het grachtwater wazig worden.

Toen ze weer gewoon waren, viel hem in, dat hij misschien nog wat verhelpen kon. Maar dat moest hij nu het allereerst met Mietje overleggen.

Haar school was altijd eerder uit dan de zijne maar meestal bleef ze hinkelen of bikkelen omdat de mensen bij haar thuis pas boos werden als ze niet op tijd mee aan tafel zat. Hij keerde dus om en keek uit over het Waterlooplein, ja, daar kwam ze aan, midden tussen een hele stoet meisjes, stevig gearmd in hun rij. Maar ze maakte haar arm vrij en wuifde terug toen hij groette.

Henri draaide weer om en ging op een paar pas afstand achter hen aanlopen. Hij had nog nooit zoiets gedurfd, maar nu moest het wel. De andere jongens liepen vaak achter meisjes aan, maar liefst achter de jongejuffrouwen uit de school in de Nieuwe Hoogstraat. Ze keken haast nooit naar de meisjes van de armschool, alleen een paar jongens als Dorus riepen wel eens vuile woorden als ze voorbij kwamen en dan gaven ze ook wel antwoord. Maar niemand liep ooit echt achter ze aan om kennis te maken.

Dit was dus iets heel bijzonders, ook voor de meisjes. Het was zo duidelijk dat hij voor Mietje meeliep, dat de vriendinnetjes direct achterom keken en elkaar duwtjes gaven. Bij de Zanddwaarsstraat namen ze Mietje opeens vast bij haar armen, draaiden haar naar Henri en zezen giechelend: 'je vrijer loopt te wachten, meid!' – Ze smoesden nog zachtjes een heleboel praatjes aan haar oren,

maar daarvan kon hij natuurlijk niets verstaan. Wel begreep hij waar het over ging, want het waren de grootste meisjes uit de hoogste klas van de armenschool en die zouden wel alles weten van de grotemensendingen.

Toen hoorde hij opeens dat Mietje heel duidelijk 'verrek' zei, ze stompte zich los en kwam naar hem toe terwijl de meisjes op een kluitje naar hen bleven kijken. Hij bleef staan tot ze naast hem was, toen zocht hij de kleine steentjes op langs de huizen waar men prettig samen kan lopen zonder dat men uit de weg hoeft te gaan voor een kar.

'Rotmeiden,' zei Mietje, ze keek nog eens achterom over haar schouder en stak haar tong uit, maar goedmoedig. 'Kijk, daar gaan ze, ze hebben toch niet het lef om ons achterop te komen. Barsten ze. – Maar wat moet je eigenlijk van me?'

'Wil je morgen met me mee naar Artis?' De woorden vielen hem over elkaar van de tong, nu was het gezegd. Hij voelde zich vuurrood worden, waarom wist hij zelf niet.

'Asjemenou,' zei Mietje. 'Hoe kom je daarbij?'

'Zomaar,' zei Henri haastig. 't Kan best. Ik heb het geld en pa is op reis en aan de Franse mevrouw vertel ik wel wat, – het is allemaal in orde. – Wil jij?'

'Natuurlijk! waarom zou ik niet willen? En ik kan ook best, want moeder haar vent is net binnen met de Prins Frederik en dan heeft ze geen minuut tijd. Ik zal zeggen dat ik naar het Tolhuis wil, dan geeft ze boterhammen mee en centen voor de pont.'

Henri glimlachte tegen het rimpelend water, dat opeens vrolijk werd doordat de zon er lichtspattend in weerkaatste.

'Fijn zeg, ik was daarnet nog bang dat je misschien niet kon.'

Toen lachte Mietje een heldere hoge lach, die paste precies bij zijn eigen blij gevoel en het water en de zon. 'Niet kon?' riep ze, 'als ik iets wil dan kan het toch, gekke jongen!'

De papegaaien krijsten een heidens opgetogen welkom terwijl de kinderen in de drom wachtende mensen voor het Artishek schoven. 'Hier,' zei Henri en stopte een kwartje in Mietjes hand, 'vraag maar aan die ouwe mijnheer of hij voor je wil betalen en je mee naar binnen neemt, want kinderen zonder geleide worden niet toegelaten, het staat op het bordje.' Toen glipte hijzelf terug uit de hoop naar de ledeiningang waar men hem kende, hij vond het wel sneu dat hij nu weer net als altijd alleen naar de nette kant moest. Hij had veel liever met Mietje zo voetje voor voetje tussen al de mensen meegelopen, maar dat kostte een extra kwartje. Een beetje ademloos stond hij toe te zien of Mietje door de con-

trole zou komen, maar hij had net een goed oudheertje aangewezen, die betaalde haar kwartje en toen mocht ze mee door. Dadelijk stond ze naast hem en eerst toen, samen achter het grote hek binnen in Artis, voelde hij zich helemaal gerust. De blijdschap sloeg in een grote golf over hem heen.

Het was inderdaad een vorstelijke vreugde. Daar stonden ze samen, met een hele lange dag voor zich, een dag zonder einde binnen de hekken van het grote Artis, dat een aparte wereld was in de stad met huizen, een tuin vol dieren en bloemen en vijvers, onder een blauwe lucht die wijder was dan boven de Kloveniersburgwal.

‘Ben je hier wel eens meer geweest?’ vroeg Henri.

‘Nog een keer met mijn opa,’ zei Mietje. ‘Maar toen was ik klein en toen moest ik telkens huilen omdat hij me bang maakte voor de beesten. Maar nu ga ik alles goed bekijken, je moet me alles laten zien.’

‘Ja, dat wil ik juist!’ riep Henri. ‘Ik ken al de beesten, ik weet precies waar we heen moeten.’

Hij zwolg in geluk, dit was zijn paradijs. Hij hield van Artis evenveel als van zijn verfdoois, misschien nog wel meer omdat alles er vanzelf mooi was en men uit de verfdoois nog kleuren moet gaan maken. Hij bracht Mietje langs de bonte papegaaien; het blauw en geel en rood van hun vleugels schitterde allervrolijkst in de zon. Mietje voerde ze apenootjes, ze luisterde verrukt hoe ze ‘koppiekrauw’ en ‘lorre-lorre’ konden zeggen, hij moest haar eindelijk meetrekken aan haar jurk omdat hij naar het vogelhuis wilde waar hij de kleuren nog mooier vond. Maar toen kon hij haar weer niet voorbij de hertjes krijgen en voorbij het kamelenhok waar een pasgeboren dromedarisje stond te drinken bij de moeder. ‘Kom toch mee,’ drong hij, ‘de vogels zijn veel prachtiger!’ Maar ze bleef onverwrikbaar staan en toen hij in haar gezicht keek, werd hij meteen stil. Ze stond, met haar mond een beetje open, te glimlachen naar die dromedaris. Het was een vreemde glimlach. Henri dacht dat hij die wel zou willen tekenen. Haar ogen keken alsof achter de dieren nog iets anders was, dat ze graag beter wilden zien. Henri wist wel, dat men zo kijken kon, hij voelde het na in zijn eigen ogen, zo keek hij zelf wel eens naar iets moois, – nu probeerde hij het en zag de diep donkerbruine dierogen van de dromedaris die zijn kop gebogen hield over het kleine veulen. De kop was zacht met veel vriendelijk gebogen lijnen, de lichtroze tong hing gedwee over een gele tandenreeks, het was een kop die prettig getekend zou kunnen worden. ‘Later, thuis,’ dacht hij en bleef kijken door zijn ooghaaren. Maar opeens voelde hij Mietje’s hand over zijn ogen.

‘Slaap je? lange lijs lampekatoen!’

Henri was ervan geschrokken, het was gek dat hij Mietje even had vergeten, maar het was zo. En eigenlijk, helemaal vergeten had hij haar toch niet, want hij had al die tijd wel gevoeld dat ze dichtbij was, daardoor was hij zo tevreden met de dromedariskop.

Mietje hielp hem de vogels bewonderen, de vorstelijke staalblauwe kroonduiven met hun ijl hoofdversiersel, de rijstvogels en vuurvinkjes die als flitsen kleur heen en weer schoten in hun kooien en de rare neushoornvogel met zijn groteske snavel, een komiek droomdier. Maar het langst bleef ze staan voor de parkietjes, die hun zachte warme vogellijfjes aaneendrukten tot een rijtje knusse gemeenschappelijkheid.

‘Wat een dotjes,’ zei ze. Maar direct daarna: ‘nu gaan we naar de apies, hè?’

Henri hield eigenlijk niet van de apen, hij vond ze schreeuwerig en brutaal. Wanneer ze elkaar krijsend nazaten om een lap of een gebroken spiegeltje moest hij altijd denken aan de marktkooplui van het Waterlooplein, die ruziemaakten over hun rommeltje. Eigenlijk waren het net mensen die nu eens alle lelijke en vieze dingen mogen doen die ze kunnen bedenken. Maar dat is natuurlijk wel grappig en hij begreep best dat Mietje de apekooi moest zien.

Maar eerst wilde hij naar de grote apen, want dat is anders. De orang-oetan heeft een mensengezicht dat niet weet hoe het denken moet, nu heeft het verdriet en kijkt naar de mensen voor het hok of die kunnen helpen.

De kinderen drongen zich door de mensenklomp tot vlak voor het spiegelglas waarachter het grote roodharige schepsel te kijk lag; het had zich loom uitgestrekt langs de planken vloer. ‘Hij ziet eruit of hij zich doodverveelt,’ zei Mietje, ‘de stakkerd!’ De aap liet zijn klein bruin oog onverschillig gaan langs de mensengezichten, even haakte zijn blik aan die van het meisje, er schoot leven door, toen sloot het zich weer lui. Zijn rug lag tegen de vloer vastgekleefd in een dodelijke onverschilligheid.

‘Waarom zetten ze zo’n groot beest in zo’n klein hok?’ vroeg Mietje. Henri keek, het hok was helemaal niet zo klein. ‘Ik denk dat alle hokken toch te klein voor hem zouden zijn, hij komt uit Indië uit echte grote bossen. Ze kunnen nooit een hok voor hem bouwen dat groot genoeg is.’

De orang-oetan rolde zich over op zijn zij, en krabde zich langdurig, minutenlang, het was of hij iets van zich wilde afkrabben, iets onzichtbaars dat hem erg hinderde. Men werd er verdrietig van als men ernaar keek. Maar onverwachts richtte hij zich toch met een zwaai omhoog van de vloer, zijn twee zware roodharige armen duwden zich los uit hun inertie, hij greep omhoog naar de spijlen

van zijn hok en stond daar in zijn volle breedte en gestrekte lengte voor het publiek, zijn zwaargeplante voeten wijd vaneen, zijn armen omhoog aan de tralies. Een zucht van angstige verwondering ging door de toeschouwers.

'Wat een knaap!' constateerde een werkman achter Henri. Er was respect in zijn stem.

Henri bekeek schuw het zich vertonende beest. Hij vond de orang-oetan een prachtig monster, maar niet om te tekenen. Het echte van de aap kon men niet tekenen, dat was veel groter dan een blad papier. Hij duwde zijn rug achteruit tegen de andere mensen, zijn schouders voelden zich smal.

Maar Mietje had zachtjes gezucht van plezier toen de aap overeind ging staan. Ze keek stil en ingespannen toe hoe hij zijn machtige kop langzaam wendde van links naar rechts. Zijn wijde borst rees en daalde, hij stond daar veel groter dan een van de mensen, hij was veel groter, hij liet zich zien zoals hij was en zijn fors geslachtslid hing hem betekenisvol tussen de ruige dijen. Maar zijn ogen staarden over de toeschouwende menigte heen, ze staarden naar iets dat er niet was. Mietje dacht dat het wel zijn groot, donker, Indisch bos moest zijn, ze volgde zijn blik, maar die stuitte tegen een bakstenen wand.

'Waar kijkt hij toch naar?' vroeg ze.

'Nergens naar,' zei Henri. 'Misschien staat hij te denken, – waarom hij hier is, bijvoorbeeld.'

'Kan een aap denken?' vroeg Mietje.

Henri gaf geen antwoord want het was nu stil geworden, niemand sprak, het publiek keek ademloos toe.

'Je zou zo zeggen...' zuchtte eindelijk een zware burgervrouw.

'Ja, zegt u dat wèl!' antwoordde het besje naast haar. Ze knikte met haar hoofdje onder het zwartstrooien kapothoedje, het was een vrouwtje uit het Armenhuis, de grote grijze driehoeksjaal hing tot op haar voeten.

Een bleek onderwijzertje, achter de vrouwen, glimlachte smal naar zijn metgezel en formuleerde gewichtig: 'De Darwinse theorie valt toch maar niet meer te ontkennen.'

Henri wist al wat de theorie van Darwin inhield, er was op school in zijn klas over gesproken toen de vierhandigen werden behandeld, hij vond het toen wel een leuk bedenkfel. Maar nu, tegenover het halfmenselijk dier, werd hij er bang voor. 'Kom,' zei hij tegen Mietje, 'laten we naar de kleine apen gaan, 't is hier veel te warm.' 'Even nog,' zei Mietje. Ze kon zich niet zelf zien, een diep gevoel van tevredenheid was over haar. Alsof ze zelf ook zo zou kunnen staan, wijd en vast grijpend naar de dingen om haar heen, haar

armen en benen voelden hoe prettig dat moest wezen. Maar toen de aap zich van de mensen afwendde, onverschillig tikkend tegen de kinderachtige touw ladder, en hij weer afgleed naar de plankenvloer met de vuile bananenschillen, stampte ze plotseling boos en ongeduldig met haar voet. 'Het is gemeen om zo'n dier in een hok te zetten, reuzegemeen, – als hij toch een heel bos nodig heeft. Ga maar mee, Henri.'

En zo gingen ze, een beetje verdrietig. Henri bedacht voor het eerst dat Artis wel eens niets zou kunnen zijn voor Mietje. Bij de kleine apen keek hij haar van terzij aan, ze lachte wel om hun gekke manieren en ze legde wel de nootjes in hun bedelhandjes maar hij zag duidelijk dat het een teleurstelling was. 't Zijn akelige hebberrige beesten, ze grijpen mekaar alles af, kijk nou,' – en ze wees naar een grijs aapje, dat van zijn vruchtbaar plekje werd verjaagd door een grote baviaan. 'Verdomme, dat kleintje lijkt op malle Moossie en die smerige grote judas is precies de slijter van de hoek. Wat een smoel, zeg!' Ze spuwde verachtelijk naar de baviaan.

Bij de roofdieren werd het erger. Met de tijgers die onafgebroken maniakaal langs de tralies draafden, had ze zo'n medelijden, dat ze niet naar ze kijken kon. 'Dat moest verboden worden,' zei ze. 'Toen onze Piet met vinkies naar huis kwam, heeft opa er direct een reuzekooi voor getimmerd, ze hebben er nog gebroed ook, maar op een avond heeft opa zelf het deurtje opengezet, – nou ja natuurlijk had-ie 'm toen om, maar hij zei toch maar dat-ie zoiets niet langer kon aanzien.'

Henri wist niets te zeggen, hij had het eigenlijk altijd heel gewoon gevonden dat de Artisdieren in kooien zaten want dat hoorde zo. Nu begon hij erover te denken dat Mietje wel gelijk kon hebben. Maar hij wilde zich in ieder geval niet de dag laten bederven, het was veel te heerlijk om samen uit te zijn. 'Laten we boterhammen gaan eten, ergens op een bankje,' zei hij.

Hij kende alle prettige banken in Artis; tussen de bosjes en struiken waren veel stille hoekjes waar hij vaak zat als hij zijn schetsjes uitwerkte in het linnen schetsboekje. Hij had al van tevoren vastgesteld dat hij met Mietje boterhammen zou eten op een bankje achter het pauwenhuis, waar men ook de edelfazanten kan zien maar waar men zelf niet licht gezien wordt omdat het bankje staat tussen vlierstruiken.

'Goed,' zei Mietje. 'Ik heb een hele lading meegekregen.' En ze pakte uit: vier sneden mik met spek en vier wittebrood met kaas en een krentenbolletje. Henri keek er verbaasd van. 'Dacht je moeder dat je dat allemaal op zou eten?'

'Natuurlijk, – waarom niet? 't Is toch een hele dag!'

Henri schaamde zich voor zijn krantenpakje met de vier kale boterhammetjes. Hij had die 's morgens bij zijn ontbijt zelf afgesneden, want niemand mocht weten dat hij niet bij oom Eli koffiedronk, toen had hij ze haastig geboterd en weggepakt eer madame Plon beneden kon komen. 't Was wel niet nodig geweest, want toen hij om tien uur wegging, was madame Plon nog niet beneden.

'Ik heb er maar een paar, ik heb nooit honger,' verontschuldigde hij zich.

'Hier,' zei Mietje en legde een reep spek voor hem neer. 'Samen delen.'

Henri had nooit spek gegeten, maar hij wist hoe het was. Het was grauwwit en vet, het hing bij lange lappen in de goedkope winkels en het kwam van het varken, — dat hij een lomp en vies soort beesten vond. Hij durfde de laatste tijd best alles te eten wat treife was, maar spek was erger dan treife, het was gewoon vies. Hij bekeek twijfelend de zware plak, maar toen hij zag hoe stevig Mietje haar witte tandjes zette in de grijze mik-met-spek kreeg hij opeens moed om te proeven. Als Mietje het lustte, kon het niet helemaal vies zijn.

Hij had ook wel honger vandaag, het was enig om zo in de open lucht zonder bordjes te eten. Hij vlijde de reep spek netjes tussen twee boterhammen en kauwde voorzichtig, zijn wenkbrauwen gingen erbij omhoog. 'Lekker hè?' vroeg Mietje.

'Jawel,' zei Henri, 'een beetje lekker is het wel, — maar ik zou er niet veel van op kunnen.'

'Dat hoeft ook niet want er is niet meer,' zei Mietje. Toen begon ze opeens hard te lachen, haar hand sloeg op zijn knie.

'Weet je wat je nu bent? — zeg? — een spekjood!! Moet je nu niet gaan biechten bij je rabbijn?'

Henri moest eerst lachen om het gekke idee, maar toen werd hij er ernstig van, hij had hier te veel over moeten nadenken.

'Wij biechten nooit,' zei hij. 'God ziet het zo wel wat we doen. Als je dingen doet die niet mogen, moet je maar zelf weten wat ervan komt. Weet je' — zijn stem werd opeens vertrouwelijk want hij ging iets zeggen, dat hij zelf had ontdekt, 'weet je, ik geloof niet dat God het zo erg vindt, als een jood spek eet, maar als je elkaar bedriegt of zo iets, dan vindt hij het erger dan van een ander omdat de joden het uitverkoren volk zijn. Daarom vechten joden niet en ze zijn niet dronken en slaan hun kinderen niet zoals die mannen aan de overkant in de Bethaniestraat en...' Opeens braken de woorden af, hij voelde zijn oren rood worden, hij bedacht dat Mietje ook woonde aan de overkant, hoe had hij zo onbeleefd kunnen zijn! Maar toen moest hij alweer glimlachen, ze woonde er wel, maar ze

hoorde er helemaal niet bij. Ze keek ook heel niet beledigd, ze zat te luisteren of hij nog meer zeggen wou.

'Joden zijn anders, zie je,' eindigde hij en beet in zijn boterham met spek, die hij toch niet zo erg lekker vond.

'Dat is waar,' peinsde Mietje. 'In mijn klas heeft geeneen van de jodenkinderen ooit een blauw oog, maar boven bij de burens kruipen ze allemaal in de bedstee als hun vader zaterdagavond naar huis komt.'

'Ja,' zei Henri, 'wij hebben een oudere beschaving, zie je.' Hij reciteerde de formule, die zijn vader uitsprak als hetzelfde onderwerp werd behandeld.

'Waarom heten de joden dan "rotsmou"? ' zei Mietje.

'Zo heten ze niet, zo worden ze genoemd door de gojiem, omdat die jaloers zijn dat zij niet zijn uitverkoren,' doceerde Henri verder. 'Zou het?' vroeg Mietje. 'Och larie, ik geloof juist dat de joden jaloers zijn, omdat ze zo anders zijn dan alle andere mensen.'

'Ik ben op niemand jaloers,' verzekerde Henri. 'En eigenlijk wou ik maar dat we allemaal hetzelfde waren, dat zou gemakkelijker zijn met de jongens op school.'

'Schelden ze?' vroeg Mietje.

'Nee, natuurlijk niet. Maar ze zijn anders tegen me, – anders dan tegen elkaar, bedoel ik.'

'En jij bent niet eens een echte jood!' zei Mietje.

Henri keek verwonderd. 'Hoezo?'

'Omdat je mijn moeders minnekind bent. Ze heeft het zelf gezegd, – ze zei: "Henri heeft niet zijn vaders jodenstreken, dat komt omdat hij mijn melk heeft gezogen".'

Het was naar om te horen zeggen dat zijn vader jodenstreken had, maar toch vond Henri dat niet het belangrijkste. Het andere wat Mietje daar zeide, daar kwam het op aan. 'Zou het heus waar zijn, dat ik niet helemaal joods ben omdat je moeder mijn min is geweest?'

'Natuurlijk!' zei Mietje. 'Moeder zei het zelf en die weet precies alles van kinderen krijgen en zogen en zo.'

Henri staarde in het grote blauwfluwelen perk violen. Dit wat Mietje zei, was zo boven alles gewichtig, dat hij een minuut lang helemaal vergat waar hij was. Het was dus zo; hij was inderdaad anders en dat had een reden. Hij had vroeger wel eens gedacht dat hij misschien een vondeling was, die men zijn afkomst niet wil vertellen, zoals dat gaat in de boeken, – dan was tenminste een beetje verklaard waarom hij zulke heel andere dingen wilde dan zijn vader, waarom hij zijn vader soms helemaal niet begreep en eigenlijk, – eigenlijk – niet echt van hem kon houden. Hij had het

zichzelf altijd erg kwalijk genomen, dat hij een kind was dat niet echt van zijn vader hield, – maar nu kon het best zijn dat dat niet zijn eigen schuld was. Hij hoorde ook voor een stukje van Bet, en toen het tot hem doordrong wat dat betekende, gaf het een schok diep in zijn hart. Ja, hij hoorde ook bij Betje-van-de-overkant, bij de mannen en vrouwen en kinderen van de overkant, bij iedereen uit de stad. Het was geen toeval, dat hij zo hield van al die mensen, die hij op straat tegenkwam. Hij hoorde niet alleen bij de joden-mensen, waarvan er op de hele wereld maar een paar zijn, hij hoorde niet alleen bij een uitverkoren volk, maar hij hoorde bij al de anderen, bij al de gojiem net zo goed. Hij voelde zich wijd worden, hij voelde zich houden van iedereen.

‘Ezel!’ zei Mietje. Ze was er opeens weer en greep naar het boterhampakje dat van zijn knieën ging glijden. ‘Als ’t op de grond valt, kan je het niet meer eten.’

Toen waren al zijn gedachten meteen weg. Maar hij voelde zich nog erg gelukkig, – al geloofde hij toch niet meer helemaal echt wat Bet had gezegd van dat zogen.

Ze aten de boterhammen en deelden het krentenbolletje en Henri haalde van de kiosk een kogelflesje dat ze samen opdranken. Mietje liet zien hoe het puntje van haar tong vuurrood werd en Henri schonk telkens een grotere glashelft voor haar dan voor zichzelf. De zon scheen licht over hen heen en de tuin gonsde van zoemende insecten. Henri vond het een echte Hemelvaartsdag.

Alle mensen waren in Hemelvaartsstemming. De hele tuin was vol met opgewekte mensen, niet met de deftige mensen van andere dagen, de dames met de parasolletjes, de kindermisjes en de witkanten baby's van de leden, maar vol van de kwartjesmensen, die voor één dag bezit hadden genomen van een stukje Amsterdam dat alle andere dagen was afgesloten door een hoog hek. Hele families uit de Jordaan met opoe's en opa's en grote karbiezen vol eetwaar trokken langs de paden, de banken waren overvol dus zetten ze zich in het gras om de manden met broodjes en sinaasappels. Op dit middaguur was heel Artis een picknickveld, het Amsterdamse volk zat er breeduit, de vrouwen sloegen hun schone witte onderrokken terug van het groene gras, en reikten het maal aan in hun kleine kring. Het werkende volk, volkomen vrij voor een dag, genoot er, vredig kauwend en slikkend, van de zondagse traktaties, van de zon en de nieuwe zomerkleren en van het samenzijn met zijn kinderen die, al buitelend in het ruime gras, opeens anders en dierbaarder werden dan thuis in de nauwe straat of steeg.

Het was alsof allen te zamen waren genodigd op een prachtig feest waarvoor een fabelachtig rijk man zijn tuin had afgestaan en al zijn

schatten die bekeken mochten worden, – bijna dacht Henri dat dit echt zo was, al de mensen die rondom zaten, werden mede-gasten, die hij wel kende. Hij gaf dus ook van zijn zuurtjes aan twee kleine stoute jongens die de bank wilden omwippen en hij hielp een dom dik kruipkind overeind dat plat was gevallen in het grind. Hij voelde zich helemaal thuis in de Artisfamilie.

Hij dacht niet meer aan het huis op de Kloveniersburgwal waarin hij straks weer alleen zou zijn, hij dacht er ook niet aan dat hij nog naar oom Eli wilde. Ook hij zat te genieten; van alles om hem heen genoot hij zoveel dat het niet meer kon zijn. De witte pauw had zich gespreid tot een wuivende droomwaaier en de beide gekleurde hieven trots hun blauwgroen laaiende borsten omhoog. De edelfazanten tripten sierlijk rond en zwierden hun oranjegele staatsie-sleep met vorstelijke nonchalance. In de verte rolde de donkere donder van het leeuwegebrul maar een witte zeboe achter zijn koele berg donkergroen gras, stond er rustig bij te kauwen. De lijdzaam gebogen zachte kop rustte zo vredig op de stille brede nek, dat Henri in zijn zak voelde naar het schetsboekje, toen pas viel hem in dat hij het 's morgens expres thuis had gelaten om met Mietje uit te zijn. Hij hoefde niets te gaan doen, hij kon zomaar rondkijken. En toen zag hij voor het eerst van zijn leven de grote bronzen Boeddha met de gesloten ogen.

Vreemd, hij zag voor het eerst dat die er was. Natuurlijk had hij geweten dat bij het pauwenhuis een groot zwart beeld stond, een Indisch beeld van een man met veel te stijve armen, die ongemakkelijk zat in een rare schelpachtige bloem. 'Een afgodsbeeld!' had juffrouw Augusta gezegd, toen hij ernaar vroeg, en dat zou dus wel zo zijn, al had hij zich de Baälbeelden uit de joodse les toch heel anders voorgesteld.

Maar nu zag hij opeens duidelijk, dat dit geen afgodsbeeld was. Een afgod kon niet zo kijken met dichte ogen. Als er iemand bestond die zo was, moest het God zelf zijn, want God ziet alles en is overal, maar in Zichzelf kijkt Hij met dichte ogen. Henri wist het omdat hij ook wel eens zijn ogen dichtmaakte. De dingen zijn er als men zijn ogen open heeft en dat is prettig, maar als men ze sluit kan men in zichzelf zien, waar niets gewoon bestaat en alles toch heerlijk is.

Natuurlijk zou het wel prettig wezen als men God net zo goed zag als de dingen, men kon dan helemaal zeker zijn dat men zich niet vergiste. Maar Henri had al gehoord van Mozes en Elia en het zou onzinnig zijn om te menen dat een gewone jongen in Amsterdam hetzelfde kon zien als twee grote helden en profeten in het Heilige Land, de enigen, zo had men hem geleerd, waarmee God zelf wilde

verkeren.

Aan het donkere Indische beeld zag hij nu voor het eerst dat er ook nog anderen moesten zijn waaraan God zich vertoonde; de man die het beeld had gemaakt, had stellig ook gezien hoe God was.

De jongen keek omhoog in de machtige zachte Boeddhavlik van de gesloten ogen. Zijn lippen gingen vaneen, er was niets anders meer. De gouden parel tussen de wenkbrauwbogen stond midden in zijn eigen hart, een gouden korrel van vrede in de schil van zijn bestaan. Hij wist niet meer dat hij Henri Godschalk heette en dat hij met Mietje-van-de-overkant in Artis zat. Er waren geen namen meer en geen dingen, alleen een naamloze lichte blijdschap, die hij herkende omdat ze altijd ergens moest zijn geweest. Zijn hersens dachten er zelfs niet over of dit nu God zou kunnen zijn, ze koesterden zich mee in het grote wijde geluk, dat overal in en om hem was.

Het duurde maar heel even, een paar ogenblikken, – toen was alles weer gewoon. Mietje had niet eens iets aan hem gemerkt. Ze had juist een klein cypers katje opgeraapt uit het gras en zat er nu heerlijk op haar schoot mee te spelen, haar handen gleden tevreden over het zachte velletje. Ze hield Henri het diertje voor, – eerst zag hij niets, maar later voelde hij met een wijsvinger langs het kleine weke schedeltje. Het was wel mooi rond en lief, maar het kon hem toch niet veel schelen. Hij stond op en ging naar het Boeddhabeeld – het glimlachte alweer gewoon over hem heen. 'Kom!' zei hij 'laten we nu maar gaan. Eerst naar de zeeleeuwen, die moet je ook zien. Die duiken toch zo prachtig, – haast net zo mooi als een ster die valt.'

'Wat zeg jij toch een gekke dingen,' verwonderde zich Mietje.

'Wacht maar, dan zal je wel zien wat ik meen.' Henri had zijn arm door die van Mietje gestoken, het was vanzelf gegaan. Hij voelde zich een echt vriendje van haar en hij was ook wel een beetje trots dat hij haar alles kon vertellen en vertonen. Bij de zeeleeuwen hielp hij haar door de mensen heen, tot ze op de leuning om het bassin een eersteklas staanplaats had gevonden. 'Kijk nu,' zei hij, 'daar komt er een aan, – zie je wat een prachtige bogen hij glijdt door het water, – en zo stil, zonder te spatten, – dat doet een vallende ster net zo.'

'Als een ster valt, mag je een wens doen,' peinsde Mietje.

'Doe het dan nu ook maar, dat gaat net zo goed,' zei Henri gul. Hij geloofde niet aan wensen-doen, maar hij wilde wel erg graag weten wat Mietje wenste.

De zeeleeuw naderde opnieuw in zijn glijdende golfbeweging, het was inderdaad erg mooi, hoewel Mietje toch niet begreep hoe Hen-

ri moest denken aan een vallende ster. Maar ze kneep gehoorzaam haar ogen dicht en prevelde binnensmonds.

‘Wat heb je gewenst?’ vroeg Henri.

‘Dat kan ik niet zeggen want dan komt het niet uit!’

Dat was jammer. Henri had zich voorgenomen om de wens te vervullen als het maar even ging en ook voelde hij zich een beetje kaal staan, alsof hij niet echt bij het meisje hoorde als ze hem niet alles vertelde. ‘Zeg het toch maar,’ drong hij aan.

‘Het kan niet.’ Mietje keek heel beslist. ‘Ik wil dat het uitkomt.’ En daar bleef het bij. Henri keek haar nog een paar maal expres heel vragend aan, met hoogopgetrokken wenkbrauwen en een grappig gezicht, maar ze liet zich niet vangen. Het moest bepaald een ernstige wens zijn.

‘Hebben we nu alles gezien?’ vroeg Mietje.

‘O heden neen. We gaan nu terug langs het nijlpaard en we moeten nog naar de zebra’s en de beren, er is nog een heleboel. En dan de museums, – maar dat is een beetje vervelend want alles staat er stil.’

‘Ik ga niet in een museum,’ zei Mietje. ‘Ik ben eens met mijn opa naar het Rijksmuseum geweest, daar werd ik helemaal warm en draaierig van en ik weet niks meer. Laten we nu maar naar dat nijlpaard gaan.’

Het nijlpaard stond in zijn volle gedrochtelijkheid bij het bassin, waarop ronde vet-ogen dreven. ‘Wat een vies, vet loeder,’ zei Mietje, ‘zijn bad lijkt een soepie.’ Juist kwam de knecht aan met een roggebrood, hij demonstreerde voor het Hemelvaartpubliek de wijdgapende bek met de brede bruine tanden en de roze vetkwabben. De lompe brokken brood werden bespottelijk klein op de monsterlijk zware tong.

‘Zonde voor het goeie roggebrood,’ vond Mietje, maar Henri stopte een cent in het busje voor het personeel, hij vond het nijlpaard erg de moeite van het aanzien waard. Men moest natuurlijk wel heenkomen over iets dat walgde, maar daarna kon men zien dat het nijlpaard hetzelfde was als de Behemoth uit het boek Job. Daarover kon men niet praten, zei God tegen Job, daar kon men alleen naar kijken en zich verwonderen.

Er schoten Henri in deze tijd telkens dingen uit de Bijbel te binnenvallen, doordat hij voor zijn Barmitswo moest leren bij meester Cohen, die bij ieder Hebreeuws woord lange bijbelse verhalen vertelde. Als men vergat dat ze niet waar konden zijn, was het heerlijk om ernaar te luisteren, het was veel mooier dan geschiedenis op school. Natuurlijk kon dat ook niet anders, want men stelde er zich meer kleuren bij voor en de bijbelse mensen waren statiger. Als men

dacht aan Vader Jacob in zijn lange golvende mantel, midden tussen zijn tenten en zonen en vrouwen en kamelen, was dat mooier dan een stadhouder met een borstkuras en een geplooid kraag, hoewel Henri ook veel hield van Willem de Zwijger omdat die was doodgeschoten. Maar Vader Jacob was echter, hoewel men er geen jaartal bij leerde en wel begreep, dat het niet helemaal waar kon zijn.

'Nu gaan we de zebra's zien,' zei Mietje, 'heb jij nog wat voor ze?'

Henri moest lachen, het was grappig dat Mietje alle Artisdieren wou laten eten, niemand mocht worden overgeslagen. Natuurlijk vindt een dier het prettig om iets te krijgen, maar men kan toch beter zien hoe het werkelijk is, als het gewoon rondloopt zonder aan de mensen voor het hok te denken.

'De zebra's eten geen apenootjes,' zei hij. 'We hadden van tevoren wortels of sla moeten kopen, maar daar heb ik niet aan gedacht.'

'Dan pluk ik wel een handje gras,' troostte Mietje. Toen wandelden ze verder naar de zebra's. Henri had zijn arm weer door die van het meisje gestoken, hij neuriede een beetje omdat de dag zo heerlijk veel uren had.

Er was een allerliefst zebraveulentje dat met de moeder speelde en een driftig hengstje in het hok ernaast, dat met zijn hoef krabde in de mulle grond en niet naar Mietje's uitgestrekte grasbosje taalde. Zij riep en klakte met haar tong, maar hij keek niet om. Naast haar stond een lange man in een zwart pak en een nieuwe witte strohoed erboven, hij had een klein jongetje aan de hand, dat het heel warm had in een grijs wollen bloesje en een matrozenpetje met lintjes. Henri had meelij met het jongetje, juffrouw Augusta was ook altijd zo bang geweest, dat hij kou zou vatten.

'Kijk' zei de man tegen het jongetje, 'nu kun je zien hoe de Heer alles met overleg heeft geschapen. Kijk eens naar de strepen op dat beessie, hoe geregeld dat allemaal verloopt, – daar is een plannetje voor gemaakt, dat zie je zo.' Henri keek naar de man, hij dacht wel dat het een meubelmaker zou zijn, zijn vingertoppen waren bruin zoals die van Hazewinkel, die voor pa de oude meubels restaureerde.

'Ja,' zei de man en nu sprak hij niet alleen tegen het jongetje maar ook tegen de twee andere kinderen, 'wij kennen de Here uit de Schrift en uit de natuur. Maar wij moeten waakzaam zijn, want het gevaar is groot dat wij de natuur gaan zien door het oog van de Verleider.'

'Vreet dan toch dom beest,' riep Mietje en stak haar arm zover mogelijk tussen de spijlen. Maar de zebra bleef waar hij was en

schudde driftig zijn manen naar de kei die hij loskrabde. Henri voelde zich een beetje benauwd staan naast de prekende meubelmaker, hij kon niet doorlopen, om Mietje, maar hij hoopte toch dat de man geen antwoord van hem verwachtte. Hij keek om zich heen naar een beter plaatsje.

Opeens sloeg een panische angst door hem heen. Hij rukte Mietje's arm weg van het hek. 'Ga mee, direct, – gauw – gauw – daar is je moeder!'

'Bè-je-belazerd?' schrikte Mietje, maar ze gooide toch haastig het bundeltje gras in het hok en rende achter Henri aan. Die schoot dadelijk om een hoek het pad in naar de brug; tussen de struiken spiedden de kinderen voorzichtig naar de rug van Bet.

'Ze heeft ons vast niet gezien, ze kijkt alleen naar haar vent en ze weet niet beter dan dat ik naar het Tolhuis ben,' troostte Mietje fluisterend. 'Kijk maar, ze heeft reuzenlol, als ze ons in de gaten had, zou ze wel een ander gezicht zetten.'

Henri zag hoe Bet met een brede blonde zeeman langs de zebra's stapte, nu kneep die in haar blote arm, ze gilte en stompte tegen zijn bil. Neen, ze dacht niet aan Mietje, dat was zeker.

't Is dat ze tegen Sellie zou kletsen,' peinsde Mietje, 'maar anders kon het niks geen kwaad als ze ons zag. Je mag een ander toch zeker wel trakteren als je de centen hebt, en jij hebt waarachtig genoeg.'

Henri gaf geen antwoord. Natuurlijk had Mietje gelijk dat men wel met een ander kan delen, maar dat gold niet voor thuis, dat gold alleen aan de overkant. Thuis werden zulke gewone dingen juist ongewoon, – neen, het stond vast dat niemand iets mocht weten. Maar daarmee was opeens de hele pret bedorven, de tuin werd meteen helemaal anders omdat ze nu overal Bet konden tegenkomen. 'Laten we maar de andere kant opgaan,' zei Henri. Het was wel verdrietig, ze konden nu alleen nog naar de pelikanen want Bet liep verderop in de richting van het aquarium.

Dat was heel erg, want het aquarium was het mooiste, het eigenlijkste en echtste van Artis, het was net of men daar eerst goed zag hoe dieren zijn. De andere dieren komen als men roept of brood geeft maar de vissen weten helemaal niet dat er mensen bestaan. Ze hebben een eigen wereld waar alles anders is, men kan alleen van buiten zien, dat ze zich bewegen door het koele water, maar men weet nooit waarom.

Hij voelde opeens dat hijzelf erg warme voeten had van het rondlopen, het moest zeker al een heel eind in de middag zijn. Hij had nog niet aan tijd hoeven te denken, maar nu merkte hij opeens dat het grootste stuk van de Hemelvaartsdag al voorbij was.

Gek. Voordat iets prettigs begint, is het net of dat het laatste is in de wereld, of daarna nooit meer iets gebeuren zal. Maar later komt al het andere opeens weer terug. Hij stond op het brugje naast Mietje, die handenvol kleine kaakjes strooide voor het plassend en snaterend vogelvolk, dat heen en weer drong en duwde in het donkerbruine water. Maar al zijn plezier was weg. Ze waren nu onherroepelijk op weg naar de uitgang van Artis, ze konden niet meer terug naar de achtertuin omdat Bet daar liep en omdat het zeker al drie uur was.

Zijn voeten deden nu echt pijn, ook omdat zijn laarzen de laatste tijd allemaal een beetje te klein werden. Hij bedacht dat hij nu nog wel ergens zou willen gaan zitten om Mietje echt te trakteren, het moest nu meteen gebeuren, eer de dag helemaal om was. Toen Mietje de laatste kruimels had uitgeschud boven de eenden wees hij naar de stoeltjes en tafeltjes van het terras en zei: 'ga mee, dan mag je kiezen wat je wilt drinken.'

Dit klonk niet zo koninklijk als hij wel had gewild. Het was het allerlaatste en allerheerlijkste geweest van het programma, toen hij het 's morgens in bed opstelde, – eerst zou hij Mietje alles laten zien, hij had precies geweten hoe dat moest, hij had zich met haar zien gaan van het ene dier naar het andere, telkens naar iets mooiers, en hij zou haar dan uitleggen waarom het zo mooi was zodat ze Artis even heerlijk zou vinden als hijzelf. En als alles was gezien, zouden ze samen aan een tafeltje zitten, allebei achter een glas met een rietje, daaroverheen zouden ze elkaar aankijken en weten dat ze zich nu alles samen konden herinneren.

Maar het was anders gegaan dan hij wilde. Eigenlijk al dadelijk, omdat Mietje nooit echt luisterde naar wat hij zei, maar dat was het ergste niet, hij zag dat ze erg genoot en dan ziet men de dingen toch wel. Het ging mis omdat hij zelf niet meer echt blij kon zijn, hij kon nu niet tevreden aan een tafeltje met haar gaan zitten en weten dat ze alles had gezien wat hijzelf mooi vond, daarbij kwam nog de angst voor Bet, hij zou de hele tijd moeten blijven kijken of Bet niet deze kant opkwam.

Hij legde zijn hoofd tussen zijn handen, zijn ellebogen steunden op het tafeltje, een raar verdriet steeg naar zijn ogen. Maar Mietje, aan de overkant, deed opeens net als hij, met haar kinnetje in haar handen steunde ze haar ellebogen op het tafelblad, alleen keken haar ogen heel grappig en een beetje spotachtig in de zijne. Toen moest hij weer lachen en hij drukte het wiebelend tafeltje onder zijn armen naar zich toe, om-en-om lieten ze het schommelen naar hun eigen kant.

Daar kwam de kelner aan: 'niet zitten spelen jongelui, als je hier

wilt blijven, moet je wat bestellen.' 'Ik wil ook wat bestellen,' zei Henri, hij moest flink doen voor Mietje maar hij voelde zijn hart kloppen nu hij voor het eerst van zijn leven iets bestellen moest. 'We willen allebei een glas gele limonade, wat kost dat? De kelner veegde opeens beleefd het tafeltje af, 'dertig cent per glas,' zei hij en ging de consumptie halen. Henri berekende opgelucht dat hij nog veel meer dan zestig centen had, maar toen schoot een schrik door zijn hart, want hij had natuurlijk van tevoren moeten vragen wat Mietje hebben wilde en misschien had ze dan wel ijs gekozen. Hij zuchtte, het was akelig dat men achteraf pas wist hoe het moest als men de dingen al verkeerd had gedaan. 'Had je liever ijs gewild?' vroeg hij en nam zich voor om dan maar zelf de twee glazen limonade leeg te drinken. Maar Mietje schudde beslist van neen. 'Het ijs is veel te duur hier!' zei ze en wees naar de boomstam met het tarief dat Henri nu pas voor het eerst zag.

Hij betaalde de kelner meteen, dan hoefde hij de man later niet nog eens te wenken en toen was dat gelukkig voorbij en stonden de mooie oranjegele glazen tussen hen in. 'Lekker,' zei Mietje, 'ik had toch zo'n mieterse dorst!' – 'Waarom heb je dat dan niet eerder gezegd?' vroeg Henri. 'Nou, de jongen moet toch vragen, of het meisje iets drinken wil!' En ze lachte een grappig lachje, dat Henri nog niet van haar kende. Of ze hem voor de mal hield met iets dat hij niet begreep. Hij lachte maar net zo terug.

Ze trokken de limonade door de rietjes hoog op naar hun mond, het was jammer dat het glas zo smal was en dus te gauw leeg werd. Mietje blies bellen in haar glas, maar dat vond Henri toch te kinderachtig en ook een beetje ongemanierd.

'Niet doen, dat is niet netjes,' zei hij, de woorden waren hem zomaar ontvallen. Tot zijn verbazing liet Mietje het dadelijk.

Ze zag hem zelfs een beetje schuld bewust aan en hij vond haar heel lief kijken zo. Nu merkte hij ook dat ze er anders uitzag dan op de gewone dagen als ze naar school ging, hij had wel de hele tijd al geweten dat er iets extra-leuks aan haar was, maar nu zag hij eerst precies hoe dat kwam. Ze droeg geen armeluiskleren! Ze had nu net zulke kleren als andere meisjes die hij kende, de jonge-juffrouwen, die hij ontmoette als hij mee moest om visites te maken. Ze droeg een witte jurk, zonder ruitjesshort, en een lichtblauw lint om haar losse krullen. Die lagen anders plat naar achteren onder een ronde ijzeren kam, hoewel de dansende krulletjes op haar voorhoofd daar altijd onderuit glipten. Hij vond haar zo wel erg prettig om tegenover te zitten; met dezelfde kleren was ze toch veel leuker en lichter dan de donkere joodse kennisjes.

'Wat zie je er vandaag lollig uit!' zei hij opeens.

'Nou moe,' lachte Mietje, 'dat ziet-ie nou pas. Ik kon toch niet voor schandaal lopen naast zo'n jongen als jij! Heb-ik effe me best gedaan om an dat lintje te komen, – een appel en een fabergrift heb ik moeten geven.'

'Je bent nu net een jongeuffrouw,' zei Henri. 'Maar mooier,' vervolgde hij oprecht.

Mietje keek er blij van, en toen vond hij het nog prettiger om haar aan te zien. De glazen stonden leeg op tafel maar de kinderen dachten nog niet aan opstaan. Het was heel rustig en toch plezierig om zo tegenover elkaar te zitten en naar elkaar te kijken. Henri vergat zelfs even de aanwezigheid van Bet, hij bedacht dat hij Mietje's kleine flinke hand met het zilveren kettingringetje wel goed zou kunnen tekenen zoals die nu lag in haar schoot.

Daar hoorde hij achter zich een paar stemmen die hij kende maar die hier niet thuishoorden, een paar stemmen van school. Drukke jongensstemmen, de ene zei: rotvent. Nu herkende hij ook de stem, die was van Karel Dirks, het vriendje van Dorus, misschien was Dorus er ook wel bij. 'Sodemieters!' zei een stem, ja dat was Dorus, die deed altijd zijn best om grote vloeken te zeggen. Henri voelde zijn knieën flauw worden, – als Dorus hem zag met een meisje, wist morgen de hele klas ervan, dan bleven ze hem het hele jaar plagen. Hij stond haastig op maar zorgde dat de stemmen achter zijn rug bleven. 'Ga mee!' zei hij tegen Mietje. Zonder verdere uitleg duwde hij zich een weg tussen de tafeltjes tot hij de stem van Dorus niet meer hoorde. Als Dorus morgen wat zei, kon hij altijd volhouden dat hij niet in Artis was geweest.

'Daar ging een jongen van je school,' zei Mietje. 'Die lange van de apotheker op het Rokin. Ook een fijn merk zeg, Anna hebt 'm onlangs een op z'n smoel gegeven, – nou als die me voor een Artisdag had gevraagd, was ik niet meegegaan, hoor!'

Henri voelde zich blij van binnen omdat ze met hem wel een Artisdag had willen houden, maar hij kon nu niets daarover zeggen, hij stapte vlug verder zonder om te zien. Nu stond hij voor de opengeslagen deuren van de grote eetzaal, haastig stapte hij naar binnen, zo was hij Dorus Steeman kwijt. Maar een keurige wit-zwarte kelner kwam verontrust aanlopen, 'Geen kinderen hier!' riep hij en wees met zijn arm de tuin in.

'We wilden naar boven, naar het museum,' jekte Henri haastig en beleefd, hij wist dat hier een museum moest zijn maar was er nog nooit geweest. 'Voor deze keer kan je doorgaan,' zei de kelner, 'maar de ingang is buitenom.' – 'Dank u,' zei Henri, het was een opluchting, dat hij niet terug hoefde langs Dorus.

Het deftige restaurant was helemaal leeg, daar kwamen geen kwart-

jesmensen, de kinderen tipten op hun tenen langs de witgedekte tafeltjes. Juist sloeg een metalen slag de tijd. Henri keek omhoog, op de grote witte wijzerplaat wezen de wijzers halfvier. Wat ging de dag gauw voorbij. Er was nog maar een half uur over, want om vier uur zowat moest hij in de Stichting zijn, dan kwam oom Eli beneden na zijn dutje, en soms ging de oude heer meteen uit om een beetje te kuieren voor den eten.

'Hoe laat moet je thuis zijn?' vroeg Henri.

'Dat komt er niks opan, ze weten dat ik uit ben, zeven uur is vroeg genoeg.'

Het leek ongelooflijk heerlijk dat een kind zomaar tot zeven uur kon doen wat het wilde, even was Henri echt jaloers. Maar dat ging over, hij woonde nu eenmaal niet aan de overkant.

'Ja,' zei hij, 'ik moet veel eerder weg want ik moet nog naar een oom en thuis eten ze om halfzes. Maar als jij wilt, kan je hier nog blijven.'

'Nee,' zei Mietje, 'samen uit samen thuis. Zal ik je een eindje wegbrengen?'

Henri had zó graag ja gezegd, dat hij het bijna deed, maar hij wist dat hij niet bij de Stichting kon aankomen naast Mietje want als oom Eli thuis was, zat hij 's middags altijd voor het raam. Dus zei hij nederig: 'wees alsjeblief niet boos, maar ik moet heus alleen gaan.' En toen dadelijk, om het goed te maken: 'maar als je nu nog wilt, kunnen we wel langs het hek tussen de struiken naar het aquarium komen, dan zie je de vissen nog.'

'Nee, de vissen kunnen me niet schelen, we hebben thuis een hele kom met goudvissen, ik vind vissen dooie beesten.'

Ze stonden nu in de hal onder aan de brede trap die naar het museum voerde. Zoölogisch Museum stond er, Henri wist niet wat dat was, maar hij bedacht, dat buiten in de tuin Bet en Dorus en Karel rondliepen en dat die bij mooi weer vast geen museum zouden binnengaan. Als hij met Mietje de trap opging, was hij helemaal veilig. Het kon daarboven wel tegenvallen, maar hij wilde het laatste halfuur nog graag gewoon gerust naast Mietje blijven, het werd juist zo gezellig toen ze met z'n beiden aan dat tafeltje zaten.

De trap was heel breed, naast elkander klommen ze tree na tree omhoog, tegelijk de linkervoet heffend als op gymnastiek. Het was een leuk spelletje, ze lachten in elkanders ogen. Maar boven op het wijde portaal, verloren ze plotseling hun lach. Midden op de stoffige plankenvloer, op een zwarte verhoging, stond het reuzengroot karkas van een olifant opgesteld, men zag nog de gele slag tanden maar de slurf ontbrak op een akelige manier. 'Ajakkes,' zei Mietje, 'wat is dat?'

Henri bekeek schuw het geraamte, hij wist al lang dat ieder gewerveld dier een geraamte heeft, maar men dacht er niet aan als men een levende olifant zag rondlopen in zijn grauwe, schorsachtige huid.

“t Moet een olifant zijn geweest,” zei hij fluisterend. Er was niemand, maar hij kon toch niet hardop spreken.

‘Ga mee,’ zei Mietje, ‘ik vind het eng. Misschien is het binnen aardiger.’

Maar binnen was het nog erger. Ze kwamen in een lange zaal en daar, langs lange, lange wanden stonden in hoge glazen kasten alle skeletten opgesteld van alle dieren uit Artis, alle dieren uit de wereld. Van alle dieren hingen de botjes netjes in model aan een ijzeren stang gehaakt, zodat men nog kon zien welk dier het was geweest. Maar het was juist erg dat men dat nog kon zien, – men miste dan zo de mooie en grappige dingen. Van de leeuw miste men de manen en de zwiepende staart, van de herten het gevlekte vel dat op zonneplekken lijkt en van de aapjes hun glimmende schrandere ogen. Men moest nu juist naar al die gaten kijken waarin de ogen ontbraken.

Henri liep stijf rechtop langs de vitrines. Hij dacht er niet aan dat hij zou kunnen omkeren; nu hij hier was terechtgekomen, moest alles verder maar daarop volgen. En zoals hij eens, lange jaren geleden, zich had verdedigd tegen de obsessie van zijn hallucinatie, zo liep hij nu wanhopig te vechten tegen zijn angst voor de spookachtige en toch reële dierskeletten rondom. Hij wist dat het kinderachtig was om bang te zijn, want op school stond ook een hondene konijneskelet en het spreekt vanzelf dat elk dier een geraamte heeft. Maar het was heel iets anders als men het opeens zo zag.

Toen ze langs de grote vitrine met de apeskeletten kwamen, merkte Henri opeens ontzet, dat hij nu voelbaar en zichtbaar bang ging worden, het bloed trok weg uit zijn hoofd en zijn maag ging draaien. Het kwam door de grote staande mensaap, die precies leek op het bleke mensengeraamte uit zijn droom die geen droom was geweest, – de vreemde gebeurtenis die nog altijd veel echter was dan de meeste andere dingen uit zijn herinnering. Als Mietje niet naast hem had gelopen, zou hij zich hebben laten overgeven, maar hij liep nu alleen nog stijver rechtop en nog vlugger, hij durfde niet meer opzij zien.

Opeens hoorde hij een trambel, een frisse luchtvlaag woei door de duffe museumatmosfeer. Paardehoeven klepperden op plaveisel en een ventersstem glamde luid met lange uithalen. Henri snoof gretig de buitenlucht in, meteen zag hij een openstaande balkon-deur en met een greep naar Mietje's hand, trok hij haar over de

drempel. Daar stond hij nu op het hoge balkon, even hoog als de groene boomkruinen. Beneden hem reed een bierkar, de glanzig-bruine paardebillen spanden en ontspanden hun spierbonken, boven op de bok zat de dikke rode koetsier en wuifde zijn zweep over hun brede schonken. De mensen langs het trottoir bewogen hun voeten in een zelfgekozen gang, de damesrokken deinden naar links en naar rechts, de armen van de mannen zwaaiden mee met hun pas. De groene iepekreunen bogen en rezen onder de druk van de zoete wind en, als een verrassing, schoten twee kleine grijsbruine mussen kwetterend uit een verborgen nest en vlogen vlak langs Henri's hoofd omhoog naar een gootrand.

'Wat lollig staan we hier,' zei Mietje. 'Zo hoog ben ik nog nooit geweest. Kijk, we kunnen op het dak van het Panorama zien.'

'Ja,' zei Henri. Hij moest nog even slikken eer hij spreken kon. 't Is hier fijn, alles beweegt zo leuk. 't Is hier veel beter dan daarbinnen.' Hij hield stijf zijn rug gekeerd naar het museum van de angst.

'Je zou er van dromen,' zei Mietje. 'Laten we maar niet verder kijken in dat museum.'

'We gaan dadelijk naar beneden,' beloofde Henri, 'ik wist niet wat er te zien was.'

'Dan weet je het nu tenminste,' zei Mietje. 'Snap jij waarom ze dat allemaal zo neerzetten?'

'Om ervan te leren, – misschien is het voor de studenten,' peinsde Henri.

'Dan moesten ze de andere mensen maar niet binnenlaten, waarom is dat nou nodig? Je weet toch zo ook wel alles van Ome Hein!' Henri slikte een paar maal, toen zei hij haastig: 'denk jij er wel eens over dat je dood moet?'

'Waarom zou ik daarover denken?'

'Daarom!' zei Henri.

'Daarom is geen reden. Als ik doodga over... over tachtig jaar bijvoorbeeld – nou, dan ga ik gewoon dood, net als iedereen, waarom zou ik daarover denken, gekke jongen?'

'Ja!' riep Henri, zo luid dat de mussen opvlogen, en tegelijk ging in zijn hart een grote, lichte ruimte open, – 'ja, – natuurlijk, – dat is waar, iedereen gaat dood, alles, en alle dieren ook. Nou, dan is het ook niets bijzonders. Ga mee Mietje, 't is al bij vieren, nu kunnen we niet langer blijven.'

Hij liep met een flinke stap terug door de zalen, hij durfde ook om zich heen kijken. Op de trap stak hij zijn arm door die van Mietje, toen was ze zo dichtbij dat zijn mond haar een zoen wilde geven. Hij had in zoveel weken niemand uit beleefdheid moeten zoenen,

dat nu alles nieuw was. Hij merkte opeens dat een zoen iets heel bijzonders is: hij had alles voor Mietje over.

Het meisje gaf de zoen terug op zijn wang. Het voelde heel lief, maar toen hij haar aankeek, lachte ze weer het glimlachje dat hij niet begreep.

Wel begreep hij, terwijl hij haar nakeek voor het hek, dat dit een heel bijzondere dag was geweest. De grootste dag die hij tot dusver had beleefd.

Oom Eli zat op het plaatsje waar hij altijd zat, achter het linker-venster. Henri wuifde en knikte omhoog naar het raam met de oudemannengezichten, toen liep hij vlug de stoep op.

De voordeur ging vanzelf open want Mousje, de huisknecht, had hem zien aankomen. Mousje mocht 's middags binnen zitten bij de heren, hij was wel een huisknecht maar tevens lid van de gabronem-gewre, het rituele dodendienstcollege, waaraan men slechts mocht meewerken bij onberispelijke levenswandel. De huisknecht Mousje bekleedde dus een erefunctie en men achtte hem zeer. Maar hij bleef toch gedienschtig.

Oom Eli had het zwarte keppeltje naar achteren op zijn kruin geschoven en hield zijn kleine benige handjes gevouwen over de gouden knop van zijn stok. Hij liep nog best zonder stok, maar hij vond het toch aangenaam om die altijd bij zich te hebben. Sinds zijn vrouw was gestorven en de kinderen zo onbereikbaar ver in Londen woonden, was er niets dat zo zeker bij hem hoorde als de stok, die hij indertijd op zijn zestigste verjaardag van hen had gekregen.

'Daar is mijn jongen!' zei oom Eli. Henri zag dat hij blij was, toen werd hij zelf ook blij omdat oom Eli van hem hield.

Hij legde zijn pet onder de stoel die naast oom Eli voor hem was aangeschoven en ging toen rond om een hand te geven aan de andere heren. Ze leken een beetje op elkaar, al die oude joodse heertjes. Ze waren allemaal even helder gewassen, hun linnen was wit en hun dofzwart lakense pakken smetteloos geschuierd. Ze droegen alle vijf een zwartzijden mutsje op hun achterhoofd en als ze zo in hun kringetje zaten of de hoofden bijeenstaken voor het raam, waren het net vijf oudgeworden broertjes, die van begin af aan bij elkaar hebben behoord. Dat was ook eigenlijk zo, omdat ze hun leven lang een eerbaar joods bestaan hadden geleid en dus iedere dag van de week veel dingen op dezelfde wijze hadden gedaan. Maar ze hadden toch uiterlijk heel verschillende levens ach-

ter zich en dus meende ieder dat hij het leven beter kende dan de anderen. Als ze 's middags in de recreatiekamer voor het raam zaten, en over de voorbijgangers en gebeurtenissen in de Joodse Gemeente praatten, deed iedereen zijn best om aan het woord te komen en zijn mening te zeggen. De huisknecht Mousje echter zat erbij en luisterde. Alleen een enkele maal nam hij het woord om een geschil te beslechten, – hij kon dat, omdat hij als gabber veel met de doden omging en dan weet men meer.

Henri ging de rij af met een uitgestoken hand. Eerst naar mijnheer Polak, die gazzan was geweest en toen naar mijnheer Matje, die in lompen had gehandeld. Mijnheer Snabel zat daarnaast, die was boekhouder geweest bij het Israëlitisch Weekblad en mijnheer Wijnstok had nooit iets anders gedaan dan coupons knippen, maar hij had veel verstand van oude schilders en schilderijen.

Het waren allemaal vriendelijke gezichten die naar Henri keken. Natuurlijk wist hij wel dat ze niet altijd even vriendelijk waren, want oom Eli vertelde veel verhalen uit de Stichting als hij 's zaterdagochtends na sjoel kwam meeën. Mijnheer Snabel bijvoorbeeld had een heel jaar niet tegen mijnheer Wijnstok willen spreken en het was gazzan Polak na veel moeite eerst tegen de Grote Verzoendag gelukt om vrede te stichten. Maar nu merkte men daar niets meer van. In de hoge, spaarzaam gemeubelde kamer met de geeleken geverfde lambrizing, was alles zo vreedzaam als een sabbatdag. De vijf witporseleinen kwispedoren stonden naast elkaar op de schoorsteenrand en de vijf asbakjes waren netjes voor iedere stoel neergezet langs de glimmende mahonietafel. De witte jaloezieën waren precies gelijk opgehaald, daar zorgde de huisknecht Mousje voor. Men voelde dat de oude heertjes hier welverzorgd en op hun gemak zaten uit te rusten en dat alles nu zou blijven zoals het was, tot het einde. Het was erg prettig om een uurtje bij ze te zitten en zij schenen het ook altijd aardig te vinden als Henri kwam. Dan maakten ze veel vriendelijke grapjes en de oude heer Matje, die de hele Jodenbuurt kende, omdat hij al zijn vijfenzeventig jaren in de Rapenburgerstraat had gewoond, vertelde lange verhalen over de mensen, die buiten voorbij het venster liepen.

'Daar gaat Feivel Maarssen,' zei meneer Matje. 'Moet je kijken, Henri, zijn zolen hangen erbij, zou jij nu zeggen dat die man een paar jaar geleden de twintigduizend heeft getrokken?' 'Neen,' zei Henri en bekeek geïnteresseerd de sjofele voorbijganger, 'dat zou ik zeker niet zeggen.'

'En toch is het zo,' verzekerde meneer Matje. 'Maar een goeie gek is-ie altijd geweest. Het geld was nog niet in huis of zijn broer, die voor geen cent is te vertrouwen, kreeg een tweede hypotheek

en zijn dochter een paar brillanten knoppen. En zo is-ie doorgegaan, voor de Grote Sjoel heeft hij een nieuw perouges laten borduren, – ik heb het niet gezien, ik kom zover niet meer, – maar ze zeggen dat het stijf staat van het goud. En zijn vrouw was net zo, die heeft de rest opgemaakt, de hele dag was het daar de zoete inval, – boterkoek alle dagen van de week voor iedereen die een voet over de drempel zette.'

'Wat aardig van die mensen,' zei Henri van harte en keek opgetogen naar de oude Maarssen, die kalmpjes verder schuifelde langs het trottoir.

'Aardig? Aardig? Is dat aardig als je de centen opmaakt en de rest van je leven op een schoen en een slof moet lopen?'

Mijnheer Matje keek verontrust naar Henri en ook de andere oude heren trokken hun wenkbrauwen op. De jongen dook zijn hoofd tussen zijn schouders, de woorden waren hem zomaar ontvallen. Op andere dagen lette hij altijd een beetje op de dingen die hij tegen oom Eli's vrienden zei, maar vandaag had hij vergeten wat hij wel en niet mocht zeggen, – dat kwam zeker nog door Mietje. Hij keek met voorgewend interesse naar Feivel Maarssen, die aan de overzij voor de etalage van een goudsmid was blijven staan, en vroeg luchtig: 'hoe oud is die meneer eigenlijk?'

'Nee!' zei oom Eli, 'praat er nu niet overheen, Henri, geef meneer Matje antwoord. Is dat aardig, als men oud is en niets over heeft van wat men heeft gehad?'

Henri bedacht zich ernstig. Hij vond het een moeilijke vraag en hij wilde er echt op antwoorden, maar liefst zonder de oudeheertjes boos te maken. Eindelijk zei hij:

'Hij had het geld in de loterij getrokken, ziet u, het was eigenlijk zo maar een cadeautje van Onze-Lieve-Heer, misschien dacht hij toen dat hij het wel voor zijn plezier mocht uitgeven. Hij heeft er toch geen slechte dingen mee gedaan!'

'Kinderen en gekken zeggen de waarheid,' knikte de huisknecht Mousje.

'Och ja, een kind praat naar dat het wijs is,' zei gazzan Polak. 'Je zal nog wel eens beter weten, Henri. Hoe oud ben je nu precies?'

'Ik word dertien in oktober,' berichtte Henri.

'En wanneer is dan je barmitswe?' vroeg de gazzan.

'Zeven november in de Neie Sjoel, mijnheer Polak.' Henri was de oude voorzanger met de witte baard hoogst dankbaar dat hij hem van het vraagesprek met meneer Matje had afgeholpen.

'En weet je de parsje al?' informeerde nu oom Eli.

'Ja,' zei Henri, 'meneer Cohen heeft hem juist gisteren voor me opgeschreven, maar we zijn er nog niet aan begonnen. Ik heb hem

bij me, wilt u eens zien?' Hij trok zijn kleine jongensportefeuille uit zijn broekzak, de vijf grijze hoofden bogen zich over het blaadje en gazzan Polak zette dadelijk in. Half zingend, half lezend naar de vereiste toonval, reciteerde hij het hoofdstuk uit Genesis, dat in november kort na de feestdag van de 'Vreugde der Wet' in de synagoge zou worden gelezen en waaruit Henri dan ter ere van zijn meerderjarig-verklaring een deel zou mogen voordragen.

De Hebreeuwse woorden waren Henri nog onbegrijpelijk, hij moest ze eerst nog leren vertalen met meester Cohen, maar de zangerige voordracht klonk prettig bekend in gazzan Polak's oudgeworden maar nog toegewijd warme stem. Al de heertjes neurieden zachtjes mee, zij wisten wat de woorden betekenden, het was de smeekbede van Vader Abraham die pleitte voor de stad Sodom: 'Toen zeide de Eeuwige: Zo ik te Sodom binnen de stad vijftig rechtvaardigen zal vinden, zo zal ik de ganse stad sparen om hunnentwille. En Abraham antwoordde en zeide: Zie toch, ik heb mij nu onderwonden te spreken tot de Heer hoewel ik stof en as ben! Misschien zullen aan de vijftig rechtvaardigen vijf ontbreken; zult Gij dan om vijf de ganse stad verderven? En Hij zeide: Ik zal haar niet verderven zo Ik er vijfenveertig vinde...'

'Dat is een mooi stuk,' knikte oom Eli, 'maar moeilijk. Je mag wel je best doen dat je niet blijft steken. Ik kom naar je luisteren, hoor.'

'Ja oom Eli, natuurlijk!' zei Henri. 'En dan blijft u toch verder de hele dag bij ons?' Opeens viel hem dit in, natuurlijk moest oom Eli erbij zijn als hij barmitswe werd, anders diende het helemaal nergens voor. Oom Eli wist het meeste van de joodse dingen en met hem praatte hij er ook wel over, maar nooit met zijn vader. Die zei altijd als hij iets wilde weten: 'vraag het zondag maar aan meester Cohen.'

Als oom Eli er niet bij was, zou hij het doodgewoon akelig vinden om barmitswe te worden. Hij zag erg tegen de dag op, nu al, hoewel het nog vijf maanden duren zou eer het zover was. Hij zou alleen moeten staan, midden in de wijde synagoge, tussen de grote mannen met hun toga's en baretten, de rabbijnen die precies hoorden en wisten welke fouten hij maakte. En rondom uit de banken zouden al de andere mannengezichten hem aankijken en hem zien, precies zoals hij was onder het hoge witte daglicht van de Neie Sjoel. Zelf had hij al zo vaak toegekeken wanneer een barmitswejongen daar zenuwachtig en met een wit gezicht stond voor te dragen, dat zijn hart benauwd ging kloppen als hij bedacht hoe het nu haast zijn eigen beurt werd. Maar hij zou toch zijn best doen, voor oom Eli, dat die zich niet over hem zou hoeven te schamen tegenover de andere heren van de Stichting.

'Ja, ik zal niet komen! Op jouw barmitswel!' Oom Eli had geen invitatie voor de dag nodig, dat merkte men wel. 'En als je zover bent met je parsje, mag je hier eens komen lajenen, dan helpt de gazzan je nog een beetje, nietwaar mijnheer Polak? En ik heb nog een best talith liggen, er is nog geen sleetje aan, dat is voor jou.' 'Dank u wel,' zei Henri. 'Maar het duurt nog een hele tijd, gelukkig. Eerst gebeuren er nog een heleboel andere dingen. Pa komt thuis over drie weken, en dan moet ik examen doen voor de Handelsschool en dan krijg ik vakantie en dan zijn er de kroningsfeesten en dan is het pas zover.'

'Maar die tijd komt toch,' zei oom Eli. 'En al die dingen, die je opnoemde, zijn lang niet zo gewichtig als je barmitswe. Want dan word je een mens die moet weten wat hij doet.'

Henri zuchtte. Hij vond het toch nog gewichtiger, dat pa nu thuis kwam met een nieuwe vrouw, want niemand kon weten hoe het thuis zou worden als die er kwam wonen. 'Gaat u nog wandelen, oom Eli?' informeerde hij. Hij had zich nu eenmaal voorgenen om vandaag over pa te spreken, maar dat ging niet als al die oude heren eromheen zaten.

'Wandelen?' vroeg oom Eli. 'Hoezo?'

'Nou, dan kon ik een beetje meelopen,' zei Henri, 'ik moet eerst om halfzes thuis zijn.'

'Goed, goed,' knikte oom Eli, — het leek Henri dat oom Eli hem had begrepen en dat was prettig.

Ze liepen de Nieuwe Keizersgracht af langs de stille kant van het Gasthuis, daar was het net als buiten de stad, er liepen geen mensen en de bomen ritselden van vogels. Toen een ommetje langs de Muidergracht en terug naar het Hortusplantsoen. Het ging voetje voor voetje. De oude heer Godschalk liep iedere middag nog wel zijn halfuurtje, maar dit was de eerste zomerswarme dag en zijn hart wilde niet meer zoals vroeger. Toen ze het Hortusbrugje op liepen, had hij zich tot zijn eigen misnoegen moeten vasthouden aan Henri's arm, maar tegelijk had hij tevreden gevoeld dat de jongen steviger werd, men kon inderdaad al op hem leunen. Het was een aangename en geruststellende gewaarwording, alsof uit het kind nu een gelijke ging groeien, een onverwachte en nieuwe vriend nog aan het eind van dit leven. Hij liet Henri's arm niet meer los. Henri had telkens willen beginnen over wat hem op het hart lag maar hij had ook telkens niet gekund, want hij merkte wel dat het oude heertje veel moeite moest doen om gelijke stappen te maken naast zijn vluggere voeten. Maar nu vonden ze een net, schoon bankje, dat oom Eli nog afsloeg met een zakdoek en toen zaten ze naast elkaar. Oom Eli trok figuren in het zand met zijn stok,

een kring die hij dan netjes onderverdeelde in partjes, het werd een wiel met spaken. Henri keek toe, telkens kwam een woord naar zijn lippen dat er toch niet overheen wilde. Maar toen oom Eli plotseling met een ongeduldig stootje de stok plantte in het midden van het rad, zei hij haastig:

‘Oom Eli, wilt u me alstublieft vertellen, waarom pa is hertrouwd?’

De stok trok een zware streep door het wiel, toen sloeg oom Eli zijn twee handen over de gouden knop, leunde zijn oude mannenkinnetje op zijn handen en keek Henri aan. Het was angstig en heerlijk tegelijk, dat oom Eli zo naar hem kijken kon, – heel anders dan anders, – alsof hij geen kind meer was maar gewoon een mens.

‘Je pa is hertrouwd omdat hij het niet laten kon. Hij zal er nog spijt genoeg van hebben.’

‘Maar waarom kon hij het niet laten?’

‘Omdat hij die vrouw niet laten kon.’

‘Moet men dan niet getrouwd zijn oom Eli? Meester Cohen zegt dat het in de Thora staat.’

‘Meester Cohen heeft gelijk, natuurlijk moet men een vrouw hebben, je vader had dadelijk moeten hertrouwen toen hij weduwnaar werd. Maar die tijd is voorbij.’ Het was duidelijk dat oom Eli nog meer ging zeggen. Henri wachtte, de oude man was opnieuw begonnen een figuur te trekken in het grind, nu werd het een vierkant, de stok trok rechte diepe loodlijnen.

‘Je vader is in de veertig en die vrouw is nog geen twintig, hij kon evengoed haar vader zijn als de jouwe. Dat is geen huwelijk, dat is heel wat anders. En haar moeder was een Christin, dus een choppe kan hij nooit krijgen, hij trouwt alleen voor ’t stadhuis, is dat een huwelijk? Wat wordt dat voor een bestaan? Dat kan nooit goed gaan, hoe kan men willen leven met een jong kind dat van God noch Gebod weet! Nu zeg ik nog niet eens iets van de vrouw zelf, – wat weet ik daarvan? – misschien is het een braaf meisje, al heeft ze op de planken gestaan...’

‘Op de planken gestaan?’ vroeg Henri.

‘Zo’n kind!’ zei oom Eli en keek opeens weer met gewone ogen, – ‘hij haalt je de woorden uit je mond zonder dat je het wilt. – Afijn, dat heeft zeker zo moeten wezen.’ Hij schudde nog eens nadenkend zijn hoofd, toen ging hij voort:

‘Luister Henri, je bent geen klein kind meer, als je haast barmitswe wordt, kun je ook al wat begrijpen. Wat staat er in de Thora? “Eert uw vader en uw moeder” staat er, nietwaar? Daaraan moet je je altijd houden, – men moet zijn vader eren, – is Cham

niet een zwarte nikker geworden omdat hij zijn dronken vader bespotte? Je vader is je vader, — maar denk eraan, die vrouw is je moeder niet.'

Nog enige weken liep Henri rond in een vrijheid die tenslotte heel ongezellig werd, omdat Sellie niet meer op hem lette nu ze haar moeilijkheden had met madame Plon.

Hij wachtte dus maar op zijn vader en tante Julie.

Toen eindelijk op een middag de victoria stilhield voor de stoep, voelde hij zijn hart kloppen. Zijn vader reikte de hand aan een dame, die eigenlijk een elegant gekleed mooi meisje was. Het sierlijke persoontje nam de hand, weifelde even op de rijtuigtrede en tipte toen nerveus met de punt van een hooggehakt schoentje de stroken van haar wijduitstaande rok opzij. Even keek ze omhoog langs de stoep en de gevel, trok een schoudertje op en sprong van de trede op de grond.

Toen wist Henri dat oom Eli gelijk had. Deze vrouw was inderdaad zijn moeder niet.

Zonnige dagen en regendagen wisselden elkaar af, de stad werd warm en stoffig of kil en vochtig, en begin juli deed Henri toelatingsexamen voor de Handelsschool, in het 'Huis met de Hoofden'. Dat huis stond op de Herengracht en er hoorde een heel griezelig verhaal bij van een dienstmeid die aan zeven dieven successievelijk het hoofd had afgeslagen, zo iets als de geschiedenis van Ali Baba's slavin. Onder al de angsten, die de examenvragen hem bereidden, vond hij het toch een beetje aardig, dat bij deze school waarvoor hij nu examen deed, zo'n interessante legende behoorde. Terwijl hij, na het koffieuurtje, de gevel stond te bekijken en overlegde door welk kelderluik de duiven nu wel hun hoofd hadden gestoken, was hij zelfs even vergeten, dat hem nog een uur mondeling Nederlands wachtte, waarvoor hij bang was omdat hij niets van ontleding begreep. Drie dagen later kwam het briefje dat hij was toegelaten, en toen hij zich niet blij genoeg voelde, merkte hij pas hoe jammer het was, dat hij nu nooit meer gewoon langs de Raamgracht naar zijn eigen school zou gaan.

's Middags aan tafel liet tante Julie, die soms heel aardig kon zijn, een fles champagne brengen, hij kreeg een portglas vol, maar het viel erg tegen. Zijn vader wilde met tante Julie klinken op een mogelijke 'blijde gebeurtenis' waarvan hij niets afwist en waartegen tante Julie haar wenkbrauwen fronste. Hij begreep niets, alleen

merkte hij wel dat de grote mensen champagne dronken voor hun eigen plezier en niet om zijn succes te vieren. Maar het hinderde niet erg.

Daarna werden de stores voor de ramen van de bovenverdiepingen neergelaten en ging men voor zes weken logeren in een badhotel bovenop de duinen in Scheveningen. Het was een vreemde tijd, daar in dat mondaine hotel, met de grote prachtige zee tegenover het ijzeren balkonhekje van zijn slaapkamer. Hij dacht wel, dat hij de zee nog veel heerlijker zou hebben gevonden als hij gewoon in een klein huis in het dorp had morgen wonen, omdat hij zich dan niet iedere dag tweemaal had moeten opknappen om aan tafel te zitten in een zaal waar het eten anderhalf uur duurde. Hij had in dat hotel eigenlijk nooit helemaal tijd voor de echte dingen. Eer zijn zandbergen of kanalen helemaal goed klaar waren, moest hij ze al overlaten aan andere jongens en er was ook nooit gelegenheid om eens rustig en plezierig te zitten tekenen. Telkens was er iets anders te doen. Voetenbankjes zoeken voor madame Plon en tante Julie, of naar het hotel lopen om dingen te halen die ze hadden vergeten. Ook werden er dikwijls gesprekken gevoerd, die hem het schetsboekje deden dichtmaken omdat hij het luisteren niet laten kon. De dames praatten over mensen die ze kenden in Parijs, waarmee allerlei dingen gebeurden die in Amsterdam raar zouden zijn, maar heel grappig nu ze erover spraken in het Frans. Hij kende al genoeg echte Franse woorden om alles te verstaan.

Vaak waren er ook andere mensen die erbij zaten en converseerden, allerlei kennissen van zijn vader, die hij vroeger nooit had gezien en die nu kwamen om voorgesteld te worden. Hij kon zien, dat men tante Julie iets heel bijzonders vond, — de keurige heren met hun witte panama's en opgepunte snorren stonden glimlachend complimentjes te zeggen, die hij best begreep. Iets heel geks gebeurde toen de oude baron Cocke uit Den Haag, die eigenlijk voor de zaak kwam praten over een altaarpaneel, zo diep over tante Julie boog, dat het haakje van zijn lorgnet vastraakte in de tule langs haar corsage en madame Plon hem voorzichtig moest helpen loskomen. Het was toch niet helemaal om te lachen, want Henri had zijn vaders gezicht gezien dat rood en toch stijf stond, en later bracht pa de oude baron weg onder zijn arm en iedereen was stil geworden.

Ja, het waren vreemde weken. Soms stonden de sterren hoog aan een fonkelgroene lucht en de zee lag diep en ruisend daaronder, dan leunde Henri tegen het dunne balkonhekje en wist niet meer dat ergens ook nog iets anders was. Maar soms stond hij vastge-

drongen tussen rijen mensen op het Kurhausterras, waar het rook naar parfum en koffie, en zag draaiende vuurwerkzonnen en een groen-met-rode vuurclown die buiteland en knallend uiteenspatte, en ook dat was iets waarnaar men kijken moest.

Soms stond hij lang op zijn zandberg in de vloed en voelde hoe de scholeksters, neerglijdend, hun wieken vouwden, of staarde aandachtig omhoog in de zilverbezoomde pennen van een planerende meeuw, die tegen de blauwe lucht daalde en rees op doorschijnende vlerken. Maar een andere morgen plaste hij met madame Plon en tante Julie door de golven van het bain-mixte en mocht meedoen met de grappige zeespelletjes van haar en haar kennissen, een balspel bijvoorbeeld, dat hij heel aardig vond hoewel hij meestal werd overgeslagen.

Als zijn vader niet naar Amsterdam moest, baadde die ook wel eens mee, maar dan was alles veel minder vrolijk. Henri wist wel waarom, – zijn vader hield niet van de bains-mixtes, die in Scheveningen ook eigenlijk niet netjes werden gevonden. Bij het damesbad liep steeds een agent en zei: 'doorlopen, heren!' maar voor de bains-mixtes stond het hele strand te kijken. En eigenlijk vond Henri het zelf ook wel een beetje raar om madame Plon en tante Julie in hun natte badpakken te zien alsof ze naakt waren. Maar als men niet bedacht dat het raar was, kon men veel plezier hebben. Dan danste hij hand aan hand met tante Julie door de golven of leerde haar drijven op haar rug. Hij was al wat groter dan zij en kon haar helpen omhoogspringen als de grote golven over haar sloegen. Maar het gebeurde niet vaak dat ze met hun beiden baadden, meestal waren er direct kennissen die in het bad naar haar toekwamen.

Al die zes weken in Scheveningen bleven druk, het was nooit het echte buitenzijn, als op de dag toen hij met Stina en haar vrijer mee had mogen rijden, de weiden van Noord-Holland in. Er waren altijd dingen die ongevraagd voorbij zijn ogen kwamen en die hij moest zien. Heren en dames, die paardreden voorbij de badstoelen, en visserspinken vol met lichtgeklede badgasten die werden in- en uitgeladen, fotografen die hun toestel neerzetten voor tante Julie en muzikanten die bliezen tot ze geld kregen. Ook werd er midden in de zee druk gewerkt aan iets dat een wandelpier moest worden, zoals madame Plon al in Ostende had gezien. 'Het volgend jaar, als de pier er is, zal het hier amusanter worden,' had ze gezegd maar Henri vond het nu al jammer dat de zee niet meer helemaal echt breed kon zijn, door de streep pijlers die dwars op de kust stond.

Zelfs 's nachts als hij wel eens wakker lag te luisteren naar het

rollen van de grote zee, duwde de baddrukte nog tegen hem aan. Midden in de nacht waren er in het hotel toch altijd nog deuren die open- en dichtgingen of kranen die liepen, en in de kamer naast hem werd soms gefluisterd en gelachen en soms gesnurkt. Dan ging hij wel eens op het balkonnetje staan, daar werd de nacht dan werkelijk stil, zo stil als de sterren. Maar hij durfde niet lang buiten blijven in de vochtige zeekilte en dat was jammer, want binnen leek alles daarna nog warmer en drukkender, het geparfumeerde luchtje van de zeep hing hinderlijk om het lauwe bed.

'Scheveningen heeft je niet veel goed gedaan!' zei Sellie, toen Henri weer voor haar stond in haar souterrain, wat langer en bruiner, maar even tenger als hij was gegaan. 'Een beetje verbrand ben je, dat is alles. Het eten was zeker niet veel bijzonders daar in dat hotel!'

'Jawel,' zei Henri, 'het was juist heel bijzonder. Allemaal Franse namen, en ik wist niet dat er zoveel smaakjes bestonden. Maar ik hou meer van wat jij kookt, geloof ik.'

'Dat zal wel waar wezen,' zei Sellie, 'jij bent niet gewend aan die poespas. Hier heb ik wat voor je.' Ze bood tussen duim en wijsvinger een goudbruin versgebakken viskoekje. Terwijl hij het voorzichtig opat met kleine hapjes, ging Sellie weer aan het werk, verschoof pannedecksel en kookgerei, liet een brede straal water kletteren in haar groentenemmer en stookte haar fornuispot op. Toen merkte Henri opeens dat ondanks al haar bezigheden, het bij Sellie in de keuken toch lang zo druk niet was, als aan zee in Scheveningen met madame Plon en tante Julie.

Na een paar dagen bemerkte hij ook, dat de kamers van het huis, die altijd precies waren geweest zoals ze moesten zijn, zich nu gingen vullen met de drukke onrust die hij kende uit Scheveningen. Behalve de keuken in het souterrain, waar wel eens haast was, maar geen ongedurigheid, leek het hele huis iedere dag te veranderen. De meubels stonden nooit op een vaste plaats en de schilderijen verwisselden van wand, het was alsof alles telkens anders werd geschikt om andere gebeurtenissen af te wachten. Niet dat er zulke bijzondere voorvallen plaats hadden, maar men had het gevoel dat erop werd gewacht.

Ook gebeurden de kleine dagelijkse belangrijkheidjes dadelijk al anders dan vroeger. Als mijnheer Godschalk na het eten nog een luchtje wilde scheppen, kwam nu een landauer op gummi met twee paarden. Er werden dineetjes gegeven met ijs van de banketbakker en een bloemist bracht tweemaal per week bloemen op abonnement. Een klein wit pluïsballetje, een griffon, trippelde door gan-

gen en kamers en het oude bruine pianootje, waarop rijen familieportretten hadden gestaan, werd vervangen door een gladde zwarte Pleyelvleugel, waaraan tante Julie Franse liedjes zong, die door madame Plon werden begeleid als er niemand anders was.

Meestal was er wel iemand anders. Henri had nog nooit zoveel mensen in huis gezien. Juffrouw Augusta had altijd een beetje stuurs gekeken als zijn vader een gast meebracht, ze hield niet van vuile voeten op haar zeilen. Maar tante Julie inviteerde iedereen die ze ontmoette, ze zei dan: 'venez-donc m'amuser un peu', en hoewel Henri kon zien, dat zijn vader lang niet altijd meedeed aan de invitatie, kwamen de mensen toch. Vooral in de tijd van de kroningsfeesten was het erg druk geweest, iedere avond in bed, had hij gehoord dat er mensen mee naar huis kwamen die nog moesten eten en drinken, dan werd er naar de keuken gebeld en hoorde hij Sellie en Doortje heen en weer lopen.

De kroningsfeesten waren hemzelf eigenlijk tegengevallen. Het was begonnen met een intocht van het koninginnetje door de statig versierde Sarphatistraat. Hij had op een tribune gezeten naast zijn vader, de dames waren er ook bij want madame Plon had tegen tante Julie gezegd, dat ze alles moesten zien nu er eens wat te zien was in Amsterdam. Daarom had pa kaarten gekocht voor allerlei tribunes. Voor de intocht moest men vroeg zijn plaats innemen, anders lieten de agenten en huzaren niemand meer door, en zo had Henri wel drie uur op de houten tribunebank zitten wachten en kijken. Het kijken werd langzaamaan moeilijk, zo moeilijk dat men er hoofdpijn van kreeg, want er viel eigenlijk niets te zien, alleen rijen mensen op straat en mensenhoofden voor alle ramen, en gewone zwarte dichte rijtuigen, die midden door de brede leeggemaakte straat reden naar het Weesperpoortstation.

Toen de stoet eindelijk aankwam, werd het wel even een prettig gezicht. Het koninginnetje had er heel gelukkig uitgezien en had uit haar staatsiekoets lief gewuifd naar alle kanten, het leek werkelijk veel op de platen in zijn oude sprookjesboeken, de mooie witte paarden aan de hand van de rood-met-gouden palfreniers trokken het verende rijtuig met het lichte wuivende meisje, dat koningin zou worden. Maar alles was in een minuut voorbijgeweest en toen drongen de mensen op elkaar in als een warrelende miereenhoop, sommigen hadden pauweveren waarmee ze iedereen kriebelden en anderen bliezen op schelle kermisachtige mirlitons. Madame Plon klaagde dat ze stijf was van het stilzitten en tante Julie zei: 'as-tu-vu son chapeau? quel horreur.' Iedereen en ook hijzelf was een beetje ontevreden thuisgekomen.

Alle dagen van de kroningsweek hadden zo'n kleine ontevreden-

heid gegeven. De dames zagen altijd dingen waarom ze moesten lachen en Henri begreep best dat pa dan humeurig werd, want het was heel onplezierig om zoveel geld uit te geven voor kaarten als tante Julie toch overal gekheid mee maakte. Vooral omdat pa zei, dat deze feesten veel mooier waren dan het jubileum van de oude koning, dat hij zelf had meegemaakt in zijn jeugd. Maar toch vond Henri dat tante Julie eigenlijk gelijk had. In de historische optocht liepen zulke erg nagemaaakte stadhouders en zeehelden mee en men zag duidelijk dat hun gevolg bestond uit gehuurde kruiers op platvoeten. Alles bleef vertoning. De verlichte gondels moesten afvaren in de regen, zodat men zeker wist dat het geen echte Venetiaanse nacht kon zijn en toen de koninginnen in de gouden koets naar het theater reden, zat het gevolg in gewone nette zwarte rijtuigen en zag men dadelijk dat het sprookje maar half was nagemaaakt.

Maar vooral was hem tegengevallen, dat de mensen niet echt binnenin blij waren. Er werd wel gezongen en gechoort en iedereen had pauweveren en kartonnen klappers om er anderen mee te kietelen of te slaan, maar men zag duidelijk dat het gewone lol was. Zelfs 's avonds op de Dam, als de hossende troepen opeens op hun tenen gingen lopen en 'ssst' zeiden omdat het koninginnetje slapen moest, was dat alleen een gekke grap maar geen echte bezorgdheid. De kranten schreven wel dat het Nederlandse volk zo innig dankbaar en gelukkig was, maar Henri kon het nergens zien en hoewel hij het jammer vond, begreep hij dat de kranten meehielpen aan de vertoning.

Op de eerste ochtend na de feestweek, toen Henri op zijn nieuwe schoolweg over de Dam kwam, zag hij juist hoe de planten en bloemen die om Naatje hadden gestaan, weer werden opgeruimd. Hij merkte dat het hem helemaal niet speet, het was toch alles maar flauwe kul geweest. Toen hij 's middags terugkwam waren ook de vlaggemasten weg, ze lagen als gewone palen op de grond, alleen de kaalgeruimde Naatje stond er nog. Hij vond haar net zo lelijk als een lege vlaggemast, maar hij ging nu toch eens kijken naar het opschrift op de voet van het monument, want om het opschrift moest Naatje natuurlijk blijven staan. Hij las consciëntieus alles wat er te lezen was. Op de voorzij naar het paleis stond: 'Aan den volksgeest van 1830-1831', dat betekende nog niet veel, want de kranten hadden de hele week ook al geschreven over de volksgeest en toch wist hij nog niet wat ze ermee bedoelden. Hij las verder: 'de eer van Nederland, gehandhaafd door Vorst en Volk.' Toen kwamen een paar jaartallen. Links stond: '5 October 1830, te Wapen', nu zocht hij rechts ook naar zo iets en inderdaad

las hij daar: '2 Augustus 1831, Voorwaarts'. Dit was een beetje grappig, want hij had uit zijn geschiedenisboekje al lang begrepen dat de Tiendaagse Veldtocht niet anders was geweest dan een krijgshaftige wandeltocht, die men niet kon vergelijken met een echte oorlog zoals Tromp en De Ruyter hadden gevoerd.

Maar toen hij aan de achterzijde de laatste leus las: 'Tot opwekking van tijdgenoot en nageslacht', begreep hij meteen waarvoor Naatje diende. Ze was ook een soort vlaggemast, waaraan de mensen vroeger eens een paar mooigemaakte daden te kijk hadden gehangen. Het grote stenen monument was net zo goed een vertoning, natuurlijk, de mensen wilden wel eens iets maken dat groter leek dan de gewone dingen.

Hij haalde zijn schouders op en stak de Vijgendam over. Er was veel meer flauwe kul in de wereld dan hij ooit had gedacht. Dat was natuurlijk jammer, maar men hoefde er niet verdrietig om te zijn, het kon best nog eens anders worden.

Eerst toen hij merkte dat ook zijn Barmitswo een soort vertoning was, kreeg hij verdriet om de mensen en de wereld.

Zijn Barmitswo viel op een novembers grijze, druilerige zaterdagochtend. De jongen liep naast zijn vader over de glimmende keien, samen onder één paraplu. Hij had zijn talithzak onder zijn arm, daarin lag het talith van oom Eli en het gebedenboek van zijn moeder. Hij voelde het prettig onder zijn arm en in zijn hand, want de zak was gemaakt uit een mooi zacht stuk brokaatfluweel, de kleur was diep koningsblauw. Hij had dat zelf uitgezocht tussen de antieke lappen en Sellie had het 's avonds in de keuken voor hem zitten naaien. Zijn moeders gebedenboekje was gebonden in kalfsleer met een gouden slootje en het wollen talith had een zacht ivoorwitte tint, de zak en de inhoud pasten bij elkaar.

Hij keek omhoog naar zijn vader, want hij wilde graag dat die hem zou toeknikken, zoals vroeger, wanneer ze samen naar de synagoge gingen. De laatste tijd was dat nooit meer voorgekomen omdat pa sinds zijn huwelijk niet meer in sjoel was geweest, – als Henri nu nog weleens ging, hoewel niemand zei dat het hoefde, haalde hij eerst oom Eli af. Maar vanmorgen liep hij weer naast zijn vader, dat was toch echter, hij keek omhoog onder de paraplu naar het bekende gezicht met de zwartzijden hoed en was blij dat alles weer eens net zo was als vroeger. Maar hij kon toch niet helemaal vergeten, dat het alleen zo was voor deze ene barmitswedag en het verwonderde hem eigenlijk niet dat zijn vader hem on-

derweg geen enkele keer toeknikte.

De mensen die kwamen aanwandelen op het plein voor de kerk, groetten naar Henri en zijn vader. – Anders dan vroeger – dacht de jongen, – een beetje te stijf. – Maar zijn vader nam even correct de hoed af als altijd.

Terwijl Henri de stoep opliep, probeerde hij of hij van binnen erg bang was, maar tot zijn opluchting voelde hij niets dat daarop leek. Hij kende zijn parsje heel goed, dat wist hij, want de oude gazzan Polak had het zelf gezegd toen hij voorlajende in de Stichting. En nu hij de vertaling kende van de Hebreeuwse tekst, vond hij het zelfs prettig om die te mogen voordragen, want het was een samenspraak tussen God en Abraham, die allebei de stad Sodom zo graag wilden redden en het ook zouden hebben gedaan als het had gekund. Er stond nergens dat God zich wreken wilde, zoals op andere plaatsen in de Thora, er stond duidelijk dat de stad gered zou worden, al waren er maar tien rechtvaardigen. En men kon begrijpen dat God en Abraham allebei een zwaar verdriet hadden gehad omdat er zelfs geen tien rechtvaardigen in de stad te vinden waren. Als Henri, voor hij 's avonds slapen ging, wel eens over de tekst lag te denken, had hij erg veel medelijden met Abraham, maar vooral met God, die vuur moest laten regenen op een stad met levende mensen. Al was dat dan ook voor het bestwil van de andere mensen in het land.

De sjoeldeer flapte achter hen dicht, nu stonden ze in de grote vierkante Neie Sjoel waar het grijze daglicht onder de zoldering bleef hangen tussen de boogramen. Ze schoven dadelijk de bank in naar hun eigen plaats. De mensen van hun rij keken vriendelijk naar Henri en zeiden wat tegen hem als hij voorbijging, want men kon duidelijk zien dat hij barmitswe was, aan zijn hoed en zwart pakje en aan de nieuwe mooie talithzak onder zijn arm.

Hij schoof voorbij mijnheer Bolle, de deftige advocaat, voorbij mijnheer Pauw, de oude dove apotheker en toen langs mijnheer Apfelbaum die slager was. Mijnheer Apfelbaum knikte hem druk en vriendschappelijk toe. Mijnheer Apfelbaum was altijd druk en vriendschappelijk, want vanwege zijn zaak moest hij op goede voet staan met allerhande mensen: met de veekopers en met de keurmeester van het Rabbinaat en met de bijdehante vrouwen die inkochten voor hun gezinnen. Hij was de lawaaiigste man die Henri kende; als hij des morgens bezig was achter zijn bank in de Vleeshal, schreeuwde zijn stem boven alle andere slagersstemmen uit. Henri was vaak met Stina meegeweest voor een boodschap in de Hal en had het altijd een beetje eng gevonden als die luidruchtige man in zijn bebloede slagersjas luide grove woorden riep naar zijn

knecht. Nu op de sabbat droeg mijnheer Apfelbaum een nette zwarte pandjesjas, maar Henri gleed toch vlug langs hem heen. Dit was de slager echter niet naar de zin, hij stak een brede hand uit naar de barmitswejongen en liet Henri's arm eerst weer los, toen mijnheer Godschalk hem zachtjes opzijdrong.

Nu keerde mijnheer Apfelbaum plotseling ostentatief zijn rug naar Henri's vader en ging druk fluisteren aan het oor van zijn linkerbuurman, de dove apotheker. Natuurlijk kon Henri bijna alles verstaan, na de eerste gearticuleerde fluisterwoorden wist hij al waarover het ging. Slager Apfelbaum was boos dat hij bij hen thuis geen vlees meer mocht leveren en vertelde nu waar hij kon, dat mijnheer Godschalk geen kosjere huishouding meer had. Dat was ook wel zo, maar Henri wist hoe het kwam. Madame Plon klaagde erg over het vlees, vooral over de biefstukjes die eigenlijk doodgewone osselapjes waren, en het had haar niets kunnen schelen dat pa uitlegde waarom een joodse slager geen vlees van de achterbotten mag verkopen. Ze had net zolang geklaagd, tot tante Julie Sellie had opgedragen om in het vervolg vlees te bestellen bij de christen slager Van Breemen, die een deftige zaak had in de Utrechtsestraat. Sellie had gedaan wat haar werd bevolen, maar ze had meteen de dienst opgezegd. Ze zou nog haar drie maanden uitblijven, zei ze, omdat ze zo lang in mijnheer Godschalk zijn huis was geweest, maar ze at al geen vlees meer, en Henri had echt verdriet als hij haar de dampende stukken rosbief zag rondwentelen in de bruine geurige boter terwijl hij wist, dat ze nergens van zou kunnen meeëten.

Ook over een 'choppe' en een 'kesoewe' fluisterde mijnheer Apfelbaum, en wel zo hoorbaar, dat Henri nu in geen geval meer luisteren wilde. Want de slager sprak over het ontbreken van mijnheer Godschalks kerkelijke trouwceremonie en huwelijksakte met zo'n woedende minachting en tegelijk met zo'n heet interesse, dat Henri opeens werd herinnerd aan Dorus Steeman, die op dezelfde toon tekeer ging als hij zijn rare prentjes vertoonde.

Het was jammer dat hij nu hier in sjoel aan dit alles moest denken. Hij voelde ook, dat er nu overal om hem heen over zijn vader werd gefluisterd, natuurlijk, het was ook de eerste keer dat die weer in sjoel kwam na zijn huwelijk. Maar Henri vond het jammer dat dit juist op zijn barmitswedag moest zijn. Hij maakte zich een beetje klein in zijn bank omdat er zoveel ogen hun kant opkeken.

Mijnheer Godschalk had zijn mooi soepelzijden talith omgeslagen, hij deed dat altijd heel zorgvuldig, de prachtig geborduurde halsrand legde hij als een kraag om zijn nek. Henri zag voor het eerst dat de hoge hoed daar helemaal niet bijhoorde, en als een verzetje

ging hij zich voorstellen hoe pa eruit zou zien onder de hoofddoek van de Arabische sjeik op de schoolplaat bij Meulmans. Maar het gezicht van zijn vader en de lorgnet pasten niet bij de hoofddoek. Toen hield hij maar op met zijn spelletje, — pa was een gewone meneer, die maar gewone nette kleren moest dragen zoals iedereen, het talith stond hem eigenlijk al een beetje gek.

Voor de Heilige Arke was de dienst nu begonnen. De weemoedig klagende of frenetiek uitschietende bariton van de jonge Poolse voorzanger galmde doordringend door de hoge vierkante ruimte en de mensen gaven mompelend of luid roepend antwoord. Henri las mee in het gebedenboek van zijn moeder, het was lief om te weten dat een paar fijne handen vroeger het boek hadden vastgehouden. Hij durfde niet hopen dat zijn moeder nog ergens bestond, want hij wist dat hij te oud was voor sprookjes, maar een enkel ogenblik stelde hij zich toch voor, dat zij nu misschien onzichtbaar aanwezig was tussen de vrouwen op de gaanderij en met de grote peinzende ogen van het portret op hem neerkeek. Toen duwde hij de gedachte gauw weg, want door de synagoge rolde de grote zware aanroep: 'Hoor Israël, de Eeuwige onze God is een enig, eeuwig Wezen.' Hij las weer gehoorzaam verder mee: 'De God der wereld is onze Koning, Jacobs Rots, het Schild onzes heils door alle aeonen. Hij is bestendig, Zijn naam onveranderlijk, Zijn troon onwankelbaar.'

En later riepen al de mannenstemmen in een machtig ongeordend koor: 'Heilig, heilig, heilig is de Eeuwige Zebaoth, de ganse aardbol is vervuld met Zijne heerlijkheid.' Henri hoorde zijn eigen schellere stem meeroepen, hij wist wel niets helemaal zeker, maar het zou zo heerlijk zijn als God inderdaad zo was — als Hij inderdaad de hemel en de aarde regeerde naar Zijn machtige wil, zodat men er zich niet ontevreden of ongerust over hoefde te maken. Want Henri had zich de laatste tijd vaak onrustig voelen worden over alles wat er gebeurde om hem heen en hij rekende altijd nog een beetje op de hulp van God.

Maar toen het gebed was gesproken, was die hulp toch niets dichterbij gekomen, hij wist nog altijd niet of God het de moeite waard vond om zich te bemoeien met de mensen. Even voelde hij zijn buik verdrietig samentrekken, want als God zich toch niets aantrok van de wereld, kwam het er ook niet opaan hoe hij zijn parsje lajende. Maar toen hij opkeek uit het boek, zag hij opeens het gezicht van oom Eli, dat hem een paar maal opgewekt toeknikte uit een bank aan de overzij. Oom Eli had zijn vriendelijkste oogjes en hij was helemaal zo helder met zijn glimlach en zijn schoon linnen, dat Henri niet verder hoefde te denken en alleen nog maar blij

was dat oom Eli naar hem was komen luisteren.

De dienst ging verder. Het ogenblik naderde dat de Thorarol uit de Arke zou worden genomen om te worden gelezen. Dit is een heilige handeling en volgens het gebruik wordt hiervoor de man aange-
wezen die men op deze sabbatdag eer wil bewijzen. De vader die zijn zoon tot de kennis der Leer heeft doen opvoeden, behoort te worden geëerd en de Voorlezer had dus voor de dienst aanving al aan mijnheer Godschalk meegedeeld, dat hij zich klaar had te houden om op het juiste ogenblik de heilige handeling te verrichten.

Nu stond mijnheer Godschalk op en trok zijn talith recht. Hij stapte voorbij Henri en wilde langs slager Apfelbaum schuiven, want hij moest zich voorzichtig tussen al de biddende mensen uit de bank werken.

Maar voorbij Henri's knieën bleef mijnheer Godschalk staan, hij kwam niet verder. Henri begreep er niets van, hij keek uit van achter zijn vaders rug en opeens schoot een brok van schrik door zijn keel. Slager Apfelbaum had zijn been vooruitgestoken in de bank en deed of hij niet zag dat er iemand voorbijwilde. Hij zat te bladeren in zijn gebedenboek en neuriede zachtjes mee met de Gazzan.

'Pardon,' zei mijnheer Godschalk en duwde voorzichtig tegen het been.

Het bleef waar het was, dwars gestrekt door de bank. Henri zag de nek van zijn vader stijf worden.

'Mijnheer Apfelbaum,' waarschuwde zijn vader met gedempte stem en tikte op de schouder van de slager. Die bewoog zich niet.

De burens keken plotseling geïnteresseerd. Op de verhoging stonden de rabbijnen nog onverschillig te wachten, maar de ordebewaarder zag op en kwam naar de bank toe.

'Kan ik even passeren?' vroeg mijnheer Godschalk met halfluide stem, nog altijd correct, hoewel hij geelbleek werd. Henri zag dat een spiertje boven zijn vaders kaak vreemd ging trillen.

'Nee!' zei slager Apfelbaum over zijn schouder. Ook zijn gezicht werd anders, het zweette en zag vuurrood.

'U bent onhebbelijk,' zei mijnheer Godschalk.

'Je mintenee zal je bedoelen!' gromde de slager. Mijnheer Godschalk kneep zijn handen tot vuisten. Op het Almemmor waren de rabbijnen oplettend geworden, een kerkbestuurder verhief zich in volle waarschuwende lengte. Rondom in de banken maakten de kerkbezoekers verontwaardigde gebaren en tonggeluiden.

'Wat is hier aan de hand?' fluisterde de ordebewaarder. 'Mijnheer Godschalk, loopt u toch door, er wordt op u gewacht.'

Slager Apfelbaum stak ook zijn tweede been vooruit. 'Je komt er niet door, spekvreter. Jij blijft met je treife handen van de thora af.'

Zijn breed gezicht was blauwrood geworden, nu schreeuwde hij in het jiddisj: 'und hol dir erst de kesoewe.' Mijnheer Godschalk hief zijn vuist op.

Maar nu was een keurige koster naderbij gekomen en greep de geheven arm. 'Schande, schande! Mijnheer Godschalk, u gaat dadelijk of we roepen een ander op! Hierlangs alstublieft.' Hij wees naar de andere zijde, de mensen drukten zich achteruit om hem te laten passeren.

Henri duwde zich weg tegen de leuning van de bank. Een grote ellende was koud over hem heengezonken. De mensen hadden alles bedorven, zijn ene barmitswedag bedorven. Hij voelde zich van binnen helemaal leeglopen, er bleef alleen nog maar verdriet. Hij kon niet eens boos zijn, ook niet op slager Apfelbaum, die eigenlijk gelijk had, hoewel hij in de synagoge niet zo'n opschudding had mogen maken, de schuld lag eigenlijk bij zijn vader en zelfs die kon natuurlijk niet anders doen dan hij deed. Het lag eraan, dat niemand echt geloofde, dat God Zelf neerzag op de dienst, dat Hij werkelijk 'de ogen op de rechtvaardigen hield gericht', zoals men volgens de heilige boeken moest geloven. Slager Apfelbaum had er geen moment aan gedacht, hoewel die toch een ijverige vrome was. En dat zijn vader helemaal niet hechtte aan de Leer, kon Henri vandaag nog duidelijker zien dan anders.

Mijnheer Godschalk had de deuren van de Arke geopend, de grote Wetsrollen in hun fluwelen, goudbestikte omhangsels werden zichtbaar. Maar Henri zag, dat het gezicht van zijn vader nog spande van woede, zijn lippen waren smal en bleek opeengeklemd. Wel volvoerde hij de rituele handeling van het loswikkelen der thora tot in de puntjes, keurig en precies, maar men kon zien dat zijn handen beefden en dat hij juist heel afgemeten te werk ging om zijn houding te bewaren tegenover de kijkende mensen.

Voor het eerst wist Henri helemaal voorgoed, dat zijn vader eigenlijk niets gaf om de thora. Als hij werkelijk geloofde in God en in de Leer, dan had al zijn drift moeten bedaren, toen hij de rol in zijn armen nam. Als oom Eli wel eens dezelfde mitswe had, kon men blij worden doordat men naar zijn handen keek, die zo voorzichtig en eerbiedig het heilige werk deden, zijn vaders handen deden het alleen precies zoals het hoorde, net zoals ze thuis precies zoals het hoorde een peer schilden of een enveloppe opensneden. De jongen hield even zijn ogen dicht, hij kon niet langer kijken.

Nu had de voorlezer de wetsrol uitgelegd en begon voor te dragen, links en rechts geflankeerd door degenen wie de eer te beurt was gevallen op het podium aanwezig te zijn. Toen keek de koster uit naar Henri, het werd langzamerhand tijd voor hem om op te gaan

naar het Almemmor.

De jongen stond op uit zijn bank en meteen voelde hij, dat de schrik van daarstraks nog in zijn benen zat. Het was stellig de schrik, want hij wist nog altijd dat hij zijn parsje kende en dus niet bang behoefde zijn. Maar zijn benen deden toch heel raar. Met knikkende knieën die telkens doorzakten, klom hij de treden van de verhoging op.

Terwijl hij naast de voorlezer wachtte tot het zijn beurt zou zijn, keek hij uit in de ruimte. Hij was helemaal leeg van binnen. Hij had ook volkomen vergeten dat hij nog gisteravond in bed met de stem van Abraham-zelf had gesmeekt om het behoud van rechtvaardigen en onrechtvaardigen. Toen, daar in bed, had hij zelfs even gehoopt dat God hem horen zou en misschien in deze tijd ook nog wel een paar misdadigers zou willen vergeven als hij er dringend genoeg om vroeg, — er waren toch altijd nog rechtvaardigen en onrechtvaardigen in de wereld. Maar hier, midden in sjoel, dacht hij daar niet meer aan. Hij stond maar uit te kijken en er was niets meer.

Hij slikte even, er zaten tranen in zijn keel, maar niet omdat hij bang was. Hij voelde zich alleen zo grondeloos verlaten, dat hij wel net zo goed dood en weg kon zijn. Om hem heen stonden de rabbijnen in hun wijde toga's een beetje onverschillig te wachten tot hij begon. Natuurlijk, — er waren iedere week barmitswejongens, het was heel niet gewichtig. Het hoorde alles eenmaal zo. De sjoel en de banken en de mensen, — dat hadden ze allemaal al zo vaak gezien. Even keek een rabijn zijn kant uit, aan diens ogen was te zien dat hij niet zocht naar Henri Godschalk maar naar de barmitswejongen, die als altijd aanwezig bleek in een nieuw zwart pakje.

Het witte licht uit de bovenramen kwam onverschillig neer op de hoofden, die nu zeker wel allemaal van binnen bezig waren met het een of ander, maar niemand kon weten waarmee. Onderwijl las de voorlezer ijverig verder, Henri hoorde zijn eigen beurt dichterbij komen.

Toen gaf men hem het zilveren aanwijshandje en de voorlezer ging opzij om plaats te maken aan de lezenaar.

Alleenstaand, midden in de wijde ruimte, zag Henri nog juist vlak vooraan in de eerste bank zijn onderwijzer, meester Cohen. Die stond daar met een ernstig gezicht en een frons tussen zijn wenkbrauwen, een en al oor om te horen of hij met deze leerling eer zou inleggen. Toen begon de jongen te lajenen.

Zijn kleine stem, zo heel anders dan die van de gazzan, kwam trillend terug van de verre wanden, ze daalde en rees op de voorge-

schreven wijze. Maar het was niet meer het hartstochtelijk pleidooi om genade dat hij soms als hij alleen was, had voorgedragen alsof hij, nu nog, bij God moest smeken om erbarming voor Sodom en Gomorrha. Van de verhoging klonk alleen de goed-ingestudeerde dreun van een afgericht kind. De mensen in de bank glimlachten vermaakt en oplettend, zoals men luistert naar een dreumes die een verjaarsversje opzegt. De jongen voelde het en in hem groeide het hopeloos verdriet. Het was alles anders dat men zich wel wilde verbeelden als men alleen was met zichzelf.

God was zeker niet in de synagoge en waar Hij wel was wist niemand.

En Vader Abraham had misschien niet eens bestaan.

Toen maakte hij zijn eerste fout in de voorgeschreven toonhoogte. Hij schrok er toch nog van, zag op en keek benauwd naar meester Cohen. Die trok hetzelfde gezicht dat alle mensen altijd trokken als ze lang naar hem keken, een medelijdend lachje, omdat hij nu eenmaal niet anders kon zijn dan hij was. Toen hij weer naar de tekst keek, merkte hij dat het aanwijshandje was weggegleeden. De voorlezer, die achter hem was blijven staan, moest het weer op de juiste plaats brengen.

Hij ging verder. Toen hij zich voor de tweede maal vergiste, was het hopeloos gevoel al zo sterk, dat het niet erger kon. Hij begon opnieuw, vergiste zich een derde keer, werd heel koud en zag toen opeens het gezicht van oom Eli.

Het stond zo angstig en zo pijnlijk, dat Henri had kunnen schreeuwen. Maar zodra oom Eli zag dat hij naar hem keek, werd het anders, alleen nog maar bezorgd en heel, heel hartelijk. Met korte, kleine knikjes beduidde oom Eli dat Henri verder moest gaan.

Toen droeg hij de laatste zinnen nog zonder fouten voor. Zonder verdriet en zonder geluk las hij zoals hem was voorgedaan. Het kwam er niet meer op aan. Niemand dacht toch over God en Abraham of over Sodom en Gomorrha. Meester Cohen luisterde of zijn leerling hem eer aandeed en oom Eli was gekomen omdat hij van zijn vriendje hield. Pa was meegegaan omdat het niet anders kon en al de andere mensen kwamen iedere week zo bij elkaar in deze zaal omdat het was voorgeschreven en ze het altijd hadden gedaan. Hij was zelf het gewone barmitswejongetje, dat er bijna iedere sabbat was in de Neie Sjoel, en de hele barmitswe was een beetje kinderachtige vertoning, midden tussen de officiële sabbataritus.

Hij was klaar en liep terug naar zijn bank. De geschoolde stem van de gazzan ging dadelijk verder, toen hoorde Henri eerst goed hoe klein en benauwd zijn stem was geweest. De dienst had voortgang.

Na afloop werd druk gefeliciteerd. Henri voelde steeds dat zijn hand klein en koud was in al de warme grote mannenhanden. Niemand zei dat hij slecht gelajend had, zelfs meester Cohen niet. Wel zeiden sommigen: 'nu ben je meerderjarig hè?' maar dat was flauwe kul, het hoorde bij de hele vertoning.

Er was niets veranderd met hem. Hij was nog een kind en zou nog wel een paar jaar voor een kind worden aangezien en dat was maar goed ook want hij betekende nog niets. Hij kon zichzelf wel wijsmaken dat hij tegen God kon praten, maar als hij het hardop moest doen, stotterde hij nog erger dan andere barmitswejongens.

Hij haalde zijn schouders op.

Daar schuifelde oom Eli naderbij, die keek heel ernstig, lang niet zo verontschuldigend als meester Cohen. Henri voelde zijn keel weer dik worden.

'Bij ons in de Stichting heb je het veel mooier gedaan,' zei oom Eli verwijtend. 'Ik wist niet wat ik hoorde. Hoe komt dat nou?'

Henri zweeg, een dikke traan zwol in zijn ooghoeken. Het was ake-
lig en toch heerlijk dat oom Eli hem de waarheid zei.

'Hij was al in de war eer hij begon, door die schoft van een Apfelbaum,' zei mijnheer Godschalk geïrriteerd. 'Kom mee oom Eli, laten we hier niet zo te kijk blijven staan. U komt nu toch mee naar huis nietwaar? Vandaag is alles kosjer.'

Henri wachtte met kloppend hart. Oom Eli was al die tijd nog niet op de Kloveniersburgwal geweest.

'Nee Moos,' zei oom Eli, 'ik kom niet in een huis waar men de Geboden op zij heeft gezet.'

Het was een kille zondag in juni.

Buiten sloeg een zwarte bui kletterstralen tegen de ruiten, grote hagelstenen spoten geelwitte bellen in de gracht. De walkanten lagen blankgeveegd, niets bewoog zich langs de druipende huizen, alleen een verregende hond drukte zich schuw tegen de kroegdeur op de hoek.

'Wat een weer, wat een afschuwelijk weer,' zuchtte madame Plon. 'Regent het hier dan altijd?'

Julie, in haar kleine armstoel naast het haardje, bewoog zwijgend een lusteloze hand.

'Niet altijd,' converseerde mijnheer Godschalk onverschillig maar beleefd. 'De vorige zondag hebben we immers heerlijk weer gehad in Zandvoort. U ziet er nog bruin van madame.'

'Een uitzondering!' Madame Plon schudde mistroostig haar ge-

brande kroeskrulletjes. 'Ik geloof dat ik maar naar boven ga voor een dutje, wat zou men op zo'n dag anders doen?'

'Drinken!' zei Julie. Ze strekte een kleine smalle hand naar het cokesvuurtje dat helrood gloeide tussen de spijlen van het gesmede Franse haardje. 'Mon ami, wat is dat voor een land waar men half juni nog stoken moet? Geef me een hete cognacgrog, Margueritte.' 'Neen!' protesteerde mijnheer Godschalk, 'onzin, wie drinkt nu cognacgrog in juni en dan midden op de dag?'

'Margueritte!' zei Julie halffluid en madame Plon opende al de pallsander bahut. Achter de spiegeldeuren stonden de glazen aaneengeschoven tot lange rijen, madame Plon vond de grogglazen in hun zilveren houders, ze zette er drie uit.

'Niet voor mij!' waarschuwde mijnheer Godschalk.

'Alleen cognac dan?' vroeg madame Plon.

'Niet midden op de dag.' Mijnheer Godschalk stond op en zette een van de glazen terug op de plank. 'Kom Julie, wees jij nu ook verstandig, neem een warme kruik en ga een uurtje liggen. Als het buiten opknapt kom ik je roepen, misschien wandelen we dan nog wat langs de grachten.'

Julie had haar wenkbrauwen gefronst, haar ogen gingen heel even rond open in het driekantig gezichtje. 'Ik ga niet liggen midden op de dag, m'ami. – Dat is geen grog, Margueritte, dat is slappe thee. Nog een scheutje, goed zo!' Ze roerde lang en grondig, het tikken van de lepel hinderde mijnheer Godschalk op ongekende wijze. 'Maurice, trek niet zo'n pijnlijk gezicht, – waarom ga jij zelf niet een uurtje slapen? Ik roep je wel als het buiten opknapt.'

Maurice Godschalk stond nog bij de kast, hij voelde zich weifelen tussen zijn verlangen om Julie het glas af te nemen en zijn vrees om haar, juist vandaag, onaangenaam te stemmen. In zijn onzekerheid bleef hij staan, leunende tegen de kast, zijn blik gleed over de beide vrouwen.

Madame Plon had zich aan de andere zijde van de haard gezet, in de oude mahonie leunstoel van zijn vader, die daar jarenlang alleen voor hemzelf gereserveerd was geweest, maar dit laatste had hij madame Plon nooit kunnen duidelijk maken. De ouderwetse guéridon stond erbij aangeschoven, daarop prijkten nu de beide geelglanzend gevulde glazen waarin de rossige glimpen van het haardvuur vonken schoten. Terwijl hij keek naar het tafeltje, waarop hij zich de pijpewisser van zijn vader herinnerde, voelde hij zich plotseeling op vreemdsoortige wijze verbannen uit een vroeger bestaan, onverbiddelijk binnengestoten in een nieuwe werkelijkheid. Hij greep met beide handen achter zich naar de rand van de bahut, zo bleef hij afwezig toezien hoe de vrouwen hun glazen opnamen,

proefden en weer neerzetten. Het tafereel vestigde zich diep in zijn ogen, het kreeg de overreële lijnen van een momentopname.

Het zware, kwabbige lichaam der oudere vrouw lag breed uitgespreid in de stoel, even hief zich haar arm en zette loom het halflege glas terug op de guéridon, toen vouwden haar beringde handen zich opnieuw over de slap bollende buik.

‘Met de dag wordt ze vetter,’ constateerde Maurice Godschalk vol innerlijke weerzin. Haar toenemende corpulentie, die zij in het provinciale Amsterdam maar niet bestreed, was hem een doorlopend irriterend bewijs hoe welbewust ze zich te goed deed aan wat zijn keuken en kelder bood en hoe volmaakt rustig ze zich onttrok aan mogelijke plichten. Wel had hij zich nimmer voorgesteld, dat haar oorspronkelijk aanbod om zich als dame de compagnie ook in zijn huishouding nuttig te maken, enigszins oprecht was bedoeld en had hij haar alleen geaccepteerd als een noodzakelijk kwaad, maar nu hij al een jaar lang was onderworpen geweest aan het feit van haar aanwezigheid, begon dat te drukken op al zijn zenuwen. Hij was allang besloten haar bij de eerstaanwezige aanleiding terug te zenden naar Parijs, maar eerst sedert kort was het hem klaar, dat hij die aanleiding zelf zou moeten provoceren. Natuurlijk had hij zich daarvoor vertrouwd moeten maken met de gedachte dat dit hem geld, en veel geld kon kosten, – daar was hij al overheen, – hij zocht nu alleen nog hoe hij de zaak zou entameren.

Maar hij had gerekend buiten madame Plon’s fenomenale dikheid. Bij elke toespelings op haar zichtbare overbodigheid in de huishouding, die door Sellie’s opvolgster, een capabele rijkeluiskeukenmeid, duur maar degelijk werd gevoerd, bleek madame Plon zichtbaar doof aan beide oren. Haar ogen gingen vager kijken, haar mond sloot zich ondoorgrondelijk en al zijn opmerkingen gleden effectloos langs haar weigerachtig begrip in het niet. Het enig zichtbaar effect was dan de koelere houding van Julie, die hem zijn uitlatingen kwalijk bleek te nemen, – hij begreep wel niet goed waarom, want zelf behandelde ze madame Plon met zulk een gemakkelijke onverschilligheid, dat hij zich nog geen ogenblik bezorgd had gemaakt over de invloed, die de uiterlijk zo flemmerig-sentimenteale matrone over zijn jonge vrouw zou kunnen krijgen. Maar hij kon zich ook niet ontveinzen, dat Julie zich nog altijd beschut scheen te voelen in de aanwezigheid dezer vrouw, die haar, hoe dan ook, beschermd had in haar jongemeisjestijd en die de enige mens was met wie zij kon spreken over wat haar het naast aan het hart lag: haar herinneringen aan de beminde vader.

Hij wist voorlopig niets aan de toestand te veranderen en het bewustzijn van zijn onmacht maakte ieder woord en ieder gebaar

van madame Plon hinderlijker, haar nabijheid enerveerde hem meer van dag tot dag. Zelfs het dagelijks middagmaal, tot dusver een der kleine maar genoeglijke aannemelijkheden van zijn leven, werd hem nu vergald door de smakkende luidruchtigheid waarmee de breeduit tafelende dame haar diner verorberde. Wel was de Franse mentaliteit, die ongeneerd wil genieten van de culinaire vreugden hem niet onsympathiek, maar er lag een hemelsbreed verschil tussen de hoorbare genoegdoening waarmee madame Plon sabbelde aan het been van een karbonade en het precieus gebaar waarmee Julie haar kluijfe wist te hanteren tussen duim en wijsvinger. De vulgariteit van haar opgedrongen gezelschap walgde hem langzamerhand zo hevig, dat hij haar ternauwernood meer kon aanzien; ook nu zocht zijn oog troost in het jonge figuurtje tegenover haar. Zijn gezicht werd zacht, hij vergat dat hij keek en een glimlach ging over zijn lippen.

Julie had haar rosblonde hoofdje achterovergelegd in de ronde stoelleuning, haar vooruitgestoken voet steunde losjes tegen de gesmede krullen van het haardje. Haar elegante figuurtje in het opgepofte groentaffetzijden kleed deed aan als een Watteau, even gracieus en geacheveerd en inactief. Maurice Godschalk moest denken aan het Saksisch porseleingroepje, dat hij diezelfde middag had aangekocht, het vrouwtje had dezelfde volmaakte proporties en poseerde even nonchalant in het vergulde rococofauteuiltje. Een welling van dankbare admiratie vloeide over zijn hart en hij bleef kijken met zo gretige ogen dat Julie plotseling ongedurig verschikte in haar stoel.

Zijn glimlach, die dieper had willen worden, bleef halverwege steken, zijn blik werd weer oplettend. Julie had haar handen gestrekt naar het vuur of ze de warmte wilde vangen, haar schoudertjes drukten zich kouwelijk in de gecapitonneerde stoelrug. Op de teen van haar gestrekte voet ging het roodfluwelen muiltje traag schommelen, toen het afgleed langs haar zijden kousevoetje, deed dat geen moeite om het op te rapen. Haar ogen sloten zich, een haast pijnlijke lusteloosheid trok over haar mond.

Maurice Godschalk voelde de pijnlijkheid van dat zwijgende mondje na, tot diep in zijn hart. Veel liever had hij het horen twisten, ja beledigen, zoals vroeger in de tijd van zijn hofmakerijen, toen hij nog gelijkmoedig elke vijandige uitlating verdroeg, omdat hij hoopte het spoedig onder zijn kussen te zullen sluiten. De zichtbare maar stomme onlust die langzaamaan het wezen van zijn jonge vrouw overtoog voor zijn ogen, vulde hem met een smartelijk mengsel van medelijden en verdriet.

Want hij had dit jonge kind lief met een hemzelf verwarrende

warmte en diepte, waarin geen onderscheid meer bestond tussen zijn eigen aandoeningen en die welke hij aflas van haar beminde verschijning. Hij onderging haar uren van gedruktheid alsof in hemzelf de tijd even angstwekkend zinloos stilstond als voor haar. Nimmer had hij geweten, dat men zich zo verliezen kon aan iets buiten zichzelf. Het was of de kern van zijn bestaan zich had verplaatst en nu lag gevat in deze vrouw, die hij adoreerde.

Ook zijn fysiek was nog steeds bijna beangstigend sterk gegrepen door haar verschijning. Zijn ganse lichaam was verliefd, verliefd op haar schoon smal lijf, van haar warme zijden krullen tot haar fijne hielen, maar vooral weerloos verliefd in 'e flexibele mogelijkheden, die hij aanwezig wist op haar kleine geurige meisjesmond en in de zoete, verborgen geheimen van haar lichaam. Al zijn vlees hunkerde naar het ogenblik waarop ze zich gans zou overgeven en hem willig zou toestaan een antwoord in haar te wekken. Maar zijn aanrakingen lieten haar koel en zijn subtiel meegevoel maakte het hem onmogelijk iets te forceren. Alleen zijn ogen, die het zich niet lieten ontzeggen om zich te goed te doen aan haar aanwezigheid, verrieden soms op pathetische wijze zijn ongestild verlangen. Ook nu, terwijl hij afwezig steunde tegen de rand van de bahut, volgde zijn blik haar tedere lichaamslijnen met het innig behagen, dat zijn handen nog steeds moesten ontberen als hij het jonge vrouwtje in zijn armen hield. Hij was de enige die kon weten welk een vogelschuw wezentje stak in dit elegant en grillig persoonkje, dat zo levendig praatte en koketteerde en zich zo geraffineerd kleedde, dat heel Amsterdam haar tot alles in staat achtte, — hij kende haar kinderlijk ontspannen slapend gezichtje, zoals het op haar kussen, naast het zijne, in zijn breed bed lag. 'Ze is nog een kind, geen vrouw,' zeide hij zich, iedermaal als hij voelde hoe emotioneel ze zich terugtrok, zodra zijn armen haar na het intiem moment de vrijheid hergaven, en troostte zich zo over zijn teleurstellingen.

Hij had die teleurstelling nog wel geen naam gegeven, hij erkende ze nog niet. Soms, in zijn dagdromen, als hij werkeloos stond tussen zijn kostbare voorraden, leefde hij zich weg in een toekomst, waarin hij Julie had gewonnen, waarin haar onverschillige toegeeflijkheid zou zijn ontbloeid tot passie. Dan stelde hij zich voor hoe ze zou opengaan voor zijn verlangen en in zijn hart gloeide een verrukking, groter dan zijn lichaam ooit had gekend. Dan zagen zijn bedienden vermaakt de vage jonge glimlach om zijn mond die daar vroeger nooit was geweest en die hen elkaar deed aanzien met een oneerbiedig knipoogje.

Hij wist zelf wel dat de mensen hem anders aanzagen dan tevoren, dat hij een deel van zijn prestige bij de wereld was kwijtgeraakt,

maar het hinderde hem niet, hij vond het niet eens onaangenaam. Hij wist dat hij anders was geworden. Het liefst zou hij zelf het grote stuk leven tussen zijn jeugd en deze late liefde in zijn herinnering hebben gedood, zodat iedere gebeurtenis en iedere aandoe-ning in dit nieuw bestaan hem even onvoorbereid zou vinden als haar. Hij voelde dat hij haar dan meer gelijk en nader zou zijn geweest.

Maar hij kon zichzelf zijn grotere levenservaring niet meer ontnemen, ze was even werkelijk als zijn grijzend haar, dat hij nu iedere maand moest laten bijverven. Zijn herinneringen konden niet worden overgeschilderd, ze kwamen terug in hun oorspronkelijke vorm en kleur en zijn volwassen intelligentie maakte met zekerheid de combinaties tussen het onontkoombare verleden en het heden.

Juist deze zelfde morgen was een oude herinnering plotseling scherp omgrensd in hem levend geworden. Hij had Julie gezien, zittend op de rand van het grote ledikant, haar ogen ver weg in een onbekend verschiets, haar handen werkeloos saamgevouwen tussen haar knieën en haar rug gebogen onder een onzichtbaar opgelegde last. In een flits zag hij, hoe ook zijn eerste vrouw jaren geleden zo had gezeten, – weken later eerst had ze hem verteld dat ze een kind verwachtte. Toen, in zijn onervarenheid, had hij niet geweten wat vreemds hij zag aan de weggedroomde vrouw, maar nu beefde hij van emotie. Zijn armen strekten zich, maar ze was te ver ondergedoken in zichzelf en hij hield zich terug. Later eerst durfde hij vragen waaraan ze zat te denken, en toen ze geen antwoord gaf, had hij haar tenslotte, ondanks zichzelf wat gefroisseerd, uit haar gepeins weggeroepen om hem te helpen aan zijn boord. Toen ze traag opstond, en hij haar ingeperkte lippen en verstrooid geheven wenkbrauwen zag, terwijl haar vingers afwezig handelend zijn boordeknoopje door het knoopsgat drukten, was hij bijna zeker, dat hij zich niet vergiste en dat het de loomheid van het beginnend moederschap was, die haar had bevangen.

Terwijl hij haar handen langs zijn hals bezig voelde, ergerde hij zich onzegbaar aan zijn onmacht om opnieuw geheel en al jong te zijn. Hij had haar in zijn armen willen nemen, willen lachen in haar ogen tot ze hem vertellen zou wat hij horen wilde, maar de vele en lugubere herinneringen aan al wat lang geleden was gebeurd, maakten hem stom. Doch door zijn hart zwol gedurig een vlaag van tederheid en van nederige dankbaarheid omdat ze nu wellicht een kind van hem zou gaan dragen; zijn ogen werden er nat van. Toen ze haar handen terugtrok en zich afwendde om zichzelf te gaan kleden, was hij stil blijven staan op de plaats waar hij stond en

had niet anders kunnen doen dan naar haar kijken, ieder van haar bewegingen had hij diep in een onbekende ruimte van zijn eigen wezen voelen gaan en komen. Maar toen Julie had gezien hoe hij keek, was ze om de badkamerdeur geglipt en had die achter zich in het slot gedrukt.

Nu had hij de ganse morgen rondgelopen in een verwarrende afwisseling van hoop en twijfel. Hij durfde zich nog geen blijde toekomstbeelden maken, ook stampte hij nog voortdurend en volhardend zijn gloeiende trots neer, – als hij zich vergiste, zou de teleurstelling te groot zijn, – maar hij voorvoelde desondanks hoe heerlijk hoogmoedig hij zou mogen zijn wanneer deze zwangerschap bekend werd van zijn jonge vrouw, de ‘mooie mevrouw Godschalk’.

Terwijl hij daar zo stond, leunend tegen de bahut, drongen al zijn liefde, zijn hoop en zijn geheime verwachtingen zich samen achter zijn ogen, die zich laafden aan Julie’s aanwezigheid. De jonge vrouw verschikte opnieuw in haar stoel, greep naar haar glas en dronk het in één teug tot de bodem leeg.

‘Julie!’ smeekte Maurice Godschalk, ‘drink niet al die grog, het is verkeerd, – zeker nu.’

Het woord was hem ontvallen. Madame Plon keek op, keek in zijn gezicht en kneep geïrriteerd haar ogen dicht.

Toen opende ze ze plotseling ongekend wijd, door haar groene oogappels schoot een helle glimp. Maar haar lippen sloten zich stijf aaneen. Ze schonk nog een scheut cognac door haar grog.

‘Voor mij ook nog wat,’ zei Julie en hield haar glas bij. ‘Neen,’ zei Maurice Godschalk en liet zich los van de bahut, maar reeds had madame Plon de hals van de fles in het glas gestoken, klokkend liep de cognac omhoog tot boven de zilveren rand van de houder. ‘Neen!’ zei Maurice Godschalk voor de tweede keer, en nu bijna beslist. Hij stond al naast Julie’s stoel, hij voelde de cokeshitte tegen zijn benen slaan en zag het te rode gezichtje. Hij greep madame Plon de fles uit handen, toen reikte hij naar Julie’s glas. Maar Julie draaide hem haar rug toe, ze zette het glas aan haar lippen en dronk de nog onaangelengde cognac in een paar lange slokken uit. ‘Zo!’ zei ze. Haar kleine rode tong streek langs haar lippen. ‘Maurice, vraiment, tu m’agaces, t’es trop bon-papa, – enfin, tu as l’age, bien sûr.’

De schok sloeg zwaar en onverdraaglijk pijnlijk door zijn hart, dat juist zo wijd en verwachtend voor haar openstond, hij kromp ineen en zijn schouders bogen naar voren. Met een lam gebaar zette hij de fles van zich weg, toen draaide hij zich om, liep naar het ven-

ster en drukte zijn voorhoofd tegen de koelte van het glas. Buiten stroomde nog altijd de zwiepende regen, brede modderbeken zochten hun weg over de wal en stortten in de bleekbruin opspattende gracht. Een vallende waterstroom ratelde luid door de gootpijp langs het raam.

Hij hoorde het niet, er was een te hevig tumult in zijn hart. Plotseeling voelde hij zich onontkoombaar gevangen door het fatum; zo machteloos in een hoek gedrongen en vastgeklemd, dat hij koud werd van angst, – even voelde hij zijn knieën lam knikken, en hij schrok, – machteloosheid is ouderdom –, toen streek hij zich kalmerend over het achterhoofd.

Terwijl zijn vingers langzaam de bekende strelende beweging over zijn gladgelegd haar maakten, zakte de dof pulserende angst gaandeweg terug naar de grauwe diepten waaruit ze was ontsnapt en meteen begonnen zijn hersens een verontschuldiging te zoeken voor Julie, – natuurlijk, – ze had een beetje te veel cognac genomen. anders was ze niet zo lomp geweest. Ze wist waarschijnlijk niet eens wat ze had gezegd, en zeker meende ze het niet ernstig, – nooit had ze na haar huwelijk meer een toespeling op zijn leeftijd gemaakt.

Welneen. En daarbij, ze was toch ook te veel dame voor zo iets. Hij moest maar trachten dit te vergeten.

Hij strekte zich omhoog en gaf zich houding. Met de handen in zijn zakken posteerde hij zich tegen de vensterbank. Hij wilde iets gaan zeggen over het weer, maar er werd aan de deur geklopt.

Doortje reikte een kaartje over. 'Daar is een geestelijke om u te spreken.'

'Een geestelijke?' vroeg mijnheer Godschalk. 'Op zondag?'

'Ja mijnheer,' zei Doortje. Maurice Godschalk bekeek het kartonetje. 'Lemmens? ken ik niet. Wat komt hij doen?'

'Hij zit op de halbank met een pakje in zijn hand,' zei Doortje.

Nu kwam het beeld voor zijn ogen. Een pak in krantepapier en een Brabants pastoor in een groene soutane. Even weifelde hij, zijn zaak was toch gesloten op zondag, – maar toen herinnerde hij zich een wit hoofd en een paar heldere oude ogen, – hij kon die man in zulk weer niet terugsturen.

Terwijl hij de deur uitging zag hij nog juist hoe madame Plon met een ruk haar stoel vooruitschoof en zich overboog naar Julie.

Het was inderdaad de boerenpastoor. Mijnheer Godschalk herkende hem direct en maakte in zichzelf de opmerking dat mensen boven een zekere leeftijdsgrens waarschijnlijk niet veel meer kunnen verouderen. De pastoor had nog dezelfde witte haren en dezelfde hel-

dere ogen, hij was zichtbaar al lang precies zoals hij wezen moest. 'Eerwaarde!' begroette hem mijnheer Godschalk en was toen weer even onzeker als de vorige maal of dit nu de juiste wijze was om een geestelijke aan te spreken. Intussen strekte hij met hoofs uitnodigend gebaar zijn hand naar de deur van het magazijn en de pastoor volgde die wijzende hand tot aan een hoge Italiaanse renaissance zetel, waarin hij zich neerliet zonder te zien waar hij zat. Zijn hoed legde hij naast zich op de brede zitting.

Henri had opgekeken. Hij was die hele dag ingespannen bezig geweest om een kleine Vlaamse madonna te kopiëren. Die was toevallig met een partij oude meubelen uit Antwerpen meegekomen, maar door mijnheer Godschalk al dadelijk toegezegd aan een collega, omdat hij welbewust niet in schilderijen handelde, wat een apart vak was dat hij niet had geleerd. Toen Henri het nonchalant opzijgezette paneeltje had gezien, de madonna met het lange stille gezichtje en de tedere maar ingetogen gesloten mond, had hij op eens verlangd er langer naar te mogen kijken. Hij had er zelfs niet aan gedacht, dat hij zijn vader zou kunnen vragen hem het stukje cadeau te doen, hij dacht er eigenlijk nooit aan, dat hij de dingen die hij mooi vond, zou kunnen hebben om te houden. Hij was alleen maar deze morgen met zijn tekendoos naar beneden gegaan en had zich heerlijk verdiept in al de fijne lijnen en tinten.

Natuurlijk was het jammer dat hij met vetkrijt moest werken, maar dat kon nu eenmaal niet anders omdat hij niet met olieverf wist om te gaan. Hij had al dikwijls willen vragen of hij niet eens echte schilderles mocht hebben, maar er was nog nooit een goede gelegenheid voor geweest. De enige keer dat hij zijn vader erover had gesproken, had die verstrooid gezegd dat Henri maar eerst eens een paar jaar goede rapporten van de Handelsschool moest meebrengen. Op de Handelsschool werd geen tekenles gegeven en dus ging hij nog wel eens naar zijn oude tekenmeester van Meulmans, die dan raad gaf voor de waterverf en het vetkrijt. Maar langzamerhand, nu hij ouder werd, begon hij het spijtig te vinden, dat hij de echte diepe kleuren, die hij vroeger niet had opgemerkt maar tegenwoordig juist overal zag, niet goed kon treffen.

De Vlaamse madonna droeg ook een diep rood-en-blauw kleed, dat hij met het vetkrijt natuurlijk niet goed kon krijgen. Maar haar blank gezicht en het ijl en zuiver neergelegde blonde haar leek goed, het was prettig, dat hij dit nu met zijn eigen vingers van het schilderij had losgemaakt en nog eens voorzichtig apartgezet op het papier.

Toen zijn vader met de pastoor binnenkwam, had hij juist gezien dat het goed werd, hij voelde zich er echt blij mee. Hij lachte even

tegen de beide mensen, het was ook grappig dat er juist een pastoor kwam nu hij die madonna had getekend. Maar zijn vader wenkte dat hij heen zou gaan, mijnheer Godschalk cultiveerde een correcte discretie tegenover zijn cliënten.

'Mag ik dit hier laten staan?' vroeg Henri.

'Ja, ja,' zei mijnheer Godschalk. 'Straks roep ik je wel weer.'

De pastoor had al rondgekeken en Henri gezien, zijn ogen werden heel vriendelijk. 'Laat die gast maar blijven,' zei hij, 'ik heb geen geheimen te verklappen.' – 'Zoals u wilt,' zei mijnheer Godschalk. Henri boog zich weer over zijn tekenbord, maar opeens voelde hij dat hij het krijtje nu te stijf tussen zijn vingers hield, – dat was jammer, – als hij echt prettig werkte, merkte hij niets van het krijt en ging alles vanzelf. Hij legde het weg en nam een ander, voor de achtergrond, want als hij nu eigenwijs aan de kop bleef werken, verknoeide hij de hele boel.

'Wat verschaft me de eer?' vroeg mijnheer Godschalk en keek over zijn lorgnet naar het pak op de knieën van de pastoor.

'Neen, – dat is niets,' zei deze, 'dat is maar mijn nachtgoed. Ik kom ditmaal niet voor mezelf, 't is voor de kasteelheer. Ik heb hem indertijd over u gesproken en dat ge zo royaal uw advies hebt gegeven zonder iets daarvoor te rekenen. Ja, en nu wil hij wat te gelde maken van zijn inboedel, – en of ge niet eens daarnaar zoudt willen komen zien. Ik moest toch deze zondag bij een zieke in Amsterdam wezen en ik heb beloofd dat ik de boodschap wel zou doen.'

Mijnheer Godschalk overlegde. Brabant? Dat kon hem een paar dagen kosten, en wie weet waarvoor? De particulieren dachten altijd wonderwat van hun boeltje, maar gewoonlijk was het niet veel zaaks. 'Hoe is de naam?' vroeg hij.

'Schaveneele du Plessy,' zei de pastoor. Mijnheer Godschalk knikte, er zat iets in. Ergens in het zuiden moest inderdaad een Schaveneele zitten die goede dingen had, hij wist het uit de catalogi. 'Waarom heeft de baron niet eerst even hierover gecorrespondeerd?' vroeg hij.

'De sukkelaar!' zei de pastoor, 'hij is immers half verlamd! Het gaat erom dat hij geld moet losmaken voor familie en 't moet in onze buurt niet ruchtbaar worden, anders verkocht hij van zijn land. Nu, – mag hij u verwachten?'

'Natuurlijk!' zei mijnheer Godschalk, 'het is in mijn branche niet-waar? Ik wil met genoegen komen. Heeft het haast?'

'Hoe eer het geld er is, hoe liever,' zei de pastoor. Mijnheer Godschalk knikte. 'Ik schrijf hem nog wel, geeft u mij maar even het juiste adres.'

De pastoor schreef omstandig het adres op de blocnote die mijnheer Godschalk hem voorhield. Toen stond hij op uit de weidse zetel, trok zijn soutane recht en zocht met de ogen naar zijn hoed. Henri, die had omgekeken toen hij stoelen hoorde schuiven, herinnerde zich dat de pastoor de hoed naast zich had neergelegd, dus dook hij onder een paar meubels en reikte beleefd het ietwat ge-deukte hoofddeksel over.

'Bedankt,' zei de pastoor en knipte met duim en wijsvinger een deuk uit de bol. 'Ja, gij hebt nog vlugge benen, vriend. – En ook handige vingers, zou ik zeggen.' Hij wees naar het tekenbord. 'Hebt ge dat heel alleen zo gedaan?'

Henri glimlachte maar gaf geen antwoord, hij kon nooit goed praten over de dingen die hij tekende. De pastoor keek door zijn oogharen beurtelings naar het oude paneel en de krijttekening. 'Och, 't is maar kinderwerk,' excuseerde mijnheer Godschalk haastig, schoof het tekenbord opzij, draaide de Vlaamse madonna naar de muur en sloeg toen iets denkbeeldigs af van zijn handen. 'Dat paneeltje is verkocht,' zei hij en stond nu zichtbaar te wachten of de pastoor heen zou gaan. Maar deze bleef geïnteresseerd kijken naar Henri's tekening.

'Neen, neen,' zei hij, 'dat is geen kinderwerk, er zit liefde in. Hebt ge wel eens wat over Onsliejevrouw gehoord, mijn jongen?'

'Jawel mijnheer,' zei Henri. 'In de boeken van Van Lennep natuurlijk. Maar daar dacht ik heus niet aan toen ik aan het tekenen was.'

'Welneen,' zei mijnheer Godschalk met een superieur lachje, 'hij tekent zoiets alleen voor de aardigheid. Hij is Israëlitisch opgevoed, – wat zou zo'n jongen er dan bij kunnen denken?'

'Het zit hem niet in het denken, meen ik,' peinsde de pastoor. 'Zie toch eens, wat leven in die ogen. En hoe licht het alles is gebleven. – Een katholieke jongen zou 't net zo doen als hij het talent ervoor had.'

'Nu, dat is dan wel toevallig!' Al de eeuwenoude joodse afkeer van het religieuze beeld welde omhoog in mijnheer Godschalk; met gergerde ogen bekeek hij het vergeestelijkt vrouwengezichtje. Hoewel hij voor de zaak dagelijks specimina van kerkelijke kunst onder de ogen en in handen kreeg, was 't hem nu onzegbaar onaangenaam, dat deze madonna door zijn eigen zoon was getekend en stond opgesteld in zijn huis.

'Als u de tekening aardig vindt, kunt u ze krijgen,' zei hij.

'Henri, pak het maar in voor mijnheer.' Onderwijl bedacht hij: 'En morgen bel ik Dupont op, dat hij zijn Moeder-Maria meteen moet laten weghalen. Wat ziet het kind eraan!'

Henri trok langzaam een punaise uit het bord. Hij was niet gewend dat zijn vader hem commandeerde en ook was hij altijd zelf baas geweest over zijn tekeningen, waarnaar mijnheer Godschalk maar bij uitzondering keek. Maar hij voelde wel, dat hij nu niet kon gaan tegenspreken, de toon van zijn vader was te duidelijk geprikkeld. Wel was het jammer, dat hij deze tekening weg moest geven, hij had zich al voorgesteld die een tijdje op te hangen in zijn kamer, – men kon er prettig naar kijken.

‘Neen, neen,’ zei de pastoor, ‘ik denk er niet aan om dat zomaar mee te nemen, de Moeder Gods zou het mij aanrekenen. Uw zoon moet die tekening zelf bewaren. Ik wilde alleen zeggen dat het schoon werk is voor zo’n jongen. Geluk ermee, hoor!’ en hij schudde Henri langdurig de hand.

Even stond hij in zijn volle lengte boven de jongen en Henri voelde een vreemde aangename warmte die door zijn hand opsteeg in zijn arm. Hij keek omhoog, de vriendelijke ogen van de pastoor zagen hem aan alsof ze nu samen een geheim wisten. Het was alles een beetje wonderlijk, maar toch zo begrijpelijk dat hij er zich van binnen blij om voelde. Op dit ogenblik hield hij veel van deze pastoor, die hij toch niet kende, maar zijn vader stond er vreemd naast.

Mijnheer Godschalk ging voor naar de deur, de pastoor wuifde nog eens met zijn hand, toen volgde hij. Eerst op de hallmat voelde mijnheer Godschalk dat hij wel wat beleefder had mogen zijn tegen iemand, die hem misschien een voordelige affaire kwam aanbrengen. De hand, die hij al had uitgestrekt naar de koperen deursklink zakte weer omlaag. ‘Hoe is het indertijd toch afgelopen met uw processie?’ vroeg hij voorkomend.

Een weemoedig lachje trok over de mond van de oude man. ‘Ach, dat traineert nog,’ zei hij gelaten. ‘t Ligt ook niet zozeer aan het wettelijk verbod, men zou daar wel iets op kunnen vinden, maar er zijn in mijn streek zoveel anderen die een attractie zoeken voor hun kerk, – ge wordt dan niet altijd geloofd en toch is het alles zuiver spul, gelijk gij wel weet. Ja, de braven moeten soms met de bozen lijden. – Maar het gaat mij aan het hart om Onzelievevrrouwe, – dat men haar niet vertrouwen wil...’

‘Als ik in uw dorp kom, moet u mij het beeldje nog eens laten zien,’ zei mijnheer Godschalk welwillend. ‘Ik zou het laten conserveren als ik u was, – anders is het finaal vermolmd wanneer u nog eens uw processie krijgt.’

‘Neen,’ zei de pastoor en strekte zijn rug, ‘dat is onnodig! Als Onzelievevrrouwe wil, blijft het nog eeuwen zoals het is. Ge begrijpt dat zo niet, maar voor Haar is alles mogelijk.’

Mijnheer Godschalk glimlachte vermaakt maar toegeeflijk, toen stak hij beleefd zijn hand uit ten afscheid. 'Tot ziens dus,' zei hij en sloot voorzichtig de zware eiken deur achter de pastoor. Toen hij in het magazijn terugkwam, zag hij dat Henri het antiek paneel weer naar het licht had gedraaid. 'Neen,' zei hij, 'schei uit met dat tekenen, ga liever een eindje lopen, het weer klaart al op.' Hij sloot de schilderij in een kast. Terwijl hij bleef staan achter de jongen, die nog roerloos verdiept was in de beschouwing van zijn kopie, zei hij luchtig: '— zulke fijne katholieken zijn altijd een beetje fanatiek, je kan heus niet alles geloven wat zo'n man zegt. Als die mensen een heiligenschijntje zien, zijn ze al de kluts kwijt. — Kijk nu eens naar de neus, — die heb je helemaal mistekend.'

Dagenlang, als Henri opkeek naar de madonna, die hij boven zijn bed had geprikt, moest hij zoeken waar hij nu eigenlijk die neus mistekend had. Eindelijk meende hij iets te zien, hij begon er voorzichtig aan te werken. Toen hij de hele neus bedorven had, nam hij de tekening en scheurde ze in stukken. Het was allemaal erg jammer.

Het was zelfs nog meer dan jammer, het was verdrietig. Tot dusver was het tekenen altijd een heel apart hoekje van zijn bestaan geweest, het enige hoekje waar hij zich helemaal echt prettig voelde doen wat hij wilde. Hij hoefde daar nooit te kiezen wat beter was, alles kwam vanzelf. Als het tekenen gewoon ging zoals het moest, kwam er iets aardigs voor de dag, en als het niet goed ging, legde hij de tekenstift weg en verscheurde de rommel omdat het rommel was. Alles ging er anders dan in de rest van de wereld, dan op school, bijvoorbeeld. Daar was hij nooit helemaal zeker hoe het moest en dat werd hoe langer hoe erger nu hij op de Handels-school was. Maar bij het tekenen, dat zijn hele leven lang prettig met hem was meegegroeid, had hij zich nog nooit dom of onzeker gevoeld.

Maar nu had hij een tekening, die helemaal gewoon goed was geweest, nog een beetje beter willen maken. Nu wist hij dus ook al niet meer helemaal zeker dat hij tekenen kon. En dat was het laatste wat hij echt had geweten.

Hij bleef wel een paar dagen echt verdrietig, maar niemand lette daarop. Al de volwassenen in huis schenen plotseling hun eigen verdriet of hun ontstemmingen te hebben. Aan tafel werd zo weinig gezegd, dat Doortje ervan rondkeek als ze het eten op tafel zette.

En 's avonds in de salon bleef de vleugel gesloten en legde tante Julie lange rijen patiencekaarten uit, die madame Plon dan tegen elven, als zij wakker werd uit de dut, geërgerd door elkaar veegde. Zijn vader zat misnoegd achter zijn kranten, ook ging hij soms nog werken op kantoor en visite werd niet gevraagd.

In de loop van de week zag Henri wel een paar maal dat tante Julie rode ogen had. Hij begreep dat ze ergens om had gehuild, maar hij wist niet waarom. Het kon natuurlijk niet zijn omdat ze het weekend moest thuisblijven terwijl zijn vader naar Brabant ging, dat zou te kinderachtig wezen. Wel had tante Julie aan tafel gezegd dat ze met madame Plon een paar dagen naar Brussel wilde gaan en dat men elkaar dan in Roosendaal zou kunnen ontmoeten voor de terugreis, – zijn vader had toen met een rare geknepen stem geantwoord: 'begin daar niet meer over, nu eens en vooral daar komt niets van, ik heb ook nog iets in te brengen.' Tante Julie had toen weer tranen in haar ogen gekregen en had naar madame Plon gekeken of die haar kon helpen. Maar madame had haar schouders opgehaald en koeltjes gezegd: 'we kunnen ook thuisblijven'. Zijn vader had daarop een groot glas rode wijn in één teug leeggedronken, wat hij anders nooit deed en tante Julie was met haar zakdoek voor haar gezicht opgestaan en weggelopen naar het boudoirtje. Het was allemaal zo erg, dat men er echt grotemensenverdriet achter voelde, – het kon niet wezen dat tante Julie gewoon maar boos was omdat ze niet uit mocht naar Brussel.

Zaterdagsmorgens was mijnheer Godschalk afgereisd, hij had tegelijk met Henri ontbeten en tante Julie was niet naar beneden gekomen. Henri begreep wel waarom; ze moest uitslapen, want hij had haar de vorige avond door het plafond horen praten tegen zijn vader toen hij al urenlang geslapen had en later, toen hij nog eens wakker werd, had hij stellig gehoord dat ze lag te huilen. Ze was nu natuurlijk moe.

Hij had medelijden met zijn vader terwijl die tegenover hem aan tafel zat, erg bleek en met een moe, ontevreden gezicht. Het was eigenlijk heel akelig, dat zijn vader nooit gewoon echt en vrolijk lachen kon zoals andere mannen. Henri kon zich geen enkel uur in zijn leven herinneren waarin hij samen met zijn vader echt lol om iets had gehad en dat was voor pa toch ook heel naar. Toen mijnheer Godschalk van de ontbijttafel was opgestaan en zijn valies wilde opnemen, was Henri hem voorgeweest; achter zijn vader aan had hij het de trap afgedragen en in de vigilante gezet, toen had hij ook nog zijn hand uitgestoken. Maar dat had mijnheer Godschalk niet gezien, wel had diens hand nog even gewuifd uit het raampje.

Toen Henri weer terugkwam aan de rommelige ontbijttafel, had hij opeens het gevoel gehad dat hij nu helemaal alleen was in een vreemd huis.

Dat bleef zo de hele dag en ook de volgende. Het huis was vreemd en zelfs werd het vijandig. Madame Plon en tante Julie kwamen niet meer beneden, ze bleven in de slaapkamer en het boudoirtje. Hoe langer hij rondliep door de lege benedenkamers, hoe vreemder en benauwender het daar werd. Niemand keek naar hem om. De dames lieten hun maaltijden boven brengen en alleen voor hem werd een enkel couvert neergezet op de grote ronde eetkamertafel. Hij dacht er nu zelfs niet meer aan dat hij in de keuken zou kunnen eten, zoals vroeger bij Sellie, hij was te groot geworden en de nieuwe keukenmeid noemde hem 'jongeheer'. Maar terwijl hij daar alleen voor zijn bord en de gekke grote schalen zat, voelde hij angstig, dat er in huis iets bijzonders gebeurde buiten hem om. De ongekende stilte in tante Julie's kamer waar toch twee mensen waren, benauwde hem. Hij had madame Plon op de gang gevraagd of tante Julie ziek was, maar ze had luchtig haar hoofd geschud. Nu leek alles hem nog veel meer beangstigend onbegrijpelijk.

Tot de avond daarna plotseling een groot lawaai losbrak in het huis. Madame Plon hing aan de telefoon en belde om dokters en een apotheek. De keukenmeid sleepte met teilen heet water langs de trap en met een weeë angst hoorde Henri hoe tante Julie achter de deur van haar kamer gedempt maar klaaglijk jammerde. Toen rattede in vliegende haast een dokterskoetsje aan en even later werd Doortje weggestuurd met een telegram voor zijn vader.

Henri kroop die avond rillend in zijn bed, hij lag boven tante Julie's kamer. Maar hij kon niet verdragen om daar te liggen en te luisteren en niets te weten, dus nam hij zijn kussen en kroop in het lege onopgemaakte logeerkamerbed, een verdieping hoger.

Toen hij de volgende ochtend benedenkwam, rook de gang afschuwelijk naar carbol, maar alles was stil geworden. Hij probeerde zijn boterham op te eten, het was maandagmorgen en hij moest weer naar school.

Madame Plon zat al aan de ontbijttafel, ze sopte een broodje in haar koffie en schrokte het haastig naar binnen, het was wel vreemd dat ze al zo vroeg beneden was. Ze zag er raar uit; onder haar ogen waren blauwe wallen, haar wangen hingen nog kwabbiger dan anders en langs haar voorhoofd kleefden slierten haar waar anders de springerige krulletjes zaten. Hij vroeg natuurlijk hoe het met tante Julie was, maar ze gaf geen antwoord, wel hoorde hij haar telefoneren met de dokter dat die nog voor het ochtendspreekuur komen moest. Hij voelde zich raar in zijn buik omdat het waarschijnlijk

heel erg was met tante Julie en hij had graag willen horen wat de dokter zei, maar hij bedacht dat hij niet de school kon verzuimen als er niemand was die een briefje voor hem schreef.

Maar terwijl hij zijn tas inpakte, was er plotseling lawaai op de trap en even later stormde zijn vader hem voorbij, de kamer in. Madame Plon vloog op van de tafel en verdween door de tussendeur in de salon. Zijn vader zag hem niet eens, hij rende achter madame Plon aan.

Toen was het of er een onweer losbrak in huis. Henri dook in elkaar, hij had nog nooit, in zijn hele leven niet, ook niet aan de overkant, zo'n vreselijke ruzie gehoord, hij wist niet dat zo iets kon bestaan. De kamers die altijd wellevend en beschaafd om hem heen waren geweest, rolden opeens vol van ruwe, vuile geluiden. Hij hoorde met stoelen smijten en de stem van madame Plon die schel inschreeuwde tegen de woedende blafklanken van zijn vaders stem. Het was vreselijk dat er zo'n dierlijk lawaai kon komen uit de mond van zijn vader, die toch een glad herengezicht had. Het was of het huis bovenop hem instortte, zijn hart bonsde van angst. Hij stopte eerst zijn vingers in zijn oren, toen greep hij zijn tas en vluchtte de trappen af naar school.

'We zullen ons best doen,' zei de huisdokter Querido, 'en daarbij, – het is Treub, nietwaar? meer kan ik er ook niet van zeggen. Maar als ik die oude totebel de kast in kon draaien, zou het me een hele opluchting geven.'

Hij stond uit zijn magere lengte neer te zien op mijnheer Godschalk die twee inerte armen op zijn schrijftafel had gelegd en doodvermoeid voor zich uit zat te staren. Hij had werkelijk te doen met de echtgenoot van zijn patiënte, maar hij was toch niet geheel zeker dat alles buiten de man om was gebeurd en besloot hem nog eens even te peilen.

Hij bleef tegenover mijnheer Godschalk staan terwijl hij voorzichtig zijn glacé handschoenen omlaag wreef over zijn nog vochtige vingers, nadenkend bekeek hij zijn gespreide handen. 'Wat ik een nacht hier heb gehad! daar hebt u geen hoogte van. Ik dacht dat uw vrouw me zo onder mijn handen zou blijven. En waar houden we nog aan! – Het zou me waarachtig lucht geven, als ik dat brutale varken een krieje kon snijden, – als ik niet onder ambtseed stond, ging ik zo naar de commissaris. En ik zweer u, als het verkeerd afloopt, weet ik nog niet wat ik doe.'

'Neen,' zei mijnheer Godschalk en de angst sloeg koud door zijn hart, 'neen, dat doet u me niet aan, dokter. God weet wat er nog gebeurt, – ik heb zo al genoeg ellende, moeten we nu ook nog in de krant komen? Kan ik het dan helpen? Dat karonje, – puur uit

nijd heeft ze het gedaan, ze heeft me in mijn hart willen steken...' Hij beet zijn tanden opeen.

't Is godgeklaagd, altijd beleef je hetzelfde met deze dingen,' zei dokter Querido en zijn voorhoofd rimpelde verdrietig onder zijn grauwe kuif. 'Of men heeft geen bewijzen, of men mag ze niet gebruiken. Enfin – meestal verlangt men het later zelf niet eens. Maar één ding is zeker, ik wil dat walglijke creatuur hier niet meer tegenkomen, – als u haar niet dadelijk de deur uitgooit, sta ik nergens voor in.'

'Laat u dat maar aan mij over!' zei mijnheer Godschalk en depte het zweet van zijn neus. 'U weet niet hoe dankbaar ik u ben dokter...'

'Nou, dat kan ik me wel voorstellen,' zei dokter Querido en een wijs glimlachje trok over zijn mond. Hij liep naar de deur en kwam weer terug. 'Laat me u alleen nog één ding zeggen, mijnheer Godschalk – ik wil wel geloven, dat u geen schuld hieraan hebt, – maar u hebt toch schuld. Hoe laat men het zover komen? Wist u dan niet dat uw vrouw geen kinderen wilde? Daar is tegenwoordig toch wel iets tegen te doen!'

Het bloed rees gonzend in Maurice Godschalks oren. 'Ik heb er nooit met haar over gesproken,' zei hij, 'als men toch getrouwd is...'

Dokter Querido schudde meewarig het hoofd. 'Ik heb me niet te bemoeien met uw zaken, – en daarbij – godweet of we er dat arme vrouwtje nog doorhalen, – maar ik zou zeggen – u hebt het verkeerd aangelegd, mijnheer Godschalk. Men kan zo iets toch van tevoren overleggen met een vrouw, ik wist niet dat u zo ouderwets was.'

Maurice Godschalk keek vragend en onthutst omhoog naar de dokter, die vaderlijk afkeurend het hoofd schudde. Als hij de moderne opvattingen van dokter Querido niet reeds jaren had gekend uit de loge der odd-fellows waarvan zij beiden lid waren, had hij zich diep beledigd gevoeld, nu trachtte hij achter een wenkbrauwfrons zijn houding te bewaren.

'Mijnheer Godschalk,' zei de dokter en keek vaderlijk onderwijzend omlaag in zijn gezicht, 'u denkt, dat u een liberaal man bent, een modern mens, nietwaar? – maar ik zie het in mijn praktijk overal, – tegenover de vrouwen gedraagt men zich nog als een van de aartsvaders. Och, ik zal niet zeggen, bij de vromen heeft dat ook nog zin, ik zou iemand niet graag zijn zekerheid ontnemen. Maar u hebt mij zelf wel eens verteld, dat u verlichte opvattingen had, dan weet men toch dat de omgang met iemand als uw vrouw meer tact vereist. De tijden zijn nu eenmaal aan het veranderen.

Enfin, zoals ik zei, dat zijn uw zaken en niet de mijne. De hoofdzak is, dat we het vrouwtje erdoor halen, – om twee uur komt de brancard.'

Terwijl Maurice Godschalk half versuft het dokterskoetsje stond na te kijken, viel hem, zonder nawijsbare aanleiding, plotseling in dat hij Julie nog nooit had gevraagd of ze jodin wilde worden. Het gaf een rare klap in zijn hersens, hoe was het mogelijk dat hij nooit aan zoiets had gedacht? Even stond hij er perplex van.

Toen haalde hij zijn schouders op, – natuurlijk had hij het niet gevraagd. Natuurlijk had hij zich Julie nooit kunnen voorstellen als ritueel levende jodin, – zoals zijn moeder bijvoorbeeld en zijn eerste vrouw, die op de dag van haar huwelijk haar kortgesneden haar had moeten bedekken met een vals kapsel. Julie was zo totaal anders – en juist omdat ze anders was, had hij haar gewild. Maar dokter Querido had gelijk, de tijden gingen zelf veranderen. Als Julie nu overging tot het jodendom en zich kerkelijk liet trouwen, hoefde ze verder niet aan alle ouderwetse gebruiken mee te doen, – men was hier in Amsterdam tegenwoordig toch niet meer verplicht om vast te houden aan antieke oosterse gewoonten! Maar wel moest men weten waar men thuishoorde, godsdienst gaf een houvast, een ruggesteun, – dat had een mens blijkbaar toch nodig. Hij zou er haar over spreken, ten slotte was haar vader van joodse afkomst geweest...

Toen hij zover was gekomen, knapte plotseling de draad waarlangs deze overwegingen zich hadden ontrold in zijn door vermoeidheid wegsuffende hersens. Het afwezige argumenteren brak af, een nieuwe, gloeiende angstgolf sloeg uit zijn hart omhoog over zijn lichaam, dat plotseling zweette van ellende. Alle mogelijkheden verdwenen voor deze éne martelende werkelijkheid: – dat hij haar zou moeten verliezen als er geen wonder gebeurde, – dat hij haar zou moeten missen. Hij liet zich op de hallbank zakken en snikte achter zijn handen zoals hij nog nooit had gesnikt.

Des avonds smeed hij met wellust madame Plon buiten de deur. Ze had haar koffers gepakt toen hij dreigde met de politie, – 'maar contract is contract' had ze gezegd, waarna hij zich niet had kunnen bedwingen en haar met twee vuisten buiten zijn huis had gestoten. De meiden, die waren komen aanlopen op het hysterisch gegil der Française, hadden zich dermate ontzet van de grimmige woede op mijnheer Godschalks wit gezicht, dat ze weer waren afgedeinsd langs de keukentrap. Nu lag het huis onheilspellend stil, alleen de kleine griffioen trippelde op tikkende nageltjes ongedurig zoekend kamer-in en kamer-uit. Beneden echter in het

kantoor zat Maurice Godschalk naast het glimmende telefoontoestel, dat hij als modern zakenman kort geleden had doen aanbrengen, maar dat nu een zelfstandig ding was geworden, waaruit gevaar dreigde. Hij had zijn hoofd in zijn handen gelegd en staarde voor zich uit in een empire-spiegeltje, – zijn gezicht keek hem lijkgroen aan uit het oude glas maar hij zag het niet, hij wachtte. In de late avond rinkelde plotseling de schelle telefoonbel vlak naast zijn oren, rillend nam hij op. 'De toestand is precair, komt u liever hierheen.'

Terwijl hij naar de stalhouder in de Zandstraat liep, begon de Zuidertoren te spelen, onzichtbaar in het diepe donker boven de nachtelijke huizen, – eerst kwam het klingelend klokkewijsje en toen de twaalf galmende slagen. Maurice Godschalk liep voort in een vreemde leegte tussen twee dagen.

En een maand later was Julie buiten gevaar. Mijnheer Godschalk zat naast het ijzeren ziekenhuisledikant en knikte opgewekt naar het bleke, smalle gezichtje. Hij mocht nog niet veel praten, maar in zichzelf overlegde hij gedurig, druk en gelukkig, hoe hij haar binnenkort meer naar huis zou nemen en daar verder vertroetelen en verzorgen. Zij was zijn kleine vrouwtje, nu was ze hem voor de tweede maal gegeven en nu behoorde ze hem alleen, – maar hij zou haar anders gaan behandelen, meer als het kind, dat ze nog was, – nu moest ze zich laten leiden. Misschien was het ook goed om maar zo gauw mogelijk maatregelen te nemen voor haar kerkelijke overgang, ze kon eigenlijk niet veel bezwaren hebben.

Nog dezelfde dag stuurde mijnheer Godschalk een kolossale vergulde mand met gele rozen naar de professor. Daarna garneerde hij zijn portefeuille met bankbiljetten en ging dokter Querido opzoeken op zijn spreekuur.

'Neen, neen,' zei dokter Querido, '– u krijgt de rekening van Treub, ik reken alleen mijn visites. Bent u al bij de prof geweest?' 'Niet op zijn spreekuur,' zei mijnheer Godschalk, 'ik heb alleen een paar maal mogen opbellen om te horen hoe het ging.'

'Dan zou ik hem toch eens gaan opzoeken,' zei de dokter. 'Allicht geeft hij u nog wat raad, – men moet een beetje geduld hebben met een vrouw, die dit heeft meegemaakt.'

'Waarom?' vroeg mijnheer Godschalk verontrust. De dokter haalde luchtig zijn schouders op. 'Is er dan nog iets?' drong mijnheer Godschalk aan, zijn hart klopte in zijn keel.

'Welneen!' zei de dokter, maar zo overblijmoedig, dat mijnheer Godschalk al zijn natuurlijk wantrouwen omhoog voelde stijgen. Tegelijk werd hem bewust, dat dokter Querido, die hij toch al ja-

ren kende, hem de laatste weken met een zekere medelijdende omzichtigheid had behandeld.

‘Als er iets is, hoor ik het liever van u dan van een wildvreemde professor,’ zei hij. En op hetzelfde ogenblik wist hij al wat het was, dat men hem niet vertellen wilde, – hoe had hij er niet eerder aan gedacht. Zijn handen vielen slap open op zijn knieën. Heer-in-de-hemel, er hoefde niets meer gezegd te worden. Hij wist het. Een vrouw, die meemaakte wat Julie had meegemaakt, bleef steriel, voor altijd, – als er geen wonder gebeurde. Hij had er immers over gelezen. En meteen vielen hem al namen in van vrouwen waarover men hetzelfde fluisterde...

‘Er is heus niets te vertellen,’ praatte de quasi-opgewekte stem uit de verte, maar mijnheer Godschalk luisterde niet eens. Hij zag het jonge geliefde gezichtje, dat hij zich al eenmaal had voorgesteld, buigend over een kindje dat dronk aan een blanke borst, hij zag het zoals hij het nu het laatst had gezien tegen het witte kussen, strak en onverschillig. Zou het voorgoed zo moeten blijven? ‘Ja, als u niets zeggen wilt, zal ik het wel aan Treub gaan vragen,’ zei mijnheer Godschalk en stond op. ‘Als er inderdaad iets is, haal ik het eruit, – jullie zijn in staat om iemand gek te maken met jullie voorzichtigheid.’

Dokter Querido inspecteerde nauwlettend mijnheer Godschalks bleek, vastberaden gezicht. ‘Wat denkt u dan wel dat er nog zou kunnen zijn?’ vroeg hij.

Mijnheer Godschalk haalde diep adem. ‘Ik weet, dat mevrouw Scharff na zo’n zelfde geschiedenis nooit meer een kind heeft gehad en de vrouw van Mr. Blok ook niet. En dat de vrouw van de jonge Acohen aan de morfine is geraakt.’

Dokter Querido haalde nogmaals zijn schouders op, maar nu weifelend. ‘Men kan vooruit nooit iets met zekerheid zeggen,’ troostte hij. ‘Maar als u dat allemaal weet, weet u ook wel, dat u nu een beetje geduld zult moeten hebben met uw eigen vrouw.’

‘Ja,’ zei Maurice Godschalk, ‘dat zal wel moeten.’

Langzaam liep hij naar huis, hij voelde hoe zijn voeten zich verplaatsten, stap na stap. Zo liep hij zijn stoep op, de gang door, het privékantoor binnen, naar zijn eigen afgesloten boekenkast. Nog met zijn jas aan en zijn hoed op het hoofd ontsloot hij de deuren, waarachter zijn rood-met-goud gebonden gebedenboeken al lang stonden weggeschoven naar de onderste plank.

Hij bukte zich en greep achter de pompeus versierde delen naar een klein donkerbruin boek, dat aan zijn vader had behoord. Tegenover de titelpagina was in Hebreeuwse letters zijn eigen naam

en geboortedatum opgetekend, daaronder stond in hetzelfde maar bevender handschrift Henri's geboorte vermeld. Hij wreef bijna liefkozend met zijn vlakke hand over de bladzij, plotseling echter balde zich de hand en de duimnagel kerfde een diepe groef onder Henri's naam.

Zonder gedachten stond hij te kijken naar dat afsluitteken, toen trok hij zijn wenkbrauwen op en wreef het voorzichtig met het plat van zijn nagel weer weg. Hij stak het boek in zijn binnenzak, – het was voor Henri, hij zou het aan Henri geven. Toen sloot hij de kastdeur voor de rijen vergulde ruggen. Onderwijl viel hem in, dat hij Julie nu niet meer behoefde te vragen om toe te treden tot zijn kerkgemeenschap.

II

Jaar na jaar werd met het vorige tot voorbijge tijd. Henri kwam in de tweede klas van de Handelsschool, toen met moeite in de derde. Hij had nu al drie jaar lang twee maal per dag heen- en teruggelopen door de Hoogstraat en de Nieuwe Doelenstraat en de Damstraat, – die hij maar samen de Damstraten noemde – dan over de Dam en door de Paleisstraat en de Raadhuisstraat naar de Keizersgracht. Hij kende alle gebouwen en de winkels met de winkeliers langs de weg en ook de luchten erboven bij sneeuw en zon en regen.

Als hij 's morgens de stoep afkwam, begonnen zijn ogen al te kijken. De vrachtschuiten in de gracht lagen zwaar op het dikke donkere grachtwater, bovenop hun dek bewogen de schippersmensen, meestal zwaaiden er ook blauwe en roodbaaien hemden aan een lijn. Dan, op de brug, zochten zijn ogen de Waag, iedere dag keerde Henri's gezicht zich naar die kant. De andere kant was lang niet zo aardig, daar waren wel huizen en bruggen maar ze liepen weg in een verte waar niets anders was te zien dan een nauw stuk lucht. Neen, de Waag was het echte, die stond daar plomp en onwrikbaar midden op de Nieuwmarkt en zijn rode baksteen was zelfs nog opgewekt als het regende. Op de marktdagen, als rondom de witte zeilen waren uitgespannen boven de stalletjes, stond hij daar zo stevig bovenuit, dat men zich kon voorstellen hoe hij vroeger een zwaar poortgebouw was geweest. Henri wist dat wel niet zeker maar het zou best kunnen. Door de Waag had hij wel eens spijt dat hij geen 'Amsterdamse geschiedenis' leerde, dat zou een aardig vak zijn, veel aardiger dan de algemene geschiedenis met al de moeilijke Tudors en Hohenstauffen. Nu stelde hij zich die Amsterdamse dingen maar zelf een beetje voor. Het Trippenhuys bevolkte hij met een geslacht van dames en heren, wier deftige gezichten uitkeken boven kanten kragen, en het smalle huisje ertegenover met een werkmansfamilie in roestbruine buizen en jakken. Hij vond het een prachtig verhaal van dat huisje. De timmerman die aan het Trippenhuys werkte, had het zomaar cadeau gekregen van de rijke Trip toen hij hem vertelde, dat zijn vrouw best tevreden zou zijn met een huisje, niet breder dan de deuren van Mijnheer Trip's grote huis. Men kon nog zien dat het kleine ding was gebouwd van dezelfde steen als het Trippenhuys, de geveltop was ook even rijk en prachtige behouwen, mooier dan een van de

andere huizen aan de overkant. Het stond er nu als een heldergrijs streepje tussen de bredere bakstenen huizen en als Henri ernaar keek, voelde hij van binnen nog altijd bewondering voor die royale Trip, die voor een grapje een heel huis liet zetten. Het gaf meteen een eigenlijker aanzien aan de bladzij in zijn geschiedenisboek waarop de namen stonden van de voorname regentenfamilies, die men uit zijn hoofd moest leren, – de Huydecopers en de Witsens en zo.

In de Hoogstraat kwam dan het oude stuk van het Oost-Indische Huis, jammer genoeg was aan de Kloveniersburgwal vroeger eens een lelijke nieuwe gevel gezet, maar de inkijk door de poort op de binnenplaats was nog aardig, daar was de steen donker van ouderdom. De Damstraten lagen nu als een smalle pijp voor hem uit, het was er druk en men moest oppassen om niet onder een kar te raken. Op de bruggen van de Oudezijds Achter- en Voorburgwallen kon men weer even uitkijken als het niet te laat was voor school. Op de Achterburgwal was zoveel te zien dat er voor iedere dag wat anders was – en dan kwam al het tabakswinkeltje op de volgende hoek met het grappige bord, waarop de blauwe zeeman stond en de wilde indiaan van B.Z.K.

Maar dan werden de straten wijder, men voelde dat het naar de Dam toeging. De winkels werden groter. De stijve mantelstandaards van Heitkönig, met hun zwartgelakte knoppen op de plaats van het hoofd, vond Henri zo akelig, dat ze 's nachts soms rondspookten in zijn droom. Maar daarna begon de Vijgendam, waar het lichter werd, eerst moest hij nu nog om het hoekje van het lelijke kale Kommandantshuis en daarna ging eindelijk de echte Dam open.

De Dam was iedere morgen en iedere middag een groot ogenblik. Niet altijd even prettig, want als het sneeuwde of woei, kon het er gemeen tochten en moest hij zijn pet stevig vasthouden. Maar de Dam was toch altijd het grootste van de hele weg naar school. Het kwam voornamelijk door het paleis, dat een muur was waarmee het plein stond afgesloten, een brede en wonderbaar hoogstijgende muur, die bovenaan plotseling eindigde in een kapelletje waarin de klokken hingen. De klokken tinkelden vaak aardige wijsjes vanuit hun rond tempeltje, het was jammer dat de ramen van het paleis niet even vriendelijk waren, maar het hinderde toch niet al te erg, het was misschien ook wel mooi dat de brede grijze gevels een beetje streng bleven.

De Beurs met de dikke pilaren deed wel zijn best om deftig te zijn, maar hij haalde toch niet bij het paleis, alleen de Nieuwe Kerk, met zijn opstijgende ramen was van even hoge stand. De andere

Damzij was wel een gezellig allegaartje maar toch lelijk, – alleen naar de deftige sigarenwinkel van Hajenius kon hij met plezier kijken om het mooie bruin in de etalage, maar Zeemanshoop was van nare geelwit gesausde kalk. De Grote Club was helemaal niets, men vergat gewoon dat die er was, en liep al lang in de Paleisstraat eer men merkte dat ergens een deftige portier stond.

Maar de Dam was niet alleen de Dam door de gebouwen. De hoofdzak was het grote plein zelf. Alles, aan alle kanten, ging erheen of kwam er vandaan. De straten en de bellende trams en de wagens van Van Gend en Loos, de troepen buitenlui die de stad bezichtigden en de wachtsoldaten, die de kleine steentjes voor het Paleis moesten bewaken tegen de voetstappen van de gewone mensen. Het plein was net een groot veld middenin de stad, het was natuurlijk geplaveid met keien maar toch had het iets van een wijd stuk grond met lucht erboven, – iedereen die wilde, kon er lopen zonder dat hij een vaste weg hoefde te nemen, dat was het grote van de Dam.

Achter het paleis lagen de vervelende, te brede straten, waarvan zijn vader had verteld dat ze vroeger mooie grachten waren geweest, nu stonden er alleen nog slecht onderhouden herenhuizen, die magazijnen waren geworden. Daarna kwamen de bruggen over de Herengracht en de Keizersgracht en dan zagen Henri's ogen alleen nog maar de Westertoren.

De Westertoren was de vriend, die alles goedmaakte wat misschien vervelend was geweest op de weg of in de school. Hij wees veel hoger de lucht in dan de Zuidertoren, die boven de schoolweg naar Meulmans had uitgestoken. Hij wees diep en hoog in de Amsterdamse hemel, soms wees hij hoe grijs die wel was en soms strekte hij een lange reuzenvinger naar een hoge, bolle, witte wolk, die voorbijzeilde tegen een schoongeveegde, klaarblauwe lucht. Hij stond daar uit te steken boven de grachten en de hele Jordaan en niemand kon weten hoe het zou zijn als hij er niet was.

Als Henri met zijn hoofd in zijn nek omhoogkeek, verbeeldde hij zich wel eens voor de aardigheid, dat hij boven in de Keizerskroon zat en mee naar beneden kon kijken op al de straatjes en steegjes en grachtjes. Voor zijn ogen kwamen dan ronde groene boomkruinen, hij wist opeens hoe een vliegende meeuw er vanboven uitziet en hoe de Amsterdamse binnenplaatsjes zijn geplaveid met rode klinkers of vierkante witte marmerplaten. Ook de rommelige daken waaruit roodaarden schoorsteenpijpen steken, had hij wel kunnen tekenen van bovenaf, met de lage glimmende grachten in de diepte daartussen. Maar hij verbeeldde zich liever niet dat hij, net als de Westertoren, door alle ramen naar binnen kon kijken

bij de mensen in de kamers. Toen hem dat een keer was ingeval-
len, hield hij gauw zijn hoofd weer omlaag, hij voelde het duizelig
worden.

De Westertoren had geen last van duizeligheid, dat was zeker. Hij
stond rechtop, een oude statige grootvader van Amsterdam. Recht
en hoog verhief hij zich op de mooie vierkante kerk, waarvan alle
kozijnen even blinkendwit glommen als de witgesteven boord van
een bejaard, deftig heer en zijn klokkeklanken kwamen van veel
hoger dan van enige andere toren in de stad.

Henri had nu al lang het loopje naar de Raamgracht uit zijn benen
verloren, – alleen één enkele keer in het eerste jaar hadden ze hem
weer een halve gracht ver naar Meulmans teruggebracht. Toch was
de Handelsschool nooit de echte school voor hem geworden, hij
had, nog veel meer dan bij Meulmans, het gevoel, dat hij allerlei
dingen moest leren waar hij toch niets aan had. Ook de jongens
stonden veel verderaf, het was eigenlijk gek dat hijzelf een jongen
van de Handelsschool was. Ze kleedden zich al heerachtig in de-
ze derde klas en praatten met de besliste stemmen van hun vaders
over politiek. Als er een verkiezing was hadden ze het druk over
de kansen van 'Burgerplicht' en de 'Liberale Unie', want er waren
altijd wel een paar kandidaten wier zoons op de Handelsschool
gingen. Ook kon men in de klas duidelijk merken wie later in de
grote handelsbedrijven een rol zouden spelen. Zelfs de leraren de-
den anders tegen de jongens met grote Amsterdamse namen, som-
migen deden extra-grof en anderen hadden al respect. Maar niets
van dit alles interesseerde Henri genoeg om hem te betrekken in
het leven van de school of de klas, hij kwam en ging en zei
maar weinig. Er waren hele groepen waarmee hij nooit een woord
had te wisselen en die ook langs hem heenliepen, de zoons van de
grote handelslui en de reders, de assuradeurs en de scheepsbou-
wers. Velen hadden Franse namen omdat hun voorvaders réfugiés
waren geweest en allen kenden ze elkaar, niet alleen van school
maar ook van danslessen en partijtjes en de enkele deftige voet-
balclubs. Ze woonden aan de Heren- en Keizersgracht en sommi-
gen hadden gouverneurs die hun schoolwerk met hen maakten.
Eens, de eerste winter op school, toen het dik had gesneeuwd,
kwam een grote arreslee met bellen voorrijden voor de school, die
nam een heleboel jongens mee, allemaal vriendjes van elkaar, ze
stonden tot achterop de ijsers. Het was de slee van mijnheer Pelle-
grin, de grote houthandelaar, de paarden droegen rode pluimen en
de statige koetsier, met zijn brede bonten kraag, hield zijn armen
hoog boven de jongens uit en mende. Henri had het een alleraar-

digst gezicht gevonden, maar toen de slee onder luidruchtig plezier van de jongens was weggetingeld, had hij heel vermoeiend in zijn eentje door de hoge sneeuw naar huis gewaad.

Alleen één jongen was er in de klas waarmee hij de laatste tijd wel eens dezelfde weg uitging. Het was ook een jood, Mark Zadoks. Zijn vader had een boekwinkel in de Muiderstraat en was een bekend socialist. Mark was ongelooflijk knap, maar volgens de klas kon men niet met hem omgaan omdat hij te slechte manieren had. Henri had zich de eerste paar jaar ook niet met hem bemoeid, want het hinderde hem toch te veel, dat Mark zich ongegeneerd krabde op allerlei plaatsen en apenootjes kraakte in zijn broekzak. Later viel hij toch wel mee, vooral als men met hem praatte, hij vloekte niet eens, wat haast alle anderen wel deden, en vertelde ook geen schuine moppen. Maar het duurde toch bijna drie jaar, voor Henri merkte, dat hij meer was, dan de meeste andere jongens en dat kwam door Fonseca.

Fonseca was ook een jood, maar een 'Portugees' zoals dat heette. Er gingen op school nog meer jongens uit de deftige sephardisch joodse families met mooie namen, waar men eigenlijk nog van oude Spaanse adel was en ongelooflijk trots op zijn afkomst. De vaders waren bankiers en advocaten, in ieder geval iets waarvoor men rijk of knap moest zijn. Er waren heel begaafde jongens onder, deze Fonseca bijvoorbeeld, die nu al, op zijn zestiende jaar, zo prachtig vioolspeelde, dat de hele klas en de leraren ervan wisten. Hij zou misschien ook wel voor violist worden opgeleid, op school werkte hij nog maar slapjes mee en toch was hij knap. Henri bewonderde hem mateloos. Soms in de les, moest hij opeens naar hem kijken en zich voorstellen hoe hij er uit zou zien in een ridderkostuum zoals zijn voorouders hadden gedragen. Maar ook in zijn gewoon blauw pak vond Henri hem mooier dan iemand anders, met zijn langwerpige olijfbruin gezicht, zijn smalle neus en de grote lichtbruine ogen waarvan het wit emailblauw spiegelde. Als Fonseca in het voorbijgaan wel eens wat tegen hem zei, kreeg hij een kleur als een meisje. Maar hij zei weinig terug, want hij wist dat Fonseca toch niet om hem gaf.

De eerste twee schooljaren was Henri helemaal vervuld geweest van deze Fonseca. Er was iets sprookjesachtigs aan de jongen en zijn begaafdheid, men kon duidelijk zien, dat hij iets cadeau had gekregen, dadelijk al, waarvoor anderen eerst hard moeten werken. Net als in de oude legenden hield iedereen van hem, zonder dat hij er iets voor hoefde te doen, en met zijn viool was het net zo; zijn vrienden vertelden dat hij in één jaar evenveel opschoot als een ander, die er hard voor studeerde, in vier. En alles was ook pre-

cies als een sprookje om hem heen, het grote huis aan de Nieuwe Keizersgracht, waar nu al tweehonderd jaar Fonseca's hadden gewoond, zijn mooie deftige moeder met het vroegwitte haar boven haar zwarte gitogen en zijn vader, mager, spits en slank, als een vreemde, donkere tovenaer die nooit hoeft te werken omdat hij de beschikking heeft over een onbekende schat. Inderdaad had Mr. Fonseca de tijd om zich bezig te houden met allerlei aardige dingen waarvoor men veel geld nodig heeft. Altijd als er toneeljubilea werden gevierd, of kunsttentoonstellingen georganiseerd, stond de naam van Fonseca's vader in de krant. Als mijnheer Godschalk een dergelijk bericht vond in zijn dagblad, bewaarde hij het nummer voor Henri, zelf vond hij het haast ook gewichtig dat zijn zoon in één klas zat met de zoon van Mr. Fonseca. Hij had al eens langs zijn neus weg gevraagd: 'Wat is die Fonseca voor een jongen? Breng hem eens mee naar huis.' Maar Henri had alleen een beetje pijnlijk zijn wenkbrauwen gefronst en niets gezegd.

Dat kwam omdat Henri al te veel verdriet had gehad om Fonseca. Van de eerste dag af, was de sierlijke, geestige klasgenoot een heel apart stuk wereld voor hem geworden, onbekend maar stralend in de grauwe eentonigheid van de eenvormige schoolomgeving. En na korte tijd hield hij van Fonseca meer dan van iets anders, zoveel dat hij voor de eerste keer van zijn leven echt zijn best ging doen om vrienden te worden. Hij was haast dagelijks achter Fonseca aangegaan als die met zijn twee vrienden, Teixeira en De Vita uit school kwam. Tot aan de Dam liepen ze samen, dan namen de beide anderen de tram naar de Sarphatistraat en Fonseca ging alleen verder door de Damstraten en de Jodenbuurt naar huis. Henri had hem de eerste maal op de Vijgendam aangeschoten, zijn hart had geklopt tot hoog in zijn keel, maar er was niets bijzonders gebeurd, het was alleen heel heerlijk geweest om samen met Fonseca door de bekende straten te lopen tot aan huis.

'Daar woon ik,' had Henri gezegd, toen ze op de brug van de Kloveniersburgwal liepen, en had gewezen naar de vergulde letters van ANTIQUITÉS. 'Zo?' had Fonseca gezegd, 'ik wist niet dat jullie een winkel hadden.' Henri had er niet eens aan gedacht om uit te leggen, dat zijn vader geen echte winkel had maar een bekend magazijn van antiquiteiten. 'Ja,' had hij gezegd, 'mijn vader handelt in antiek, hij heeft soms heel mooi goed in huis,' – aldus mijnheer Godschalks mededelingen aan de huiskamertafel imiterend. Fonseca had even naar het huis gekeken, toen luchtig geknikt en was meteen verdergelopen, de Hoogstraat in.

De volgende dag had Henri goed opgelet, maar Fonseca had voor school niet naar hem uitgekeken en zo had hij maar weer achter

de drie jongens aangelopen, zelfs had hij op de Dam niet meer naar Fonseca durven toegaan. Wel had hij prettig lopen kijken hoe mooi Fonseca zijn voeten neerzette. Hoewel de straten tussen de keien vol modderplassen lagen, had Fonseca er lenig tussendoor gelopen alsof hij maar een beetje danste, zijn schoenen waren heel niet bespat. Henri's eigen schoenen waren dik en bruin bemodderd geweest, – hij liep ook wel erg slecht, de dokter zei dat het kwam omdat hij platvoeten had.

Zo was het wel een half jaar gebleven. Als hij nu aan die tijd in de eerste klas terugdacht, was alles vol van Fonseca. Iedere morgen als hij van huis ging, wachtte hij met spanning of Fonseca misschien ook juist uit de Hoogstraat zou komen, een enkele maal gebeurde dat, – en heel diep van binnen bewaarde hij zelfs een kleine onzinnige hoop, dat op een goede morgen Fonseca de stoep zou opkomen en aanbellen om hem af te halen. Natuurlijk was dat nooit gebeurd. Maar toch waren ze zo nu en dan samen opgelopen, soms durfde hij ook op de Dam naar Fonseca toegaan, maar meestal niet.

Totdat hij zich, in de tweede klas een beetje moediger voelde worden, het deed hem zelf plezier. Het kwam zeker omdat hij nu in een groot mens ging veranderen, hij had al de baard in de keel en thuis behandelde tante Julie hem ook of hij dichterbij kwam. Hij mocht nu zichzelf gewoon bedienen uit de schalen en de hele krant lezen. Hij was bezig volwassen te worden en had dat ook gemerkt aan allerlei lichamelijke dingen, waarvan Dorus Steeman hem indertijd had verteld en die nu werkelijk met hem gebeurden. Het was allemaal vrij merkwaardig en het overkwam hem in deze tijd meermalen, dat hij urenlang in een makkelijke stoel kon zitten nietsdoen, terwijl hij voelde hoe ver zijn benen al buiten de zitting uitstaken. Zijn vrije tijd, die hij vroeger helemaal gebruikte om te tekenen, liep hem nu zo nonchalant door de vingers, dat hij er soms zelf verwonderd over was, – zomaar stilletjes over de dingen zitten nadenken, vond hij eigenlijk even prettig.

Soms mengde hij zich nu ook in de gesprekken van de mensen thuis. Tante Julie bijvoorbeeld, luisterde al met meer aandacht als hij aan tafel iets vertellen wilde. Nu was het dus best mogelijk dat langzamerhand ook andere mensen naar hem zouden gaan luisteren en dan misschien wel zonder het halfmeelijdend lachje, dat hij van jongsaf op de meeste gezichten had ontmoet. Als hij dat lachje zag, kon hij nooit goed zijn woorden vinden, het was maar gelukkig, dat Fonseca niet zo keek.

Maar Fonseca keek hem toch ook niet aan zoals hij graag had gewild, Fonseca keek over hem heen. Wel met een vriendelijk ge-

zicht, Fonseca was altijd vriendelijk met iedereen, maar hij had nog nooit echt in zijn ogen laten kijken.

Het vriendelijk-afwezige lachje waarmee Fonseca naast hem liep, was in die tijd het raadsel van Henri's bestaan. Hij dacht dat hij zichzelf veel beter zou kunnen begrijpen als Fonseca zijn vriend wilde worden en hem uitleggen wat hij van hem dacht. Maar Fonseca was geen vriend, zolang hij zijn ogen weghield.

Na een nacht waarin hij heerlijk had gedroomd, dat hij, arm in arm met Fonseca, stond te kijken naar een wijd, rimpelend water, werd hij zo tevreden wakker, dat hij er een hele morgen gelukkig van bleef en bij het uitgaan van de school opeens naast de levende, echte Fonseca ging lopen. Teixeira en De Vita kwamen aan diens andere kant. Het viel die eerste keer niet mee. De drie jongens hadden het over allerlei waarover hij niet mee kon praten, over mensen, vooral meisjes, die zij samen kenden maar hij niet, en over een bijzondere dienst in hun synagoge, die De Vita had mogen bijwonen met zijn vader die kerkbestuurder was. Daarover kon Henri natuurlijk ook niet meepraten, het gekste was, dat hij het gesprek niet eens volgen kon, ze gebruikten zoveel Spaanse uitdrukkingen en de Hebreeuwse woorden spraken ze ook anders uit. Hij voelde zich een beetje ernaast bungelen. Toen De Vita en Teixeira aan de Dam op de tram staptten, stak Fonseca ten afscheid een vrolijk wuivende arm omhoog, maar Henri die ook wuifde, merkte zelf hoe gek hij deed.

Toch gaf Henri nog niet op, iedere morgen en iedere middag sloot hij zich nu aan bij de drie Portugese vrienden. Hij wist wel, dat hij alleen maar verdragen werd, en toch gaf het hem een blij gevoel, dat de klas hem nu altijd met Fonseca zag weggaan, vooral genoot hij van de enkele minuten waarin hij, voorbij de Dam, Fonseca voor zich alleen had en zijn stap naar diens stappen kon regelen.

Hij trok er zich niet eens iets van aan, dat hij Mark Zadoks iedere dag altijd opnieuw zag alleenlopen, de hele weg die hij zelf ook had te gaan. Hij vond het wel naar voor Mark dat die zo'n akelig leven had in de klas, maar hij kon zich daar toch niet mee bemoeien. Alles in hem richtte zich naar Fonseca als bloemen naar de zon. Zelfs Mietje van de overkant verraadde hij om Fonseca.

Hij voelde zich al lang niet meer het vriendje van Mietje. Wel zag hij haar nog dikwijls want ze had een dagdienstje op het Rokin en kwam er tegen vieren vandaan. Maar hij maakte nu nooit meer afspraakjes met haar, zoals hij had gedaan in de zomer na de Artisdag. Toen ging er haast geen week voorbij of ze wandelden samen, aan de overzij van het IJ of in de Meer waar ze heen tramden

voor zijn zakgeld. Hij had dat toen wel erg prettig gevonden, zo rustig en genoeglijk. Mietje praatte dan met gewone, verstandige woordjes over haar thuis en over de burens en over alles wat ze samen tegenkwamen op die buitenwegen: – landlopers en hengelaaers en koeien en de eenden in de sloot. Ze wist overal de echte, gewone dingen van te vertellen en hij liep ernaast en luisterde. Hij mocht in het gras gaan zitten wanneer hij wilde en net zolang tekenen in zijn schetsboekje als nodig was. En als hij zin had, mocht hij zijn arm om haar heen slaan en haar een zoen geven.

Maar eind juli toen ze van school kwam, moest ze in een dienstje en hij werd meegenomen naar Scheveningen. Daarna was er nooit meer iets van wandelen gekomen hoewel ze hadden afgesproken dat ze in het najaar nog wel eens op zondag samen zouden uitgaan. Het was vanzelf afgelopen geweest, voornamelijk doordat Henri 's zondagsmorgens moest leren voor zijn barmitswe en tante Julie dat eerste jaar iedere zondagmiddag nieuwe plannen had bedacht.

Wel was Mietje de eerste tijd nog naar hem toegekomen als ze elkaar ontmoetten in de buurt. Maar sinds hij met Fonseca ging, liep ze hem voorbij, – eerst groette ze nog maar later draaide ze de jongens haar rug toe, – daar had ze ook eigenlijk wel reden voor. Het was een beetje raar gegaan met Mietje en Fonseca. Natuurlijk kon men dadelijk zien, dat Mietje geen deftig meisje was. Ze droeg een vaalblauw manteltje dat te kort was en grove zwarte rijsschoenen. Ze had nog geen lange rokken en ook de dansende krulletjes op haar voorhoofd waren er nog, maar haar haren waren toch al opgestoken in een toetje. Toen Henri had gevraagd, waarom ze dat nu al deed, had ze gezegd dat haar mevrouw het wilde. Men kon duidelijk zien dat ze eigenlijk een daghitje was, de witte punt van haar schortje kwam onder het manteltje uit. Maar dat alles was Henri nooit zo opgevallen eer hij naast Fonseca liep, daarna echter hinderde het hem hoe langer hoe meer.

De eerste maal dat ze haar samen tegenkwamen, was ze nog op Henri toegestapt en had gepraat en iets grappigs gezegd. Fonseca had erg opgewekt tegen haar gelachen met al zijn witte tanden, maar toen ze weg was, had hij gevraagd: 'Wat is dat voor een meid?'

Henri had dat een naar woord gevonden. 'Waarom zeg je nou 'meid'? – het is gewoon een vriendinnetje van me, ik ken haar al lang. Ze woont bij ons aan de overkant.'

'Nou jij bent me een mooi heer,' had Fonseca toen gezegd en had voor de eerste maal werkelijk geïnteresseerd de jongen naast zich bekeken. Maar de volgende maal dat ze het meisje ontmoetten,

had hij met zo'n onwaarschijnlijk sierlijke zwaai zijn pet voor haar afgenomen, dat ze het wel raar moest vinden. Ze was ook niet meer stil blijven staan en Henri had pas haastig zijn hand kunnen opsteken toen ze al voorbij was. Hij vond het niet prettig, dat Fonseca zo raar deftig groette, het was te duidelijk dat hij Mietje voor de gek hield, zo groette men niet naar een klein dienstmeisje. Maar de volgende maal, toen Mietje spinnig haar tong uitstak tegen Fonseca, werd hij weer boos op haar, omdat ze zijn vriend, die naast hem liep, op straat beledigde.

Daarna had hij helemaal Fonseca's partij gekozen. Als ze haar nu zagen aankomen, grepen ze al uit de verte naar hun pet en salueerden zo opzichtig beleefd, dat de voorbijgangers erom moesten lachen. Diep in zichzelf vond Henri zich dan wel gemeen, maar toch liep hij van buiten opgewonden lollig voort naast de glimlachende Fonseca.

Totdat hij in zijn derde schooljaar opeens was losgeraakt van Fonseca.

Het gebeurde gewoon op school, op een woensdagmorgen in het natuurkundelokaal terwijl ze zaten te wachten op de leraar. Pellegrin, die in de rij boven hem zat, boog zich voorover over zijn lessenaar en zei: 'Lollig hè? vanavond.'

'Wat is lollig?' vroeg Henri.

'Nou Carré natuurlijk. Hij heeft drie loges afgehuurd.'

'Wat is er met Carré?' vroeg Henri. Hij keek geïnteresseerd omhoog want hij hield veel van Carré waar hij tot dusver iedere winter een keer heen had mogen gaan, eerst met juffrouw Augusta maar de laatste tijd alleen. Tegenwoordig vond hij de clowns niet meer zo leuk, maar de paarden waren nog altijd meer dan prachtig. Natuurlijk niet op het eind van de voorstelling, als ze al moe waren en zenuwachtig trillend in een rij op hun achterpoten stonden terwijl Oscar Carré zijn lange zweep voor hun neuzen zwaaide. Maar wel als ze sierlijk rondraafden onder een heerachtige pikeur of hun fijne poten optilden en neerzetten op de maat van walsmuziek. En als Kätchen Carré met de wuivende sluier op haar amazonehoed, rondgaloppeerde op haar hoog wit paard, was dat een schilderij dat alleen nog maar geschilderd hoefde te worden.

Het hele Carré met de roodfluwelen loges, de wijde rijen gezichten van mensen en kinderen, het vele licht, de koperen muziek en het doordringende paardenluchtje, vond hij fijn, en als het niet veel te hoog en te licht en te groot was geweest voor een vel papier, had hij het zeker willen tekenen. De clowns en de paarden had hij natuurlijk al vaak op papier gezet.

Hij keek dus vol belangstelling omhoog in het gezicht van Pelle-

grin, dat verlegen begon te worden. 'Nou, wat is er met Carré?' vroeg hij.

'Niks, – nou ja, – ga jij dan niet mee?'

'Met wie?' vroeg Henri.

'Och verdraaid,' zei Pellegrin, 'met Fonseca natuurlijk. Hij is toch jarig, ik dacht zeker dat hij je mee had gevraagd. Jullie lopen toch iedere dag samen naar huis!'

'Nee,' zei Henri met een lamme tong, 'ik weet van niets.' Toen bukte hij zich onder zijn lessenaar naar het natuurkundeboek en zocht naar de bladzij die open moest liggen. Hij was nog aan het zoeken, toen de leraar binnenkwam.

Hij hoorde niets van de les, het hele uur niet. Maar hij zat ook niet te denken over Fonseca en Carré. Hij was alleen maar erg suf en koud en achter zijn voorhoofd zat iets dat wel pijn zou gaan doen. Toen hij een beurt kreeg, wist hij geen enkel antwoord en werd de leraar boos, omdat hij zich niet eens geneerde dat hij niets wist.

Om twaalf uur liep hij al naast Teixeira en De Vita eer hij wist wat hij deed. Toen bleef hij maar doorlopen. Fonseca kwam aan zijn andere kant. Hij vroeg niets en geen van de andere jongens sprak een enkel woord over een verjaardag of over Carré. Dat was wel erg vreemd, als ze toch 's avonds samen uit zouden gaan, – even werd Henri's hart weer warm, – misschien was er wel helemaal niets en had hij Pellegrin verkeerd begrepen.

Op de Dam gingen ze uit elkaar. Toen Henri nog even omkeek, zag hij juist hoe Fonseca over zijn schouder een knipooje gaf naar Teixeira.

Toen werd hij koud tot midden in zijn hart, en zo verdrietig, dat niets hem meer kon schelen, ook niet wat Fonseca van hem zou denken. Toen Fonseca weer gewoon naast hem liep en sprak over de schoolingen, luisterde hij niet eens, maar op de brug van de Kloveniersburgwal, hield hij hem vast aan zijn arm en vroeg: 'Heb je zó erg het mier aan me?'

'Bè-je bedonderd?' zei Fonseca, 'wat heb jij?'

'Niks,' zei Henri, 'ik dacht alleen dat je me gewoon vond, niet anders dan de anderen, – daarom ben ik ook maar altijd gewoon met je opgelopen. Nu zal ik het natuurlijk niet meer doen.'

'Stik,' zei Fonseca, 'wat heb je toch?' Voor het eerst keek hij recht in Henri's ogen, hij zag er boos uit en verlegen. Maar hij keek tenminste. Toen hij even had gekeken, veranderde zijn gezicht, de boosheid trok weg, maar het was of hij nog meer verlegen werd. Henri voelde ondanks alles een schok omdat hij nu eindelijk de echte Fonseca zou ontmoeten. Zijn blik drong naar binnen in Fonseca's ogen, – zocht daar een ondeelbaar ogenblik, – toen was

alles voorbij. Hij had helemaal niets gevonden, er was niets te vinden achter die emailglanzige ogen van Fonseca.

En toen sloeg Fonseca zijn ogen neer en vroeg kleintjes: 'Nou?' Henri kon niets zeggen, er gebeurde te veel. De hele Fonseca werd opeens anders. Hij was nu niet mooi meer en niet bijzonder en hij had een puist op zijn kin.

Hij liet Fonseca's arm los. 'Ga maar door,' zei hij, 'het komt er ook eigenlijk niet opaan. Veel plezier vanavond.'

Hij stond Fonseca na te kijken, die wegschoot, de Nieuwe Hoogstraat in. Hij was nu zelf ouder en wijzer dan Fonseca, vreemd dat hij dat zo zeker wist.

Sedert die dag liep hij meestal naar huis met Mark Zadoks, de zoon van de socialist waarop door iedereen werd gescholden.

Mark Zadoks was geen vriend, hij was geen jongen die alles vertelt van zichzelf en naar alles verlangt te luisteren wat een ander van zich vertellen moet. Maar hij was toch iemand die precies zei wat hij dacht, al dacht hij dan niet over de gewone, persoonlijke dingen die Henri het liefst met iemand had besproken. Mark Zadoks praatte over toestanden en gebeurtenissen in de wereld, in het land of de stad en haast nooit over mensen. Als ze 's maandagsochtends een paar agenten tegenkwamen die hardhandig een dronkeman opbrachten, liep Mark Zadoks zich wel een paar straten ver hardop daarover te ergeren: 'zie je wel, zo'n vent bezuipt zich nog liever dan hij weer aan 't werk gaat, — 'n kunst! zou jouw vader zin hebben 's maandags om zes uur naar de kaai te gaan als-ie zaterdagavonds met negen hele guldens naar huis was gekomen?' — En zo ging hij dan voort, Mark wist al alles van het Amsterdamse arbeidersleven, hij sprak over boeten en pestwerk en over de letterzetters die de tering kregen door hun beroep en vooral over de diamantbewerkers, die nu eindelijk een vakbond hadden gesticht en de klassenstrijd voerden. — Maar op zo'n ogenblik kon Henri zelf dan niet best luisteren, hij bleef altijd even een beetje beverig en misselijk, als de forse, goedgeklede agenten, die zo stevig op hun benen stonden, het niet konden laten om een bedronken wrak van een werkman nog in zijn rug te stompen als hij niet vlug genoeg meekwam.

Maar gewoonlijk luisterde Henri toch wel graag naar Mark Zadoks, want alles wat hij zei klonk echt, men wist door zijn stem dat het menens was en dat hij niet verlangde zichzelf te horen kletsen. Het kwam ook wel doordat Mark nooit een mening verkondigde alsof

die van hem alleen was, – hij zei altijd ‘wij’, en dat klonk vrouwenwekkend. ‘Wij’ dat waren natuurlijk de socialisten en als men naar Mark luisterde, begreep men dat er wel verschillende soorten socialisten konden zijn, maar dat ze het over één ding toch allemaal eens waren: dat er wat moest worden gedaan, dat het werkende volk nu eindelijk eens moest opdringen om ook een beetje plaats te krijgen in de wereld. Henri vond dat Mark gelijk had, hij kon zelf zien, dat de arme mensen een veel te moeilijk en te lelijk leven hadden. Maar hij werd toch een beetje angstig als hij bedacht wat er allemaal omver zou worden gelopen als ze gingen opdringen. Toch hoopte hij soms dat ze er flink genoeg voor zouden zijn. Des winters bijvoorbeeld, als hij zag hoe de werklozen sneeuwschepten met blauwe gezichten of als hij een oude krantenvrouw door de modder zag sjouwen met een veel te zware tas.

Natuurlijk wilde Mark hem al dadelijk boekjes en brochures lenen. Marks vader was sociaal-democraat en Mark wist dus zeker dat het socialisme een wetenschap was en dat Henri zou worden bedorven door de halfzachte democratische theorieën van de leraar in staathuishoudkunde. Maar Henri nam de meegebrachte lectuur liever niet aan, hij begreep niet waarom Mark met alle geweld een sociaal-democraat van hem wilde maken. Hij zat pas in de vierde klas, geld om te geven had hij niet, hij was geen arbeidersjongen en de socialisten zouden het best klaarspelen zonder hem. Dat zei hij ook tegen Mark toen ze op een ochtend stonden te praten voor school en Mark hem vroeg of hij niet eens meewilde naar een vergadering van ‘De Zaaier’.

Henri weigerde, maar niet omdat hij iets had tegen Mark, hij was nu gewend aan diens manieren en hij mocht hem wel, hij kon tegenwoordig zelfs wel eens prettig naar hem kijken. Mark was vierkant en zwaar, hij had een grof, donker gezicht met een dikke neus en zware lippen, maar zijn voorhoofd was mooi hoog en vierkant onder zijn zwarte kroesharen kuif. Het was eigenlijk een mannengezicht en ook Marks lichaam was al niet jongensachtig meer. Het was heel begrijpelijk dat Mark wel alleen zonder vrienden kon bestaan op de school en er zich ook niet veel van aantrok wat men van of tegen hem zei. Mark wist natuurlijk, dat de anderen hun neus voor hem ophaalden omdat hij een kosteloze leerling was. Als hij een van zijn perfecte beurten maakte, luisterden ze met een smal glimlachje, omdat hij wel gedwongen was knap te wezen en zijn best te doen, als hij zijn beurs niet wilde verliezen. Maar Mark was zó knap, dat hij er de anderen niet eens om minachtte als ze domme dingen zeiden, – hij zat er alleen verveeld bij te gapen of kradde zich om zijn kruin en was heel tevreden dat de kapitalistenzoon-

tjes waren zoals hij ze zich altijd had voorgesteld.

Want Mark Zadoks geloofde met zijn hele zeventienjarige ziel aan de marxistische theorie der klassetegenstellingen, hem was ze geen theorie, ze was hem een even wereldfunderend dogma als het Eerste Gebod voor zijn voorouders was geweest. Natuurlijk had zijn scherp verstand tevoren het fiat moeten geven op de marxistische verklaring der maatschappelijke structuur en daarvoor had hij zich met verbeten wilskracht in een half jaar tijd door stapels lectuur moeten heenwerken. Maar nu zijn verstand toestemming had gegeven, liet hij zich heerlijk drijven op zijn geloof. Als hij des vrijdagsavonds, met zijn vingers in zijn oren en zijn ellebogen op het witte tafellaken (dat zijn moeder ondanks alles nog steeds met sabbat oplegde), onderdook in de socialistische werken uit zijn vaders winkerkast, klopte zijn hart met lange slagen, dan zwol het van geestdrift, dan leefde hij al in de toekomstmaatschappij die gesticht stond te worden, een wereld zonder rijke leeglopers maar vol van mannelijk werkende kameraden, een wereld waarin de ene mens de andere niet meer voor loon zou kunnen huren om winst uit hem te maken. En zonder op te zien van zijn boek, automatisch het vrijdagavondlekkers grijpend van het schoteltje dat zijn moeder voor hem klaarzette, las hij zich weg van de dagelijkse dingen, van zijn moeders zorgen, van de hinderlijk-schoolse handelsstudie en het gemis van een winterjas.

Als hij op de gewone werk- en schooldagen door de stad liep, zag hij al hoe het later worden moest, hij bestemde de Nieuwe Kerk voor feestelijke arbeidersbijeenkomsten en het paleis voor volkshogeschool. Hij zag de grondwerkers en de heiers en de fabrieksmeisjes erop aan, dat zij deel uitmaakten van een nieuwe gemeenschap die zij zelf nog niet kenden. 'Het wordt wel anders, wacht maar!' beloofde hij de hooggehoede zakenheren die hij de Beurs zag binnengaan. Alles wat hij tegenkwam had twee aangezichten, een tijdelijk en onbevredigend tegenwoordig aspect en een glanzend veelbelovend toekomstig.

Op school echter zat hij vierkant en zwaar in zijn bank-alleen en trok zich terug in zijn supreme onverschilligheid voor leraren en leerlingen beide.

Alleen Henri zonderde hij daarvan uit. Tot op zekere hoogte hield hij zelfs wel van de tengere jongen met de diepe ogen, hij was er zelf verwonderd over. Als hij des morgens mijnheer Godschalks keurige stoep beklom en aanbelde om Henri af te halen, moest hij zijn manend proletarisch geweten wel eens sussen met de overweging, dat hij deze bourgeois-zoon ontrouw wilde maken aan de gehate kapitalistenklasse. In werkelijkheid werd hij, ondanks zichzelf,

getrokken door Henri's gevoelige glimlach, die hij niet begreep en toch wilde kennen. Steeds hardnekkiger trachtte hij hem te doen deelnemen in de interessen van zijn eigen leven.

Daarom had hij hem nu ook gevraagd om mee te gaan naar 'De Zaaier', de debaterende club der jonge socialisten, waar hij al wat gezegd had. Maar Henri bleef afkerig, hij wilde niet ergens heen gaan waar veel werd gepraat, dat gaf hem hoofdpijn. 'Och nee, wat heb ik daar nu te maken?' zei hij. 'Ik begrijp niet wat jullie aan me zouden hebben, — ik ben niets en ik ken niets en een meer of minder doet er niet toe.'

'Meen je werkelijk wat je zegt?' vroeg Mark.

'Natuurlijk!' zei Henri.

'Dat een meer of minder er niet toe doet?'

'Ja,' zei Henri.

'Dan zal je de wereld nooit een stap vooruitbrengen!'

'Ik geloof nu eenmaal niet dat de wereld op me wacht!' zei Henri. Hij kreeg opeens een onaangenaam gevoel in zijn rug, alsof hij door Mark Zadoks werd opgejaagd. Alsof hij zich voelde duwen naar een kant, die hij uit zichzelf nooit op zou gaan.

'Het kon wel eens wezen, dat jij zat te wachten op de wereld,' zei Mark Zadoks en zijn stem was helemaal volwassen, diep als van een man. Henri begreep alleen aan de stem wat Mark bedoelde. 'Laat me met rust!' zei hij, en die woorden kwamen ook uit de hoek van zijn hart waar hij zich volwassen voelde.

'Ik ben toch een verdomd slechte propagandist,' bromde Mark Zadoks verdrietig. 'Nu lopen we al een half jaar samen, als je nu nog niet weet dat je erbij hoort dan ligt het aan mij.' En hij spuwde in het water van de Keizersgracht, waar ze stonden te wachten aan de walkant.

De zon scheen hoog en helder en ieder waterrimpeltje ketste lichtvonken. Om hem heen gonsden en lachten de jongensstemmen en de klokken van de Westertoren galmden daartussendoor dat het pas half negen was. Ze waren lang voor tijd en konden nog wel tien minuten heerlijk buiten in de zon blijven staan. Henri had werkelijk spijt dat Mark Zadoks geen plezier daarvan kon hebben. 'Och,' zei hij verontschuldigend, 't ligt natuurlijk aan mij. Ik ben zeker een beetje te lui om de wereld vooruit te helpen. En ik ben ook pas zestien.'

'Pas zestien!' zei Mark verontwaardigd. 'Mijn vader moest je horen! Die is vroeger diamantbewerker geweest, hij is alleen de winkel begonnen omdat hij een zwakke borst had. Nou, in de tijd van de bondsfabriekenstaking was hij nog slijper, chips-slijper, hij verdiende amper een boterham en we waren met ons zevenen. Eerst

had hij meegestaakt met de chips-slijpers en toen de bondsfabriekenstaking begon was er geen halfje meer in huis. Al de kinderen moesten natuurlijk helpen verdienen, ik ben iedere morgen met een melkkar van de veehouders meegelopen voor een gulden in de week, – maar toen de staking was gewonnen, is mijn vader naar huis gekomen, de tranen hebben hem over zijn wangen gelopen en hij heeft gezegd: “we hebben allemaal samen gewonnen, jongens, – onthou jullie nu je leven lang, je bent nooit te jong of te oud om mee te helpen.” Natuurlijk, dat is ook zo – als je maar proletarisch gevoel hebt!’

‘Wat is proletarisch gevoel?’ vroeg Henri.

Toen keek Mark Zadoks hem een ogenblik twijfelend aan, zijn woorden waren weg. Hij zuchtte, wiegde van de ene voet op de andere en zijn mondhoeken trokken omlaag.

‘Proletarisch gevoel? Weet ik het? Dat heb je of je hebt het niet, zegt vader. Maar van mezelf weet ik dat ik het heb, – en verdomd, – iedere dag weet ik het beter, hier tussen de rijkeluiszontjes.’

‘Zou ik het ook hebben?’ vroeg Henri geïnteresseerd.

Mark keek hem aan, zijn blik gleed van boven naar beneden over hem heen, kwam toen weer terug en stak een ogenblik fel en diep in Henri’s ogen. Een toegeeflijk glimlachje liep om zijn mond, het leek gelukkig niet op het gewone verontschuldigende van de anderen, het was vriendelijk en appreciërend.

‘Neen,’ zei Mark, ‘hoe zou jij aan proletarisch gevoel moeten komen? Maar misschien zou je toch wel een socialist kunnen worden. Ik zal vader vragen of je niet eens bij hem mag komen praten.’

Even vond Henri het komiek dat Mark het blijkbaar een gunst achtte als zijn vader, die een klein armoedig boekwinkeltje hield, iemand te woord wilde staan. Maar toen voelde hij zich opeens echt jaloers, omdat Mark Zadoks zo trots was op zijn vader, – natuurlijk stond de oude Zadoks op allerlei verkiezingsbiljetten, maar dat alleen kon het niet wezen.

‘Is je vader zo knap?’ vroeg hij.

‘Knap? hoe bedoel je? of hij veel weet? Och nee, – dat doet er ook niet toe, – enfin ik zal wel vragen of je eens komen mag. ’t Is alleen lastig, dat je geen proletariër bent, – dan was ’t direct in orde.’

Toen galmde de schoolbel. Mark greep de riem van zijn zeildoeken boekenpakje en slingerde het de stoep op in de school.

Henri benijdde Mark Zadoks, die zo precies wist wat er gebeuren moest en wat hijzelf te doen had in de wereld, maar het meest benijdde hij hem omdat hij trots kon zijn op zijn vader. Het was Henri met de jaren telkens een beetje duidelijker geworden, dat hijzelf geen bijzondere reden had om trots op zijn vader te zijn. Dat was wel jammer. De meeste jongens op school spraken graag over hun vaders, zij beriepen zich ook op hen bij twistpunten: 'mijn vader heeft het zelf gezegd'. Maar het kwam nooit in Henri op, dat zijn vaders woorden gewicht in de schaal konden leggen, eigenlijk deed zijn vader nooit uitspraken, waar men wat aan had. Hij gaf nooit een echte reden. Hoogstens zei hij 'Dat hoort zo niet', of 'Dat doet men niet', en een enkele maal ging hij uitleggen waarom men van de ene handelwijze meer voordeel kon verwachten dan van de andere. Dat was alles. Hij gaf nooit een raad of vermaning waarbij men binnen in een blij hart 'ja' kon zeggen. Henri begreep nooit precies waarom zijn vader de dingen zei of deed.

Dat was moeilijk en het werd steeds moeilijker omdat mijnheer Godschalk ieder jaar meer notitie nam van Henri's doen en laten. Zo weinig als hij in den beginne, na zijn tweede huwelijk, had omgezien naar de zoon uit het eerste, zo hardnekkig bemoeide hij zich nu met alles wat de jongen aanging. Aan de eetkamertafel waar men langdurig bijeenzat tot mijnheer Godschalk ieder gerecht met de juiste aandacht had behandeld, werd weinig geconverseerd, maar wel wees mijnheer Godschalk gedurig zijn zoon terecht als die zijn vork en mes niet op de vereiste beschaafde wijze hanteerde of als hij verzuimde om beleefd de schotel te reiken aan wie zich daarvan zou willen bedienen. Zodra zij zich samen in één vertrek bevonden, lette hij secuur op Henri's houding en gedrag, totdat hij een op- of aanmerking kon maken, niet juist onaangenaam maar vaak pietluttig of bemoeiziek. Hij had dan de toon van een zorgelijk-verbeterende humeurige gouvernante en Henri hoorde het. Het was erger dan bij juffrouw Augusta.

Julie Godschalk zat erbij en keek toe. Ze had nooit veel gesproken in het huis en de laatste jaren waren haar woorden nog zeldzamer geworden. Haar bizar, driehoekig gezichtje was nog even fijnbelijnd als vroeger, maar de smalle dwarse streep van haar gesloten lippen maakte het ouder dan het was, – ouder dan tweeëntwintig jaar. Er was ook geen jeugd meer aan haar gebaren; de dolle overmoed waarmee ze in haar eerste huwelijksjaar de publieke opinie had uitgedaagd, was volkomen van haar afgevallen. Ze leefde nu in

het huis als een klein kouwelijk diertje, dat eenmaal ergens een plaatsje heeft gevonden en niet meer alleen de nacht indurft. Ze verwaarloosde zich nog niet, haar houding en toilet waren nog altijd exquis en als ze een enkele keer recipieerde was haar precieuzes aanwezigheid het vreemd en kostbaar middelpunt van het gezelschap. Maar zodra haar representatieve plicht als 'de mooie mevrouw Godschalk' was vervuld en de gasten waren heengegaan, greep ze, mèt haar zijden sleep, zichzelf terug van haar omgeving en van Maurice Godschalk.

Toch voelde ze geen haat tegen de echtgenoot, dat niet, ze ontken- de hardnekkig voor zichzelf, dat er iets was waarom ze hem zou moeten haten. Ze accepteerde het voldongen feit dat hij haar had willen kopen en dat zijzelf zich blijkbaar had verkocht. Zelfs voelde ze zich wel eens schuldig, dat ze de transactie niet eerlijker en vollediger uitvoerde. Als ze hem des avonds afscheepte met een haastige nachtkus wyl ze werkelijk te inert was om zich door zijn seksuele praktijken te laten vermoeien, had ze daags daarna een vreemd schuldgevoel, dat haar zijn humeurige opmerkingen deed verontschuldigen. Een volgende maal trachtte ze tegemoetkomen- der te zijn en aanvaardde dan, in de nachtelijke uren als hij reeds lang slapend ademhaalde, haar eigen machteloos opstandige weer- zin als de onontkoombare straf voor haar onnadenkend gesloten huwelijk. Zij trachtte zich zelfs te doen geloven, dat voor alle vrouwen ieder huwelijk met de jaren zo moest eindigen, – op de- ze vreugdeloze wijze, – en dat het liefdesgeluk waarvan meisjes dromen slechts kon bestaan in romans.

Vier jaar lang had zij nu zo geleefd in mijnheer Godschalks huis en bed. Zijzelf had nog niet opgelet dat haar diepste decepties en depressies samenvielen met de dagen waarop ze, iedere maand op- nieuw, de zekerheid ontving dat ze geen zwangerschap behoefde te verwachten en waarschijnlijk zou ze hebben geglimlacht om de ge- dachte dat dit haar een teleurstelling zou kunnen zijn. Maar ieder- maal als ze, na de periode, zich weer had te begeven in de echte- lijke gemeenschap, bleek die stuitender en zinlozer geworden, een onsmakelijker corvee. En de ondergrondse herinnering aan die nachten vol tegenzin bleef overdag in haar knagen als een naam- loos zeer, een kleine geïnfecteerde plek in haar bewustzijn, die niet deed schreeuwen van pijn, die ze zelfs tijdelijk kon vergeten, maar die haar deed opschokken als een woord of gebaar van de echtge- noot er toevallig aan raakte. Tot haar eigen verwondering, hoorde ze zichzelf wel eens kreunen als ze alleen was, ze wist niet waarom. Des te beter wist Maurice Godschalk wat het betekende als zijn jonge vrouw haar donkere dagen had, hij wist alles bij vol ver-

stand. Maar het maakte geen verschil dat hij wist en een oorzaak kende, — wat baat het de verlamde of men hem uitlegt hoe zijn verlamming is ontstaan? Hij gevoelde zich bekocht door het lot, tekortgedaan door het toeval. Hij geloofde niet aan een God, had er nooit aan geloofd, hij geloofde ook niet aan een vergelding van menselijke schuld. Hij had zich nog nooit verweten dat hij een levendig, onwetend kind had willen binden aan zijn toenemende ouderdom, want hij zocht nimmer naar schuld bij zichzelf. Maar hij onderging evenmin fatalistisch de tegenslagen van zijn leven, opstandig verweet hij aan onbekende machten hun zinloze vijandigheid. En zijn eigen machteloosheid tegenover het bestaande en gebeurende maakte hem kribbig en wantrouwend.

Hij had nooit veel vertrouwen gehad, niet in de mensen en niet in de dingen, hij had de wereld altijd bejegend met de achterdocht van de koopman, die weet dat hij betalen moet voor wat hij ontvangen wil maar die vooral niet te veel wil betalen. Even was dat anders geweest, een paar korte jaren had hij zich moeten overgeven aan de late verrukkende liefde die zo wonderlijk over hem was gekomen en een glimlach had gelegd over al het andere. Maar hoewel zijn hart nooit meer zo leeg en koud was geworden als voor die liefdeservaring, de rest van de wereld had sinds lang weer haar glans verloren. Evenals vroeger verwachtte hij weer haar normale tegenwerking en stond achterdochtig en verbitterd gereed om die af te weren.

Natuurlijk richtte zijn wantrouwen zich in de eerste plaats op alles wat Julie aanging. Als een jonge man zich op visites of in het theater aan haar liet voorstellen, zocht hij op haar gelaat, nog terwijl ze haar eerste kleine nijging maakte, naar de gevoelens die de andere man wekte. Hij vreesde de bedreiging van zijn huwelijks-eer, hij had zelf zijn kortstondige verhoudingen gehad met de getrouwde vrouwen uit zijn omgeving. En terwijl hij zich voorhield: 'un homme averti en vaut deux', deed hij kleine onvoorziene invallen in Julie's boudoir zodra een habitué van den huize zich had laten aandienen. Meer nog dan vroeger lette hij op wie zijn stoep beklom en zelfs had hij het kamermeisje opdracht gegeven hem in de zaak te waarschuwen als er op weekse dagen onverwacht visite kwam. Het gebeurde hem nu wel, dat hij van serieuze cliënten werd weggeroepen voor het bezoek van een totaal onbelangrijk familielid, maar hij had liever dergelijk ongemak dan ernstiger risico's.

Julie haalde haar schouders hierbij op, het was langzaamaan haar meest expressief gebaar geworden. Ze wist dat ze geen reden gaf tot jaloezie, ze had eenzelfde koele minachting voor al de jonge

beaux die zich bij haar wilden indringen. De zichtbaar egoïstische bedoelingen van al die gladgeborstelde, welgeschoren jongemannen met hun opgepunte snorretjes en blinkende tanden, waren haar van de aanvang af antipathiek geweest. Een enkele maal beklagde ze zich zelfs bij Maurice Godschalk over het gehalte der aanbidders uit zijn kring, – zoons en jongere firmanten uit andere gevestigde antiquairshuizen en enige estheten uit de gezeten Amsterdamse burgerij, waar men zich bij het begin der twintigste eeuw weer ging inrichten in antieke interieurs, uit protest tegen de Sezession, Penaat en Berlage. 'Mon Dieu qu'ils sont embêtants,' zei ze. 'Dan presenteerden zich in de Folies toch charmanter en interessanter mensen, – en die wilden tenminste nog weten waarvoor ze kwamen, – maar hier! – ze staan te buigen, en te converseren over oud-blauw en Chippendale maar intussen proberen ze in mijn corsage te kijken. Ils sont vraiment dégoutants, tes Hollandais.'

Maar Maurice Godschalk was zozeer geneigd te wantrouwen, dat hij dadelijk achter haar woorden zocht naar de aantrekking tot een enkele Hollandais die zij ermee trachtte te verbergen. Het angstig wantrouwen begeleidde voorgoed al zijn affecties.

Het begeleidde ook de diepe affectie voor zijn zoon. Natuurlijk op gans andere wijze en niet in dezelfde mate. Maar hij wantrouwde de capaciteiten van de jongen, juist omdat hij in het geheim zo gloeiend verlangde hem te zien slagen. Het was zijn meest dwingend toekomstverlangen, nu zijn hoop en zijn plannen voor het leven met Julie waren mislukt. En dus waakte en zorgde hij voor de jongen, tot die, benauwd en opgejaagd door zijn vaders angstige, bedillende oplettendheid, zich steeds verder terugtrok van de mensen en de dingen om hem heen.

Als Henri nu thuiskwam uit school of van een wandeling, liep hij niet meer de huiskamer of de keuken binnen om een huiselijk gezicht te ontmoeten dat hem verwelkomde. Hij klom voorzichtig de trappen op naar zijn eigen kamertje en gooide eerst daar zijn tas en zijn kleren af. Ook als hij onder tafel het vitterig opvoedingswerk van zijn vader had ondergaan, was dat kamertje zijn veilige haven, waar hij met een zucht van opluchting de sleutel achter zich kon omdraaien en de rest van het huis buitensluiten. Het was een overbodige daad, dat sluiten, want de jongen wist dat zijn vader niet zonder dringende reden de drie trappen naar deze bovenverdieping zou beklimmen, maar als hij de sleutel in het slot hoorde springen, glimlachte hij van voldoening.

Op een morgen in juli, na het overgangsexamen voor de vijfde klas, toen Henri heerlijk achter de gesloten deur het tekenbord belegde

met een mooi blauwgrijs vel papier, werd er dringend aangeklopt. Het was een storend geluid en de jongen voelde zich weggeroepen van het werk, wat hinderlijk was. Eerst stond hij doodstil, maar toen er nog eens was geklopt, moest hij wel opendoen. Een bediende kwam zeggen, dat hij beneden moest komen in het privé-kantoor. Zijn vader zat in een van de lage fauteuils, die in het kantoor een modern-comfortabel hoekje schiepen, bestemd voor de goede cliënten. In zijn hand had hij het zo juist ontvangen biljet waarin de directeur van de Handelsschool hem meedeelde, dat zijn zoon niet zou worden bevorderd naar de vijfde klas, dan na afgelegd herexamen.

‘Alsjeblieft!’ zei mijnheer Godschalk en reikte het papiertje over. Maar Henri nam het niet aan. ‘Ik weet het al,’ zei hij. Mijnheer Godschalk legde het biljet voor zich op het ronde rooktafeltje, hij las het nog eens secuur over door zijn lorgnet. Henri keek neer op het hoofd van zijn vader, het haar was nog wel zwart maar om de kruin werd het doorzichtig, men zag duidelijk de witte huid erdoorheen. ‘De directeur had me al gewaarschuwd,’ verduidelijkte de jongen, ‘het is toch wel een geschikte vent.’

‘Ja, maar wat moet ik nu met je beginnen?’ vroeg mijnheer Godschalk.

Henri zag nog steeds neer op het rossigzwart van zijn vaders haren. Hij wist wel niet dat ze geverfd waren, maar hij zag voor het eerst dat de kleur iets onechts had. Dat gaf een naar gevoel, het gebeurde hem de laatste tijd wel vaker dat kleuren hem akelig of gelukkig maakten, ze raakten dan aan de kleine plek in het diepst van zijn hart, waar hij zich het meest voelde leven. Hij wist, dat die hartsdiepte voorgoed bij hem hoorde, hij had dit alles ook al een naam gegeven: ‘het leefgevoel’. Soms deed dat gevoel hem pijn, als het zich buiten hem stootte aan de mensen of de dingen, maar soms stroomde het zalig uit hem voort en deelde zich mee aan alles wat voor zijn ogen kwam.

Nu was het onplezierig geraakt door de rare rossigzwarte tint van zijn vaders gladgekamde haren. Hij draaide zich een halve slag af en liep om het tafeltje, zijn vingers trommelden zo maar wat tegen de rand.

‘Geef eens antwoord, Henri!’ zei mijnheer Godschalk.

‘Hoe bedoelt u?’ vroeg de jongen.

‘Wel allemachtig,’ barstte mijnheer Godschalk uit, ‘sta je weer te suffen? Ik vraag wat ik met je moet doen?’

De jongen haalde zijn schouders op. Hij was er al zolang aan gewend dat het op school niet lukte. Er was nu eenmaal niets aan te doen, men moest het maar op zijn beloop laten. De school duurde

vijf jaren en hij had er nu vier meegemaakt, hij zag niet hoe hij ergens onderuit zou kunnen. Hij kon geen raad geven. Zijn vader had al die tijd precies geweten wat er met hem gebeuren moest en zelf wist hij niets. Waarom moest hij nu antwoorden?

Inderdaad had mijnheer Godschalk alles van den beginne aan geregeld: eerst de Handelsschool en dan een paar jaar in het buitenland in de kunsthandel. Niet in de kleine bekrompen winkelnering van een antiquair maar bij een van de grote beroemde kunstveilingen. Daarover had hij vaak tegen Henri gesproken, – en misschien ook daarom niet geprotesteerd dat de jongen te veel tijd verdeed met tekenen, – wie weet – misschien gaf dat meer kijk op schilderijen... Maar de Handelsschool was noodzakelijk, men leerde er de vreemde talen in de perfectie. En boekhouden was ook al nuttig.

‘Hoe oud ben je nu precies?’ vroeg mijnheer Godschalk.

‘Ik word zeventien in november,’ zei Henri. Hij vond het wel even vreemd, dat zijn vader niet precies wist wanneer hij was geboren.

‘Als het misgaat, kom je met je negentiende pas van school,’ zei zijn vader. ‘Aardig laat. Toen ik vijftien was, stond ik al bij je grootvader in de zaak.’

Henri wist niets te zeggen, hij begreep natuurlijk best, dat zijn vader flinker was dan hij. Hij vond het zelf ook erg dat hij herexamen moest doen en de hele vakantie blijven doorwerken. Maar er was zoveel erg, het was allemaal een beetje erg, – vooral dat men niet leven kon zoals men wilde. Als hij mocht doen wat hij werkelijk zou willen, ging hij nooit meer naar school en ook nooit naar een kantoor of een zaak. Wat hij wèl zou doen, wist hij natuurlijk niet, maar als hij met dat nieuwe, pas ontdekte levensgevoel aan zichzelf dacht, voelde hij zich met het schetsboek onder zijn arm door hoog gras in een wei stappen.

Gek, – dat kon men natuurlijk evenmin iedere dag van zijn leven doen en toch werd hij zo blij als hij het zich voorstelde.

‘Je moet direct les hebben in handelsrekenen en boekhouden,’ zei mijnheer Godschalk, die het rapport bestudeerde. ‘En Duits. Economie gaat wel, hoe kom je aan die acht voor staathuishoudkunde? het is je enige.’

‘We hebben een geschikte leraar,’ zei Henri, ‘dat zal het zijn, hij drukt de cijfers niet en hij vertelt nog eens wat. Ze zeggen wel dat hij rood is, nou ja, wat hindert dat...’

‘Rood?’ vroeg mijnheer Godschalk.

‘Och, flauwe kul, – de vader van Ballerois heeft geklaagd omdat hij over algemeen kiesrecht heeft gesproken.’

‘De Ballerois van de krant?’ vroeg mijnheer Godschalk. Henri knikte.

‘Ballerois heeft groot gelijk,’ zei mijnheer Godschalk en bekeek met gefronste wenkbrauwen de acht voor staathuishoudkunde. ‘Algemeen kiesrecht! een mooie vertoning. Dan mag ik gelijk met de putjesschepper gaan stemmen. Enfin, dat komt er nooit door, – zo gek krijgen de rooien ons hier nog niet. Hoe heet die leraar?’

‘Stigter,’ zei Henri, ‘het is heus een aardige vent, hij draagt altijd zo’n lollige strikdas. Maar het is toch geen echte rooie, niet zoals de vader van Mark Zadoks bijvoorbeeld.’

‘Dat moest er ook nog bijkomen, dat ze een van die oproermakers een gemeentebetrekking gaven. Maar wat weet jij van Zadoks af?’ ‘Mark Zadoks zit in mijn klas,’ zei Henri, ‘hij haalt me immers wel eens af.’ Hij keek over zijn vaders hoofd heen, hij hoefde niet te vertellen, dat hij al een jaar lang iedere dag met Mark naar huis liep.

‘Je pakt het toch raar aan,’ klaagde mijnheer Godschalk hoofdschuddend, ‘nu heb je die Fonseca in de klas wat een keurige jongen moet zijn, die heb je nog nooit mee naar huis gebracht. Maar door de zoon van Wolf Zadoks laat je je afhalen.’ Hij zuchtte: ‘Enfin, daar hebben we het nu niet over. De hoofdzaak is maar: hoe moet jij je eindexamen halen als het zo doorgaat?’

Henri zweeg lusteloos, zijn wenkbrauwen trokken omhoog, hij wibelde een beetje van de ene voet op de andere. Maar opeens stond hij recht, – door het venster zag hij op de binnenplaats een kat, die loerend aansloop achter een dikke grijze mus. Met een sprong was hij bij het raam en bonsde op de ruiten, de mus vloog op.

Verschrikt keek Maurice Godschalk om. ‘Godallemachtig wat heb je toch, – geen ogenblik kan men met je praten! En dat draagt een lange broek! Zeventien jaar ben je, heb je dan nog nooit nagedacht wat er verder met je moet gebeuren?’

Henri zag zijn vader aan en zag meteen, dat mijnheer Godschalk bezig was om oud te worden. Wat het was, kon men niet zeggen, maar alles was slapper aan hem en valer dan vroeger. Men moest eigenlijk meelij voelen, maar dat kon niet omdat hij zo ontevreden keek. Haastig zei de jongen: ‘U hebt toch al zo vaak gezegd wat er gebeuren moet. Ik moet immers in de zaak komen!’

‘Ja, natuurlijk!’ zei mijnheer Godschalk maar tegelijk en voor het eerst hoorde hij dat dit ‘natuurlijk’ voorbarig was, en ging hij expliciteren. ‘Ik wou je bij Cassierer zien te krijgen, in Berlijn. Je tekent immers een beetje, – dan zie je ook nog wat van schilderingen, – daar kun je later misschien iets aan hebben – ik heb ze nooit durven kopen omdat ik er geen verstand van had.’

'O neen,' zei Henri verschrikt, 'ik geloof dat ik er ook nooit verstand van kan krijgen, ik zou niet weten wat schilderijen moeten kosten. Als ik op een tentoonstelling loop of in het Rijksmuseum, gebeuren er altijd gekke dingen met me, — soms hangt er in een hoek een klein dingetje waar niemand naar kijkt en dat vind ik dan net het mooiste van de hele zaal.'

'Ja, maar zoiets kan men leren, men kan toch leren wat het publiek wil en wat het betalen kan, daarvoor moet je juist in een grote zaak wezen. Maar als jij geen einddiploma hebt van het een of ander, vind ik in Duitsland zeker niemand die je hebben wil.'

'Pa,' zei Henri en zijn hart klopte hoog in zijn keel, 'zou ik niet naar de Academie kunnen? U zegt zelf "een diploma van het een of ander", dan kan ik toch net zo goed een diploma van de Academie halen!'

Plotseling stond mijnheer Godschalk op zijn voeten. 'De Academie? ben je krankzinnig? Wat heeft een zakenman op de Academie te maken? Dacht jij dat je Rembrandt was? Wil jij later soms olieverfschilderijtjes maken voor Roeg in de Vijzelstraat, tien gulden per stuk met de lijst?'

Mijnheer Godschalk slikte een paar maal, vlug na elkaar, Henri zag zijn adamsappel bewegen, het was naar hoe mager zijn vaders hals al was. Hij voelde zich leeg en koud, en begreep niet hoe hij zo wildweg iets had kunnen zeggen waaraan hij tot dusver nog niet eens had gedacht. Het bloed liep langzaam weg uit zijn hart.

Toen streek mijnheer Godschalk met twee handen langs zijn achterhoofd, naar beide zijden streek hij zijn gescheiden haar glad, daarna nam hij zijn lorgnet af en dreigde er nadrukkelijk mee in de ruimte. 'Henri', zei hij, 'nu eens en voor al, — daar komt niets van in, daar denk ik niet aan, geen ogenblik! En als je niet door je herexamen komt, verbied ik je het hele tekenen.'

De jongen was ineengekrompen. 'Och,' zei hij witjes, 'ik zei dat zo maar. Ik begrijp zelf niet hoe ik heb gedurfd.'

Die middag aan tafel vroeg tante Julie of hij hoofdpijn had. Ze kende zijn hoofdpijngezicht, het had een vale tint die groenwit werd als de migraine verergerde. Zijn lippen klemde hij dan tegen elkaar, alsof hij de pijn binnen in zichzelf bewaarde om er niemand mee te hinderen.

Maar zo erg was het nu nog niet. Henri had alleen een ellendig gevoel van tegenzin, omdat zijn vader te lang het beentje van een kalfskotelet afschraapte en hij op het buffet de schaal met de ci-troenvla zag staan, die ook nog moest worden rondgediend en gegeten. Hij had zich voorgesteld, dat hij de lange zomeravond zou

kunnen gebruiken om aan de overkant van het IJ de zon te zien ondergaan; als het kon trakteerde hij zichzelf wel eens een enkele maal op het silhouet van de Amsterdamse daken en torens, die in de vallende avond donker en puntig opstaken tegen een blauwgroene hemel. Het lichte wemelende water van het IJ op de voorgrond spiegelde dan nog juist het laatste rood. Als de rijen lantaarnpuntjes gingen lichten langs de donker begrensde kaden, kon hij meestal weer opgelucht teruggaan naar huis en binnengaan zonder bedruktheid. Juist deze avond wist hij secuur, dat hij het huis onmogelijk kon blijven verdragen als hij zijn ogen niet met iets anders schoonwassen mocht.

'Ik heb nog geen hoofdpijn, tante,' zei hij, 'maar ik voel het aankomen. Mag ik misschien meteen weg, – ik wou een beetje gaan wandelen eer ik hoofdpijn krijg.'

'Wat? opstaan onder tafel?' vroeg mijnheer Godschalk, en zag op van zijn kotelet.

'Alstublieft!' zei Henri.

'Geen denken aan. Wat zijn dat voor manieren? Men staat niet op midden onder het eten. En je moet je niet altijd inbeelden dat je hoofdpijn krijgt, dan heb je de meeste kans om er vrij van te blijven.'

Henri zei niets, alleen knepen zijn ogen wat verder dicht. Even hoorde hij een klein kreunend geluid, – kwam het van tante Julie? het was meteen weer weg. Nu legde mijnheer Godschalk zijn mes en vork naast het lege kalfsbotje en schoof het bord een centimeter van zich af, dadelijk drukte de vinger van tante Julie het belknopje neer.

Terwijl werd gewacht tot Doortje rond zou gaan met de vla werd geen woord gesproken. Henri bedankte maar mijnheer Godschalk nam zich een flinke portie en ook Julie, tactvol, garneerde haar kristallen bordje met een lepel van het nagerecht.

De dessertlepels tikten korte heldere tikjes tegen de geslepen schoteltjes. Henri luisterde afwezig, hij hield zijn ogen gevestigd op het midden van de witgedekte tafel waar donkerpaarse violen stonden geschikt in een zilveren jardinière. De grote, donkerfluwelen violen, op helgroene stelen vol levend sap, zagen eruit of ze zeer geurig moesten zijn, maar hij rook niets anders dan de braadlucht van de karbonaden en de vanille van de citroenvla, de violengeur kon daar zeker niet overheen. Toen hield het lepelgetik even op, hij keek naar zijn vader maar zag dat die zich nu voor de tweede maal ging bedienen uit de vlaschaal en opnieuw zochten zijn ogen het sombere maar weldoende rouwpaars der violen. Het was het enige waaraan hij zich nu hier vasthouden kon als hij niet wilde ver-

drinken in de hoofdpijngolf die kwam opzetten. Hij ademde diep en legde zijn ogen te rusten in het diepe nachtpaarse bed van violen. Maar de hand naast zijn bord rustte niet. Altijd als zijn ogen weg-doken in de dingen om hem heen, kreeg zijn rechterhand een eigen, zelfstandig leven, – hij wist daar zelf niet van maar een oplettend toeschouwer kon het zien gebeuren. Kleine impulsen deden de vingers sidderen, ze rekten zich, soms trok een vingertop een miniem streekje in het ijle of tastte naar een vermoede aanwezigheid. De hand kreeg een eigen fysionomie, ze werd niet meer bestuurd maar dacht en deed blijkbaar zelf.

Julie had al lang haar lepel neergelegd, ze zat alleen nog te wachten op het einde van de maaltijd. Ook zij vermeed om toe te zien hoever Maurice Godschalk al was gevorderd met het genieten van zijn dessert. Haar ogen onder de neergeslagen oogleden leken weggeleden naar andere tijden en plaatsen, maar tegelijk bleven ze onbewust gericht naar de expressieve jonge hand, tegen het witte tafellaken.

Maurice Godschalk streek zijn servet langs zijn lippen, het maal was afgelopen. Meteen stond Julie op en Henri was haar zeer dankbaar daarvoor, hij was haar vaak op deze wijze dankbaar de laatste tijd. Er was nog nooit een intiem woord gewisseld tussen hemzelf en tante Julie maar het stond vast dat zij iets van elkaar konden begrijpen.

Dat gaf een rustig gevoel. Henri had nooit zijn kleine dagelijkse wensen of moeilijkheden bij tante Julie gebracht zoals vroeger bij Sellie, hij had er ook nooit aan gedacht dat ze eigenlijk de vrouw des huizes was. Maar als er onaangenaamheden waren, – omdat zijn vader de dingen verkeerd begreep bijvoorbeeld – dan zocht hij haar ogen omdat die blijkbaar beter wisten. Misschien ook wel, omdat die ogen jonger waren dan van iemand anders in huis. En vaak bracht ze dan alles gewoon weer in orde, zomaar, zonder woorden.

Hij begon veel van haar te houden, juist in de laatste tijd. Hij had zelfs al bedacht, dat ze best een oudere zuster van hem had mogen zijn. Eer hij de kamer uitging, keek hij naar haar om met een klein erkentelijk glimlachje. Maar ze zag het niet, ze had het li-keurstel opgenomen en volgde mijnheer Godschalk naar de salon. Terwijl ze de pousse-café inschonk, zei Julie langzaam en haast onwillig:

‘Henri is geen kind meer, Maurice.’

Het was de eerste maal dat ze zich uitliet over zijn verhouding tot zijn zoon. Maurice Godschalk voelde zich geraakt.

‘Geen kind meer? hij is nog zo speels als een jonge hond. Die jon-

gen kent geen ernst!' En toen, toch verlangend zich te verontschuldigen, herhaalde hij het gesprek van die middag. Julie luisterde zwiĳgend, haar slanke vingers drukten hun toppen tegeneen.

Toen hij had uitgesproken, wachtte hij, maar de weerklink van zijn mismoedig-heftige woorden bleef hangen tussen hen in, ze antwoordde niet. Haar handen echter legde ze vlak neer in haar schoot, of ze zich vermoeid hadden.

'Zeg nu ook eens wat,' drong Maurice Godschalk aan, 'heb ik geen gelijk?'

Julie haalde haar schouders op. 'Neen,' zei ze, 'Henri heeft gelijk, – je kunt geen koopman van hem maken, Maurice.'

'Maar dat is waanzin!' kefte mijnheer Godschalk. 'Wat moet hij anders worden?'

Julie was opgestaan en keek uit door het venster, haar ogen zochten boven de gevels van de overkant de ruime lucht. Mijnheer Godschalk stapte naast haar en volgde haar blik. Er was niets te zien aan die overkant, – 'nu?' vroeg hij ongeduldig. Julie glimlachte vaag naar een vergulde wolkozom, eindelijk zei ze met vertraagde stem:

'Hij hoeft niets meer te worden, hij is al wat. C'est un artiste, ce garçon, – tant pis pour lui.'

'Artiste?' riep mijnheer Godschalk ontzet. 'Nonsens! – van wie zou hij dat moeten hebben? Artiste, – jawel, – praat jij hem dat maar in! – dan voert hij helemaal niets degelijks meer uit.'

'Ik hoef hem niets in te praten,' zei Julie en schokte een minachtende schouder, 'hij is een geboren artiest, ik weet het, – dat kan men zien...'

Haar neusvleugels trilden. Met een onbeheerst uitschietende beweging zwaaide ze haar weidse taffetrok van zich af, toen zei ze bevend-diep en wat hees:

'Il a les mains de mon père.'

Maurice Godschalk bekeek verschrikt zijn eigen gesoigneerde handen.

De augustusmaand was warm en zonnig en Henri Godschalk liep alleen door de wereld. Het was heerlijk.

Zijn vader reisde met tante Julie in Zwitserland, de tour was nu eenmaal besproken geweest en betaald. Maar Henri had niet naar Godesberg kunnen gaan, om te logeren bij zijn tante, zoals eerst was afgesproken; hij moest in Amsterdam onder leiding blijven werken voor zijn herexamen. Even had hij spijt gehad, omdat de

tante een zuster was van zijn moeder en hij graag eens wat nader tot haar had willen komen, ze had dezelfde peinzende ogen van het portret. In zijn hele leven had hij haar maar tweemaal gezien, want ze was getrouwd met de rabbijn van Godesberg en moest altijd thuis blijven bij kleine kinderen. Toch had hij niet het gevoel gehad dat hij bij een vreemde zou gaan logeren.

Maar nu eenmaal beslist was, dat hij onmogelijk weg kon uit de stad, bleek dat plotseling het prettigste wat had kunnen gebeuren. Hij hoefde natuurlijk niet ieder uur van iedere dag te werken en zo hield hij veel uren over, die ongestoord van hemzelf waren.

De eerste dagen vooral waren een verrukking geweest. De school met de klasselokalen, waarin de verwarrende vragen der leraren nog bleven galmen van de ene dag op de andere, was nu niet anders dan een ver vooruitzicht of een afgedaan verleden, zonder direct belang. Het huis was nu de enige, aangename, rustige werkelijkheid. Door de gangen te lopen zonder het kritisch zorgelijk oog van zijn vader te ontmoeten, te eten aan een tafel waarop men zijn elleboog kon zetten of zijn boek neerleggen naast het bord, heen te gaan zonder verlof en thuis te komen zonder verplichting tot inlichtingen, – het was alles een genot waarbij hij diep en bevrijd ademhaalde.

Maar na een week werd de blijdschap minder. Hij had nu bijna alles gedaan wat hij al lang graag had willen doen. Hij had de Zuidertoren beklommen en gebaad in het koude water bij Obelt, wat niet was meegefallen. Hij had des avonds geslenterd langs de Zeedijk en was aangehouden door een vette bejaarde vrouw die naar drank stonk en die hem had gevraagd om mee te gaan, wat hij natuurlijk niet had gedaan. Hij had geprobeerd op een fiets te klimmen in de rijwielschool van Vrolijk en Timperley, maar had gemerkt dat fietsen moeilijk was en omdat hij toch nog wel geen fiets zou krijgen, had hij er geen tweede gulden voor overgehad. Nu wist hij alweer van een heleboel dingen hoe ze waren. Alleen van de Zeedijk wist hij nog lang niet genoeg, daarom ging hij er nog een keer heen en durfde nu zelfs een cafeetje binnengaan, maar niet zo een waar een vrouw aan het raam zit. Hij had het goed getroffen want er hurkte een vent met een occarino in een hoek, een zeeman die erg mooi speelde, en later toen er meiden kwamen en dansten met zwierende rokken, had hij spijt dat hij het schetsboekje niet bij zich had, hun blanke nekken met de rode kralen en het hoog opgekamde glimmendzwarte haar waren prachtig. Maar hij had niet lang kunnen blijven, want er was een vrouw aan zijn tafeltje komen zitten, die getrakteerd wilde worden en zoveel geld had hij niet bij zich, ook was hij een beetje bang voor wat

ze allemaal nog verder zou kunnen willen.

Naar de Zeedijk was hij het meest nieuwsgierig geweest, hij wist al van de Zeedijk sedert hij heel klein was. Op sommige avonden had hij zelfs uit bed moeten opstaan omdat van de Zeedijk lawaai kwam en gegil en schelle politiefluitjes, daarna werd dan altijd iemand door agenten opgebracht langs de overkant. Maar andere keren, op Hartjesdag bijvoorbeeld, rolden er open landauers aan van de Zeedijk, daarin lagen dan hel-geklede vrouwen met wijde rokken die langs de rijtuigtrede golfden, en mannen met harmonika's. Ze zongen en lachten en brachten een vrolijke opschudding langs de overkant en een diep plezier in zijn eigen hart, dieper dan de gewone kinderachtige pleziertjes.

De Zeedijk had altijd iets overgehouden van een sprookje, – een sprookje als Roodkapje of Kleinduimpje, waarbij men griezelen moet om de wolf en de menseneter, – maar diep en echt griezelen, wat juist prettig is.

De derde maal liep hij over de Zeedijk met Mark Zadoks, die naar een vergadering moest op het Damrak en die hij een eindje opbracht langs de kortste weg. Het was pas half negen en nog licht langs de weg en de Zeedijk was doorgewoon vervelend. Mark liep haastig voort en keek links noch rechts. Henri zag hier en daar wel geblankette gezichten voor de ramen maar die waren niet de moeite waard om te bekijken, zijn ogen gleden er vanzelf voorbij. Een paar slungels leunden tegen een lantaarnpaal en twee agenten liepen kalm te patrouilleren in het midden van de straat, er was zo niets bijzonders aan de Zeedijk.

Opeens zag Henri een bekend gezicht. Dokter Querido trok de deur van een bovenhuis achter zich dicht.

'Zo Henri,' zei hij. 'Wat doe jij hier in de buurt?'

Henri was gewend dat hij de dokter moest antwoorden op al zijn vragen, hij bleef staan. Ook Mark Zadoks hield zijn pas in, maar onwillig.

'Ik loop even op met mijn vriend,' zei Henri.

'Je moet bij avond toch maar liever niet door deze buurt kuieren,' raadde dokter Querido.

'Waarom niet?' vroeg Henri, een beetje geraakt omdat de dokter bedilde. Hij was juist bezig de Zeedijk te ontdekken. Vanavond was er wel niets bijzonders, maar de andere keren had hij belangrijke dingen gezien, – er waren veel mensen met echte gezichten. En hij had nog niet gedacht, dat hij iets te maken zou kunnen krijgen met de vrouwen achter de weggeschoven gordijntjes.

'Is je vader niet op reis?' vroeg Dokter Querido.

'Ja dokter, naar Zwitserland, – voor een week of drie.'

'Kom dan morgenmiddag maar eens bij me op mijn spreekuur,' zei de dokter en stapte toen haastig naar zijn koetsje dat stond te wachten bij het Oudekerksplein.

'Jongeling van goeden huize gered uit de klauwen der harpijen,' grijsde Mark Zadoks. 'Waarachtig, het zou ook het einde van alles zijn als een bourgeoiszoontje naar bed ging met zo'n Rooie Marie of Zwarte Jaan. Je zult zien dat hij je morgen een net adresje geeft in het Sarphatipark, – hygiënische bediening en van alle gemakken voorzien.'

'Och, waarom nou?' vroeg Henri.

'Jawel' zei Mark, 'je zult het zien. Die burgerlijke doktoren zijn principieel overtuigd dat een jongmens zich moet uitleven, dat komt zijn hersenprestaties ten goede, – maar natuurlijk zonder risico's. Wat er terecht komt van de meisjes in de bordelen, dat gaat hun niet aan. Goedkoop vrouwenvlees is er genoeg.'

'Meen jij nu werkelijk dat dokter Querido zoiets zou kunnen denken?' vroeg Henri geschrokken.

'Denken?' zei Mark, 'welnee, – dat denkt hij niet in deze woorden! Hij is toch geen onmens! Dat is het juist, zo'n man denkt er helemaal niet aan, dat het anders zou kunnen, hij heeft zijn opvattingen kant en klaar, zonder dat hij hoeft te denken. Omdat hij een bourgeois is en omdat hij best tevreden is in de wereld die de bourgeoisie heeft gemaakt. Natuurlijk geloven wij niet, dat iedere bourgeois een godvergeten schurk is die willens en wetens zijn medemens uitbuit, dat geloven alleen de vrijen. Maar iedereen die ogen heeft, kan zien dat de bourgeoisie leeft alsof zij alleen recht heeft op de wereld en alle anderen er zijn om hun het leven aange-naam te maken. Daar denken ze niet over, het spreekt vanzelf. – Maar we zullen ze wel leren denken! Het socialisme is geen utopie, het is een wetenschap!'

Ze liepen op het houten bruggetje over de Achterburgwal. Voor hen uit liep de lantaarnopsteker, een gebogen mannetje, dat op een sukkeldrafje, zigzag over de weg, lantaren na lantaren aanstak met zijn lange stok. Henri bedacht dat hij het prettig zou vinden om lantaarnopsteker te zijn in een donkere buurt, – hij zou de pitten goed nakijken, dat alles altijd helder brandde. En toen moest hij even glimlachen omdat hij op zijn zeventiende toch veel te oud was om nog lantaarnopsteker te willen worden.

'Kijk nou dat ventje,' zei Mark Zadoks 'die loopt nu iedere avond door weer en wind en eer de zon opgaat moet hij er weer opuit. En wat denk je wel dat hij daarvoor krijgt? als het zes gulden is, zal het veel wezen. Toen mijn vader nog naar 't fabriek moest, werd hij iedere morgen om vijf uur gepord door de lantaarnopste-

ker, daar vroeg die man een dubbeltje voor in de week, – en alles bij mekaar maakte hij nog geen negen gulden weekloon. De Gemeente buit die mensen smerig uit. Maar wij zullen ze wel bewustmaken.'

'Ja,' zei Henri, 'ik vind het ook ellendig dat de arme mensen niet genoeg te eten krijgen, dat moet natuurlijk anders worden. Maar het lijkt me toch wel aardig om voor de lantarens te zorgen, misschien vindt die man het ook niet naar. Als je nou toch zelf niet weet dat je wordt uitgebuit?'

'Dan gebeurt het daarom toch evengoed,' zei Mark Zadoks. 'Afijn, de arbeiders beginnen het nu ook wel te begrijpen. – Ga jij nou morgen maar naar je dokter, dan kan die je vertellen hoe je de meisjes van de vlakke uitbuiten moet.'

'Je bent onredelijk,' zei Henri. 'Wat weet jij nou van dokter Querido af?'

'Dat hij een bourgeois is!' zei Mark Zadoks, stak haastig het Damrak over en verdween achter de deur van een tweederangs café.

De volgende middag zat Henri gehoorzaam in de wachtkamer van de dokter. Hij moest lang wachten want dokter Querido had een goede naam en een grote praktijk. 's Middags belden allerlei nette mensen aan de bovendeur en 's morgens voor negenen stonden de fondsleden in een lange rij te wachten voor de benedendeur en langs het trottoir. Nu was de wachtkamer vol met goedgeklede dames en heren. Henri hoopte maar dat de dokter haast zou hebben en niet veel zeggen zou. Maar het kwam anders uit want de dokter liet hem zitten tot iedereen weg was en nam hem toen mee naar zijn eigen huiskamer.

'Zo,' zei dokter Querido. 'En begrijp je nu al waarvoor ik je heb laten komen?'

'Ja,' zei Henri, 'wel een beetje. U wou zeker zeggen, dat die vrouwen op de Zeedijk gevaarlijk zijn.'

Dokter Querido lachte hardop. 'Nou, – gevaarlijk – dat hangt ervan af, maar men moet met ze weten om te gaan. En daar ben jij nog een beetje jong voor, niet?'

'Ik word zeventien in november,' berichtte Henri consciëntieus, zoals hij de dokter ook altijd naar waarheid zijn temperaturen opgaf als het nodig was. De dokter zei niets en bleef hem peinzend bekijken, de jongen werd er kregelig van.

'Dacht u nu werkelijk dat ik iets beginnen wou met die vrouwen?' vroeg hij. 'Ik liep daar maar zo'n beetje te kijken, ik was heus niet van plan om ergens naar binnen te gaan.'

'Neen,' zei de dokter, 'dat is men gewoonlijk ook niet van plan

en dan merkt men op een goede dag dat het toch gebeurt. Heeft je vader je nooit over die dingen gesproken?

'Nee dokter,' zei Henri en verbaasde zich over de vraag, want hij had nog nooit een jongen ontmoet wiens vader wel over zoiets met hem sprak.

De dokter keek nadenkend voor zich. 't Is dat je vader op reis is en ik jou daar gisteravond ontmoette, anders had ik er liever eerst met hem over gesproken. Maar nu moet hij het achteraf maar goedvinden.' En toen gaf de dokter een beknopte en zakelijke uiteenzetting van alles wat Henri tot dusver maar vagelijk uit Dorus Steeman's geniepige voorlichting en zijn eigen intuïtieve conclusies had menen te weten. Ook legde hij uit, dat het bijgeloof was om te menen dat iedere jonge man maar dadelijk behoefte had aan de omgang met vrouwen, men moest zich juist niet te vroeg daartoe forceren. Henri luisterde beleefd maar vond het hele verhaal toch niet erg belangrijk, hij had inderdaad helemaal geen behoefte gevoeld om dicht bij zo'n ordinaire Zeedijkse te komen, en zei dat ook tegen de dokter.

'Dat wil ik wel geloven,' zei dokter Querido. 'Maar als men in zo'n buurt rondloopt, komt men vanzelf in de sfeer, dan gaat men die vrouwen anders bekijken en tenslotte loopt men tegen de een of andere op die niet direct zo afstotend is. Juist zulke jongens als jij, die van toeten noch blazen weten, komen bij de ergste hoeren terecht, – natuurlijk ook omdat jullie nog geen geld hebben voor wat beters. Ik noem de dingen maar bij hun naam, zie je. En nu zou ik wel het een of andere secure adres weten, maar dat geef ik je expres niet, want ik houd je voor iemand die in staat is om zich rekenschap te geven van wat hij doet.'

'Ja!' zei Henri gevlaid, het gebeurde niet vaak, dat iemand hem bleek te waarderen.

'Nu, dan begrijp je ook wel, dat men zichzelf een hoop kwaad doet als men zich in zo'n intieme aanraking begeeft met onbekende mensen waarvan men tevoren al weet, dat ze minderwaardig zijn.'

'Bedoelt u geslachtsziekten?' Henri had al eens een pamfletje van 'Rein Leven' in handen gehad.

'Ook al,' zei de dokter. 'Maar wat weet jij daarvan?'

'O, haast niets,' zei Henri.

'Dat is dan voorlopig net genoeg, daar moet je maar niet te veel over denken. Ik bedoel meer dat men van elke prostituee, al is het nog zo'n dure, een hoop kwade dingen kan overnemen, – verkeerde seksuele praktijken en zo. Blijf jij nog maar een paar jaar bij de vrouwen vandaan, jongen. En misschien heb je dan wel een

gelukje – misschien vind je nog eens een aardig meisje dat toeschietelijk is... wie weet!

'Maar dat zou juist helemaal gemeen zijn!' riep Henri en zijn hart schrikte opeens zo hevig dat het hoorbaar klopte. 'Men mag toch niet beginnen met een meisje waarmee men niet trouwen kan?' Hij wachtte angstig op het antwoord van de dokter, het was of het hele gesprek onbelangrijk was geweest tot dit moment.

'Gemeen?' zei dokter Querido en glimlachte, 'neen, het is helemaal niet gemeen als je in je jonge jaren een meisje tegenkomt dat lief voor je wil wezen en je neemt aan wat ze je te geven heeft. Dat is zuiver menselijk en je moet alleen tevoren eerlijk zorgen, dat ze weet waar ze met je aan toe is. Ik ben ook jong geweest, nietwaar? Laat ik je zeggen, dat een vrouw beter af is als ze in haar jeugd een beetje liefde heeft gekend, dan dat ze haar hele leven nooit anders heeft gedaan dan ploeteren en wassen voor een armoedzaaiër, die haar misschien nog slaat ook.' De dokter glimlachte nog steeds, hij keek Henri aan maar die merkte wel dat hij hem niet meer zag, de glimlach ging ergens anders heen.

Even zat de jongen stil naar de dokter te kijken. Er was iets in de war geraakt, binnen in hemzelf, hij kon niet meer met de dokter meedenken, er haperde iets. Toen vroeg hij secuur: 'Op school, in de vijfde klas, zijn er al een paar die meisjes hebben, – vaste meisjes, ziet u, – de jongens noemen dat een scharreltje, – dat kan toch nooit goed zijn, als je van een meisje dat van je houdt, een scharreltje maakt?'

'Och,' zei de dokter luchtig, 'laten we daar nu maar niet verder op ingaan.' Zijn ogen waren weer gewoon bij Henri teruggekomen. 'Eigenlijk heb ik al te veel gezegd, – de mensen kletsen toch al genoeg over mijn moderne ideeën. Ik zei je immers dat je nog te jong bent, – je bent nog lang niet aan de vrouwen toe. Als je nu student wordt of zoiets, staat de zaak anders, – dan moet je me nog maar eens om raad komen vragen, hoor. Maar ga nu in ieder geval maar niet meer de Zeedijk op.'

De dokter stond al voor zijn stoel en ook Henri kwam overeind. Hij was ontevreden over het gesprek, maar wist niet hoe het anders had moeten zijn. Wel voelde hij duidelijk dat hij verkeerd was begrepen en wist zich toch in zijn recht: – waarom zou hij nu niet gewoon over de Zeedijk kunnen lopen en rondkijken?

'Ik vind de Zeedijk juist zo echt,' zei hij. 'Ik ging heus niet om die vrouwen, ik kijk eigenlijk veel liever naar de mannen, – men zou ze goed kunnen tekenen.' Hij trok met zijn vinger een lenige, losse lijn in de lucht en glimlachte, – zo waren inderdaad de rugen van de mannen in hun blauwe truien, ze waren heel anders

dan die van de fatsoenlijke arbeiders of de nette zakenheren van Amsterdam. En de oude mannen van de Zeedijk hadden gezichten waarop men hun leven kon begrijpen, al waren ze ook rood en blauw van de drank.

'Aha,' zei de dokter. 'Is het dat? Heb je ook al de romantiek van de achterbuurt te pakken? – Zeker Eduard Jacobs gehoord?'

'Neen,' zei Henri, 'wie is dat?'

'Een liedjeszanger, hier uit de Pijp, een groot, destructief talent.' Henri herinnerde zich opeens dat de dokter maçon was. 'Maar Steinlen ken je toch zeker?' – Henri knikte geestdriftig ja.

'Natuurlijk, dat dacht ik wel, – en Bruant enz. Goed, dat is allemaal werkelijkheid, maar gezien à travers un tempérament – d'artiste natuurlijk, maar toch destructief. Als je Bruant hoort, zou je zeggen dat alle jongens van de vlakke ridders waren, – roofridders misschien, maar toch rasmensen, niet? Montrouge en messen en hartstocht en jaloezie en de guillotine. Beste jongen, dat is nu net dezelfde romantiek als de vervolgomans van je keukenmeid. Alleen de artiesten zien de Nes en de Zeedijk van die kant, een dokter maakt er wel andere dingen mee.'

Henri bleef beleefd staan luisteren, hij zag op de pendule achter de rug van de dokter dat het al half vier was, maar hij had geen haast. Hij wilde nog wel blijven. Dokter Querido was hem altijd wel een beetje te zelfverzekerd, ook als hij naast zijn bed voorschrijven zat te geven, maar hij was toch interessanter dan de meeste andere heren uit zijn vaders kennissenkring.

'Ik kom veel op de Zeedijk zie je, ik heb er een heel stel stads-patiënten, en, ze mogen me wel ook, – ik denk altijd maar: een zieke is een zieke. Vanmorgen ben ik er nog gehaald bij een jonge meid, – d'r pooier had 'r een stuk uit d'r neus gekapt, – waarachtig, – zogenaamd – omdat ze niet voor zijn eten had gezorgd, – maar zij zegt dat ie van haar af wilde omdat ze niet genoeg meebracht. Nou ja, zo'n lekker dier is zij nou ook niet, want zij heeft al eens drie maanden gehad omdat ze haar ouwe moeder had afgetuigd met haarspelden. Maar als je de heren kunstenaars hoort, hebben al die gosers harten van goud en zitten de bordelen vol met engelen van verleide meissies. Moeten ze mij wijsmaken!'

Henri keek vertwijfeld naar de rustig gaande slinger van de pendule. Hij wilde die slinger blijven zien want daarnet was een geschonden mensenneus voor zijn ogen gekomen en een paar bloedendrode lijnen over een oudevrouwengezicht. Het was wel ellendig dat hij zich de dingen altijd dadelijk moest voorstellen.

Dokter Querido keek hem onderzoekend aan.

'Hou jij je maar liever aan de mooie kant van het leven, jongen,

die is meer geschikt voor jou. Als je je eens verveelt dezer dagen kan je beter een goed boek nemen. Ken je de "Mei" van Gorter? 'Een beetje,' zei Henri, 'er is op school uit voorgelezen. Maar het zijn zulke lange, moeilijke zinnen, ik kan er niet goed uit wijsworden.'

De dokter keek verlangend naar zijn boekenkast, trok zijn horloge uit zijn zak en schrikte meteen zichtbaar. 'Allemachtig, ik ben veel te laat, – nu, adieu hoor!' Hij wenkte Henri haastig mee naar de gang. Terwijl hij zijn jas van de kapstok rukte, zei hij nog: 'Eer ik het vergeet, – je mag wel eens even aanlopen bij de oude heer Godschalk in de Stichting. Hij heeft het over je gehad en hij is erg minnetjes tegenwoordig.'

Toen duwde hij Henri voor zich uit door de voordeur.

Hoe het kwam dat Henri de volgende dag Mietje van de overkant ontmoette, terwijl hij juist die nacht van haar had gedroomd, wist hij zelf niet. Hij was werkelijk niet uitgegaan om haar tegen te komen, hij had alleen verlangd om na de hete augustusdag in de vallende avond langs een water te lopen en was toen vanzelf terechtgekomen onder de bomen van de Herengracht.

Natuurlijk wist hij wel dat ze daar ergens diende in de buurt van de Leidsegracht, want dat had ze zelf verteld. Maar hij had er niet aan gedacht eer hij er liep.

Het was nu gelukkig weer goed met Mietje. Toen ze hem nooit meer met Fonseca zag lopen, had ze weer zijn kant uitgekeken tot dat hij durfde groeten, en vanzelf was hij toen naar haar toegegaan om het goed te maken. Het was prettig dat ze daarna weer gewoon lachte als hij aankwam, ze had een erg lief gezicht als ze vriendelijk keek. Mark Zadoks vond haar ook aardig, dat kon men zien. Die groette altijd met een zwaai van zijn hand, maar Henri bewaarde zijn knikje tot ze vlakbij was, dan keek ze langer.

Maar kort voor de vakantie was ze op een ochtend stil blijven staan voor de jongens en had verteld, dat dit de laatste maal was dat ze 's morgens door de Damstraat liep. Haar moeder had gewild dat ze meer zou verdienen, toen had ze haar dagdienstje moeten opzeggen. Dat was wel jammer, ze had er allebei de kinderen zien geboren worden, maar haar moeder had een echte grote dienst geweten voor dag en nacht. Nog wel op de Herengracht, bij echte deftigheid, de directeur van 't suikerfabriek, een paar oude mensen met een grote zoon.

'Ik heb twee jurken gekregen van mijn moeders man en drie wit-

te schorten en zes bonte. Maar nu moet ik verder helemaal voor mezelf opkomen. Dat kan ook, hè? Tachtig gulden per jaar, jô! Henri had er Mietje op moeten aanzien, dat die nu helemaal voor zichzelf zou gaan zorgen, ze was toch ook pas zeventien. Het sprak wel vanzelf, want ze was arm, maar hij vond het toch erg flink van haar.

‘Moet je er erg had voor werken?’ had hij gevraagd.

‘Nogal wiesde. Een groot herenhuis en ik sta voor al het kamerwerk. Maar je krijgt niks cadeau, hè? Nou, en als ik mijn loon beur, dan haal ik een spaarbankboekje en dan ga ik sparen voor een echte fijne mantel met een bontkraagje, dat heb ik mijn levenlang al willen hebben.’

‘Kom!’ Mark Zadoks had ongeduldig gewenkt dat ze verder moesten naar school. Toen had Mietje nog gauw haar hand uitgestoken. ‘Nu zullen we elkaar wel niet vaak meer zien, hè?’ had ze gezegd en Henri, met haar hand in de zijne, had opeens geweten dat ze dat allebei jammer vonden.

‘We zullen elkaar nog best eens zien,’ had hij gezegd, ‘we weten toch waar we wonen.’

Maar Mark Zadoks was ontevreden blijven kijken tot aan school en had gescholden op de domme meiden, die zich lieten uitbuiten en hun lichaam lieten afjakkeren net in de beste tijd van hun leven. Alleen maar voor een mooiere mantel of een hoedje. ‘t Is om je dood te ergeren,’ had hij gezegd. ‘Bij haar thuis zijn het allemaal vrijen, dat weet ik want ik ken die oom die lid is van de federatie, maar geeneen neemt de moeite om zo’n meisje iets wijzer te maken. Ik heb waarachtig goeie zin om doodgevoelen bij haar op huisbezoek te gaan.’

‘Op de Herengracht laten ze je niet eens binnen als je voor de dienstbode komt!’

‘Dan wacht ik haar wel eens op als ze uitgaat.’ Mark had zo beslist gekeken dat Henri niets meer durfde zeggen, maar hij had het wel heel onplezierig gevonden, dat Mark Zadoks zich nu ging bemoeien met zijn eigen vriendinnetje, dat hij zijn hele leven had gehad.

Dit alles viel Henri weer in, terwijl hij kuierde langs de Herengracht. Hij keek er de huizen op aan, dat hier nu ergens Mietje wonen moest. Met zijn hoofd in zijn nek keek hij omhoog naar de allerbovenste verdiepingen waar de meidenkamertjes zijn, ook speurde hij door het glas en smeedwerk van de onderdeuren in de souterrains, waar achter de lange marmeren gang de keukens moes-

ten liggen. En net toen hij omhoog stond te kijken naar een rond medaillonvenstertje, dat allerliefst was gevat in een krans van gebeeldhouwde bladeren en waarachter hij zich best het vriendelijk meisjesgezichtje wilde voorstellen, kriebelde hem iemand achter in zijn hals.

Hij schrok en keek om en daar stond Mietje achter hem. Mietje zelf in een waterblauw gesteven katoentje en met een helderwit gepijpt tulemutsje op haar blond, gladgescheiden haar. Hij keek met grote ogen. Ze was nu werkelijk een echt dienstmeisje, een meisje, zoals Stina was geweest. Haar kraagje sloot glad langs haar hals met een Zeeuwse speld en haar gesteven boezelaar was netjes gestrikt om haar gekorseteerd middel. Het korset stond stijf en duwde haar borst omhoog, ze had nu een echt vrouwenfiguur, slank en toch lief gevuld, hij had haar nog nooit zo goed bekeken. Toen zijn ogen haar zwartleren pantoffeltjes loslieten, merkte hij pas dat ze een hond bij zich had, een dikke, gladde, gele taks, die stompzinnig staarde uit dofbruine, glazige ogen. De hond snuffelde naar Henri's schoenen en ging toen zitten en astmatisch hijgen. Mietje trok maar de hond bleef zwaar zitten waar hij was. 'Lui kreng!' schold Mietje.

'Waar zijn je krulletjes gebleven?' vroeg Henri. Het was gek, dat dit het eerste was wat hij zeggen moest, maar het was nog gekker om Mietje te zien zonder de dansende krulletjes boven haar voorhoofd, ze had nu zo'n glad vrouwengezicht.

'Vastgeplakt,' zei Mietje. 'Mevrouw vond ze ordinair en de jongeheer trok eraan als hij me tegenkwam in de gang. En daar bedank ik voor, – die kwal van een vent, – laat-ie zijn handen thuishouden.'

Er stond een diepe frons tussen haar wenkbrauwen. Ze trok de taks achteruit, toen keek ze om en retireerde naar de huizenkant. 'Loop effe mee op, mevrouw zit achter het spionnetje, als ze me in de gaten krijgt, ben ik erbij.'

Henri liep gehoorzaam mee. 'Hoe heb je het?' vroeg hij.

'Bedonderd,' zei Mietje. 'Eten en drinken genoeg maar nooit een ogenblik vrij. Ze verpesten je nog je uitgaansavonden ook, soms blijven ze tot half negen aan tafel zitten. En dan moet je toch binnen zijn om half elf. Later is onfatsoenlijk, zegt mevrouw. O jô, dat is een serpent, ze gunt je net niks.'

Henri wist niet te troosten, hij kende dit niet. Het leek op het sprookje van Assepoes, dat hij altijd een verhaal voor meisjes had gevonden en dat nu bij Mietje ook precies uitkwam.

't Zal misschien wel beter worden...' troostte hij tenslotte onhandig.

‘Ja. Als dat wijf de kist ingaat,’ overwoog Mietje. Toen moest ze opeens hardop lachen.

‘O jô, wat ik een span met ’r heb gehad de vorige week! Laat nou op een avond die vriend van je aanbellen om me te spreken. Ik was net boven op de meidenkamer, dat is drie trappen op, en de keukenmeid had ’r avondje en toen deed de ouwe zelf open. Jô, – ze viel haast om, – heeft je vrind je niks verteld?’

‘Nee,’ zei Henri, ‘gek is dat!’

‘Niks gek, hij zal niet durven.’ – ‘Waarom niet?’ vroeg Henri. Mietje keek hem aan met het wijzere, oudere glimlachje, dat hij nooit van haar begreep. ‘Domme Joris,’ zei ze, maar streek tegelijk met haar hand over zijn arm. ‘Nou ja, het doet er ook niet toe.’

‘Vertel maar verder,’ zei Henri. Hij moest nu in ieder geval met Mark Zadoks praten.

‘Nou, ik kwam dan van boven toen hij al op de mat stond. “D’r is iemand voor je” zegt zij “en vertel die meneer nou maar meteen, dat de dienstboden hier geen herenvisite ontvangen!” Nou, ik zei niets natuurlijk, maar die Zadoks neemt deftig zijn hoed af en zegt: “mevrouw, ik geloof niet dat u het recht hebt om juffrouw Glaans te verbieden mij te woord te staan.”

“Zo,” zegt dat ouwe lijk, “dat denkt u maar, dat meisje is hier in huis en ik heb de verantwoordelijkheid.” Nou, toen zei ik natuurlijk dat hij maar gaan moest en laat die ezel nou over zijn zak gaan en me een enveloppe overgeven – d’r zat niks in als een pamfletje “de vrouw en de maatschappij”, mijn een zorg, – maar zij werd rood en blauw en zei dat-ie als Israëliet de christenmeisjes met rust moest laten, want dat-ie ’t toch nooit eerlijk met me menen kon. En toen wou hij weer zo deftig beginnen, jô, net de stem van mijn ouwe schoolmeester, maar ze liet hem niet aan het woord, ze werd gewoonweg vuil en toen heb ik hem de deur moeten uitduwen eer hij ook schelden ging, want het had me mijn dienst kunnen kosten. Waarachtig, en toen begon ze tegen mij en vroeg hoe ik hem kende en ze wilde dat ik haar die brief geven zou. Nou ik stond daar met de enveloppe in mijn hand maar ik zei “nee, dat gaat niet,” want ik dacht dat het wel een brief kon wezen van jou. Ik heb hem in mijn zak gestoken eer ze hem kon afpakken en toen zei ze dat ze mijn moeder zou waarschuwen en de pastoor. Pastoor! jawel, dan is ze an ’t goeie adres. Natuurlijk heeft ze niks gedaan, want ze kan toch al geen meiden houden en ze is tevreden over mijn werk. Maar wat ik een lol heb met mijn kameraad als ze in de keuken tegen me komt preken! – ze is er niet van af te brengen dat ik met een jodenjongen ga en dat

het mijn ongeluk zal zijn.'

Mietje praatte rap en rapper terwijl ze de taks zachtjes opdrong langs de stoephoeken.

'Ik moet terug, zeg,' zei ze, 'ze zullen niet weten waar ik blijf.' Toen werd ze opeens wit, mompelde 'jesses nog an toe' en trok Henri achteruit tegen een opstoep. Tegelijk streek een lange bleke jongeman langs hen heen, zijn lichtblauwe ogen kwamen uit de schemer onderzoekend dichtbij Henri's gezicht, toen liep hij verder met de overgewichtige stap van de dandy, zijn bovenlijf wierp zich telkens een eindje verder naar voren dan zijn lange benen.

'Daar heb je het gedonder in de ramen,' zei Mietje gelaten, de kleur kwam al terug in haar wangen.

'Wie is dat?' vroeg Henri.

'De joncheer natuurlijk!'

'Wat een rare vent is dat.' Henri bekeek wantrouwend de zich verwijderende lichtgebogen rug, die alweer bijna was opgenomen in de avondschemer.

'Rare vent? Een vuilak is het!' barstte Mietje los, 'een smerige kwal! Dat is nou een meneer godbetert, dat is nou het lieve zoontje van dat stuk schijnheiligheid, – en de eerste avond heeft de keukenmeid me al gewaarschuwd, dat ik de deur moest afsluiten als ik me opknappen ging! Laat-ie me nou toch gisteravond stiekem op zijn kamer komen en de deur afsluiten terwijl ik zijn spreid afneem... bah, de viezerd.' Ze rilde. Henri was zo geschrokken dat hij niets wist te zeggen. Hij keek Mietje angstig aan maar die lachte alweer.

'Ik kan goddank goed op mezelf passen,' zei ze, 'hij heeft een kink in zijn smoel gehad, nou mijn knokkels deden me zeer. Maar ik zal wat moeten horen nou dat sekreet me met jou heeft gezien. Afijn, – het leven is geen klare met suiker.' Opeens lachte Mietje hardop. 'Godzalme, – wat sta jij versteend! – trek je d'r maar niks van an jonge, dat doe ik ook niet. Nou adieu hoor, – ik ga.' Henri haalde diep adem. Nu was het alweer voorbij, jammer. Met Mietje voelde hij zich nooit alleen, hij vergat dan altijd dat hij zichzelf was. En nu, na al die dagen in het lege huis, waar zijn lippen alleen even opengingen om onverschillige dingen tegen de keukenmeid te zeggen, was het heerlijk om eens echt om-en-om te praten.

'Jammer, dat je naar binnen moet,' zei hij. 'Zouden we niet nog eens samen kunnen wandelen, op je vrije dag? Ik ben de hele maand alleen thuis.'

'Natuurlijk,' zei Mietje. 'Graag! – Zondag ben ik vrij, schrijf maar een kaartje hoe laat je kan. Zet er maar "Henriette" onder.'

Ze wuifde en was weg. Terwijl Henri in de avond naar huis liep, bedacht hij, dat meisjes zeker beter wisten om te gaan met het leven dan jongens.

De volgende avond ging hij al naar Mark Zadoks. De dag was broeiendwarm geweest onder een grijsblauw verhitte lucht. Hij had de hele middag zitten tobben met een balans die niet wou sluiten en die hij toch de volgende dag in het net moest afleveren aan de leraar boekhouden, door wie hij in deze vakantie werd bijgewerkt. Hij vond boekhouden wel het vreselijkste vak dat bestond. Het was niet alleen dat hij precies moest uitzoeken wat bij debet en credit hoorde, maar de boekhoudposten liepen altijd over zulke onmogelijke dingen: cognossementen en geaccumuleerde interest, storno-posten, cumulatief preferente aandelen en noodlijdende fondsen, allerlei termen en namen, die hij niet onthouden kon of verkeerd overschreef.

Hij had pas een lang gesprek gehad met de leraar over de vraag of boekhouden nu wel een echt vak was, zoals natuurkunde bijvoorbeeld. Hij vond zelf van niet, want als de mensen niet meer wilden handeldrijven, zoals Zadoks en de socialisten voorspelden dat binnenkort zou gebeuren, dan waren er geen kooplui meer en dan hield meteen het hele boekhouden op. Maar de valwetten en de thermo-dynamische wetten bleven altijd bestaan, wat eigenlijk een prettig idee was. De leraar had toen gezegd, dat er ook altijd wel gehandeld zou worden zolang er mensen bestonden, want dat niemand ooit tevreden was met wat hij zelf kon maken of krijgen maar juist altijd wilde hebben wat een ander had. En dan was het dus veel beter dat de mensen elkaar de dingen verkochten en er eerlijk boek van hielden dan dat ze erom gingen vechten. Dat had Henri nu pas kunnen zien aan de Boerenoorlog, die alleen was begonnen om het goud van de Rand. Vrijhandel en vrede, dat was wat de wereld nodig had, maar wat de socialisten wilden, was gewoonweg belachelijk, daar waren de mensen in honderd eeuwen nog niet aan toe.

Nu had Henri dus de hele middag zitten kijken op een balans die niet wou sluiten, zijn hoofd draaide nog van de getallen en zelfs onder het eten, toen hij de krant naast zich had gelegd om wat anders te lezen, ging al het nieuws ook weer over getallen, – er waren Amerikaanse fondsen, die blijkbaar erg hoog hadden gestaan en nu plotseling daalden. Hij schoof de krant opzij en at haastig zijn bord leeg.

Toen hij zijn hoed van de kapstok nam, bedacht hij dat hij nu maar Mark Zadoks moest gaan afhalen om samen een beetje langs de Amstel te wandelen, want hij wilde best weer een uurtje met iemand praten en hij moest Mark ook nog vragen naar die gekke geschiedenis van Mietje. Ook had hij dan meteen eens gelegenheid om kennis te maken met de oude Zadoks, iets wat hij tot dusver steeds had uitgesteld, — half uit verlegenheid en half uit vrees. Want hij wist van Mark, dat vader Zadoks erg kon opvliegen als men hem slecht begreep en hij was helemaal niet zeker dat hij hem zou kunnen begrijpen.

Hij trok zijn slappe grijsviltten hoed stevig om zijn hoofd en keek in de kapstokspiegel of het zo goed was. Hij hield veel van het hoedje, dat hij, ditmaal tegen de zin van zijn vader, had uitgezocht tussen een hele zending zwartviltten jongeherenhoeden. Zijn vader droeg natuurlijk alleen zwarte bolhoeden en hijzelf had na de pettentijd, een stijf zwart deukhoedje gedragen. Nu had hij zich deze zomer op het grijze slappe hoedje getrakteerd, men kon het in allerlei plooiën duwen en dat gaf telkens een ander gezicht.

Henri bekeek zich, hij had eigenlijk nog nooit met zoveel overleg het hoedje opgezet. In de kapstokspiegel zag hij zich plotseling als een vreemd jongmens, dat hem aankeek.

'Je bent wel een aardige jongen,' dacht hij, 'je kon best een vriend van me zijn.' Hij zag het hoge smalle voorhoofd, even afgedekt door de hoedrand, de fijne lange neus waarboven de donkere wenkbrauwen zich tot elkander bogen, de gestrekte lijn van zijn gesloten mond, die aan de hoeken vriendelijk omhoogwees en drong toen diep in zijn eigen grijze ogen, die iets wilden vragen.

Hij knikte zijn spiegelbeeld toe. 'Ik zal je wel eens tekenen,' zei hij, moest toen van binnen zachtjes lachen en voelde meteen de lach veranderen in een fluitdeuntje dat opeens hel door de gang klonk. Met een slag trok hij de voordeur achter zich dicht.

De Nieuwe Hoogstraat en de St. Anthoniesbreestraat hadden hun gewoon vroegavonds gezicht. Venterskarren stonden er niet meer en de winkeliers schepten een luchtje aan hun voordeur. Uit de zouteviswinkel kwam de scherpe zilte lucht die aan de Scheveningse visafslag deed denken en als men zijn neus daarvan weg draaide zag men de gekruiste doodsbeenderen op het poortje waarachter de Zuiderkerk lag.

Op de St. Anthoniesluis stond hij stil om naar de vriendelijke Montalbanstoren te kijken en naar de sluiswachter, die geleund tegen de geelgeschilderde handspaken een pijpje rookte. Hier kon men nog zien dat Amsterdam vroeger aan zee had gelegen, — naar de IJkant keek men heerlijk langs het glimmende, brede water van

de Oudeschans de verre luchten in.

Hij bleef maar kort staan, want het was al half acht en hij wilde Mark beslist thuistreffen. Hij liep verder, de Jodenbreestraat op, langs al de bekende winkels en kelders. Langs de kelderhekken van de poeliers lagen en hingen de geslachte eenden en kippen, sommige nog in de veren en sommige naaktgeplukt met een enkel armzalig piekje uit borst of vleugel. Daarboven, in de slagerijen, hingen de bonken ossevlees, rood vlees en hardgeel vet, het was wel afstotend maar toch mooi. Die bloederige schonken konden natuurlijk niet worden getekend, daarvoor waren geen lijnen, men moest ze kunnen schilderen met dikke smakken rode en gele verf, dat ze bloedig en dierlijk werden en misschien een beetje walglijk. Hij zag duidelijk hoe ze konden staan op een doek, maar daar hield het bij op. Hij wist nog altijd niets van olieverf, de kleuren die hij nu altijd overal zag, waren er zomaar, zonder dat hij ze door zijn hand kon voelen komen. Het was natuurlijk heerlijk dat ze er waren, maar zijn hoofd was verlangend om te weten hoe ze heetten en ze met namen te onderscheiden en zijn handen verlangden om ze te mengen tot zijn ogen tevreden zouden zijn.

Henri keek schuw om naar het huis waar Rembrandt had gewoond en waar nu een horlogemaker in een klein opkamertje zat te prutsen met pincetjes. Hij voelde zich altijd een beetje raar blij worden als hij bedacht, dat de man die de gouden prins van de Nachtwacht had geschilderd en de levende warme hand van diens metgezel, gewoon op de Breestraat in een huis met kamers en deuren had gewoond, daar in-en-uit was gegaan en door de vensters naar de gewone straatdingen had gekeken, zoals hijzelf ook keek.

Nu liep hij vlug verder want er was iets in zijn hart dat zeer begon te doen en opeens merkte hij dat het de balans was, een stroom van tegenzin ging door hem heen. En voor het eerst van zijn leven lieten zijn tanden een vloek los, hardop, diepgemeend en bevrijdend, – ‘Godverdomme!’

En daarna stond hij opeens hardop te lachen voor de Mozes en Aäronkerk, omdat hij nu voor het eerst zag dat het beeld van Aäron geen Goudse kazen op zijn hand droeg, zoals hij altijd sinds zijn prilste jeugd had gedacht, maar dat het de toonbroden uit de Heilige Arke moesten zijn.

Hij liep nog lachend door de stank van de Snijkamer, waar hij anders wel eens een beetje onpasselijk werd, stak over naar het trottoir langs de deftige Portugezensjoel, die hij ditmaal ongezien naast zich liet liggen en duwde het klingelend winkeldeurtje van Zadoks’ boekwinkel open.

Binnen rook het naar vochtig papier, stof en zeildoek. Het vochtige

papier was de leesbibliotheek, want Zadoks leefde niet alleen of voornamelijk van de verkoop der economische en propagandistische literatuur des tijds, – daarvan had hij geen vrouw en zeven kinderen te eten kunnen geven. Hij hield ook een leesbibliotheekje, gestoffeerd met de Marlitts, de Paul de Kocks en Corelli's die het beter betalend publiek verlangde, en de vele decimeterdikke stui-versromans voor de onverzadigbaar lezende dienstboden, – die 's avonds in hun opgeruimde keukens grote voorraden leesstof verslonden, terwijl ze paraat zaten te wachten op de belseinen der meesters. Stoffig rook Zadoks' winkel omdat moeder Zadoks genoeg te doen had in haar eigen huishouding en het haar bij haar zwaarlijvigheid onmogelijk was om ook nog een hele leesbibliotheek van de planken te nemen; de zeildoeklucht echter was te wijten aan de schooltassen, de boterhamzeiltjes en de vele zwartglimmende opschrijfboekjes. De gehele geurstructuur van het zaakje legde zich bij het binnentreden neerdrukkend op keel en longen en Henri, die zich herinnerde dat de oude Zadoks zijn winkel was begonnen omdat hij een zwakke borst had, vroeg zich verwonderd af welke atmosfeer hij dan oorspronkelijk wel ontvlucht moest wezen.

Voor de toonbank stonden twee helblonde dienstmeisjes te bladeren in een vette catalogus, en een klein joods jongetje zocht voorzichtig in een doos naar een mooi velletje voor zijn nieuwjaarsbrief. 'Neem die maar,' zei de oude Zadoks. 'Twee duifjes in een bloemenkrans, kijk, je kan ze naar voren trekken.'

'Er zit een vlek op,' zei het jongetje. 'Krijgt u van het jaar geen nieuwe meer? ik kan nog best een week wachten, over drie weken is het eerst Rousj Hasjono.'

'Nee,' zei Zadoks, 'er komen geen nieuwe. Ze worden haast niet meer gevraagd. Daar steek ik geen centen meer in.'

Het jongetje stak verdrietig zijn lippen vooruit en begon opnieuw te zoeken. 'Wat blijft mijnheer?' vroeg Zadoks de wachtende Henri. 'Is Mark thuis?' vroeg Henri. Hij had oplettend toegezien hoe Zadoks bezig was in zijn winkeltje, er was zo niets bijzonders aan de man, hij had de gewone drukke manieren van de al-te-ijverige kleine winkelier. Ook zijn voorkomen was niet meer dan gewoon, – kort en gedrongen stond hij tegen de toonbank, zijn opstaande kuif was al bijna grijs en zijn breed, zwaar gezicht, even grofbesneden als dat van Mark, was blijkbaar te vroeg oudgeworden, het zat vol rimpels.

'Komt u voor Mark?' vroeg Zadoks. 'Bent u dan misschien de zoon van de antiquair Godschalk?'

'Ja mijnheer!' zei Henri, verheugd dat Mark al over hem had ge-

sproken. Hij vond het altijd moeilijk om zich met naam en toenaam voor te stellen.

'Zo,' zei Zadoks vriendelijk en keek Henri even dieper in de ogen. En opeens veranderde alles. De vader van Mark Zadoks had ogen die konden kijken, er was iemand achter de ogen. Henri glimlachte naar die iemand.

'Mark is achter,' zei Zadoks en wees met een hoofdbeweging naar het opkamertje achter de geelgesteven vitrages. Henri klom de houten treetjes op.

In het kamertje zat Mark op de brede zeildoek familiecanapé te lezen met twee vingers in zijn oren; vier kinderen, allen met dezelfde brede, vlezige gezichten en opstandig zwart krulhaar, speelden een kruisdomino om de ronde tafel. Een gootsteenlucht van kool en afwaswater dreef door de open keukendeur in het zitkamertje en Henri verwonderde zich opnieuw, hij had niet geweten dat men in augustus kool kon eten. Uit de keuken vroeg een kortademige vrouwenstem:

'Wie is daar Mark? – Mark! – wie is daar?'

Mark had nog niets gezien of gehoord. Henri ging naar de deur van het keukentje.

'Wat is dat?' vroeg de dikke vrouw voor de gootsteen, 'wie bent u als ik vragen mag?'

'Henri Godschalk. Ik kwam voor Mark.'

De vrouw droogde haar handen af aan een blauwe schortpunt. 'Bent u de jonge Godschalk? zo, zo. Ik heb uw moeder gekend, dat was een engel van een mens. Wat een jammer, dat die zich heeft verdaan.'

Henri keek op. Het was de eerste keer dat iemand openlijk en zonder terughouding tegen hem sprak over zijn moeders dood. Alle anderen hadden met hun ogen gedraaid of naar woorden gezocht als ze over zijn moeder spraken.

'Hoe hebt u haar gekend?' vroeg Henri.

'Heb ik niet zelf bediend bij uw berith hamile?' Henri wist wel dat er indertijd een groot familiefeest was gegeven bij zijn besnijdenis. Grappig, – daaraan had die vrouw dus nog een herinnering en hij zelf helemaal niet.

'Een gesjiewes was uw moeder, een brave vrouw. Uit haar bed heeft ze laten zeggen, dat alles wat overbleef kon worden meegenomen, er hoefde geen kruimel te worden bewaard. Ik had toen net Mark aan de borst en ik heb nog een week lang krentenbrood met kaas gegeten, – maar Mark nam me ook wat af!'

'O,' zei Henri.

'Ze heeft me nog opgezocht, een paar dagen voor haar dood, –

vanwege de kraamvrouwenvereniging – ja, ik moest alweer luiers hebben voor de volgende. Zo was ze – amper uit haar eigen bed. Wat een jammer, wat een jammer!’

Hoofdschuddend dompelde moeder Zadoks een stapel borden in het zeepsop. Henri stond erbij te kijken.

‘Maar gaat u toch naar binnen... Marrèk!’

Mark verscheen op de drempel. Hij zag Henri en keek verle-gen, wat hem vreemd stond. ‘Zowaar,’ zei hij, ‘vereer je ons met je bezoek? Ja, nu kun je dan eens zien hoe een proletariër woont.’

‘Proletariër?’ zei een stem achter hem. Het was de oude Zadoks.

‘Proletariër? Zo goed als wij woont geeneen proletariër. Neem je vrind maar eens mee als je gaat verspreiden op Marken en Uilen-burg, dan kan hij heel wat anders zien!’

‘Die gaat niet verspreiden,’ bromde Mark. ‘Die weet niet wat hij wil. Nog geen brochure neemt hij van me an.’

Vader Zadoks glimlachte. ‘Brochures? – nou ja – moet hij dan ook brochures lezen? – Neem hem mee naar Uilenburg zeg ik je, dat is beter. Wat moet hij met brochures als hij niet eens weet waarover ze gaan?’

De winkelbel klingelde; haastig schoot Zadoks het trapje af.

‘Wat kom je eigenlijk doen?’ vroeg Mark.

Henri stond nog steeds tussen kamer en keuken, hij voelde zich plotseling een middelpunt en werd verlegen. De vier jonge Zadok-sen hadden hun dominostenen door elkaar gegooid en waren ge-heel op, moeder Zadoks steunde haar armen op haar heupen om te luisteren en Mark, nog altijd met de frons tussen zijn wenkbrau-wen bleef hem argwanend vragend aanzien.

‘Ik wou een beetje langs de Amstel wandelen,’ zei Henri, ‘en ik heb geen zin om alleen te gaan.’

Mark keek naar zijn boek, toen naar Henri, haalde zijn schouders op en zei: ‘Vooruit dan maar, ik kan ook wel eens een beetje gaan lopen.’

‘Moet je geen hoed op?’ vroeg Henri, toen Mark blootshoofds het trapje afdaalde.

‘Dat hoeft niet in de vakantie,’ zei Mark. ‘Een proleet ben ik so wie so.’ Henri groette beleefd naar moeder Zadoks, stak zijn hand op naar de onbeweeglijke tafelronde die geen oog van hem had afgelaten en tastte toen voorzichtig de smalle treetjes af naar de winkel.

Voor de toonbank stond een mijnheer met een witte panama. Een erg goedgeklede mijnheer voor dit winkeltje, vond Henri. Vader Zadoks pakte een hoge stapel boeken in grijs pakpapier, Mark be-keek haastig de ruggen.

'Bernstein, Die Voraussetzungen des Sozialismus. God, wat jammer, het is het laatste exemplaar, daar was ik net mee bezig.'

'Verkocht is verkocht,' zei vader Zadoks, maar treuzelde toch even eer hij het trouw om het pak knoopte.

'Mijn zoon zal het meteen bij u bezorgen, mijnheer Koppen, hij heeft toch vakantie. Mark, ga jij met mijnheer mee.'

Mark tilde het pak onder zijn arm. 'Het is toch op onze weg,' zei hij tegen Henri. 'Nou mijnheer Koppen, dat weegt wat.'

'Ja,' zei de oude Zadoks, 'dat hoofd van u wordt alsmaar gewichtiger, mijnheer Koppen.' En hij glimlachte.

De heer met de panama, waaronder een zelfgenoegzaam, paffig gezicht schuilging, kneepte zijn dikke lippen tot een tuit, steunde zijn kin op zijn hoge boord en zei:

'Ja Mark, – dat is nu eenmaal zo. Ik heb veel gelezen en weet weinig en je vader heeft weinig gelezen en weet veel. Kijken wat het verst brengt, jongen. Dag Zadoks.'

'Dag mijnheer Koppen,' zei Zadoks.

'Ik ben geen mijnheer, ik heet Koppen, partijgenoot,' zei de heer met de panama geërgerd.

'Ik zeg mijnheer tegen wie ik wil!' verzekerde Zadoks. De heer sloeg met een smak de winkeldeur achter zich dicht.

'Alsjeblief Mark,' zei Zadoks. 'Daar heb je nou de intellectuelen. Had-ie jou dat boek nou niet nog even kunnen laten? Maar zo zijn ze, – denken niet aan de mensen, alleen aan de boeken.'

't Is maar een halve intellectueel, u moet niet onrechtvaardig wezen,' zei Mark. 'Er zijn ook wel anderen, Gorter bijvoorbeeld en mevrouw Holst.'

'Jawel,' zei Zadoks tegemoetkomend, 'je hebt gelijk. Allemaal fijne mensen. Daar zeg ik niks tegen.' En hij bukte zich naar een nog bruikbaar touwtje op de grond.

'Kom,' zei Mark, 'ga mee, we moeten Koppen achterna.'

Henri wilde groeten, maar eer hij zijn hoed kon afnemen, greep vader Zadoks hem bij een arm, wees naar een groot lithografisch portret aan de wand en zei met een diepe, warme stem:

'Daar! Dat is de man die ons helpen kan. Die denkt niet aan zichzelf en niet aan de boeken, dat is een groot man.'

Henri spelde de handtekening onder de kop, en vroeg:

'Troelstra?'

De oude Zadoks knikte hem toe. Zijn breed gezicht straalde van liefde.

Henri zag die avond veel dingen en mensen die verwonderlijk anders waren dan wat hij tot dusver had gezien in de huizen van zijn

vaders kennissen, waarin alles een beetje leek op wat er thuis was te zien.

Hij werd tegelijk met Mark binnengelaten in de gang van de Koppens. Die hing vol met moderne etsen en prenten, – vooral één prent, kon hij dagenlang niet vergeten. Het was een lithografie, naar een schilderij van een zekere Vincent, waarvan hij nog nooit had gehoord, maar de naam stond eronder. Tegen een hopeloos-donkere achtergrond tekende zich een kring van halfmenselijke tronies, gebogen naar het middelpunt van een boerse schaal met aardappels, het was vreselijk dat dit mensengezichten konden zijn. Toen hij er een paar minuten naar had staan kijken, was hijzelf van binnen helemaal donker geworden.

Maar daardoor kreeg hij later, terwijl hij werd binnengelaten in de grote zitkamer van de Koppens, een dubbele schok, toen hij zag, hoe bijzonder en mooi het daar was. Er stonden donkere, dofmahonie meubelen zoals hij nog nooit had gezien, wel heel rechtlijnig en zonder opgelegde versiering maar van een zo verfijnde soberheid als hij bij geen enkel antiek meubel, van welke periode ook, kende. Een geheel effen zachtgroen tapijt bedekte de vloer en uit een hoge melkwhite vaas stegen twee takken tijgerlelies omhoog. Op het zwart fluweel van een voetkussen lag een spierwhite donzige kat lui te slapen en een mooie donkere vrouw stond in het koele licht van de erker tegen grijslaken gordijnen.

Ze kwam naar voren, gaf Mark een hand en vroeg iets over een vergadering. Henri kon zijn ogen niet afhouden van haar rijzige verschijning, ze was gekleed in vreemdmoede kleren die hij ook niet kende. Ze droeg een nauw goudbruin kleed, heel anders dan de japonnen met tailles van Julie Godschalk. Een kleurig geborduurde band hield het kleed bijeen onder de borst en ook om de vierkante halsuitsnijding lag een rand van borduursel. En dat was alles, er waren geen volants of gestrikte ceintuurs of vleugelmouwen, de vrouw was gekleed als op een oud Italiaans schilderij. Maar ze was toch niet slank en beheerst als de renaissance dames, juist andersom, haar borsten en heupen drongen op onder het gladde laken en haar donker krulhaar sprong los uit de dikke vlechten. Haar mond en haar wangen waren vol en toen ze ging zitten, bogen haar dijen uiteen. Het was onbegrijpelijk dat die vrouw deze kleren en deze meubelen had uitgezocht. Henri moest er haar op blijven aankijken en zoeken wat nu eigenlijk onecht was, de mooie vrouw of de mooie kamer.

Toen hij later wegging door de gang, prentten de donkere halfmenselijke gezichten van de 'aardappeleters' zich nog dieper in zijn ogen. Een beetje verward liep hij verder naast Mark.

Ze gingen langs de Weesperzijde en lieten zich door een pontjesman overzetten naar de Amsteldijk. Het duurde even eer hij zin had om iets te zeggen. Dat hoefde ook niet want Mark praatte alweer, – hij vertelde van Penaat en Eisenloeffel en de nieuwe binnenhuiskunst en scheen merkwaardigerwijs toch een beetje trots dat hij nu in de befaamde zitkamer van de Koppens was geweest. 'Zo iets zie je niet iedere dag,' zei hij.

'Begrijp jij dat iemand tegelijk kan kijken naar die mooie meubels en die vazen en naar die "aardappeleters"?'

Mark Zadoks keek op. 'Hoe bedoel je?'

Maar Henri had zelf al het antwoord gevonden. 'Ik begrijp het al,' zei hij, 'ze hebben die prent immers in de gang gehangen!'

De jongens wandelden langs de Amstelkant waar het licht wegzakte achter de nevelige einder, een witte damp steeg boven de weiden, ze werden wazig. Boven de Omval dreef een wit maansikkeltje als een ver gondeltje in de opalen lucht, telkens oversluiserd door de lange doorschijnende wolkslierten.

Marks gezicht was vager in dit avonduur, de vaste vleescontouren werden tweedimensionaal en voor het eerst bedacht Henri, dat hij Mark misschien toch wel eens zou kunnen tekenen. Maar terwijl zijn oogleden al proberend zakten over zijn pupillen, voelde hij plotseling een lichte weerzin, – hij zou Mark niet kunnen tekenen als hij niet eerst alles van hem wist, – alles over Mietje.

'Zeg,' kwam zijn stem, 'wat heb je uitgevoerd bij Mietje?'

Mark stond stil. 'Dacht ik het niet, dat je me daarvoor had opgezocht! – Niks heb ik uitgevoerd, – ik had toch al gezegd, dat ik eens op huisbezoek bij haar wilde! – Ben je soms jaloers?'

'Jaloers?' vroeg Henri. Het was een naar woord en daarenboven klonk het gek nu het op hemzelf werd toegepast. 'Nee, natuurlijk ben ik niet jaloers, maar je had me wel kunnen waarschuwen, dan was ik meegegaan. Zoiets hoef je toch niet achter mijn rug te doen!'

'Nou, jij bent niet jaloers, he? Allemachtig, – waarom moest ik jou meenemen? 't is toch je meisje niet!'

Toen voelde Henri dat hem iets ontglippen zou als hij niet beetpakte. Voor het eerst van zijn leven schepte hij op, willens en wetens. 'Het is mijn meisje wèl!' zei hij. En tegelijk voelde hij de blijde schrik om dat woord door zijn hart slaan.

Mark stond nog altijd stil, nu kwam zijn breed mannengezicht op Henri's gezicht toe. 'Als dat waar is, – als je niet liegt, – als zij je meisje is, – dan gebeuren er ongelukken.'

'Met wie?' vroeg Henri. Hij stond te beven op koude benen maar hij wilde standhouden.

‘Met jullie allebei,’ zei Mark. Hij praatte schor en hoog of zijn hart te snel klopte. ‘Met haar natuurlijk, omdat jouw soort alleen maar misbruik weet te maken van de meisjes. Dacht jij dat je later ooit als een gelijke kan omgaan met zo’n proletariërskind? De een of andere dag trap je haar toch weg naar de goot. En jouw ongeluk is, dat je niet gemeen genoeg bent om zoiets te kunnen vergeten, zoals de andere bourgeois, – je zult er je levenlang berouw van hebben.’

Mark ademde diep. ‘Als ze van mij hield, dan zou ik met haar trouwen, – nu ja – later natuurlijk. Maar dat zal jij nooit doen.’ Henri schrok, hij had nog nooit zover gedacht, en zeker niet over trouwen. ‘Wat haal je toch allemaal overhoop!’ klaagde hij. ‘Van al wat je denkt, is niets waar. We lopen zo nu en dan eens samen, we kennen elkaar ook al ons hele leven, – en ze laat zich wel eens een zoen geven, – dat is alles.’

‘Aan de vrouwen ben ik nog niet toe...’ ging hij voort en ergerde zich toen omdat hij woorden gebruikte, die niet van hemzelf waren. Mark had zich omgekeerd en liep terug naar de stad. Uit de zomeravondnevel doken gouden lichtvlekjes op. Hij zei niets meer, hij beende vooruit op zijn capabele platvoeten.

‘Mark,’ zei Henri en slikte, ‘als ze met jou wil lopen, zal ik het je nooit kwalijk nemen, ze moet toch zelf weten wat ze wil. ’t Is eigenlijk onzin dat je haar niet op zou mogen zoeken.’

‘Och nee,’ zei Mark, ‘ik zei dat zomaar. Ik heb werkelijk eerst gemeend dat ik haar een beetje socialistisch inzicht wou bijbrengen. Ik begreep pas wat er met me aan de hand was toen dat ouwe loeder ons stond uit te schelden. Maar ze kijkt natuurlijk alleen naar jou.’

Hij liep wel tien minuten zonder een woord te zeggen, toen besloot hij, hard en beslist:

‘Maar lid van een vakbond maak ik haar, daar kan je donder op zeggen.’

En toen liepen ze alweer op de Weesperzij onder de bomen langs de Amstelkant. Bij de roeivereniging ‘De Hoop’ was feest, men hoorde het al uit de verte, er werd ook gedanst, de slepende walsmuziek behoorde niet bij het brede duister.

Mark stak over naar het trottoir langs de herenhuizen, maar nu zonk de lauwe stadslucht definitief over hen heen.

Opeens stonden ze in de rosse schijn van cafélichten. ‘Dat is “De Ijsbreker”,’ zei Mark. ‘Daar komen ’s avonds een heel stel partijgenoten bij elkaar, allemaal kopstukken. Hele avonden zitten ze er, tot in de nacht.’

'Hallo!' werd er geroepen. Mark stond stil. 'Even kijken,' zei hij. Henri bleef staan bij een lantaarnpaal voor het café. Even later kwam Mark terug met een bleke man, die zijn ongelooflijk mager gezicht had afgedekt door een buitenmodels brede, zwarte flam-bard.

'Dat is Godschalk,' stelde Mark voor, 'die schoolvrind van me. En dit is Leuw, Henri. Ik heb hem moeten meeslepen, maar ik wou dat hij je eens zag.'

Leuw keek over Henri heen, hij had merkwaardig starende ogen. Ze keken wel, maar alleen of ze de wereld naar zich toe wilden halen, ze gingen niet uit naar de dingen. Ze staarden nu oplettend naar een zwaarlijvig heer met een kort baardje en rustige gebaren die opstond van een tafeltje en wegwandelde met een andere heer.

'Dat is Tak,' lichtte Mark bedrijvig in. Henri keek, het leek een flinke, prettige man. Toen sloegen de heren een hoek om. Leuw's ogen, plotseling vrij, richtten zich op Henri.

'Zo Godschalk. Mark heeft me in de Zaaier al eens over je gesproken. Hij kan geen brochure aan je kwijt, hè?'

'Och,' zei Henri, 'daar staan toch alleen maar woorden in.'

'Dat kan uitkomen,' zei Leuw. 'Wou jij iets te weten komen zonder woorden?'

Henri wist niets te zeggen, Leuw monsterde zijn verschijning. Henri voelde dat zijn pak en zijn das te keurig waren naast die van Mark. 'Jullie hebben al economie op school, hè?' Onderwijl wandelden Leuw's ogen weer weg naar een jonge baardige man die naderkwam, hij stak een herkende vinger op. 'Wijnkoop,' fluisterde Mark.

'Ik heb een 8 voor staathuishoudkunde,' zei Henri en schaamde zich dat hij alweer aan het opscheppen was, maar toen voelde hij dat hij alleen die steeds wegziende ogen van Leuw had willen vasthouden. Leuw bekeek hem nogmaals van boven tot beneden.

'Geef hem het Erfurter Programm,' zei Leuw, – het klonk beslissend alsof een dokter diagnose had gemaakt en iets voorschreef. 'Als hij het inderdaad kan uitlezen, mag hij eens bij me komen praten. Adieu.' Zijn ogen waren van Henri afgefallen, meteen dook hij weer onder in de rumoerige groep, die om een paar aaneengeschoven tafeltjes, achter glazen bier en kwast, discussieerden met heftige gebaren.

Een lange man stond op en wenkte Mark. 'Is de Neue Zeit van deze maand nog niet gekomen?' Mark werkte zich tussen een paar tafeltjes door. 'Nee Kraaienberg,' zei hij, 'misschien morgen.' Hij stond nu achter de ruggen en leunde tegen de muur van het café,

meteen was hij de rest van de wereld vergeten. Henri zag zijn ogen en oren opengaan, hij was als dorstige aarde waarop de eerste regendroppels vallen.

Henri bleef nog even staan bij zijn lantaarnpaal maar toen zocht hij een lege stoel. Hij kwam terecht aan een vergeten hoektafeltje opzij van de kring, zo kon hij een hele rij profielen zien, het was grappig hoe verschillend die bleken. Sommige waren fijn en intelligent, andere stomphoekig maar met een zekere harde beslistheid, en een enkele gevoelig besneden met een weke mond onder een hangsnor. Maar al die koppen staarden, ze staarden naar een punt, dat zij alleen zagen en dat nog duidelijker worden moest, ze waren wenkbrauwfronsend gericht naar een vraag die opgelost moest worden.

Een kelner kwam en wachtte nonchalant. 'Pilsener' bestelde Henri. Hij dronk anders nooit bier, maar de avond was hier zo benauwd dat hij verlangde naar iets kouds dat prikkelde. Een hoekige grijze man met een zwarttulen strikdas, draaide zich om naar Henri, en zei tegen zijn buurman:

'Het moest wettelijk verboden worden om bier te schenken aan zulke jongelui.'

Henri voelde zijn oren rood worden, hij keek strak voor zich uit, terwijl de twee mannen een gesprek begonnen over Plaatselijke Keuze en een Alcoholverbod. Hij ergerde zich, waarom moest een wildvreemde zich bemoeien met wat hij deed? Hij dronk zijn glas te haastig leeg, verslikte zich en stond op. Mark stond nog altijd op dezelfde plaats, hij ging naar hem toe en tikte op zijn schouder. De jongen stond zo geconcentreerd te luisteren, dat hij ineen kromp.

'Ga toch mee,' zei Henri. Mark knikte schuld bewust en maakte zich los van de muur. Voor het café echter bleef hij staan en wees Henri fluisterend aan, wie daar nu wel allemaal zaten. De meeste namen waren Henri onbekend maar van een enkele had hij gehoord, de mensen zelf vielen niet mee en niet tegen, het waren gewone mensen, alleen een beetje ongewoon gekleed, vrij jong en de meesten druk en roerig. Stuk voor stuk kon men zo niet van ze houden, wel vormden ze samen een bijzondere, gesloten groep, waarin iets gebeurde. De gesprekken kruisten elkaar, men sprak en trachtte te overschreeuwen tot de anderen zwegen, dan begon de overblijvende stem duidelijke woorden te formuleren, totdat hij weer werd gestuit door een andere stem.

Tussen de mannen, klein en smal op haar stoeltje, zat een vrouwtje in een wijde jurk en rookte een sigaret, haar arm lag om de arm van een der hevigst beweerenden. Nu en dan gaf ze de arm een

klein drukje en keek dan weer voor zich uit. De man merkte niets, toen stond ze op, schoof zich naast een ander en stak haar arm door een andere arm. Mark glimlachte wetend en haalde zijn schouders op.

'Vrouwen blijven vrouwen!' zei hij met zijn volwassen stem. 'Ga maar mee. – God jong, als ik centen had voor de vertering zat ik hier iedere avond, – hier zit de hele Amsterdamse Partijleiding.' 'Ik had je waarachtig wel wat mogen presenteren!' zei Henri geschrokken. 'Wil je geld? Dan kan je morgenavond gaan.'

'Nee,' zei Mark, 'ik hou niet van cadeautjes. Geduld, – ik kom toch wel waar ik wezen moet. En gauwer dan ze denken.' Hij sloot zijn kaken opeen.

'Maar je bent niet even lid van de Partij,' waagde Henri te zeggen. 'Je bent pas achttien.' En dadelijk voelde hij zelf dat dit bijzaak was, Mark was onbetwistbaar volwassen. Ook herinnerde hij zich weer dat Mark op zijn tiende jaar een staking had helpen winnen. Dus ging hij schuchter verder:

'Ik begrijp nooit waarom jij je zo verantwoordelijk voelt voor de maatschappij. Die heb jij toch niet zo gemaakt!'

Mark zocht in het gezicht van zijn vriend met een verholen lachje. 'Dat moet jij zeggen! Jij hebt ook de mensen niet gemaakt, maar toch pieker je over jezelf en de anderen als een filosoof van tachtig.'

Het was waar. Henri wist dat hij al denkrimpels in zijn voorhoofd had, hij was juist bezig aan een zelfportret in conté.

'Wij zijn joden, zie je,' zei Mark. 'Joden zijn, geloof ik, nooit gewoon jong zoals andere mensen, ze moeten meer nadenken. Misschien zijn ze toch wel uitverkoren.'

Henri liet Mark Zadoks achter voor de dichte winkeldeur en stapte toen een beetje door de lege, rechte Jodenbreestraat, zijn ogen waren gericht op de spits van de Zuidertoren, die hoog en zwart opsteeg tegen een lichte nachthemel. Onderwijl trachtte hij zich van binnen een weg te banen door al de indrukken, die hij die avond had opgedaan. Maar het lukte niet en al spoedig gaf hij op met een vermoeide zucht.

Toen kwam hij langs het slapend staande huis waarbinnen Rembrandt had gewoond. En opeens zag hij al de mensen en de dingen die hem die avond waren getoond in één flits, en zag meteen dat Rembrandt nooit verlangd zou hebben iets van dit alles te schilderen, het was niet belangrijk genoeg. Meteen zakte de ganse woelende wirwar van beelden weg uit zijn hersens, er bleef niets achter. Hij stond stil en voelde zich ademen. Toen kwam plotseling het

grove maar stralende gezicht van Marks vader voor zijn ogen, diep donker en hel licht, meer dan levend, bovenmenselijk levend. Tegelijk zag hij duidelijk dat Rembrandt daarvan een apostelkop zou hebben gemaakt of een Abraham bij het Offer.

Dankbaar keek hij omhoog naar de brede stille gevel, zijn hart lachte diep en blij. Er was misschien toch een weg.

‘Bent u daar, jongeheer?’ vroeg een stem toen hij de voordeur opensloot. ‘Ja, wat is er?’ vroeg Henri. ‘Het is net elf uur, je hoefde je waarachtig niet ongerust over me te maken.’ Hij ergerde zich de laatste dagen vaker over het toezicht dat de veertigjarige vreemde keukenmeid hield op zijn komen en gaan, – hij kon niet weten dat mijnheer Godschalk haar dit had opgedragen.

‘Jongeheer, er is twee maal opgebeld uit de Stichting. De oude heer Godschalk heeft naar u gevraagd.’

‘Hoe gevraagd?’ zei Henri, ‘is er dan iets bijzonders?’

En op hetzelfde ogenblik wist hij dat er natuurlijk iets bijzonders was. Dokter Querido had al gewaarschuwd. God – daar had hij helemaal niet meer aan gedacht.

‘De oude heer moet heel slecht zijn,’ verzekerde de meid, opgewekt belangstellend in het aanstaand sterfgeval.

‘Ik ga erheen,’ zei Henri, ‘laat de ketting van de bovendeur.’

‘Ja jongeheer,’ zei de meid en bleef geïnteresseerd hoofdschuddend kijken hoe Henri de stoep afstoot. De jongen rende als een bezetene.

Hij rende de Hoogstraat door en de Breestraten, zijn benen liepen vanzelf zo hard ze konden, hij hoefde er niet bij te denken. Zijn hersens dachten buiten zijn benen om, ze pijnigden zich af hoe ze oom Eli hadden kunnen vergeten.

‘Vergeten’ dat was het woord ook niet, het bericht van dokter Querido was niet vergeten, het was nooit helemaal tot hem doorgedrongen. Wat had de dokter gezegd? ‘Hij heeft het over je gehad, en hij is erg minnetjes.’ Nu wist hij het weer, woord voor woord.

Hij had kunnen snikken en vloeken. Verdond, dat kwam nu door de voorzichtigheid van de grote mensen. Als de dokter had gezegd: ‘je oom gaat dood, als je hem nog zien wil, moet je dadelijk naar hem toe’, dan was hij er gistermiddag direct heen gegaan. Nu was hij naar Mietje gegaan en naar Mark, naar mensen die nog lang niet dood hoefden, – en oom Eli had een paar maal naar hem gevraagd...

Het kreunde achter in zijn keel. Hij trachtte nog harder te rennen, nu was hij al bij de Muiderstraat, – als hij nog maar op tijd kwam, dat oom Eli kon zien, dat hij nog altijd van hem hield.

Hij was natuurlijk de laatste jaren niet meer zo vaak in de Stichting geweest. Hij ging nu nooit meer naar sjoel, want hij moest naar school op de sabbatmorgen, zijn vader wilde niet dat hij op de Handelsschool zoveel schooltijden verzuimde. Hij had dat gelukkig nooit aan oom Eli hoeven vertellen omdat die toch ook niet meer buiten de Stichting kwam. Maar op de joodse nieuwjaarsdagen had hij altijd gezorgd dat hij in zijn beste kleren bij oom Eli kon gaan gelukwensen, hij had geen jaar overgeslagen, hij had altijd in zijn schoolagenda gezocht naar de joodse feestdagen. Dit jaar was hij het laatst bij hem geweest in april op het Pesachfeest, dat was de laatste maal dat hij oom Eli had gezien.

Die keek toen al niet meer uit aan het venster, daar tochtte het nu te veel. Hij had naast de kachel gezeten in een leunstoel met een groot wit rugkussen en had zijn handen uitgestoken toen Henri binnenkwam. Hij had die dag maar kleine zinnetjes met korte woorden gezegd, Henri had zelf een uur lang moeten praten. En er was niet veel meer waarover hij met oom Eli praten kon, – misschien was hij wel niet meer teruggegaan omdat hij het te moeilijk vond tegen oom Eli te praten.

Van binnen schold hij zich uit: 'Egoïst! Egoïst! Waarom ben je nooit meer gegaan?' En tegelijk drukte hij zijn hand in zijn zij, die stak door het hevig draven.

Eindelijk stond hij ademloos op de stoep van de Stichting, even moest hij wachten eer hij voorzichtig genoeg de bel kon overhalen.

De huisknecht Mousje deed open, hij zag Henri's angstige ogen en glimlachte geruststellend.

'Leeft hij nog?' vroeg Henri.

'Ja,' zei Mousje. 'Kom maar gauw mee, we gaan Sjeimes zeggen.' Zover was het dus al, men begon het gebed voor de stervenden te lezen. Henri liep op zijn tenen achter de bediende aan, – zijn hart klopte hoog in zijn keel – zou oom Eli hem nog herkennen?

'Hij is nog goed bij,' zei de huisknecht Mousje. Henri verwonderde zich, – de tegemoetkomende vriendelijke stem klonk net als altijd, even rustig en tevreden.

Mousje bleef staan aan de deur van oom Eli's kamer, maar eer hij opendeed, knikte hij Henri bemoedigend toe, hij was nu geen knecht meer. Hij gebaarde wel even rustig en vanzelfsprekend als op iedere gewone dag, maar achter zijn rust was een zekere waardigheid alsof hij Henri inleidde tot een plechtige wijding.

'Je moet niet bang zijn,' zei de huisknecht Mousje, 'hij gaat heel mooi weg.' Henri knikte dankbaar en toen ontsloot Mousje de kamerdeur.

Meteen hoorde Henri de prevelende stemmen der aanwezige mannen. Allen waren daar, al de oude vriendjes van oom Eli uit de Stichting, allen deden ze hem uitgeleide. Ook de zoons uit Londen schenen overgekomen, maar ze waren niet het dichtst bij het bed. Bij het hoofdeinde stonden meneer Matje met gazzan Polak en de oude Snabel en Wijnstok in een kleine beschermende kring, en telkens klonken daaruit de bekende woorden der psalmen op: 'Dank de Eeuwige want Hij is goed, Zijne goedertierenheid duurt in Eeuwigheid.' – 'Een Psalm van David: Verneem mijn gebed, o Eeuwige.'

Henri durfde nu wel zijn ogen laten zoeken naar oom Eli. In het grote mahoniebed binnen de gesteven bedgordijnen, lag oom Eli's klein uitgeteerd gezicht geelwit tegen een stapel witte kussens; het wit van zijn vlokkig oudemannenhaar stak haast niet meer af. Maar oom Eli's bruine oogjes waren nog levend in het weggeschrompeld gezichtje, ze keken nog. Henri zag dat ze hem herkennen, zijn keel kneep dicht. Op zijn tenen liep hij naar het bed, maar wist niets te zeggen dan: 'dag oom Eli.'

Hij keek en keek diep in de vriendelijke ogen, de vriendelijkste die hem ooit hadden aangezien. Hij keek totdat er een vreemde wolk kwam aandrijven over die ogen, – tot er een scherm kwam tussen hemzelf en dat andere zelf. En toen zag hij niets meer omdat zijn ogen blind werden door de hete tranen.

De huisknecht Mousje schoof hem opzij, hij gaf Henri een open gebedenboek in zijn hand en wees de plaats aan. Meteen hief hijzelf met zijn rustige dieptevreden stem het gebed voor de stervenden aan.

'Ga heen in het geleide des Eeuwigen! Ga, de Eeuwige zij met u. De Eeuwige, zijn God is met hem, hij zal opwaarts gaan. De Eeuwige zegene en behoeft u, de Eeuwige verhef Zijn aangezicht over u en zij u genadig, de Eeuwige wende u Zijn aangezicht toe en geve u vrede. Aan uw rechterzijde is Michael, aan uw linkerzijde Gabriel, voor u Uriel, achter u Raphael, boven uw hoofd Gods Heerlijkheid. Wees dapper en moedig, vrees niet, noch wees versagd...'

Henri kon niet meelesen, het was ook niet nodig, hij had vroeger dat gebed geleerd, hij wist nog alles. Hij keek over het boek heen naar oom Eli, hij keek en keek, hij moest kijken omdat hij hem nooit meer zo zou zien.

Oom Eli lag op zijn kussens met hetzelfde diepgenietende lachje,

dat zovaak op zijn gezicht was gekomen als hij in sjoel zat te luisteren. Het lachje was nu nog het enige dat leefde aan oom Eli, over zijn ogen was de wolk lager gegleden, maar zijn mond deed nog mee. Zijn dunne, strakke lippen bewogen, men kon zien dat hij de woorden nog proefde op die lippen. Er was haast geen adem meer in oom Eli, alleen zo nu en dan schokte iets in zijn borst en zijn keel, maar zijn lippen gaven niet op, – men zag dat hij het gebed nog hoorde.

Toen hielden de lippen stil. De gazzan Polak en de huisknecht Mousje en al de mannenstemmen zeiden plechtig:

‘Hoor Israel, de Eeuwige onze God is een Eeuwige Enig Wezen. Sjemang Jisroeil Adounoi Elouheinoe Adounoi Echod.’

‘Echod,’ herhaalden de lippen van oom Eli in een allerlaatste ademtocht. Het was het woord waarop hij had gewacht, – zijn kaken zakten vaneen.

Henri drukte zijn nat gezicht tegen het gebedenboekje. Hij snikte niet om oom Eli maar om zichzelf. Het boek echter lag vriendelijk troostend tegen zijn voorhoofd en toen hij het moest sluiten en teruggeven aan de huisknecht Mousje, voelde hij een diep gemis.

Twee dagen later bracht men oom Eli weg naar Muiderberg. Het was op een zondagmorgen.

Henri had Mietje dadelijk geschreven dat hij zondag niet met haar uit kon gaan. Het was wel vreemd dat Mietje opeens zoveel minder belangrijk was geworden, maar hij kon duidelijk voelen, dat hij maar weinig spijt had nu hij haar moest afschrijven. Mietje, met haar rond jong gezichtje zou altijd wel blijven. Maar oom Eli was weg, voorgoed.

De volgende avond kwam er al een briefje van haar terug, een ongefrankeerd briefje, dat ze blijkbaar zelf in de bus had gestopt. Ze schreef dat ze weer bij haar opoe woonde, ze was uit haar dienst weggelopen na een ruzie met haar mevrouw, die gezegd had dat ze een slet was die iedere avond met een andere jodenjongen liep... Het briefje had de stijl van een stuiversroman en Henri had even moeten lachen omdat Mietje zo heel anders schreef dan ze sprak, men kon zien dat het heel moeilijk voor haar was om goede schrijfwwoorden te bedenken. Hij nam zich voor om haar maar even op te gaan zoeken aan de overkant, dan kon hij alles gewoon vernemen. Maar oom Eli ging voor. Al deze dagen waren voor oom Eli.

De begrafenisstoet ging 's morgens om tien uur van de Stichting. Al de oude heertjes waren mee, dik ingepakt in sjaals en doeken, het was wel augustus maar Muiderberg lag aan de zee, het zou er kunnen tochten.

Henri zat in één rijtuig met mijnheer Wijnberg en mijnheer Snabel en gazzan Polak. Die zaten zo rechtop als ze konden, ieder in zijn eigen hoek, en praatten zachtjes over oom Eli. Over zijn hebbelikheden en over zijn laatste uren, die precies waren geweest zoals ze moesten zijn. Ze schenen niet verdrietig dat ze hem missen moesten en mijnheer Wijnberg rekende uit wie nu in aanmerking kwam om de vrijgekomen plaats in de Stichting in te nemen. Er was Delaville, de gewezen koster en ook een mijnheer Soep, die zich allebei wilden inkopen.

'Soep is te jong,' besliste mijnheer Snabel, 'die is pas negenen-zestig.'

'Was oom Eli niet de oudste?' vroeg Henri.

'Ja,' zei de gazzan, 'je oom was immers vijfentachtig! Een gezevende leeftijd, het was nu wel zijn tijd. Dat is toch maar het mooiste wat men hebben kan, – rustig leven en rustig sterven.'

'En een fatsoenlijke nagedachtenis!' zei mijnheer Snabel.

'Een goede naam is meer dan welriekende olie,' citeerde gazzan Polak. De drie heertjes knikten langdurig en overwegend.

Het rijtuig schommelde langs de Muiderstraatweg. Henri voelde zich heerlijk geborgen in de oude bekende sfeer, waarin alle dingen vanzelf werden genomen zoals ze kwamen. Hij zat maar stil te luisteren tot het rijtuig stilhield voor de begraafplaats in Muiderberg. Hij was er nog nooit geweest en begon nieuwsgierig om zich heen te zien. Bij het hek stond een hele groep ellendig armoedige joodse bedelaars, de begrafenisgangers hielden hun giften tevoren al klaar, want het is loffelijk om aalmoezen te geven bij een begrafenis, – er staat geschreven: 'weldadigheid redt van de dood'. Maar de bedelaars schenen zich ook nuttig en nodig te voelen, – als zij er niet waren, kon men zich geen verdienste door aalmoezen verwerven. Zij deden niet onderdanig en als een gift te karig uitviel, werden ze sarcastisch. Henri duwde zich gauw door hen heen, hij had haast geen geld bij zich en ook wist hij niet hoe hij het moest geven.

Achter het hek begonnen dadelijk de rijen staande grafzerken, de oudste, vooraan, hingen scheefgezakt tegen het gras. In de harde steen waren gaten gebeten door vocht en door bruingele korstmossen.

'Die zerken zijn al driehonderd jaar oud,' wees gazzan Polak.

'Je oom komt te liggen op het nieuwe gedeelte.'

Ze liepen samen op. Gazzan Polak steunde op Henri's schouder en doceerde onderwijl allerlei over de begraafplaats, hij was er in zijn actieve tijd dan ook iedere week gekomen.

'Daar ligt een Leiwiel!' wees hij en toonde Henri op de steen het

uitgehouden symbool van vat en schenkan, de heilige voorwerpen, waarmee indertijd de Levieten bij de tempeldienst de handen van de hogepriesters hadden gereinigd.

‘En daar ligt een Kouhein.’ Op de steen waren de gespreide vingers van de zegenende hogepriester gebeiteld.

‘Waarom moet dat er nu nog altijd opstaan?’ vroeg Henri, ‘tegenwoordig zijn de joden toch allemaal gelijk.’

‘Nou ja,’ zei de gazzan, ‘omdat we in de verbanning leven. Maar als Mosjiach komt en ons mee terug neemt naar Jeroesjolojiem, dan moet iedereen weten waar zijn plaats is.’

Henri hield voorzichtig zijn mond dicht. Hij wist wel dat oude vrome mensen zoals gazzan Polak nog altijd geloofden aan de Messias die komen moest. Hij had ook al gehoord van de zionisten, een kleine groep onder de joodse jongeren, die zomaar, zonder Messias, naar Palestina terug wilden gaan, iets dat de vromen ergerlijke heiligschennis vonden. Hij durfde daar dus niet over spreken en helemaal niet over zijn eigen idee, – dat de joden nu allemaal Hollands spraken en schreven en al zolang in Holland hadden geleefd, dat de meesten wel niet meer naar een Oosters land terug zouden willen. Zelf hield hij zoveel van de Amsterdamse mensen en de huizen en de grachten, van alles wat er was in Amsterdam, dat hij stellig ook niet mee zou gaan, al kwam de Messias inderdaad nog eens om de joden naar Jeruzalem terug te brengen.

Hij liep met kleine begeleidende pasjes naast de gazzan tot aan het reinigingshuis. Daar schoof hij stilletjes van hem weg, tussen andere, vreemdere mensen, – hij wilde maar liever alleen zijn met zichzelf terwijl oom Eli werd begraven.

De kist stond onder de zwarte doek op de schragen. Een hoek van het kleed was teruggeslagen, men kon de geschaafde withouten kist zien en de wollen gebedsdraden van het talith, die onder het deksel uithingen. Het was een prettige gedachte dat oom Eli niet zomaar in een kaal doodshemd lag, maar dat men hem had gewikkeld in het talith waarmee hij zijn levenlang tevreden in sjoel had gestaan. Een jonge rabbijn met een blozend vriendelijk gezicht, zei in het Hollands een paar lovende woorden over oom Eli's godsvrucht, toen ging hij direct over in het Hebreeuws, hij sprak het zo vlug dat Henri niets kon volgen. De kist werd weer opgenomen en naar het graf gedragen. De jongen volgde, een beetje opzij, om alleen te blijven.

Boven zijn hoofd stond een helderblauwe hemel waartegen jubelende leeuweriken hingen. Tussen de graven was het gras hoog en groen, nergens stonden gekweekte bloemen maar overal drongen margrietten en paardebloemen omhoog. Ook wildgroeïende wilge-

struiken en vogelkers hadden zich uitgezaaid tussen de graven en schoten ongehinderd op, omdat de meeste nabestaanden liever niet snoeiden aan wat wilde groeien op een graf.

Hij bedacht, dat hij, nu hij toch eenmaal hier was, ook best eens naar het graf van zijn moeder zou kunnen zoeken. Hij zou er de opzichter naar vragen.

Toen stond hij stil, de begrafenisstoet was aangekomen bij het open graf. Het was een gat in lichtgeel zand, daarnaast lag een geel bergje en daarnaast een hele rij van reeds dichtgeworpen kuilen, ook stond er een enkele nieuwe grafsteen waarop de letters nog glimmend zwart afstaken. Het was duidelijk dat hier iedere dag Amsterdamse joden begraven werden en ook heel begrijpelijk dat oom Eli nu daarbij zou worden neergelegd.

De jonge rabbijn prevelde met zijn volle lippen de voorgeschreven gebeden. Ook dit was vanzelfsprekend, men kon horen dat die rabbijn iedere dag uit naam van overblijvenden de gebeden zei bij open graven. Telkens wachtte hij even, dan spraken de mannen die om het graf stonden in koor een antwoord bij het liturgisch gebed. Hun stemmen klonken pathetisch noch bedroefd, ze spraken, net als in sjoel, consciëntieus de gebeden die al honderden jaren bij dezelfde gelegenheden waren gesproken. De meesten waren oud, ze keken niet in hun gebedenboek en wisten toch de woorden. Henri stond achter hun ruggen te luisteren.

Toen vielen de eerste schoppen aarde op de kist, dat klonk nog hol, later vielen er meer. Ook Henri moest drie maal een spadevol zand in het graf laten vallen, nu klonk het alweer gewoon als zand op zand. Oom Eli was begraven.

Het graf lag dicht. Maar verderop lag nog een kuil open voor de volgende begrafenis, men zag de zwarte stoet al naderen van het reinigingshuis, de lange kist schommelde tussen de dragers.

Henri verwonderde zich niet eens, dat hij geen verdriet meer voelde. De bolle wind streek over zijn handen en een leeuwerik juichte boven zijn hoofd. Hij liep achter de mannen aan naar het gebouw waar men koffie ging drinken.

Daar dronk hij de koffie en at brood met kaas, hij zat aan een van de lange tafels tussen de huisknecht Mousje en mijnheer Matje. Iedereen at met smaak, zelfs de zoons van oom Eli hadden blijkbaar honger. Dat was heel gewoon, het was nu tijd om brood te eten, ze waren om tien uur al uit Amsterdam gereden en moesten ook nog terug. Toen de maaltijd was afgelopen, dankte de jonge rabbijn hardop namens allen met het lange 'dankgebed na de maaltijd'. Het gezonde gezicht van de rabbijn stond tevreden en zijn

stem had de milde klank waarmede men dankgebeden zegt.

'Het is toch een beetje raar, dat we hier nu gewoon aan tafel zitten en danken,' zei Henri tegen de huisknecht Mousje.

'Waarom?' vroeg die. 'Waarom zou een jood niet danken voor alles wat hij krijgt, — ook op een kerkhof? Alles wat men krijgt, komt van God.'

Henri zuchtte. Hij herkende in zichzelf het stomme verdriet omdat hij niet meer mee kon geloven met de vrome joden waarvan hij toch zoveel hield.

En aan God durfde hij niet eens meer denken. Hij wist niets meer van God.

Hij liet de rijtuigen wegrijden naar Amsterdam en ging de opzichter zoeken. Hij zou wel teruggaan met de stoomtram, eens in zijn leven moest hij toch het graf van zijn moeder zien.

Het was een graf dat er al oud uitzag. De steen was natuurlijk netjes onderhouden, daar zorgde zeker zijn vader wel voor, maar een grote houtachtige struik was opgeschoten tussen de hardstenen paaltjes, die de langwerpige rechthoek afbakenden.

Henri stond naast de steen en keek. Er vielen hem telkens andere dingen in, gewone dingen, niets bijzonders over zijn moeder. Alleen herinnerde hij zich even wat juffrouw Zadoks had gezegd, maar ook dat was niet belangrijk.

Eigenlijk was het alleen belangrijk dat er zo helemaal niets meer van haar was overgebleven. Nergens. Thuis was er niets meer, zelfs haar oude meubelen waren nu weg, niets was gebleven zoals zij het had gekend, dat wist hij. En hier in het graf lag alleen haar gebeente, lang en recht, alle vingerkootjes gestrekt langs de heupbeenderen. Een wit skelet, zoals in al deze oude graven.

Zijn ruggegraat werd koud, — hij moest zich wel voorstellen wat daar lag in de zwarte, vochtige aarde onder de graspollen. Harde stijve beenstokken, geelwitte geraamten met lege oogkassen waardoor pieren kropen. Het was afschuwelijk om dit te moeten zien, — waarom moest hij toch altijd dingen zien die niet te zien waren?

Hij voelde de koude van zijn ruggemerg verder zakken naar zijn maag. 'Neen!' zei hij tegen zichzelf en nog eens 'neen.' Hij wilde niet. Hij hoefde niet meer bang te zijn zoals vroeger in bed en toen met Mietje in het museum. Hij wist al beter. Oom Eli was gestorven en weggeweest nog voor een enkele vezel van zijn lichaam in elkaar was gevallen, hij had het zelf gezien, eerst waren oom Eli's ogen gegaan en toen zijn begrip, eerst daarna was zijn adem opgehouden. En iedere dag stierven de mensen zo, ze stierven weg uit hun lichaam.

Wat hier onder de zoden lag, was maar de afval van een mens. Maar waar bleef de rest?

Zijn wenkbrauwen trokken omhoog en toen zijn schouders. Even stond hij zo en voelde dat hij niets wist.

Maar tegelijk voelde hij ook al de zon schijnen. De vogels floten zo lustig dat zijn oren het hoorden, toen begonnen zijn ogen ook weer naar buiten te zien, ze werden opengemaakt door de grote groenbebladerde espestruik op het graf. De wuivende lichtgroene blaadjes werden zacht doorschenen door de zon, het was of de struik een lichte, trillende glimlach van zich liet. En opeens viel de jongen in, dat er toch nog iets over was van zijn moeder: – de grote levende struik. Hij groeide uit haar graf.

Hij stond heel stil, zo stil als de struik, en voelde hoe de wind van de zeekant langs zijn wangen streek. De wind streelde eerst over de blaadjes van de struik en dan langs hemzelf. Toen merkte hij opeens dat hij al die tijd onzin had gedacht. Natuurlijk was er nog veel meer over van zijn moeder. Zelf was hij overgebleven, – een jongen, een mens, – dat was eigenlijk een heleboel. Een mens is tenslotte meer dan een struik.

Hij keek naar de struik met een klein triomfantelijk lachje, maar het zakte meteen weer weg. Hij voelde zich klein worden. De struik was toch meer. Hij stond zon te voelen op ieder klein blaadje en was precies gegroeid zoals hij groeien moest.

Augustus liep ten einde toen Henri zijn herexamen deed. Men liet hem erdoor omdat er voor de vierde klas al te veel en voor de vijfde te weinig leerlingen waren. Dit kwam hij te weten door de leraar boekhouden die een babbelaar was. Hij gooide de extra-cahiers waarop hij zijn vakantie had zoekgebracht in het keukenfornuis en vroeg zijn vader toestemming om nog een voetreisje van een week te gaan maken. Maar aangezien hij geen ander gezelschap voor zich wist dan Mark Zadoks en mijnheer Godschalk hem evenmin met de socialistenzoon als alleen op reis wilde sturen, bleef hij thuis en maakte zogenaamde dagreisjes. Hij voer op een volgeladen vreemdelingenbootje naar Marken, dat op een zonnige verkleedpartij leek, ging een dag naar Ouwerkerk, en naar Wijk aan Zee en tenslotte, met het primitieve puffende stoomtrammetje naar Laren, dat juist door het grote publiek was ontdekt nadat de schilders er al tien jaar lang van binnenhuisjes en heidegezichten hadden genoten. 'Hier kom ik nog wel eens terug,' dacht Henri toen hij des avonds bij ondergaande zon weer in het trammetje stapte. De Brink lag rus-

tig en vredig in het gouden avondlicht, gereed om de dorpsnacht in te gaan. Een paar snaterende eenden waggelden over het vermolmde houten brugje, uit de smidse glansde de schijn van een dovend vuur en onder de hoge iepekruinen zochten de vogels fladderend hun nesten op. Een slenterende jongeman met een schilderskist aan de hand en een rieten tuindershoed boven een smalle intellectuelenkop, kwam een praatje maken bij de conducteur en wuifde met zijn hand de tram na.

'Mooi is het daar,' zei Henri en wees achteruit terwijl de tram tegen de Laarderhoogt opstoomde.

'Geweest,' zei de conducteur. 'Er komen nu te veel pannendaken.' En hij wees achter zich in de richting van Blaricum. Henri verwonderde zich over de conducteur met het schilderssoog, maar toen viel hem in dat de man van het Wijkertrammetje ook deskundig had gesproken over de aardbeienoogst. Hij keek nog eens achter zich, zelf vond hij de rode daken niet onaardig.

'Ik kom nog wel eens terug,' dacht hij, 'waarom zou een schilder hier alleen schaapskooien schilderen? Zo'n rails die ligt te glimmen langs de weg, is ook aardig.'

En toen glimlachte hij ironisch om zichzelf. Hij had nog nooit een palet in zijn handen gehad.

September bracht de nieuwe onopengesneden boeken en de andersgeworden gezichten van de klasgenoten, gebruinder en mannelijker na zeven weken groei en vrijheid. Toen werd de lesrooster aangeslagen en de schoolweken begonnen hun loop. De gezichten werden weer bekend, in november begonnen de eerste zieken af te vallen, na sinterklaas kwamen de repetities voor het kerstrapport en toen de kerstvakantie begon, trachtte Henri net zo lang diep in-en-uit te ademen totdat hij zijn borst weer tot onderaan voelen kon. Oudejaar bracht een souper met champagne waarbij hij voor het eerst een echte plaats bezette. De twee vorige jaren had hij ergens onderaan de tafel gezeten en na twaalfen had hij geweten dat hij nu stilletjes moest opstaan en weggaan naar zijn kamer, want dat had mijnheer Godschalk vooruit zo geregeld. Maar dit jaar had hij een middenplaats gehad met een volledige rij wijnglazen en een tafeldame, een Duits meisje, Erna Kisch, die al achttien was geweest. Ze was de mollige, huwbare dochter van een cliënt, een Frankforts chirurg die in Amsterdam zijn collectie Oud-Delfts trachtte te completeren, en aangezien Maurice Godschalk geheel vrij was van enige sentimentele oudejaarsavondtraditie, had hij te haren behoefte een extra couvert laten plaatsen tussen de vele andere. Henri deed beleefd zijn best om met haar te praten, maar hij

merkte wel, dat hij te veel handelstermen en te weinig gewone woorden kende, hij wist niet eens het Duitse woord voor 'kreeft'. Het meisje liet zich echter heel vriendelijk door hem bedienen, en later, toen iedereen warmer werd, lag haar rond armpje tevreden tegen zijn colbertmouw. Hij wist niet of hij dat prettig vond, hij moest telkens kijken hoe die warme blote arm bij de oksel overging in een straf vlezige schouder, en hoe die weer onder de dunne zijde de weg wees naar een opstaande ronde borst. Het was eigenlijk raar, dat hij dit alles zo moest zien van een meisje dat hij niet kende, hij praatte maar zo goed mogelijk over zijn eigen verlegenheid heen. 's Nachts echter droomde hij een hete vermoeiende droom waarin hij gladde zijde trachtte af te stropen van een paar vrouwenborsten.

Na de kerstvakantie toen hij voor het eerst weer zijn schoolagenda opsloeg, zag hij dat het juist in deze tijd ook Chanoeka was geweest. Hij had er zelfs niet meer aan gedacht. Zijn oude Chanoekaluchtertje stond ergens in een zolderkast, hij had het in jaren niet meer gezien en zijn vader gaf al lang de cadeautjes op sinterklaas. Hij nam zich voor toch eens te gaan zoeken naar die kindermenoure, maar vergat het natuurlijk.

De schooldagen gingen verder. De leraren begonnen nu te dreigen met het eindexamen: 'zo kom je er niet,' zeiden ze tegen Henri. Hij trachtte zijn best te doen maar sommige dingen liepen door zijn hoofd als door een zeef. Er waren maar een paar vakken die vanzelf gingen en waarvan zijn hersens alles wilden vasthouden. Aardrijkskunde lukte nog wel omdat men zich het meeste ervan kon voorstellen en ook economische geschiedenis was niet al te moeilijk. Staathuishoudkunde begreep hij ook nog altijd, door Mark Zadoks. Maar de talen werden erg vermoeiend want er was nu geen tijd meer voor literatuur. En de rest: boekhouden en handelsrekenen en handelsrecht waren een ware pijniging, hij kon een halfuur op een bladzij zitten staren zonder dat de woorden of de cijfers houvast kregen in zijn hoofd.

Zo tobde hij januari door, thuis werd hij steeds stiller en ook Mark had al gevraagd: 'Wat heb je toch?' Hij had zijn schouders opgehaald, – hij had helemaal niets. Hij was alleen de toegang kwijtgeraakt tot die diepe harteplek waar hij zich kon voelen blij worden om zichzelf. Er was iets dichtgegaan in zijn borst, daarachter was nu geen ruimte meer maar een kleine doffe pijn die drukte.

Toen kwamen de beide grote dagen waarvan de kinderen nu nog leren in de geschiedenisboekjes, de dagen van de spoorwegstaking

op 30 en 31 januari 1903.

Vrijdagsochtends was Henri gewoon naar school gegaan met Mark Zadoks, de stad was net als op alle andere dagen. Om tien uur had hij een repetitie warenkennis teruggekregen met een dikke blauwe 3 eronder, hij had de stearinefabricage moeten beschrijven en was het meeste vergeten, hoewel hij kort tevoren met de leraar en de klas een rondgang had gemaakt door de kaarsenfabriek. Hij had zich van die fabriek alleen nog maar de bedwelmende stank kunnen herinneren en de rare uitpuilende ogen van een vuile werkman, die in een ketel stond te roeren.

Om elf uur was hem door de Engelse leraar opgedragen om zich te verplaatsen in de mentaliteit van een Hollandse kolenhandelaar, die een brief moet schrijven aan een Engelse cargadoor te Newcastle, waarin bezwaar wordt gemaakt tegen ontvangen cognossementen, – natuurlijk met zoveel mogelijk zakelijke en technische termen.

Om twaalf uur was hij onder een druilerige motregen over het nat-bruine asfalt van de Damstraten gelopen terwijl hij alleen nog maar zijn eigen voeten zag.

En om kwart over enen, toen hij de stoep afkwam om aan de onaangename namiddag te beginnen, greep Mark Zadoks met twee armen om zijn schouders en hijgde: 'het gaat beginnen, het gaat beginnen!'

Henri hield met moeite zijn evenwicht. 'Wat gaat beginnen?' vroeg hij.

'De revolutie, de nieuwe wereld, – weet ik het?' Mark lachte, maar achter zijn vochtige ogen wachtten tranen van geluk.

'Wat is er dan?' vroeg Henri. Hij liep haastig de schoolweg op want hij moest voor het eerste uur nog een boekhoudsom inschrijven.

'Wat er is? De treinen lopen niet meer, de spoorjongens staken!' Henri haastte zich verder, het nieuws was niet zo overdonderend. 'Nou,' zei hij, 'en wat verder?'

'Verder?' Mark Zadoks keek met wijde ogen voor zich uit, 'verder alleen maar dat ze niet staken voor zichzelf, voor hun eigen lonen en uren maar voor de kameraden! Dat ze geen besmette goederen willen vervoeren! Dat ze de havenarbeiders niet dwars willen zitten! Dat ze solidair willen zijn, – dat alleen!' Zijn lach werd een onderdrukte snik.

Henri minderde vaart. 'Meen je dat ze allemaal meedoen, – de machinisten en de conducteurs en de rangeerders, het hele stel? – niet alleen de rooien, maar ook de christelijken en de roomse mensen?'

'Ja!' zei Mark. 'Mijn vader heeft net bericht gehad van de Rietlanden en van de Weesperpoort. Alles loopt leeg. God man, weet je wat dat betekent? Geen haat en nijd meer tussen de arbeiders, ook niet tussen de socialisten en de vrijen, – je zal mekaar kunnen vertrouwen en samenwerken, – dat is het einde van het kapitalisme!' Mark kneep zijn handen tot vuisten. 'Men zou zó willen beginnen!' en hij stak een vuist op naar de kant van de Beurs. 'Zijn we eigenlijk niet gek dat we nog naar school gaan? Wat doet het ertoe of we weten hoe de faillissementswet in elkaar zit? Binnenkort is het toch uit, dan nemen we de hele boel in handen, – het hele zootje.' 'Onzin,' zei Henri, 'natuurlijk gaan we naar school, waar moeten we anders heen? Die spoormensen hebben ons niet nodig, die staken toch al.'

Ze waren nu bij Zeemanshoop. Opeens draaide Mark zich resoluut om op zijn hakken en sloeg linksaf.

'Ik ga kijken aan het station,' riep hij en liet Henri staan. Die weifelde, glimlachte en liep alleen verder. Maar toen de conciërge in de klas de namen der absenten ophaalde, berichtte hij zakelijk dat Mark Zadoks ongesteld was. De leraar noteerde.

Die avond, toen mijnheer Godschalk het vochtige Handelsblad opende, liet hij het na een minuut ontsteld op zijn knieën zinken. 'Godallemachtig,' zei hij en staarde verschrikt over de krant naar zijn huisgenoten. 'Wat is er, pa?' vroeg Henri beleefd belangstellend.

'Die bende! Dat schorum! De hele wereld loopt in 't honderd!'

'Bedoelt u de spoorwegstaking?'

'Wist jij daar dan al van?' Mijnheer Godschalk keek argwanend naar zijn zoon.

'Op school gehoord van de jongens,' zei Henri luchtig.

Mijnheer Godschalk had het blad weer opgenomen, gedurig klakte hij zijn tong van verontrusting.

'Maar dat gaat toch niet zómaar!' riep hij eindelijk en gooide zijn lorgnet op tafel. 'Dat kan toch niet zo voortgaan! Morgen slaan ze mijn ruiten in en dragen de boel hier weg. Als de spoor niet meer rijdt, houdt alles op, – godallemachtig, – de huzaren moeten komen! – Laat ze schieten op dat tuig! We kunnen dat toch niet zo blijven zitten aankijken!'

Henri zweeg, hij herinnerde zich de ontzetting van zijn vader toen de krant had bericht dat een joods dorp in de Oekraïne door de kozakken was platgeschoten. Eindelijk zei hij: 'Men kan iemand toch niet doodschieten omdat hij niet werken wil?'

Mijnheer Godschalk haalde zijn schouders op. 'Je bent nog een kind,' zei hij.

De volgende morgen bleef Mark Zadoks helemaal weg. Henri berichtte opnieuw. 'Mijnheer Zadoks laat zeggen dat Mark keelpijn heeft.'

'Hij moet een briefje meegeven,' zei de leraar. Henri zei dat hij de boodschap zou overbrengen, hij had al bedacht dat de oude Zadoks wel geen gewetensbezwaren zou hebben om een dergelijk attest af te geven.

Die zaterdagmiddag om twee uur kwam Mark boven op Henri's kamer, moe maar nog altijd gelukkig. Hij liet zich neer op de bedrand.

'Die ouweheer van jou is ook een vriendelijke mos!' zei hij, 'die groet niet eens terug als je je hoed afneemt. Afijn, moet hij weten. Zullen we een beetje lopen?'

'Heb je nog niet genoeg gelopen?' vroeg Henri en keek naar Marks stoffige schoenen.

'Nee,' zei Mark, 'ik zou wel de hele dag op mijn benen willen blijven, ik heb gewoonweg de pest in dat ik niet overal tegelijk kan zijn.'

'Heb je wat gezien?' vroeg Henri. Marks mond werd een brede grijns.

'Of ik wat gezien heb? Genoeg om mijn leven lang lol van te hebben. Gisterenmiddag hè, – ik ging dan naar het station. "Alleen reizigers naar binnen," zei de smeris, – nou ik kocht een kaartje Halfweg, kan ik nog betalen. O man, ik heb me een beroerte gelachen daar op dat perron, – een chef en een onderchef waren aan het rangeren, twee wissels hebben ze stukgereden, toen zijn ze maar weer naar hun kantoortje gewandeld. Vanmorgen was ik aan het W.P. – om negen uur stond de harmonikatrein voor Frankfort klaar en toen ik om één uur ging kijken, stond hij er nog. Alles doet mee, de hele boel ligt plat. 't Gaat manjefiek!'

'Maar ze zeggen dat er zoveel militairen komen,' twijfelde Henri.

'Als er militairen komen, gooien ze hun geweren neer,' beloofde Mark. 'Zoiets als je nu ziet, is er nog nooit geweest, dat steekt alles aan. De mensen hebben het geloof, zie je.'

'Ja,' zei Henri deemoedig. Hij wilde erg graag aannemen dat het waar was wat Mark berichtte, het was zo'n heerlijke gedachte dat de mensen nu samen zouden gaan werken voor elkander. Ondanks zijn politieke onverschilligheid, vond hij het een onzinnige instelling, dat de arbeiders pootaan moesten spelen ten behoeve van aandeelhouders, die alleen tweemaal per jaar een couponschaar hanteerden. Hij wilde wel heel graag geloven dat een rechtvaardiger wereld ophanden was.

Mark was opgestaan. 'Ga mee,' zei hij. 'We lopen eerst naar het

W.P. om te zien of die Duitsers weg zijn. Je had ze moeten horen foeteren! Eén dikke vent met een bontkraag zei, dat de Kaiser wel een paar regimenten zou sturen om de zaak hier te regelen. God wat een vent, precies zo'n kapitalist als Hahn ze tekent, met een rand rijksdaalders om zijn hoed.'

Henri liep mee. Hoewel het zaterdag was, heerste er een opgewonden stemming in de Weesperstraat, mensen die elkaar kenden, bleven staan, geheide bootwerkers wisselden van gedachten met de joodse diamantslijpers, en daar tussendoor stapten de kleinburgers, in hun sabbatkleren en hoge hoeden een beetje schuw voorbij. Mark en Henri liepen haastig voort, maar bij het station moesten ze blijven staan, het was afgezet door militairen.

'Is de trein naar Frankfort weg?' vroeg hij een soldaat. Die keek over hem heen, er kwam geen woord uit zijn strak soldatengezicht. Mark keek ingespannen tussen een paar hoofden door, de trein stond er nog.

'Doorlopen!' kefte een sergeant en de groep verwijderde zich onwillig. Mark knikte Henri tevreden toe: 'die Mof staat er nog.'

Ze liepen om het station naar de Mauritskade. Een kringetje mensen omringde twee mannen en een oude vrouw in het zwart, het vrouwtje duwde een natgehuilde zakdoek tegen haar ogen.

'Wat is er?' vroeg Henri aan een van de omstanders. De man haalde zijn schouders op. 'Ze hebben een lijk in een doos aan het station staan, nog in de bagagewagen. Ze wilden ermee naar een dorpje, weet ik waar, maar dat gaat niet. Nou moeten ze hem in Amsterdam begraven.'

'O,' zei Henri. Hij keek naar het natgehuilde gezicht van het oude wijfje en moest zelf slikken, het was al te erg dat een oud mens zo wanhopig moest zijn. Het nette krippen kapothoedje van het vrouwtje hing scheef langs een witte haarsliert en ze merkte het niet eens, ze huilde maar.

'Zouden ze niet een enkele man op een locomotief kunnen zetten om die bagagewagen te trekken?' vroeg Henri. Mark schokte zijn schouders.

'Laten de doden de doden begraven!' citeerde hij, – Henri wist niet waaruit.

'Die Jezus was nog zo gek niet,' ging Mark voort. 'Die wist ook wel dat de levenden voorgaan.' Henri zweeg. Het was natuurlijk waar, – alles wat Mark zei, was altijd waar, – maar altijd ontbrak er net iets waardoor hijzelf blij kon zijn met zo'n waarheid.

'Waar gaan we nu heen?' vroeg hij.

'Ik wou zo verdomd graag weten wat er bij de Singaporeloods is gebeurd,' zei Mark, 'daar hebben ze een stel onderkruipers afge-

tuigd, – nu is alles bezet door de mariniers. Hoe kom ik daar iets van te weten?

‘Ken je niemand die aan de haven werkt?’

‘Verdraaid, ja!’ glunderde Mark, ‘natuurlijk, die ome van Mietje Glaans. Daar gaan we heen. ’t Is wel een vrije, maar dat komt er nu niet meer opaan. Hoe bedenk ik dat nou pas?’

De bootwerker was niet thuis. ‘Hij is naar de kaai,’ zei Mietjes opoe, ‘hij is van gistermiddag niet thuis geweest. Ze kwam het houten trapje af en wees vaag in de richting van de Gelderseka-de. ‘Ik heb hem nogal gewaarschouwd maar een man van dertig hou je niet aan een touwtje.’ Henri zag dat het ouwe mensje vriendelijke maar zorgelijke ogen had. – ‘Hij kan toch al zo slecht zijn handen thuishouden,’ zei ze, ‘en nou met al dat militair... afijn, wat doe je als vrouw?’ Ze klom weer omhoog in het trapgat. ‘Loop om zeven uur nog maar es an, misschien komt hij broodeten!’ riep ze van boven, alleen haar zwartsatinetten pantoffels waren nog te zien. De jongens trokken de deur toe.

Ze liepen langs de Gelderseka naar ‘Het Volk’, de dagbladdrukkerij in het antieke perceeltje, waar de oude balken met moeite een drukpers droegen. Mark ging naar binnen door de expeditie, maar daar heerste een zo razende haast, dat hij geen enkel antwoord kon loswerken.

‘Opzij Zadoks!’ Een zware, joviale expediteur duwde hen met zijn elleboog uit de weg als waren ze veertjes.

‘Ik blijf hier niet, ik heb hier niets te maken,’ zei Henri. ‘Nou tot ziens dan!’ riep Mark en verdween door een binnendeur. Maar twee minuten later kwam hij Henri weer achterop. ‘Je hebt eigenlijk gelijk, we moeten niet in de weg lopen, – ze hebben daarboven een conferentie. – God ja, maar ’t is zo verdomd moeilijk als je voelt dat je erbij hoort en je weet niets en je kan niets doen. – Weet je wat? We gaan zelf naar de Eilanden. Misschien hoor ik iets dat ze nog kunnen gebruiken voor de krant.

‘Ik ga maar terug,’ zei Henri, ‘ze eten thuis om half zes.’

Maar om zeven uur ging hij naar de Glaansen. Het was het uur van zijn dansles, dat kwam mooi uit. Het verwonderde hem niet dat Mark al boven zat. Mietje schonk hem juist een kop koffie in en Henri voelde een beetje beschaamd, dat hij toch jaloers was. Maar hij zag ook, dat Mietje blijde ogen kreeg omdat hij binnenkwam, toen zakte het ontstemde gevoel meteen weer weg.

Hij zei iedereen beleefd goededag, de oude Glaans, die in een helderblauw boezeroen achter de kachel zat, het kwieke opoetje, Bet,

die een dikke volkswrouw van bijna veertig was geworden en de man van Bet, die toch niet de zeeman was waarmee hij haar eens door Artis had zien lopen. Toen gaf hij Mietje een hand, knikte Mark toe en keek eindelijk, ondanks zichzelf een beetje schuw, naar Mietje's oom, de stakende bootwerker.

Jacob Glaans zat in de enige rieten leunstoel aan de tafel, zijn arm was dik verpakt in een wit gaasverband en hing in een doek. Hij was een witblonde reus van een vent, met een vierkant sproetengezicht waarop al zoveel lijnen stonden, dat Henri zich verwonderde hoe hij pas dertig jaar kon wezen. Tussen zijn bruine tanden klemde hij een afgebrand houten pijpje waarin het vuur was uitgegaan.

'Nou en toen?' vroeg Mark, nadat Henri een stoel had gekregen. 'Nou we hadden ze afgewacht, hè? Man, we wisten niet wat we zagen, allemaal boerenkaffers, zo achter de koeien vandaan. Ik zei al: "nou as die een baal op d'r nek moeten nemen, slaan ze dubbel, – we kennen evengoed naar huis gaan." Maar de anderen wouen blijven om te zien hoe het gong, hè. Man, je hield er je buik bij vast, – d'r werd natuurlijk een hartig woordje gezegd ook, dat kan je geloven. Nou en toen kreeg een van de bazen mot met Janus Stomps en toen kwamen wij erbij, van het een kwam het ander en eer we 't wisten was er keet. Zo vanzelf, hè, – je wordt vanzelf grimmig als je zulke belabberde mestkruiers ziet donderen op je eigen karwei. Nou, ik heb een paar koppen tegen mekaar geslagen en mijn hebbe ze een arm gebroken en dat is alles.'

'Maar nou ken je de eerste maanden zónder lopen,' klaagde het oude wijfje. 'En hoe moet ik er dan komen? je vader brengt geen vijf gulden meer in.'

'Godverdomme, leg toch niet te jengelen!' zei Jacob Glaans. 'Ken ik het helpen? Moet ik soms mee gaan onderkruipen?'

'Godbewaarons,' zei het vrouwtje, 'zeg ik dat dan? Jij vliegt ook dadelijk zo op. Maar ik moet zorgen dat er aardappelen op tafel komen.'

'Jullie hebben toch een vakbond,' zei Mark, 'je zal toch wel uitkering krijgen?'

De reus glimlachte en hield een lucifer bij zijn pijp. 'We zijn geen diamantslijpers, vrind, met een fijn bestuur en contributies van een gulden in de week. Als er wat is, nou dan delen we, en als er niet is, nou dan schooien we.'

'Maar dat is fout Glaans, helemaal fout!' onderwees Mark ijverig. 'Als je geen weerstandskassen hebt, dan kan je niet staken wanneer je wilt maar dan moet je staken als de patroons willen.'

'An me laars,' zei Glaans. 'Je kan altijd staken, als je d'r maar een

beetje honger voor over hebt.'

'Geen zes weken lang!' zei Mark beslist.

Jacob Glaans haalde zijn schouders op. 'Zal ik jou es wat zeggen, jongen? Die stakingstheorieën van jullie zijn allemaal prachtig, – allemaal gemaakt voor voorzichtige mensen. Maar eenmaal voorzichtig altijd voorzichtig. Jullie passen eerst op je koppen en dan op je centen en op 't laatst passen de bestuurders op hun baantjes. Niks voor een Amsterdamse jongen. Geef mijn dan maar Wessels, – en als het moet ook nog maar Van Emmenes, al lopen de centen hem wel erez raar door z'n vingers.'

'Jesses nog antoe,' zei de oude Glaans van achter de kachel, 'kenne jullie vanavond nou ook nog niets anders dan kankeren tegen mekaar? Wil je geloven dat ik heb staan beven op mijn benen toen ik het nieuws heb gehoord! Godverdomme, dacht ik, je hebt gelijk gehad, ouwe man', – vader Glaans stak zijn hand omhoog naar de kop van Domela boven de latafel, – 'je hebt gelijk gehad, je hebt vertrouwd op het volk. "Heel het raderwerk staat stil, als uw macht'ge arm het wil" – ik had kennen grienen van blijdschap, waarachtig, mijn leven lang heb ik erop zitten wachten dat ze het begrijpen zouden. – Nou kan alles; nou maken we een nieuwe wereld en dan ruimen we meteen de ouwe hemel op.'

'Vader staat weer op zijn preekstoel,' lachte Jacob Glaans, 'dat hebt-ie ook van Domela. Mijn een zorg of d'r een ouwe of een nieuwe hemel van komt, – als ze mijn hier nou maar laten werken zoals ik wil. En een borrel op zijn tijd en geen schoolmeestersgedonder aan m'n oren. Niet van Domela en niet van Henri Polak.' 'Maar Troelstra is toch zeker geen schoolmeester?' vroeg Mark. 'Jezis nee, dat is een advocaat. Als je een avond zit te luisteren, dan denk je: hij heeft nog gelijk ook. Maar je kan niet van me vergen dat ik lees wat hij in de Kamer zegt, daar kan een bootwerker niet bij, al praat hij honderdmaal over de strijdende arbeiders. Ik zeg maar, als het op knokken aankomt, heb je meer aan Janus Stomps, die naast je staat, dan aan een meneer in Den Haag. – Och man, je had die Durgerdammers moeten zien, – compleet moes.'

Henri luisterde en keek ingespannen naar Jacob Glaans. Het was ongelooflijk en heerlijk dat zo iemand kon bestaan, hij was de kracht en het zelfvertrouwen in eigen persoon. Zijn linkerarm zat maar toevallig in verband, hij twijfelde geen ogenblik of die arm wel weer sterk zou worden, hij dacht niet aan de arm, die groeide vanzelf wel weer naar zijn hele lichaam toe. En achter zijn laag voorhoofd kon ook geen twijfel bestaan. Daar was hij zichtbaar Jacob Glaans, een Amsterdamse jongen, met de bries van het II en

de smook van de stoompijpen in zijn neusgaten en bijwijken een korte vertederling voor Japie Eden of de blanke nek van zijn meid. Maar bovenal met de eeuwenoude wrok van het Amsterdamse volk tegen de regent, wie dat dan ook mocht wezen.

Mark stond op. 'Ga mee, ik wil naar Plancius. Al de spoorjongens zijn er naartoe. Als Oudegeest het wint bij de directies, komt hij het ze daar vertellen.'

Henri keek om zich heen. Hij wilde niet meer weg. Het was precies goed hier. Hij had geen lust om te blijven aanlopen achter het nieuws dat nooit ophield.

'Ik blijf nog een beetje hier, als ik niet in de weg zit,' zei Henri. 'Welnee jongeheer,' zei de oude Glaans. 'Als het erop aankomt, ben je nog half van de familie.' Bet glimlachte en legde een moederlijke hand op zijn schouder. Mietje schoof vlug Marks stoel terug op zijn plaats tegen de muur.

Henri bleef nog een heel uur zitten aan het glimmend zeildoek tafelblad onder de glazen lampebol met de geelpapieren kap. Hij zat mee aan in een kring en voelde het. De oude Glaans was achter de kachel vandaan gekomen en spelde 'de Vrije Socialist', nu en dan las hij verrukt een regel hardop. 'De geesten worden wakker, het is een lust om te leven.' Of: 'Aan ons de toekomst, wij zijn op de rechte weg.' Maar het gezin nam niet veel notitie van die ontboezemingen. Moeder Glaans schildte haar aardappeltjes, die telkens met een kort plofje in de emmer vielen. Bet en haar man genoten de 'Kikeriki' van het zondagse 'Nieuwsblad' en Jacob Glaans pufte zijn pijpje met zichtbaar welbehagen. Nu en dan krulde een genietend lachje om zijn mond en neus, zeker dacht hij aan de knokpartij. Henri mocht een streng sajiet ophouden voor Mietje, en was geheel vergeten dat hij thuishoorde aan de overkant.

De volgende dinsdag wapperde de rode vlag op het gebouw van de bootwerkersvereniging 'Recht en Plicht', de staking der transportarbeiders was gewonnen. Een golf van machtsgevoel liep door de arbeiders van Amsterdam, overal gistte het, kleine stakingen braken uit bij afzonderlijke patroons en ook de gemeentewerklieden dreigden het werk neer te leggen. De militairen bleven patrouilleren, lichten werden opgeroepen, de regering-Kuyper kondigde wettelijke tegenmaatregelen aan en de arbeidersbladen begonnen de algemene werkstakingen te propageren.

Het waren grote dagen. In vele openbare vergaderingen, in het Paleis voor Volksvlijt, d'Geelvinck, Plancius, stonden op het podium de mannen uit alle tot dusver vijandige socialisten- en anarchistengroepen als kameraden naast elkaar, Domela Nieuwenhuis en Gor-

ter, Pothuis en Van Erkel. De Amsterdamse arbeiders vierden voor een korte tijd een onwaarschijnlijk heerlijk verbroederingsfeest, – een lach van geluk en enthousiasme lag over de menigten die de zalen vulden.

Mark Zadoks droeg die glimlach dagenlang mee door de verdoovend vervelende schooltijden waarin hij niets nieuws meer kon leren. Hij las achter de klep van zijn lessenaar pamfletten en brochures, polemische hoofdartikelen van Troelstra in Het Volk, de hooghartige antwoorden van De Savornin Lohman in zijn 'graven-en-baronnen-orgaan' De Nederlander, en de melodramatisch galmen-de zinnen van dr. Kuyper in De Standaard.

Iedere dag wachtte hij Henri op met ander nieuws. 'Er is een Comité van Verweer opgericht tegen de Dwangwetten, Frederik van Eeden is ook erbij.' – 'De drankbestrijders hebben geprotesteerd, dat er borrels worden geschonken aan de soldaten.' – 'Op de Korenbeurs is gezegd dat burgemeester Van Leeuwen een lor en een prul is, "hij had een paar kogels onder dat tuig moeten jagen, dan waren ze weer naar hun werk gegaan!"' Mark citeerde grimmig de korenbourgeois.

Henri twijfelde geen ogenblik of de beursheer dit kon hebben gezegd, – zijn vader zei dagelijks hetzelfde. Er was een venijnige genoegdoening in mijnheer Godschalks stem toen hij voorlas: 'De regering kan niet toestaan dat de vitale belangen des volks door drijvers worden geschaad'.

'Ongeruimd moeten ze worden, met z'n allen. Bij mekaar op een eilandje, al de heren, en een paar torpedobootjes om te zorgen dat ze er opblijven. Dan kunnen ze daar hun toekomst-maatschappijtje stichten, – hebben wij rust. Waarachtig, – als ik Kuyper was...' Mijnheer Godschalk had telkens andere visioenen omtrent dat wat hij zou doen als hij Kuyper was. Ze varieerden, al naar zijn stemmingen, van eenzame opsluiting der rustverstoorders tot hun bloedige tortuur en uitroeiing.

Maar dr. Abram Kuyper, die de wetgevende machine in gang had gezet, vermeed voorzichtig al te drastische methoden. Hij kon zijn tijd afwachten, gesteund door de instemming van allen die iets bezaten of bevalen in Nederland en steunend op de onderlinge verschillen der arbeidersleiders, die zelfs in deze tijd niet geheel overbrugd bleken.

Mark kwam verdrietig aandragen met een hoofdartikel van Dome-la Nieuwenhuis en las voor: 'De sociaal-democraten hebben steeds geschreven: het staak-maar-raakstelsel moet worden tegengegaan. Nu juichen zij die "anarchistische onzin" toe. O, die grappenmakers, ze menen te schuiven en ze worden geschoven. De S.D.A.P.

moet meedoen aan de algemene werkstaking omdat ze anders geheel bij de arbeiders uit de gunst raakt'.

'Het is om te huilen,' klaagde Mark, 'nu zie je hoe weinig die man te vertrouwen is. En daar moeten we nu mee samenwerken!' 'Hoor eens,' zei Henri, 'onlangs heeft een van jullie geschreven over, "die oude predikant met zijn martelaarsharen".'

'Dat zijn maar persoonlijke uitlatingen,' weerde Mark koeltjes af. 'Die zijn niet interessant.'

Henri zweeg, hij zweeg meestal als Mark zijn argumenten op deze intellectuele meerderheidstoon beantwoordde, theoretisch was hij absoluut niet tegen Mark opgewassen. Maar innerlijk was hij overtuigd, dat er tussen mensen en groeperingen van mensen nog andere, subtieler relaties moesten zijn, dan die zich lieten vastleggen in geformuleerde theorieën. Hij kon Mark nooit tegenspreken maar ook nooit gelijkgeven.

En toch wilde hij zo graag en helder weten waarom de wereld nu juist aan het groeien was zoals ze groeide. Hij zag inderdaad duidelijk genoeg, dat de groei van opinies, bewegingen en toestanden naar groter vrijheid en doelmatigheid, werd tegengehouden door de bezitters en gestimuleerd door het werkende volk. Maar hij kon niet begrijpen waar het verschil van inzicht lag, dat een zo hoge wal van vijandigheid opwierp tussen de strijdende arbeidersgroepen onderling.

'Wat is nu toch precies het verschil tussen jullie en de vrijen?' vroeg Henri, toen hij een keer naast Mark Zadoks op de familiecanapé in de Muiderstraat zat.

'Godallemachtig, wat het anarchisme is, weet je nu toch!' zei Mark kregelig; hij begon kregelig te worden in deze tijd. 'Ik heb je toch Kropotkine laten lezen, — nou en wat de sociaal-democraten willen dat kon je langzamerhand ook wel weten.'

Henri fronste zijn wenkbrauwen. 'Och, zo bedoel ik het ook niet, ik bedoel het echte verschil. Waarom komt de ene arbeider bij Domela en de andere bij jullie, nog eer ze iets hebben gehoord van een theorie?'

'O,' zei Mark, 'is het dat? Nou, dat is gemakkelijk genoeg gezegd. Bij ons komen de mensen die voelen, dat ze iets willen weten en de vrijen krijgen de lui die alleen weten dat ze iets voelen. Ben je nu tevreden?'

Henri was niet tevreden, maar wist ook niet hoe hij verder vragen moest.

De weken volgden elkaar op. Mark werd moedelozer en humeuriger, er gebeurde niets. De soldaten patrouilleerden kleumend langs

volkomen onbedreigde spoordijken, met scherpe patronen in de gordel en verbandpakjes in hun borstzak. De kiesgerechtigde betere standen en de grote pers waren hun angst al lang kwijtgeraakt en schreeuwden voortdurend harder en ophitsender om wraak voor de vernederende januaridagen. De sociaaldemocratische leiders voelden zich in de val, – ze hadden het wapen van de algemene staking aanvaard, maar wisten dat ze er zich onder de gegeven omstandigheden onherroepelijk aan moesten verwonden als ze het gebruikten en zochten dus krampachtig te ontkomen aan de noodzakelijkheid. Het rode arbeidersvolk wist alleen dat zojuist een staking was gewonnen en wilde verder, maar de bijeenkomsten van het Comité van Verweer ontbeerden elke eenstemmigheid. En toch hoopte al wat revolutionair dacht of voelde in Amsterdam nog op een wonder, zelfs, diep in hun hart, de sociaal-democraten.

Ook Henri hoopte, tegen beter weten in. Hij had nog altijd zijn geloof in de kracht en de macht van de massa, – hij had nooit kunnen vergeten wat hij had gezien in zijn prille jeugd: de stormloop van een donkere menigte waarboven rode vlaggen vliegen. Toen had hij een kort ogenblik de springvloed van het opstandige volk zien rijzen en hij kon deze herinnering evenmin kwijtworden als hij kon vergeten hoe hij de Noordzee onder een loeiende zuidwester had zien opschuimen tegen de duinrand.

‘Wat gaan jullie doen als jullie de staking winnen?’ vroeg hij Mark. Die glimlachte bitter. ‘Als we de staking winnen, hebben we al precies alles gedaan wat er te doen was. Dan hebben we de soldaten al mee en dan is het de dag na de revolutie. Maar die beleven we niet, want de staking mislukt omdat de christelijken en de roomsen niet meedoen.’

‘Waarom beginnen jullie dan in godsnaam?’ vroeg Henri.

‘Omdat de vrijen het verraad zouden noemen als we ons nu terugtrokken.’

‘Dus jullie gaan alleen staken uit angst voor wat de vrijen zullen zeggen? Dan moet het toch zo al mislopen!’

‘Godallemachtig, klets toch niet!’ schreeuwde Mark. ‘Je praat als een klein kind. Je hebt geen politiek benul voor zó groot!’

Henri glimlachte een beetje weemoedig. Nu had ook Mark zijn argumenten afgedaan op dezelfde wijze als zijn vader het deed: ‘je praat als een kind’. Hij kon zich dat wel niet helemaal diep en pijnlijk aantrekken, want altijd kwamen tegelijk de woorden van de huisknecht Mousje terug: ‘kinderen en gekken zeggen de waarheid’. Maar het werd steeds moeilijker om tegen anderen te zeggen wat hij dacht, als niemand hem een ernstig antwoord waardig

keurde. Mark was de laatste geweest bij wie hij volledig zijn gedachten uitsprak over de mensen en de wereld. Er was niemand anders meer onder de jongens die hij kende en zeker niet in deze tijd. De hele Handelsschool stond vastbesloten achter de krachtige man Kuyper, die het plebs wel mores leren zou.

De Aprilstaking mislukte nog eer ze goed was begonnen en bracht een lange nasleep van ellende en verwickelingen. Duizenden arbeiders raakten brodeloos, de leiders beschuldigden elkaar verbitterd en opgewonden van verraad en tegen de politieke hoofdfiguren werden gerechtelijke vervolgingen ingesteld. Mietje's oom kreeg drie maanden gevangenisstraf wegens eenvoudige mishandeling en Henri moest toch nog even glimlachen toen Jacob Glaans in de 'Vrije Socialist' een der helden van de klassenstrijd werd genoemd. Zoals de held zelf ongetwijfeld ook glimlachen zou, als hij dit te lezen kreeg na zijn ontslag. Henri beloofde zichzelf, dat hij hem ter bestrijding zijner eenzaamheid een kist zware sigaren zou gaan brengen, hij kocht inderdaad de zwartste Borneo's die hij kon krijgen en overhandigde ze glimlachend een beleefde cipier aan de Amstel-veenseweg.

Maar voor de rest viel er weinig te glimlachen. Nog maandenlang droegen al de rode bladen een paginabrede kop: 'Gedenkt de slachtoffers der algemene werkstaking'. En Mark Zadoks kon slechts met moeite worden gered van een eerloos ontslag uit de vijfde klas der Handelsschool.

Mark had niet anders gedaan, dan dat hij in de klas een manifest van de S.D.A.P. had overgereikt aan Henri. Maar Ballerois had het gezien, tegelijk met de Franse leraar en hoewel deze geen socialistenvreter was, wenste hij in zulke kritieke tijden niet in opspraak te komen bij zijn leerlingen. Hij confisqueerde de proclamatie en zond de delinquent naar de directeur. Ook deze wenste onverdacht te blijven van deloyale gevoelens en maakte het geval ahangig bij de gestelde machten, i.c. de wethouder van Onderwijs. Mark Zadoks, de kosteloze leerling, liep grote kans te worden weggezonden.

Toen verzocht Henri om een onderhoud met de directeur en vertelde de meest omslachtige en ingewikkelde leugen van zijn leven. — Het manifest was zijn eigendom geweest en hem in de klas teruggegeven door Mark. Hij had dit niet eerder durven bekennen, nu had hij grote spijt en wilde iedere straf aanvaarden. Hij was laf geweest, maar Mark was een ware vriend, die de beschuldiging op zich had laten rusten, omdat hij wist hoe grote moeilijkheden Henri thuis te wachten stonden als het geval zijn vader ter ore kwam. De directeur was een wijs man. Hoeveel of hoe weinig hij van de-

ze leugen geloofde, is Henri nooit bekend geworden. Maar hij herriep ten spoedigste zijn ambtelijke aanklacht tegen de kosteloze leerling, die hij waardeerde als een der grootste intellecten, die hij nog op zijn schoolbanken had gehad. Hij gaf Henri een matige straf, die deze met enig overleg zo kon ondergaan dat zijn huisgenoten er onkundig van bleven, en daarmee waren op de Handelsschool de gevolgen van de Aprilstaking geliquideerd.

Maar alleen voor de Handelsschool. Het werkende volk van Amsterdam, nog meer dan vroeger in twee kampen gedreven, verloor, al twistend over de schuldvraag en over de tactiekkwesties van de klassenstrijd, al meer en meer die elementair opstandige drift, welke indertijd Henri's kinderziel had aangeraakt als met een tastbare stroom van kracht. Het herwon die eerst weer in een tijd toen Henri al te lang had geleefd om nog te worden meegesleept door de driften van anderen.

De stakingsdagen waren voorbij, maar voorbij als een opwindende droom, waaruit men terugkeert, wetende dat de komende dag niet meer gelijk kan zijn aan de vorige, wijl men zou kunnen durven en willen wat men in de droom durfde en kon. Henri had meegehoopt en meeverloren maar hij had ook zijn miniem deeltje bijgedragen toen hij Mark Zadoks had beschermd, hetgeen hem was komen te staan op het verlies van zijn vrije zaterdagmiddag. Hij voelde zich van binnen weer wat gegroeid en moest nu alleen nog uitmaken of het een groei was waarmee hij blij kon zijn. Hij herkende tegenwoordig heel goed het gevoel dat hij van binnen wijder was geworden, het kwam zo nu en dan als een gelukkige zekerheid over hem als iets hem sterk had geraakt. Dan strekte zich zijn geest, peilde en reikte en voelde zijn grenzen, en legde zich tevreden over het nieuwe terrein om het te onderzoeken. Hij wist zeker dat hij ook nu weer zou willen begrijpen hoe hij was gegroeid, want hij was een beetje verwonderd dat hij zo spontaan en infaam had kunnen liegen zonder zich later bezwaard te voelen. Hij ging heel diep terug in zichzelf, tot in zijn ikgevoel, dat wat hij vroeger zijn 'leefgevoel' had genoemd. Maar daar viel, als altijd, elke vraag van hem af, – hij had blijkbaar de hele zaak te gewichtig genomen. Het kwaad van zijn 'leugen' en het goed van zijn 'opoffering' maakten in die diepte geen verschil. En tevreden gaf hij zijn geest toestemming om maar verder te groeien zoals hij nu eenmaal groeien moest.

Dat ook zijn lichaam was gegroeid, dat het breder en sterker werd,

merkte hij zelf lang niet zo duidelijk: al het andere eiste te veel aandacht. Hij lette nooit op of zijn mouwen te kort werden of zijn vest te nauw. Zo nu en dan liet Julie hem een nieuw pak maken of zijn broekzomen uitleggen, – wel vond hij het prettig als er dan weer kleren voor hem hingen naar zijn maat, maar hij zou er niet om hebben gevraagd.

Julie echter deed het merkbaar genoeg om voor het uiterlijk van de jongen te zorgen. Ze keek toe als de kleermaker hem de maat kwam nemen, ze interesseerde zich voor de kwaliteit der stoffen en discussieerde of de kleur al dan niet voordelig paste bij Henri's matte huid. Als het pak werd gepast, streek ze onderzoekend langs zijn rug en schouders en was niet tevreden eer het onberispelijk zat. Soms ook kwam ze thuis met een nieuwe das of handschoenen, bescheiden maar uitgezocht smaakvolle modeartikelen, die Henri dankbaar aannam, hoewel hij ze zelf nooit kopen zou.

Eens had Maurice Godschalk geprotesteerd bij Julie. 'Je verwent hem veel te veel, een jongen van die leeftijd moet niet zulke dure dingen dragen.' En ondanks zichzelf moest hij ook nog zeggen: 'Je verwent hem heel wat meer dan mij.'

'Jij zorgt zo uitstekend voor jezelf,' had Julie geantwoord.

Maurice Godschalk had zijn lippen opeengeknepen en was heengegaan.

Het was een lichte aprilmiddag, een echte lentedag. Julie liep naast Henri op het Rokin, op weg naar de kleermaker. Ze wilde hem ditmaal een zwart pak laten maken, want hij werd te oud om bij bijzondere gelegenheden nog in een donkerblauw colbert te verschijnen, het gebeurde al een enkele keer dat hij werd meegevraagd op avondvisites. Ze had haar zin doorgezet dat het pak gemaakt moest worden door de eersteklas tailleur, die mijnheer Godschalk zichzelf sedert een paar jaar durfde permitteren, want ze had zich voorgenomen dat Henri in het nieuwe geklede pak zo goed zou uitzien als ze wist dat mogelijk was.

Henri liep plezierig zijn vrije woensdagmiddag te genieten. Langs de trottoirband stond een kar met zonnig gele narcissen, de lucht was hoog en blauw, witte wolken zeilden boven de rode baksteen-gevels en uit het blinkend water steeg een vage slootlucht, die aan mest herinnerde. De lentezoelte wuifde de stadsatmosfeer opzij.

Julie, naast hem, stapte zeldzaam opgewekt voort. Haar kleine geganteerde hand hield de wijde rok sierlijk gedrapeerd om haar ronde heupen, het schoentje tipte telkens, als een verrassing, onder de golvende plooiën vooruit. Haar licht geheven neusvleugels spanden zich, haar mond, ongewoon week ontspannen in de voorjaars-

losheid, glimlachte vaag genietend alsof ze de lente rook en proefde. Er was geen man die voorbijging zonder haar te zien, maar ze reageerde nu evenmin op hun blikken als bij andere gelegenheden. Henri opende de deur van de deftige tailor en liet haar voorgaan. Een bediende schoot op hen af. 'Is mijnheer zelf vrij?' vroeg Julie. De bediende schoof gordijnen opzij en liet hen in een klein kabinet, daar verzorgde hij Julie tot ze zat in een leren causeuse met een voetkussen, dat ze meteen opzijschoof met de punt van haar schoentje. Henri wees hij uitnodigend op een zware taboeret.

De jongen bleef staan en keek om zich heen. Keurig ingelijste herenmodeplaten hingen in rijen langs de bruin bespannen wand, het waren deftige platen. Al de mannen vertoonden hetzelfde type, de geïdealiseerde West-End Engelsman, met een glad gezicht, te brede schouders en onwaarschijnlijk smalle heupen. Henri schoof het gezicht van Jacob Glaans onder de grijze cilinderhoed van een renstaleigenaar en beleefde een aangenaam moment, toen riep hij zichzelf terug en zette zich neer op zijn taboeret.

De chef kwam, boog, en vroeg met weinig woorden. Hij nam de maat en liet stoffen tonen, Julie overwoog en bestelde. Henri interesseerde zich tenslotte toch voor de uitgezochte zachtwillen stof, – het was prettig om er overheen te strijken, maar de kleur kon natuurlijk niet anders zijn dan zwart.

'Dat moet het wezen,' wees Julie en legde de lap nog even los over Henri's schouder, 'wat is de prijs?'

De correcte chef trok een zakboekje uit zijn zak en cijferde.

'Negentig gulden, mevrouw.'

Julie's wimpers trilden. Mijnheer Godschalk had een limiet van zestig gesteld en hij was secuur in geldzaken.

'Dat is dezelfde prijs als de kostuums van mijn man!' zei ze en fronste haar wenkbrauwen. Ze had een nerveuze afkeer van commerciële onderhandelingen.

'Dat komt uit, mevrouw.' De kleermaker glimlachte. 'Dit is immers ook een volslagen herenkostuum. Ik geloof dat de schoudermaat nog breder is dan die van mijnheer, – ik zou het kunnen nazien.'

'Neen, neen,' weerde Julie af. Uit haar lage stoel keek ze omhoog naar Henri; het was zo en eigenlijk wist ze het ook wel, – hij was al forser en langer dan zijn vader. Op hetzelfde ogenblik zag ze ook dat hij geen jongen meer was, – daar voor haar stond een jonge man. Een lange, donkere, wat onbeholpen jonge man, nog niet verlost uit zichzelf, zijn trekken nog vaag van het jeugdig onbegrip dat heel jonge mannen zo roerend maakt in het oog van een wetende vrouw. Maar ontwijfelbaar een man.

‘Goed,’ zei Julie en stond op. ‘U zorgt dus dat het keurig in orde komt.’ De tailor boog. ‘En u schrijft dit niet op rekening van mijn man, nietwaar? U disponeert bij mij. Goedemiddag.’ En zonder om te zien ging ze heen, een onderdanige bediende opende wijd de winkel deur.

Buiten keek Henri onderzoekend op haar neer. Grappig, het was waar, hij was nu zeker even lang en breed als zijn vader. Hij kon best zo naast haar gaan alsof hij gewoon een heer was waarmee ze liep; ze was tenger als een meisje, ze stonden helemaal niet gek naast elkaar. Grappig. Hij stak zelfs even zijn arm onder de hare om te meten of het paste. Ze keek omhoog, glimlachte en trok haar arm terug.

‘Eigenlijk is het gek, dat ik u tante Julie moet noemen,’ bedacht Henri, ‘als ik zo naast u loop bent u veel meer gewoon Julie, – iemand die Julie heet en die ik goed ken. En eigenlijk bent u zo klein, dat u Juliette moest heten. Leuk klinkt dat, – ja, – ik noem u tante Juliette in het vervolg.’ Julie’s ogen sloten zich een korte seconde. ‘Juliette’ – dat was het naampje dat haar vader bewaarde voor de ogenblikken waarin ze dicht tegen hem aankroop om zich te laten vertroetelen. Maurice Godschalk had nooit een liefdenaam voor haar bedacht. Soms, in bed, zei hij ‘vrouwtje’ of ‘ma petite femme’, – meestal klonk dat ergerlijk in haar oren na.

‘Ja,’ zei ze, ‘dat is aardig, je mag me wel Juliette noemen. Maar denk eraan dat de anderen het niet horen, het staat zo...’ Ze maakte de zin niet af. Zwijgend liepen ze terug naar huis. De binnenstad was al dompig door de warmte van deze enkele lentemiddag.

Thuis zat mijnheer Godschalk in de eetkamer te wachten achter zijn krant. ‘Possart komt hier in de stadsschouwburg, zei hij, ‘ik zal kaarten bestellen.’ Hij had het verse avondblad juist uitgevouwen, dat was zijn prerogatief, niemand mocht de krant aanraken eer hij ze in handen had gehad.

‘Wat geven ze?’ vroeg Julie.

‘Dat is nog niet bekend. Maar we moeten vooruit bespreken want Possart is altijd dadelijk uitverkocht. Wil je maandagavond?’

‘Ik versta haast geen Duits,’ zei Julie.

‘Dat doet er niet toe,’ besliste mijnheer Godschalk. ‘Als je Possart alleen maar ziet spelen, begrijp je al meer, dan dat je van a tot z verstaat wat zo’n Hollandse hark staat te galmen. Ik zal de kaarten bestellen.’ Meteen liep hij naar de telefoon, herinnerde zich toen dat het besprek uur nog niet was begonnen en maakte een secure notitie in zijn opschrijfboekje.

De plaats en kwamen, men wist nu ook al in welk stuk Possart zou optreden, het was 'Don Carlos'. Mijnheer Godschalk had even zijn voorhoofd gerimpeld, – eigenlijk was het een heel ongeschikt stuk in hun omstandigheden. Gelukkig verstond Julie niet veel Duits. Zelf had hij wel zin om te gaan, want Don Carlos was een goed stuk en ook vertoonde hij zich op een gala-avond gaarne met zijn mooie vrouw in de deftige stadsschouwburg.

Op de dag van de voorstelling echter kwam mijnheer Godschalk met een mistroostig gezicht aan het dejeuner. 'Wel, wat is er?' vroeg Julie. Ze leed deze ochtend aan haar gewone schuldgevoel na een tactvol geweigerd echtelijk samenzijn en haar toon was geforceerd kameraadschappelijk.

'Dat kan jou wat schelen!' bitste Maurice Godschalk. Julie neep haar lippen maar Henri meende te begrijpen. 'Hebt u hoofdpijn, pa?'

'Welnee,' zei mijnheer Godschalk korzelig. 'Maar ik heb daarnet het rebbetje van de gewre bij me gehad, hij kwam zeggen dat ik vandaag jaartijd heb van mijn vader. Ik had er niet aan gedacht, – dat is nu het eerste jaar dat het me zo zonder erg zou voorbijgaan.' Hij fronste zijn voorhoofd, hij had nu al sinds jaren geen kerk meer bezocht, maar de gedenkdag van het overlijden zijner ouders betekende hem meer dan religie, – het was traditie.

'Nu kunt u niet naar de schouwburg, hè?' Henri had spijt voor zijn vader, want hij wist dat het theater mijnheer Godschalk nog het meest interesseerde van alles waarmee hij zich 's avonds de tijd kortte.

'Daar had ik nog niet eens aan gedacht!' schrikte mijnheer Godschalk. 'Zulke dure plaatsen! Wat zullen we doen, Julie?'

Julie haalde haar schouders op: 'Wat geven ze?'

'Don Carlos, een klassiek stuk van Schiller, je kent het toch niet.'

'Don Carlos?' vroeg Henri. 'Dat hebben we op school gelezen. Speelt Possart de markies Posa of Philips?'

'Philips, denk ik, voor Posa is hij te oud. Maar de Philips is ook een prachttrol.' Mijnheer Godschalk staarde verdrietig op zijn nagels. Opeens keek hij op.

'Lezen jullie Don Carlos op school? Nou, dan mag jij gaan, – allicht heb jij er nog nut van. Weet je iemand die je mee kunt nemen?'

'Waarom zou ik niet meegaan?' vroeg Julie. Maurice Godschalk keek bevreemd, toen viel hem in, dat ze niet kon weten hoe een vrouw de jaartijddag van haar schoonvader houdt. Hij had het door de jaren heen opgegeven haar iets van deze dingen duidelijk te maken.

Ja,' zei hij met een alleen voor hem begrijpelijk sarcasme. 'Indersdaad. Waarom zou jij niet naar de schouwburg gaan als ik jaartijd heb?'

Die avond vond Henri op zijn kamer het nieuwe zwarte pak, dat op dringend verzoek van Julie nog haastig was afgeleverd. Hij vond ook een wit overhemd, een glimmende hoge boord en een zwart strikje.

Hij kleeedde zich, half geërgerd om de onnodige moeite en half trots op zijn correcte volwassen kleding. Voor de spiegel borstelde hij zijn haar naar achteren, de vochtige kam had het glanziger gemaakt en de golf lag prettig boven zijn voorhoofd. Even wilden zijn ogen gaan kijken zoals ze hadden gekeken toen hij bezig was met zijn zelfportret, er kwam een vraag in en een kritiek. Maar zijn lippen lachten zijn ogen uit, toen keek hij niet meer, – fluitend sprong hij de trap af naar Julie's boudoir.

Julie had afgezien van het grande toilette waarin ze Maurice Godschalk placht te vergezellen naar gala-avonden. Ze droeg een smal mauve crèpekleed, dat alleen haar hals en onderarmen bloot liet, haar schouders bleven bedekt. Om haar rosblond haar spande een gevlochten band van zeer kleine paarlen en aan haar fijne roze oren hing een enkele lange peervormige paarl, het waren de enige kostbaarheden die ze droeg.

'Wat bent u mooi vanavond,' zei Henri en moest toen lachen om haar verschrikt gezicht. 'Ik heb juist niets bijzonders aangetrokken,' zei ze, 'is het nog te veel? Zal ik die oorhangers afdoen?'

Maar Henri schudde haastig neen, zijn ogen genoten zo van haar. Het mauve van de zijde, het rossiggoud van haar haren en de lange fijne paarlen die juist even afstaken tegen het blank van haar hals, waren verrukkelijk, – mooier dan bij Botticelli, – het waren kleuren van levende dingen. Hij stond zich zat te kijken, zijn lippen gingen vaneen.

'Jij ziet er zo ook heel goed uit,' zei Julie tevreden. Henri's donkere, gretig genietende artiestenblik gaf haar een zoet gevoel van eigenwaarde. 'Kom eens hier!' Ze zocht in haar bijouteriedoo's en stak een kleine briljant op zijn zwarte dasje. 'En hier!' Uit een sacht haalde ze een zijden doekje en duwde het in zijn borstzak, een zoet parfum van heliotroop steeg plotseling bedwelmend om zijn hoofd. 'Zo, nu ben je helemaal zoals je wezen moet!' Toen draaide ze hem naar haar grote staande kleedspiegel, waarin hij plotseling verwonderd zijn eigen spiegelbeeld ontmoette.

Hij keek en herkende zich niet. Was dat zijn gezicht, dat hem aankeek? Hij kende zijn gezicht toch, dacht hij, – hij had zich al zo

vaak voor zijn eigen kleine spiegel uitgetekend. Dit gezicht was heel anders, – het keek niet onderzoekend en niet vragend en niet angstig, – het leek of het droomde – een wonderlijke droom van onbekende dingen die zoet en ook bitter konden zijn. De ogen wilden niet helemaal opengaan, de oogleden bleven hangen over de pupillen en de mond was week. Vreemd, hij wist niet dat hij dit gezicht had.

‘Het rijtuig is voor!’ kwam mijnheer Godschalk zeggen.

‘Julie, wat heb je met die jongen gedaan? hij ziet eruit of hij vijftientwintig is!’

‘Il est très bien ainsi!’ – Julie ging voor en Henri volgde in het spoor van haar zoet parfum.

Ze zaten naast elkaar in de fluwelen fauteuils waarvan ze de armleuning deelden. Henri had alles gedaan wat een cavalier behoort te doen, hij had Julie uit het rijtuig geholpen, haar de sortie afgenomen in de vestiaire, een programma gekocht en de klapstoel voor haar neergehouden tot ze zat. Hij had het heel graag gedaan, want ze was zo prachtig dat hij er eerbiedig van was geworden. Voor het eerst had hij gezien dat haar gezicht ook prachtig kon zijn, anders vond hij het alleen maar aardig. Maar nu zag hij dat ze wonderlijk mooie ogen had, grijsbruine ogen die donker konden worden. Hij zag het voorgevoel duidelijk toen het in de zaal licht werd na het tweede bedrijf.

Natuurlijk had hij niets gezien tijdens het spel. Hij vond het theater nog altijd iets heel bijzonders; zodra het gordijn uiteen was geschoven, leefde hij alleen nog maar op het toneel. Zoals hij vroeger, bij de poppenkast, ook nooit iets had gemerkt van de mensen om hem heen, maar de slagen voor Katrijn had opgevangen, en meegegriezeld met Jan Klaassen omdat de galg werd opgezet. Hij was nu weggeleefd in de romantiek van de Spaanse troonopvolger, die mooie, slanke, ongelukkige jongeman, die met zoveel noblesse door het spel ging en hunkerde naar een hart dat hem begrijpen zou. Hij was ook zeer begaan met de fijne jonge koningin, die wel een heilige kon wezen, zo ingetogen en bereid tot dragen en toch vorstelijker dan een heilige is. Maar de Philips van Possart, die deze avond toch de hoofdfiguur moest zijn, bleef ver van hem af. Hij had teveel verdriet om de jonge mensen die eigenlijk voor elkaar waren bestemd en toch niet tot elkander mochten komen. Philips was te oud, hij kon zich van hem niet veel aantrekken.

Maar toen het licht opging, en hij naar tante Julie keek om te weten hoe zij het stuk vond, was hij geschrokken teruggekeerd in de werkelijkheid van de schouwburgzaal. Haar ogen waren diep en

donker, zo had hij ze nog nooit gezien. Er was iets in de ogen waardoor plotseling een plechtig boekenwoord betekenis kreeg: passie. Julie haalde diep adem en ontmoette Henri's vragende blik.

'C'est Possart qui joue le mari, n'est ce pas?'

'Ja,' zei Henri, 'hij is de koning.'

'Quel démon!' Ze rilde. Toen dook ze weer achteruit in haar fauteuil.

De grote liefdesscène doorleefden ze intens gespannen, roerloos naast elkander zonder te weten van elkaar. Even ontglipte Julie een kreetje, als een gejaagde vogel; toen bleef ze stil. Ze zat zo onbeweeglijk, dat Henri een ogenblik terugkeerde van het toneelgebeuren en haar van terzij aanzag, – en opnieuw schrikte hij, vreemd en hevig, van haar intense ogen. Maar het volgende moment werd hijzelf weer weggetrokken naar het spel. Al zijn jong medelijden en zijn romantische verbeelding gingen uit naar de smartelijke liefdesstrijd tussen de beklagenswaardige prins en zijn moeder-geliefde. De diepere zin van het drama, – de worsteling om vrijheid, om gewetensvrijheid, om elke vrijheid, – ontging hem evenzeer als Julie – de lange geestdriftige monoloog van de markies Posa was hem niet anders dan een nutteloze onderbreking van het dramatisch gebeuren. Toen de lichtkronen aanflitsten voor de grote pauze, zagen ze elkaar ontwaken met vochtige ogen. Daarna glimlachten ze elkander toe. Er was nu geen leeftijdsverschil meer tussen hen, ze kwamen terug uit een andere wereld waarin zulk verschil niet bestaat.

De mensen om hen heen waren opgestaan, men drong naar de foyer. Ze bleven zitten. Henri voelde zijn knieën zwaar en loom. Julie tipte met een kanten doekje langs haar ogen, toen daalde haar hand en lag trillend tegen de roodfluwelen armleuning.

'Ah les malheureux,' zei ze. 'Ce Possart est sublime. Comme il les torture, – mon Dieu, – c'est le diable en personne.'

'Hij is zelf toch ook ongelukkig,' zei Henri. Hij kreeg wonderlijk kerwijs, nu hij nadacht, ook veel medelijden met Philips.

'On ne peut être heureux en faisant le malheur des autres!' Julie wierp haar hoofdje achteruit, haar hand kneep het kanten doekje ineen tot een vchtig vodje.

Henri keek schuw op haar neer. Ze had luider gesproken dan hij van haar verwachtte op een publieke plaats, ze was zeker erg opgewonden. Met een zacht drukje legde hij zijn hand kalmerend over de hare, het was vreemd, dat hij zich haar meerdere voelen moest. Maar hij begreep natuurlijk wel waarom ze niet kalm kon zijn, hij had, samen met haar, te vaak geleden onder het zwartgalig regime van zijn vader.

‘t Is maar komedie, domme Juliette,’ zei hij. ‘Kom, willen we nog wat rondlopen?’

‘Neen,’ zei Julie, ‘ik kan al die gezichten nu niet tegenkomen. Wil jij?’

‘O neen,’ zei Henri. ‘Ik zal een kop koffie voor u halen.’

‘Als je me Juliette noemt, moet je ook ‘jij’ zeggen, dat hoort erbij.’

‘Natuurlijk, graag,’ zei Henri en ging naar de foyer om koffie. Toen hij terugkwam, vertoonde Julie’s gezichtje geen spoor van tranen meer. Maar toen hij even opkeek van haar koffiekopje waarin hij voorzichtig room en suiker roerde, trof hem opnieuw hoe vreemd haar ogen waren geworden. Ze glansden diep en donker en hingen met een hongerige blik aan zijn handen.

Sedert die aprilavond veranderde er iets in huis. Henri had niet kunnen zeggen wat het was, maar hij kon weer door de woonkamers lopen, hij vluchtte niet meer zo vaak in de veilige haven van zijn eigen kamertje. De meubelen hadden weer een gezicht. Wel niet hetzelfde gezicht als in vroeger tijd, toen ze er stonden met het vriendelijke maar huisbakken voorkomen van dingen die er altijd zijn, neen, er was een prikkelende nieuwheid om al het huisraad. Het was ditmaal niet zijn verbeelding die het zo maakte, er kwamen werkelijk nieuwe glansen over de huiselijke omgeving. Mijnheer Godschalk had altijd wel kostbare of bijzondere dingen mee naar boven gebracht, maar die stonden er nooit voorgoed, het was antieke koopwaar die hij wel eens wat langer bekijken wou en die onverschillig door de kamers schoof en weer verdween. Nu echter kwam de levende schoonheid van de tijd naar binnen en scheen zich thuis te voelen. Een vaas van Lalique, een gestolde droom van blauwwit iriserende doorzichtigheid, had de zware empirependule verdrongen van de schoorsteenmantel, een Venetiaanse rozenbowl verlichtte een hele kamerhoek die tot dusver donker was geweest, een geborduurd crèmezijden sjaal was over de zwarte rug van de vleugel gegleden. Telkens scheen het lentelicht op een andere pasontloken vreugde.

Maurice Godschalk zag verwonderd toe. Op een dag vond hij midden op de wortelnoten tafel van zijn deftige salon een grote kristallen kom vol wemelende goudvissen, het leek hem een kindergril, die Julie nu eindelijk eens bevredigd had. Hij kritiseerde ditmaal niet, maar bracht de kom eigenhandig naar haar boudoir, hij kon het eindeloos kringen en glijden der vissen niet verdragen, het maak-

te hem nerveus.

Hij had zijn leven lang getracht zich met zijn verstand in evenwicht te houden tussen alle onzekerheden om hem heen en hij zocht ook nu naar een verklaring voor Julie's veranderende houding. Hij kon zich niet ontveinzen dat de jeugd van zijn vrouw triomfantelijk terugkeerde. Hij zag dat haar lippen losser werden en dat haar wangen opnieuw kuiltjes toonden als ze lachte, ja hij was zelfs niet zeker of die kuiltjes niet altijd aanwezig waren geweest en hij ze alleen had gemist omdat zijn jonge vrouw niet meer gelachen had. Nu hoorde hij soms weer het korte, klokkende meisjeslachje, dat hem vroeger in Parijs zo weerloos verliefd had gemaakt, hij durfde zijn oren niet geloven. Maar al spoedig bemerkte hij dat dit lachje niet voor hem was bestemd, – in zijn slaapkamer bleef de stilte even dof en drukkend. Het klonk alleen als ook anderen aanwezig waren en vooral als ze samen met Henri gekheid maakte boven de platen uit de leesportefeuille of zomaar wat met hem stoeide.

Ze stoeide nu dikwijls en plagend met de grote stiefzoon. Maurice Godschalk glimlachte zelfs wel mee bij het jong gerucht en verwonderde zich alleen dat ze zo plotseling stil kon worden als Henri weer eens de kamer had verlaten na een gemakkelijke mannenoverwinning op haar speelse aanvalletjes. Dan ging ze soms afwezig haar bloemvazen verzorgen of voor de zoveelste maal het reeds keurig opgekamde hondje borstelen, terwijl ze de aanwezigheid van de echtgenoot volkomen over het hoofd scheen te zien. Er was een melodietje uit een van haar vroegere chansons, dat telkens naar haar lippen kwam als haar handen zo dromerig bezig waren, – een wat lichtzinnig Frans refrein: 'pourquoi pas, pourquoi pas, puisque j'ai envie de ça!' Mijnheer Godschalk had het eenmaal meegeneuried, toen echter had ze plotseling verwonderd opgekeken en was haastig de kamer uitgegaan.

Hij trachtte zich rekenschap te geven van wat hij met eigen ogen voor zich zag: de nieuwe bloei van zijn jonge vrouw.

'Heeft ze een amant?' vroeg hij zich af. Het was het eerste wat hij moest denken, want zijn geoeffend wantrouwen herkende de gelukkige zinnelijkheid, die het verstrakte masker van de banaal-gehuwde vrouw doorbreekt zodra ze haar fatsoen durft loslaten, – hij was zelf in zijn jeugd eenmaal oorzaak geweest van een dergelijke doorbraak.

Hij verscherpte zijn toezicht op haar gedrag, er was geen enkele aanwijzing. De avonden bracht ze thuis met hem door, in de mid-dagen was ze wel vaak van huis, maar nooit kwam ze terug met die gloed in haar ogen waarnaar hij zo angstig speurde. Manne-

lijk bezoek ontving ze haast niet meer, – men wist het nu wel, – met de mooie mevrouw Godschalk was niets te beginnen. Haar koele reserve werd algemeen gevoeld als minachting, – de eerst zo opdringerige cavaliers hadden zich teruggetrokken.

Zo aanvaardde hij tenslotte dit nieuwe aspect van Julie's wezen, zonder dat hij iets begreep. Het enige wat hij wel begrijpen moest, was het feit, dat in hun onderlinge verhouding geen verandering was gekomen ondanks haar herboren levensdrang. Het korte ogenblik dat hij had gehoopt op een omkeer en zelfs nog eenmaal schuchter een nieuw ritme had toegelaten in zichzelf, was alweer voorbij. Ze was even onbereikbaar gebleven, niets van de verandering zou hemzelf ten goede komen.

Het zwarte misnoegen legde zich sindsdien nog dieper over hem heen.

De lente was opengegaan en rijp geworden, nu scheen de hoge meizon op geheel ontplooide iepeblaren. Julie stond voor het open venster, – onder de wind van het stromende voorjaar dwarrelden de knopschubben uit de boomkruinen, de vlokkenregen dreef nutteloos weg naar een grachthoek.

'Ik zou wel willen paardrijden.'

Maurice Godschalk keek verschrikt op. 'Dat kan niet!' weerde hij af. Hij wist wel dat er werd gereden in Amsterdam, ergens bij het Vondelpark moest een manege zijn. Maar een getrouwde vrouw die paardreed, en zonder haar man! zijn hele, op het welvoeglijke gerichte wezen, kwam in opstand.

'Pourquoi pas?' vroeg Julie. 'Als ik had gewild, vroeger in Parijs, had ik kunnen rijden, – er was daar iemand die een renstal had...'

'Maar je wilde immers niet, – wat klets je toch!' zei mijnheer Godschalk. Hij werd nog altijd ruw als ze hem herinnerde aan de tijd toen ze meesteres was geweest over haar lot, ze deed het dan ook zelden.

'Waarom gaat u niet fietsen?' vroeg Henri. Hij had zelf in 't geheel geen behoefte meer om op zo'n stalen ding te klimmen, maar hij zocht naar een compromis dat het gesprek in harmonie kon oplossen.

'Vind jij daar dan iets aan?' vroeg Julie. 'Och neen,' zei Henri, 'maar u hebt het nog niet geprobeerd.'

'Ga een paar dagen naar Scheveningen,' raadde mijnheer Godschalk. 'Orange is al open. Dan kom ik het weekend naar je toe.' 'Non merci!' zei Julie. Ze had een felle afkeer van deze weekends met Maurice Godschalk. Behalve haar eigen reacties maakte ook de aanblik van de vele zichtbaar erotisch geprikkelde paren in de

hotels haar onpasselijk. 'Non merci, – 't hoeft al niet meer, – ik bedacht alleen dat het prettig moest zijn om paard te rijden in dit mooie weer.'

'Zullen we vanmiddag samen naar de bloemenmarkt gaan?' vroeg Henri. 'Het is woensdag, ik kan ook vanavond wel werken.'

Verrast zag Julie op, haar ogen werden licht. 'Ja zeker, graag, ik dacht er al niet meer aan. Natuurlijk doen we dat!' En ze lachte, – het korte verwachtingsvolle lachje, dat ze nu weer lachen kon. Mijnheer Godschalk keek twijfelend naar de vensters. Er waren dit voorjaar bloembakken aangebracht langs de ramen van salon en eetkamer. Eerst had hij geprotesteerd toen Julie het plan opperde, maar slechts kort, het was juist geweest in die enkele dagen van oplevende hoop, toen hij meende dat hij haar ondanks alles nog zou kunnen winnen. Hij had zelf het meest onopvallend smeedijzeren hekwerk uitgezocht, nu was het geplaatst en wachtten de vensterbanken op hun zomerse versiering.

'Och ja, jullie moesten die bloemen toch maar kopen,' zei hij. 'Maar neem vooral niets opzichtig. Je mag wel een paar tientjes besteden, Julie.'

'Quelle magnanimité!' zei Julie. Hij hoorde haar minachting.

Zij liepen langzaam de kleurige vierkanten te bekijken. Geraniums waren er nog niet maar wel heliotroop en margrietten. De begonia's en fuchsia's, reseda's en grasanjers stonden op lange rijen potten te bloeien en te geuren langs de hele Singelgracht. Zware bloemenschuiten rustten op het gladde water waarin de vele bonte kleuren weerspiegelden.

Julie had haar voile teruggeslagen, ze boog zich over de bloemen. 'Wat zullen we nemen,' vroeg ze.

'Begonia's?' zei Henri, eigennijk tegen zijn zin. 'Pa zal wel iets willen hebben dat niet te veel afsteekt tegen de baksteen. Het is misschien ook wel decoratiever als u een enkele streep kleur neemt.' 'Nonsense!' Julie had weer het lichte, zorgeloze air waarmee ze de laatste tijd naast hem ging. Alsof ze een jong meisje was, dat zich werkelijk nog niets behoeftte aan te trekken van wat komen kon. Henri moest haar dan wel luchtig Juliette noemen, hij hoorde zelf dat hij niet 'tante' zeggen kon.

'Nonsense!' herhaalde Julie. 'We nemen van alles wat. De heliotroop en de reseda's voor de geur, – die moeten ertussen, – en de margrietten en violieren voor de kleur.'

'En de muurbloemen voor de kleur én de geur!' riep Henri. Hij was plotseling meegesleept. Hij kon zich niet herinneren dat thuis iets anders dan afgesneden bloemen hadden gestaan, maar dit

jaar werd alles anders.

Ze kochten een ganse lading potten, die Henri voorzichtig hielp plaatsen op een handkar; toen de kruier de duwboom pakte, bleven ze dicht bij de kar, hun ogen bewaakten de blijde bloemenvrucht die voor hen uitreed. Even keek Julie omhoog en knikte Henri toe, haar ogen waren dankbaar als van een kind. Hij glimlachte terug naar die ogen.

'Petite Juliette!' zei hij vrolijk, maar raakte toen plotseling de glimlach kwijt want haar mond ging pijnlijk beven en het korte kreunen in haar keel gaf hem een schok van schrik.

'Petite Juliette!' zei hij broederlijk troostend en trok haar arm door de zijne. Maar hij liet dadelijk weer los, haar ogen waren te diep en te donker geworden. En weer moest hij denken: 'dit is passie.'

Zwijgend liep hij naast haar voort achter de kar vol bloemen. Hij begreep niets van haar, hoewel hij haar toch heel graag mocht.

Toen brandde de zon het jaar open tot zomer. Juli bracht lage, gloeiende luchten en onweerswolken die plotseling daaruit neerzakten en losbarstten. De onbarmhartig hete dagen waren even vermoeiend als de slapeloze nachten vol rommelende donder.

Henri leed hevig onder de hitte. Hij was altijd al onderhevig aan de weersschommelingen, — als in voor- of najaar de kenteringstormen waaiden, was het hem alsof de stromende lucht dwars door zijn schedel blies; bij de minste aanleiding gaf dat hoofdpijn. Nu, in de elektrisch geladen nachten, schoof hij zijn warm hoofd over het kussen terwijl hij vergeefs trachtte de lange trein van voorbijjagende beelden en gedachten tot stilstand te brengen. Deze nachtsessies waren vermoeiender en enerverender dan ooit, — want hij was toe aan zijn eindexamen en bleek niets meer te weten. Veertien dagen geleden had hij zijn laatste schooldag gehad. Daarna was de klas uit elkaar gegaan, er werd verwacht dat ieder nu thuis nog zelfstandig zou werken tot aan het examen. Sommige jongens, die vrienden waren, gingen met elkander zitten leren, er werden afspraken gemaakt en men leende elkander uittreksels. Er was weinig angst in de klas, het zou wel gaan, de knapsten keken zelfs opgewekt vooruit in een voortijdige vakantie.

Henri had Mark niet durven vragen om samen te werken, Mark hoefde niet te werken, die wist allang alles. 'Wat ga je doen?' had Henri hem gevraagd. 'Vast een beetje werken in de Universiteitsbibliotheek.' Mark zei het zonder een zweem van opsnijderij.

‘Ik wil immers dadelijk doorgaan voor Middelbaar Staatsinrichting, – net een mooi bijwerkje als ik die kantoorbaan bij de Bestuurdersbond krijg.’ Henri had opgewekt geknikt, hij was een beetje trots op Mark, die zo zeker zijn weg wist en toch zijn vriend wilde zijn.

Hij wist dat hijzelf een slechte kans maakte. Dom was hij niet, zeiden de leraren maar hij had geen interesse en geen geheugen. Mijnheer Godschalk was na het laatste rapport gaan informeren bij de directeur en was ontevreden naar huis gekomen hoewel niet geheel hopeloos. Hij bracht de boodschap dat er nog best een kans zou zijn als Henri nu eens eindelijk steady ging werken. Bijlessen konden niet helpen, – hij was eigenlijk in alle vakken een zwakke leerling, – maar toch nog lang geen wanhopig geval.

Nu had hij dus al deze dagen boven op het kamertje gezeten voor zijn stapels boeken en schriften en had nu dit, dan dat ingezien. Angstig en systeemloos had hij telkens naar andere boeken gegrepen, tevoren reeds zeker, dat hij niet in staat zou zijn zich dat wat hij zo hardnekkig overlas, te herinneren als ernaar zou worden gevraagd. Soms las hij hardop, hopen de dat tenminste de klank der woorden zou blijven hangen, maar als hij dan na een halve bladzijde trachtte te memoren, bleek dat geen enkel geluid meer naklonk in zijn oren. Langzamerhand voelden zijn hersens zich volgestopt met watten, soms viel het boek weg naar de vloer zonder dat hij het tegenhield. Dan legde hij zijn hoofd op zijn armen en bleef zo minutenlang vooroverliggen tegen zijn tafel terwijl hij de doffe angst in zijn hart onderging. Als het ergste voorbij was en hij weer rechtop zat, moest hij zich geweld doen om een ander boek te nemen. Soms ook stond hij op en drukte zijn voorhoofd tegen de koele ruiten, die vol kleine doffe plekjes raakten, en een enkele maal greep hij schichtig naar de map waarin hij zijn tekeningen bewaarde. Hij had ze nog nooit zo liefgehad, als in deze dagen, nu hij er eigenlijk niet naar mocht kijken.

En toen, de laatste avond voor zijn examen, kon hij niet langer. De avond was te heet en zijn hersens deden niet meer mee.

Hij stond op en ruimde de boeken weg. Hij stapelde de schriften en schoof ze naar achteren op het schrijftafeltje, nam de kleerschuijer en borstelde het groene laken glad. Toen schonk hij water in de lampetkom, duwde zijn gezicht plat tegen de bodem, en bleef zo lang mogelijk vooroverliggen onder het zachte koele watervlak. Hij waste ook zijn handen. En toen nam hij uit een lade zijn pasteldoos, die hij in drie weken niet in zijn handen had gehad. Hij had ze kunnen kussen, zijn handen streken over het hout. Hij had lang moeten sparen voor deze doos, het was de eerste waarin hij

dadelijk alle kleuren kon vinden zodra hij zijn hand uitstak; bij de vorige had hij altijd moeten bedenken met welke kleur hij maar tevreden zou zijn.

Hij spande een vel tekenpapier over het bord, toen keek hij rond en liet zijn ogen zoeken. Maar het kamertje was vijandig, er was niets dat getekend wilde worden. Hij had er teveel en te hopeloos gezwoegd, hij was de laatste tijd nooit zonder weerzin zijn deur binnengegaan. Er stond nu niets meer dat hem aankeek.

Toen wist hij opeens, wat hij wél wilde tekenen. De goudvissen van tante Julie. Hij zag ze voor zich, alsof ze vroegen om door zijn hand te komen.

Even voelde hij zich benauwd door de gedachte aan zijn vader. Die zou mopperen dat hij zijn laatste avond verdeed met tekenen. Maar het was niet erg, hij zou zeggen, dat hij klaar was met al zijn werk. En toen, ondanks alles, kwam een ironisch lachje in hem omhoog, – zijn vader zou inderdaad geloven dat men klaar kon komen met al dat werk.

En daarna herinnerde hij zich opgelucht, dat zijn vader niet thuis was, hij was weggegaan, naar een loge-avond.

Hij nam het tekenbord en de pasteldoos en daalde de trappen af. Hij zou de goudvissen meenemen naar de salon; onder de kristallen kroon tintelde alles veel meer. Het mocht wel in de salon, – tante Julie was nooit bang dat zijn kleurkrijt stuiven zou, zoals zijn vader.

Hij vergat te kloppen. 'Ik kom uw goudvissen halen,' zei hij opgewekt, nog op de drempel van het boudoirtje. En toen moest hij plotseling onbeweeglijk blijven staan, omdat zijn bloed in een heerlijke schrik door zijn hart schokte. Hij had nog nooit zo iets moois gezien.

Julie lag op de divan, bijna naakt. In de hete avond, alleen, had zij het hinderlijk korset en de gesteven onderkieren van zich afgedaan, de haarspelden uit haar kapsel getrokken en zich uitgestrekt op haar smalle chaiselongue. Nu, terwijl ze zich omwendde naar de deur, was ook de kimono van haar schouders gegleden. Haar blank lichaam lag rossig in de lichtkring van de oranje-rood omsluitende leeslamp, haar stromende haren leken vuurrood. De wemelende goudvissen op het tafeltje naast haar, flitsten als rode glansen door het kristal van de kom en de schaduwen in haar hals waren purper. Buiten de lichtkring, lager, in het golvend dal tussen haar bors-ten en over haar kleine ronde buik vielen de schaduwen rossig-blauw, ze vergleden vager en donkerder naar een uiterste diepte, waarheen Henri's ogen haast niet dorsten kijken. Maar over haar benen lag nog wijd gespreid de groensatijnen kimono met de kers-

rode chrysanten.

Henri durfde zich niet verroeren. Hij had vergeten dat hij was gekomen voor de goudvissen, hij dronk met gretige ogen de schoonheid, die zich daar voor hem opendeed, het geluk vloede naar zijn borst als wijn.

Zo zag Julie hem staan, het tekenbord geklemd onder zijn arm. Eerst greep ze naar de afgegleden peignoir, maar toen kwam een hooghartige trek om haar lippen, haar hand liet de zijde weer gaan. 'Wou je me zo tekenen?' vroeg ze.

Henri slikte, zijn stem weigerde elke klank, daarom knikte hij.

Buiten de gouden lichtkring was de kamer halfduister, uit het huis kwam geen geluid, door het open venster golfdde de geuren van heliotroop en reseda. De wereld was niet meer echt, hij stapte over in de droom.

Hij trok een stoel naar zich toe over het tapijt, en zette de pasteldoos naast zich neer op de grond. Zijn handen deden de dingen langzaam en precies zoals ze gedaan moesten worden, ergens gaf een onhoorbare muziek de maat van zijn bewegingen aan. Het tekenbord steunde tegen de tafel met de goudvissensbokaal en het lamplicht sidderde in dwarse schijnsels door het water, stille zwemmende schaduwen gleden nu en dan over zijn papier, het hinderde niet. Hij ademde op de ritmisch suizende kamerstille, zo schetsten ook zijn handen, zo zocht hij met dromende ogen de kleuren uit zijn doos, zo gleden zijn ogen van het werk naar de wonderbare werkelijkheid en weer terug naar het werk.

Hij wist natuurlijk niet hoe lang hij zo werkte. Maar opeens merkte hij dat Julie niet rustig meer was, haar borst bewoog niet meer in de maat met de andere dingen.

'Je moet niet bewegen,' zei hij, nog altijd in de droom.

Julie had zich opgericht, ze schudde haar haren achteruit. 'Het is te laat,' zei ze, 'je moet ophouden. Je vader kan dadelijk komen.' Henri voelde zich wakker worden. Maar de droom was te diep, hij moest zich langzaam laten opstijgen. Nu zag hij wel niet meer de liggende, gouden vrouw, maar het beeld dat door zijn handen op het papier was gekomen, stond nog levend voor hem. Hij keek naar zijn werk, nog zonder kritiek, en hij lachte, een warme, gelukkige glimlach.

Langzaam stond hij op en rekte zich wijd.

Toen voelde hij dat Julie naast hem stond, hij voelde ook dat haar hoofd tegen zijn schouder ging rusten. Hij keek nog naar het werk, maar hij legde een arm over haar schouder; hij was zo dankbaar. En toen hoorde hij haar snikken, een korte snik. Haar armen gleden om hem heen en hij voelde haar hele levende warme vrouwen-

lijf zich drukken tegen zijn borst, zijn dijen. Haar handen gleden opwaarts langs zijn armen, zijn schouders, zijn wangen, toen grepen ze omlaag naar zijn hand die nog het krijt vasthield; haar mond kuste en kuste en kuste die hand met intense, bevende lippen.

Henri was niet verwonderd dat de droom verder ging, het was een droom die terugkwam, van langgeleden, uit zwoele jongensnachten. Hij voelde het kloppende bloed door zijn lichaam golven, het ruiste in zijn oren, alles was nu machtiger en geweldiger dan vroeger, maar alles was bekend. Alleen was er ook pijn en verdriet in deze droom, waarom wist hij niet.

'Pauvre Juliette,' zei hij, en streek langs haar wang en schouder, 'pauvre Juliette...'

En op hetzelfde ogenblik scheurde een schor overslaande, woeste schreeuw de droom doormidden. Ergens, in een leegte schreeuwde het rauw: 'Godverdomme!... Godverdomme!...'

De stem was een gemartelde stem, een krankzinnig ontsnapte stem, maar een mensenstem, geen droom. Het krijt viel uit Henri's hand. Opeens stond hij in het felle licht, – aan de deur had Maurice Godschalk het zolderlicht aangeknipt.

'Jij vlerk!' zei Maurice Godschalk. Hij kwam langzaam naderbij, zijn lippen trokken weg van zijn tanden, het gromde achter in zijn keel. 'Jij vlerk, jij schobbejak,' zei hij nogmaals, duidelijk en zonder stemverheffing, toen schoot zijn hand uit en sloeg een dof kletsende slag op Henri's wang.

Henri wankelde achteruit, hij greep naar de tafelrand, de goudvissenbowl kantelde langzaam, viel omlaag en sprong tegen een stoelpoot aan scherven. Het plenzend water kletterde neer, de spartelsprongetjes van de visjes klakten een paar korte ogenblikken hopeloos tegen de vloer, toen was alles stil. Maurice Godschalk stond stijf en star midden in het ontredderd vertrek en staarde naar de tekening.

Henri's hart klopte wild, overal tegelijk, in zijn keel en in zijn polsen en achter zijn oren. Het was geen angst en zeker geen schaamte, het was alleen of zijn bloed niet meer bij hem hoorde en naar buiten wilde om te vechten met zijn vader. Hij sidderde van oproer en tegenweer, maar hij kon zich niet bewegen, zijn knieën beefden te veel.

Langzaam stak Maurice Godschalk zijn hand uit, het volgend ogenblik greep hij de rand van het tekenvel tussen duim en wijsvinger, en trok het met korte scherpe rukken van het bord.

'Non! Non!' kreet Julie en greep naar de tekening.

'Jij stuk drek,' zei Maurice Godschalk, duidelijk articulerend, langzaam en nadrukkelijk sprak hij woord voor woord. 'Jij smerig del,

– jij hoer. Jij kleedt je uit voor de jongetjes, hè? – fijne prinses... Hier! dat ding.'

Zijn stem schoot uit. Kort en fel trok hij de tekening uit haar hand. Henri greep toe.

'Het is van mij,' hijgde hij, 'van mij – u moet er afblijven.'

Met een ruk keerde Maurice Godschalk zich naar de jongen.

'Van jou? Van jou? Wat is hier van jou? – Niets is van jou, – alles hier in huis is van mij, versta je! Geen scherf en geen splinter is er van jou, – dat zal je zien.'

Meteen reet hij de tekening doormidden dwars en overdwars, hij neep de stukken tussen duim en wijsvinger en scheurde met inspanning verder aan de vierdubbel dikke papierflarden.

'Daar!' schreeuwde hij en gooide de snippers voor Henri's voeten. 'En daar!' Met een krak zette hij zijn hak in de pasteldoos die nog open op de vloer stond, de hak woelde met wellust door het pulverend krijt, een fijne, gekleurde stofwolk trok omhoog. 'Daar! en daar!' schreeuwde Maurice Godschalk, en stampte met twee voeten rond door de nu ordeloze hoop pastelstiften, die met kleine knakjes kraakten en uiteenvielen. In zijn uitzinnige woede sprong hij op en neer boven de stuivende kleuren tot alles plat lag. Hij greep naar het tekenbord, nam het tussen twee vuisten en zette zijn knie erop. Het weigerde, maar de aderen op zijn voorhoofd zwollen, en Henri hoorde het hout barsten met een doffe knal.

Toen moest de jongen vluchten, ergens heen, het was te veel. Bij de deur echter bleef hij staan, – in de kamer was het plotseeling doodstil geworden, – wat ging er nu nog gebeuren? Wat ging er nog met tante Julie gebeuren?

Schuw keek hij achter zich. Julie steunde op doorgezakte knieën tegen de divan en staarde met een vreemde lege glimlach naar een krimpand goudvisje dat op haar vlakke hand lag te verbloeden. Zijn vader zocht tastend haar schouder, kortademig hijgend als een oud man.

Toen Henri in zijn kamer kwam, stak hij geen licht op, hij liep direct naar het raam en schoof het op met een ruk. Hij stak zijn hoofd naar buiten in de avondlucht, eerst hield hij zijn gezicht omhoog naar de sterren en toen boog hij zich voorover naar de diepte, naar de grachtkeien en het donkere water.

'Als ik me laat vallen, springen mijn hersens uit elkaar tegen de stenen,' dacht hij.

Dat was geen onaangename gedachte. De ellende in zijn hersens zou dan meteen uit zijn. Wel met een vreselijke schok en misschien

nog met pijn maar daarna was er toch het einde.

Hij schoof zijn buik nog verder over de vensterbank. Nu nog één zetje, en hij had niets meer te doen. Daarna zou alles verder gebeuren zoals het moest, zoals het vanzelf sprak. 'De valwetten van Newton,' zeiden zijn hersens, maar de formules waren er niet bij. Hij klemde zijn handen tegen de rand van de plint.

En toen zag hij aan de overkant het licht branden in de huiskamer bij Mietje. De matglazen ballon met de geelpapieren kap waaronder hij nog niet zo lang geleden had gezeten.

Met een achterwaarts sprongetje vonden zijn voeten weer grond. Hij stond rechtop en ademde diep.

Hij smet zijn kleren van zich af, viel tussen zijn lakens en dook diep weg, tot in de allerdiepste ellende van zijn hart. Daar peilde hij hoe het was, hoe erg het was, zijn buik trok ervan samen. Maar hij verzette zich niet, hij proefde en voelde al zijn ellende. Hij gaf zich over, het was eenmaal zo.

Hij had geen verdriet of medelijden met zichzelf, hij zocht ook niet naar een manier om alles beter te kunnen dragen. Hij had geen enkele gedachte, zijn hersens deden niet meer mee. De zware druk in zijn hart was het enige dat nog bestond.

Gebed in zijn aanvaarde ellende, zakte zijn lichaam doodmoe weg naar de slaap.

De volgende ochtend was het de twaalfde juli, de datum van het eindexamen.

De dag begon 's morgens toen het nieuwe licht door een gordijnkier een helle straal in de spiegel prikte. Henri werd er wakker van, zijn ogen gingen open en weer dicht. Hij had ook van iets anders wakker kunnen worden, want hij voelde dat uit al zijn leden de slaap wegschoot. Toen wist hij meteen met een scheut van angst, dat dit de dag was van het eindexamen.

Toch was de angst niet zo overweldigend als op de avonden dat hij het boek uit zijn handen moest laten vallen. De angst was tweederangs geworden. Daar achter was iets dat zwaarder was en groter, maar hij wist nog niet duidelijk wat het was.

Hij maakte zijn ogen open. De kamer bleek vreemd. Niets stond vast op zijn plaats, de meubels konden ieder ogenblik weghobbelen. Hij wendde zijn ogen af. Toen strekte hij zich lang uit, zijn tenen raakten de voetenplank, – werd hij te lang voor het bed? – haastig trok hij zijn knieën op.

De dag zat nog vast aan de nacht. Buiten klonk nog geen roep, er

was nog geen kar die ratelde. Het kleine klokje tikte hel en haastig maar het wees nog geen tijd. Henri lag stil en staarde in het blind-wit van de neergelaten lancasters.

Ook het huis was nog doodstil, de mensen sliepen nog achter dichtte deuren, – 'laat ze slapen, ze zijn van zichzelf, niet van mij,' dacht de jongen, de woorden spraken zich in zijn hoofd. Langzaam liet hij zijn knieën terugzakken, zijn handen gleden langs zijn dijen.

De komende dag kwam dichterbij en kneep in zijn hart. Hij herkende nu de dag. Het was het eindexamen, maar het was erger dan dat. Ergens lag een puinhoop.

Tegelijk zag hij de hak van zijn vader die rondtrapte in het pastelkrijt. Juist, dat was het. Alles was stuk.

Een gouden visje lag bloedend te krimpen en een gebarsten stem kreet onmachtig woedende woorden. – Hij was weer terug in de wereld waarin hij leven moest. Nu wist hij waarom die wereld vandaag nog angstaanjagender was dan alle andere dagen. Niet door het eindexamen. Maar doordat hij zelf niet thuishoorde in die gewone dagelijkse wereld waar iedereen moet weten wat wel en wat niet mag.

Hij had weer eens iets gedaan wat men niet doet. En ditmaal was het fataler geweest dan de vorige keren, hij had het kunnen zien en horen aan Julie en aan zijn vader. Er was door zijn schuld iets gebeurd wat niet had mogen gebeuren, hij durfde zich nog niet precies herinneren hoe het was gegaan. Alleen wist hij, dat hij met zijn domme grotejongensvoeten was binnengestapt in de volwassen wereld. Nu stond hij daar en wist geen raad.

'O God,' dacht hij. Maar hij had al in zo lang niet gebeden, dat hem niet inviel om God om raad te vragen, hij dacht nooit meer aan God. Hij lag maar onbeweeglijk op zijn rug en hoopte dat het nog lang stil in huis zou blijven. Maar het klokje tikte haastig de dag tegemoet, hij wist wel dat het huis niet stil blijven kon. Zo lag hij dus op zijn rug te voelen, hoe zijn hart uitzette en inkromp in een pijnplek van afkeer en tegenzin.

Toen hoorde hij een wekker aflopen en wist hoe laat het was. Half-zeven, – het was de wekker van de keukenmeid. Meteen zat hij rechtop. Hij had bedacht, dat hij naar beneden moest om te zien of er van zijn pastels nog iets te redden viel. Als hij niet gauw ging, zouden de dienstmeisjes gaan opruimen en alles weggooien. Dat mocht niet, hij kon nog wel wat bij elkaar zoeken.

Vlug trok hij zijn kleren om zich heen, hij waste zich niet en liep meteen naar beneden. Zijn ongepoetste schoenen droeg hij in zijn hand, hij mocht niemand wakker maken.

Voorzichtig duwde hij tegen de deur van het boudoir, die wel eens piepte. Hij zette zijn schoenen neer en keek om zich heen. Maar toen schrikte hij zo, dat zijn hoofd leegliep. Op het tapijt hurkte zijn vader, en veegde voorzichtig, zonder te rinkelen, de scherven en het krijt en de dode visjes, alles door elkander, op een stofblik. 'Nee pa,' zei Henri haastig, 'laat mij dat doen!' Hij liep naar zijn vader en wilde hem het blik afnemen, – het was een al te akelig, een haast onmogelijk gezicht, – zijn keurige vader in zijn zijden pyjama, kruipend langs de besmeurde vloer die hij schoon trachtte te vegen.

'Blijf af,' zei mijnheer Godschalk, 'daar ben jij te onhandig voor. Raap die krijtjes op, in de hoek daar, – allemaal – en zorg dat je niets meer vertrapt, – we hoeven niet in opspraak te komen bij de meiden.'

Henri raapte en raapte, er waren nog vrijwat goede stukken, even verheugde hij zich. Hij had nu een handvol en stak die in zijn zak. 'Neen! Hier!' beval mijnheer Godschalk en stak het blik naar voren. Henri weifelde.

'Gauw alsjeblieft!' zei mijnheer Godschalk. Henri liet de pijpjes pastel uit zijn hand vallen, ze kletterden neer op het blik.

Mijnheer Godschalk begon nu voorzichtig de schuier te tippen over de plekken kleur die waren achtergebleven op het tapijt. Hij borstelde ingespannen maar losjes over een rode vlek, die vermiljoen kon zijn of bloed van een stukgetrapt visje. Zeker was het bloed, de vlek bleef.

Henri stond neer te zien op zijn vader, hij had zo'n groot medelijden en tegelijk zo'n afkeer. Het hoofd van zijn vader lag gebogen over de vlek die niet wilde verdwijnen.

En toen zag hij plotseling, dat zijn vader geverfde haren had. Mijnheer Godschalk had zijn haar nog niet gekamd, het was nu niet glad en glimmendzwart geplakt tot een compacte herencoiffure, maar lag in ordeloze strengen door elkaar. Henri kon precies zien hoe het was. De wortels van de haren waren grijs, bijna wit, dan kwam een klein stukje rood en eerst dan de lange zwarte einden die overdag bovenop lagen. De jongen rilde, dit was te erg. Waarom deed zijn vader zo iets? Waarom deed hij altijd anders dan andere vaders? De vader van Mark Zadoks had een dikke kuif van gezond grijs haar. Waarom wilde zijn eigen vader nog altijd zwart blijven? 'Haal een krant!' commandeerde mijnheer Godschalk. Henri kwam terug met het nog ongeopende Handelsblad van de vorige avond. Zijn vader lette daar echter ditmaal niet op, hij vouwde de krant open, liet het blik erop leeggliden en gaf dat toen over aan Henri. 'Zo,' zei hij, 'breng het direct terug op zijn plaats.' Zelf proppte hij

de krant ineen tot een vormloos pak, dat hij onder zijn arm stak. 'Mag ik mijn pastels niet terug?' vroeg Henri. Het was ondenkbaar, dat al die fijne krijtjes in de vuilnisbak zouden worden weggegooid, dat hij hun nog niet eens helemaal bekende kleuren nooit op papier zou zien.

'Hoe durf je het te vragen,' zei mijnheer Godschalk, 'hoe durf je.' Hij stond smal en oud en ongekamd in de te mooie zijden pyjama tegenover de lange jongeman, die al gekleed was voor de dag, hij voelde zichzelf zo staan. Even hoorde hij ook dat hij een meerderheidstoon forceerde, maar hij verdrong die erkenning uit zijn bewustzijn. 'Maak dat je wegkomt!' beval hij.

Henri ging, maar kwam even later terug om zijn schoenen.

Terwijl hij ze aantrok bij de deur, zei mijnheer Godschalk:

'Henri...'

'Ja pa?'

'Denk eraan dat ik over deze hele geschiedenis nooit meer een woord wil horen, – nooit – versta je? Ik wil er niet meer aan denken, – je bent nog een kind en weet niet wat je doet, – ik praat er met jou niet meer over.'

Hij reikte met twee moede handen naar zijn achterhoofd, streelde het langzaam en zei toen met zijn gewone zorgelijke stem:

'Zorg maar dat je fit op je examen komt, dat is de hoofdzaak. We zullen allemaal maar vergeten wat er is gebeurd.'

Het 'ja pa' kon niet over Henri's lippen. Hij keerde zich om en sloot de deur achter zich. Toen sloeg hij iets af van zijn handen, hij wist niet wat.

Hij stond in de lege gang en keek weifelend omhoog langs de trap naar zijn kamertje. Hij keek ook omlaag langs de rode smyrna loper, die door het hele huis liep tot aan de hallmat voor de straatdeur.

De keukenmeid kwam voorbij, groette en zette het kleine ronde gangvenster op een haak. Meteen klingelde het heldere carillonwijsje van de Zuidertoren naar binnen:

'Vader ik ga reizen, geef mij geld en goed,
'k Ga naar verre landen en vertrek met spoed,
'Ach, na weinig dagen leed hij grote nood,
'Hij moest zwijnen hoeden voor zijn stukje brood.'

Toen galmden de zeven klokkeslagen, Henri telde tot de laatste helemaal was weggetrild. Hij stond nog op dezelfde plaats en voelde zijn voorhoofd hoog optrekken tot rimpels, hij kon daar niets tegen

beginnen, zijn voorhoofd vroeg waarom dat zo was, – waarom alles was zoals het was. Hij voelde dat een hete traan omhoog schoot uit zijn hart naar zijn ogen, hij zette zijn tanden op elkaar maar zijn voorhoofd trok hoger en hoger, de spieren wilden niet anders, hij werd er angstig van.

Hij keerde zijn rug naar de boventrap en ging de lange rode loper af door de witte marmeren gang, hij lette ook nog op een powder-blue kom in de vestibule. Toen lichtte hij de zware koperen ketting van de voordeur.

Even be kroop hem het vreemde gevoel dat hij nu pas bezig was om goed wakker te worden, – dat hij zich slechts in de droom had gekleed en zijn schoenen aangetrokken, zo iets was hem wel meer overkomen. Maar toen hij de voordeur wijd had geopend en de buitenlucht in zijn neusgaten drong, wist hij zeker dat hij wakker was. Hij zag de blinkende gracht met de beweeglijke waterrimpels en de goede bekende iepen vlak voor zich.

Hij zuchtte van opluchting, wel twee-, driemaal, toen ging hij lopen. Hij wilde een paar grachten lang onder de iepen en bij het water blijven, net zolang tot zijn voorhoofd weer helemaal gewoon zou zijn.

De gracht was nog stil. Op een enkele gemeerde vrachtschuit rolde men houten vaten naar de wal, dat gaf het enige geluid. Een schippersvrouw hing roodbaaien manshemden aan een lijn, die gespannen was tussen een vergulde vlaggestok en een grasgroengeschilderde kajuit, de kleuren waren bekend maar maakten nu nog blijder dan anders. Ergens gleed een puts in het water en liet wijldwordende kringen van zich uit. En omhoog in de lichtblauwe lucht ontplooiden een paar witte wolken zich langzaam tot een openwaaiende veder.

Henri liep op de hardstenen walkant, zo bleef het uitzicht vrij. Aan de overkant rolde een handkar, hij keek en zag opeens een mooi donker rood, het was een kar met kersen. Hij haastte zich over de brug naar het Rusland, de planken klonken hol onder zijn voetstap en hij wenkte de koopman, maar die stapte door achter zijn kar. Het verwonderde hem niet, – als hij wel eens in een koffiehuis zat, was er gewoonlijk ook niemand die merkte dat hij bediend wilde worden.

Maar daar klonk een vlugge meisjespas. Henri hoorde en zag dadelijk: dat is Mietje. Hij had haar nu in weken niet ontmoet, maar hij twijfelde geen enkel ogenblik, ondanks het onbekende gele juponnetje.

Ze wenkte van de huizenkant dat de karreman stil moest staan. 'Kijk toch uit je doppen ezel, je laat je klanten achteranlopen.' Toen

stond ze al bij de kar en greep met twee handen in de geurige rode piramide.

‘Hoeveel mijnheer?’ vroeg de koopman, maar Henri hoorde het niet, de rode kersen lagen zo prachtig te glanzen.

‘Wat moet je nou hebben, domme Hannes?’ vroeg Mietje.

‘Ik? hebben? – Niets!’ zei Henri.

‘Wel allezeis en ik houd die vent voor je an omdat je hem achteroploopt!’

‘Ja, eigenlijk wil ik wel een pond kersen.’ Henri glimlachte verontschuldigd naar het meisje. Haar blauwe ogen lachten terug naar de zijne, ze keek weer precies zoals ze kijken moest, zoals ze altijd keek wanneer ze elkaar ontmoetten. Het was of ze haar eigen vrolijkheid meebracht en die voor hem uithield om erbij in te stappen. De venter greep in de nog ongerept opgetaste kersen. Hij wierp de rode trossen op de glimmende koperen weegschaal, ze bungelden over de rand met een enkel groen blad ertussen. ‘Koninklijk rood,’ dacht Henri, hij stond te genieten en zag niets van de vervelozes kar en de groezelige venters handen, die zijn aankoop in een krantje rolden.

‘Vijftien centen!’ zei de man en hield hem het pak voor.

Henri tastte in zijn vest en toen haastig in zijn broekzak. Hij voelde zijn gezicht pijnlijk heet worden, maar hij moest het zeggen: ‘ik heb geen geld bij me...’

De venter trok minachtend maar gelaten zijn schouders op en maakte zich gereed de kersen terug te schudden op de kar.

‘Hol!’ zei Mietje, ‘ik heb centen. Geef mij meteen een half pond.’ – ‘Alstublieft juffrouw,’ zei de man, plotseling onderdanig beleefd.

‘Juffrouw?’ dacht Henri en keek met verwondering naar Mietje. Natuurlijk, – het was waar, – ze was al een mens, een vrouw. Ook wel een lief meisje en vooral gewoon ‘Mietje’, – maar toch een vrouw. Meteen zag hij dat ze leek op het ‘Meisje aan de onderdeur’ van Rembrandt, waarvan hij onlangs in de Oudemanhuispoort een reproductie had gekocht. Hij had die gravure boven zijn bed gehangen, hij had er dadelijk van gehouden, waarom wist hij niet, – en nu leek ze doodgewoon op Mietje.

Henri keek door zijn oogharen, – waar zat toch die gelijkenis? Hij kon ze niet meer vinden, Mietje was veel levender.

De koopman was al doorgereden. Ze stonden tegenover elkaar, ieder met een krantenpakje in de hand. ‘Je kon me wel bedanken!’ vond Mietje, ‘als ik niet was voorbijgekomen, had jij geen kersen.’ ‘God ja,’ zei Henri, ‘wat ben ik toch een ezel. – Mijn dag begint prachtig, – als ik op mijn examen ook zo suf, kan het goed worden.’

'Heb je examen?' vroeg Mietje. Ze keek de jongen aan, hij zag bleek en zijn oogleden hadden rode randen. Maar dat deed er niet toe, hij was goed en lief zoals hij was. Ze glimlachte, het was enig om zo in de vroege ochtend voor fabriekstijd met hem te staan praten, – heel haar hart was een tevreden plekje zon waarin een poes zit te spinnen.

Henri's wenkbrauwen hadden zich samengetrokken. 'Ja,' zei hij, 'ik heb eindexamen. Van de Handelsschool. Ik moet er komen ook.' 'Waarom? Je hoeft toch geen echte handelman te worden? Je wordt toch antiquair.'

Daar was het weer! De hele last van een leven dat op hem toekwam en dat hij niet zelf mocht kiezen, viel weer op hem neer, zijn ogen verloren opeens de gracht en de groene iepen, zijn schouders zakten naar voren.

'Ik moet naar Berlijn in een kunsthandel om het vak te leren, en als je in Duitsland geen diploma kan laten zien, ben je helemaal niets.'

'Maar je tekent zo prachtig!' troostte Mietje.

'Wat doet dat ertoe? Je hoeft toch niet te kunnen tekenen om schilderijen of antiek te verkopen.'

'Allezeis!' riep Mietje, 'trek toch niet zo'n armezondaarssmoel! Als je geen zin hebt in de handel kan je het toch verdommen! – Mijn neef Piet wou naar zee en dat mocht-ie niet, die was in de leer gedaan bij een schoenmaker in de Bloedstraat, – nou toen heeft-ie 'm gesmeerd en nou vaart-ie!'

Een grappig plooitje trok langs haar mondhoek. 'Weet je, je vrind Mark zit tegenwoordig ieder ogenblik bij mijn opa, dan klessen ze alsmaar over de methodes van de klassenstrijd, – mijn opa is voor de sabotage en het lijdelijk verzet en de directe actie en je vrind zegt: dat is flauwe kul, laten de arbeiders zich eerst organiseren en dan het hele kapitalisme afschaffen, alles tegelijk. O jô, ze kennen toch zo hatelijk tekeer gaan tegen mekaar, en allemaal met mooie woorden. Maar als ik ernaast zit te luisteren dan denk ik: jullie praten toch allebei over hetzelfde, jullie willen dat de werkmans zal verdommen om nog langer te werken voor de rijkelui. Nou, en dat weet ikzelf al mijn leven lang, – wat je niet wil, dat kan je verdommen, doodgewoon.'

Ze stond rechtop omhoog te kijken in het gezicht van de jongen tegenover haar, ze zag zijn bleek, fijn gezicht veranderen bij haar woorden en voelde tevreden, dat hij naar haar luisteren moest.

Henri zag neer op het springende blonde haar, het blanke gewelfde voorhoofd, de korte rechte neus daaronder en het volle rode mondje, dat zich zo beslist kon sluiten als ze iets had gezegd dat

afdoende was. Haar hoofd hield ze achteruitgebogen om hem aan te zien, hij kon niet helpen dat hij verder kijken moest langs haar melkblanke hals in het katoenen lijfje waaronder haar kleine stevige borsten omhoogdrongen. Zijn eigen lichaam voelde hoe energiek zij stond gespannen, en vond dat prettig.

‘Dacht je dat ik deed wat ze thuis willen?’ ging zij voort.

‘Toen ik van dat ouwe lijk ben weggelopen, wilden ze allemaal wat anders, – mijn opoe wou dat ik een nieuwe dienst zou zoeken en mijn moeders man wist een baan voor me als buffetjuffrouw, – stikken kan-ie. “Gekheid,” zei ik, “ik laat me niet meer op mijn kop zitten door een mevrouw en evengoed verdom ik het om me te laten kietelen door een stel ouwe zuiplappen. Ik wil een vak leren.” Nou, en nou zit ik achter het knoopsgatenmachien bij Kattenburg!’

‘Dat heb je me de vorige maal ook al verteld!’ zei Henri.

‘Ik zal het je verdomme wel driemaal vertellen als ik zin heb!’ riep Mietje. ‘Zie je dan niet, dat je nooit hoeft te doen wat de anderen willen, als je zelf maar weet wat je wil!’

‘Wil ik dan iets?’ dacht Henri. ‘Is er iets dat ik werkelijk wil?’

Het was een grote vraag. Hij keek nog neer in Mietje’s agressief glinsterende ogen, maar tegelijk was hij aan het zoeken, heel diep in zichzelf, of hij dan niet werkelijk eens helemaal echt iets wilde. Maar er was niets, – daar, in die laatste diepte, was niets dat wilde, er was alleen de gewone rustige blijdschap van zijn ikgevoel, het onverstoorbaar genot dat hij zichzelf was en zich voelde bestaan. Anders kon hij niet vinden.

Er kwam een vage glimlach om zijn mond. Mietje keek toe, het was de glimlach die ze in hem liefhad maar niet begreep.

‘Zeg eens wat!’ drong ze aan.

Toen kwam hij terug uit zichzelf, hij hoorde de vraag. Tegelijk merkte hij dat hij misschien toch wel iets wilde. Hij wilde iets verscheuren, hij voelde dat zijn vingers iets vernielen moesten. En tegelijk wist hij dat dat zijn schoolboeken waren.

‘Wat ik wil?’ vroeg hij en zijn voorhoofd neep zich samen, ‘wat ik wil?’ – Afzijn van de hele vervloekte rommel, van de boeken en het leren en de handel, dat wil ik. Geen diploma’s hebben en geen leerjaren en geen antiekzaak die op me blijft wachten, God, – alsjeblieft niet! Dat is het. Ik wil *niet, niet, niet!* Ik wil vrij zijn, helemaal vrij zijn, – misschien merk ik dan wat ik wèl wil!’

‘Zie je nou dat je het weet!’ triomfeerde Mietje. ‘Je hebt doodgewoon de pest in omdat je examen moet doen voor een ander zijn plezier. Is het waar of niet?’

'Ja, ja!' riep Henri, 'dat is het.' Hij kreeg tranen in zijn ogen omdat hij nu pas goed merkte hoe erg dat was.

'O zo,' zei Mietje. 'Nou, dan doe je geen examen. Doodgewoon.'

'Ja,' zei Henri en haalde diep adem. 'Dat kan, natuurlijk. Niemand kan me dwingen. Een arbeider kan staken en ik kan verdommen om examen te doen. God wat gek dat ik dat nooit heb bedacht. Natuurlijk, het kan. Ik ga er eenvoudig niet naartoe, – dat is alles.'

Zijn handen waren vuisten geworden. Mietje zag hoe het bloed in zijn wangen steeg, ze lachte blij in zijn ogen.

'Vandaag zijn wij vrij van loonslavernij!' zong ze. 'Jô, ik heb toch zo'n zin om ook te gaan maandaghouden. – Laat het me twee kwartjes boete kosten! – Ga je mee de polder in?'

Een uitzinnige vreugde golfde omhoog, door Henri's benen en lenden, over zijn borst en zijn schouders, en sloeg samen over zijn hoofd.

'Ja,' zei hij, 'heerlijk, laten we dat doen. God ja! Natuurlijk! Waarom niet?'

Hij stak zijn arm onder Mietjes arm, zo stapten ze weg naar de Geldersekade. Boven hun hoofden speelde het carillon: 'Vader, ik ga reizen.' Het was halfacht in de morgen.

Ze liepen langs de Zuiderzeedijk, de morgen lag open boven de heldere polders. Aan de ene zij golfde het water, het was anders dan grachtwater of zelfs dan de Amstel, er was meer kracht in dit water. Aan de andere kant strekten de groene, door de dauw gewassen weiden in lange strakke repen tussen glimmende sloten. Overal stond het vee zwartwit in het groen, – lompe blonken zwaar vlees als men van dichtbij keek, maar rustig gaande dieren als men ze zag grazen in de verte.

De dijkhellingsen lagen in zachtglooiende aangename lijnen, maar gele plukken boterbloemen onderbraken telkens de lijn, telkens moest men kijken naar de weelderige goudgele vegetatie die nergens voor diende en er toch stond. Nu en dan knarste het grind, dan klapperden paardehoeven en een kar met brede wielen reed zwaar voorbij. Een voerman zwaaide groetend met zijn zweep, daarna bleef alleen nog een poosje zijn blauwe rug te zien boven blinkende melkbussen.

Een jonge pastoor wandelde hen tegemoet en keek vriendelijk afwachting, zodat Henri groette. 'Waarom groette je?' vroeg Mietje. 'Zomaar,' zei Henri, 'hij wilde graag. Ik hou wel van pastoors, – er was eens zo'n aardige oude baas in de zaak, – die had ik best

nog eens willen ontmoeten.'

'Thuis hebben ze de pest aan ze,' zei Mietje, 'maar mij kunnen ze niet schelen.'

't Is toch net of ze meer weten dan gewone mensen,' zei Henri peinzend. 'Die oude man zei iets over een tekening van me, dat heb ik nooit kunnen vergeten, – hij was natuurlijk niet helemaal heilig maar wel erg wijs.'

'Och larie,' zei Mietje. 'Natuurlijk moet je wel wijs worden als iedereen je komt vertellen wat niemand anders weten mag. Daarvoor hoef je geen pastoor te wezen. – Kijk eens hoe lollig dat veulen daar gaat!'

Henri keek, het veulen was inderdaad lollig, het zwaaide op vier lange onvaste benen tussen een troep vluchtende roze biggen door. Hij moest erom lachen en Mietje stak haar arm door de zijne.

Ze gingen verder, een jongen en een meisje dicht naast elkaar. Henri had het grote pak kersen nog onder zijn arm, nu merkte hij dat ook Mietje nog haar pakje droeg. 'Geef op die kersen,' zei hij.

'Knijp ze niet fijn,' waarschuwde Mietje. Hij stortte haar kersen over in zijn pak. 'Zo,' zei hij, 'we delen immers toch samen.'

'Natuurlijk,' zei Mietje, 'geef vast een paar.'

Hij greep wat kersen en hield ze boven haar lippen, maar toen ze happen wilde, trok hij terug. 'Mispoes!' zei hij en stak ze in zijn eigen mond.

'Wel verdorie, dat noemt hij delen!' Met een haastige greep trok ze een plukje kersen uit het pak, dat door de onverhoedse ruk weggleed uit Henri's handen. Het viel open langs de grasrand, overal in het rond lagen de kersen verspreid.

Mietje zamelde ze haastig bijeen. 'Gooi toch weg,' zei Henri, 'kijk eens waar ze gelegen hebben!' En hij wees naar een kwak koemest, vlakbij.

'Zuivere koeiestront,' zei Mietje. 'Wacht maar, ik zal ze wel wasen.' Ze daalde met kleine pasjes af langs de dijk naar de sloot, waar ze ijverig ging spoelen.

Even stond Henri perplex, hij had juist in de krant iets gelezen over het verband tussen tyfus-epidemieën en boerensloten. Maar Mietje was zo toegewijd bezig, dat hij de tyfusangst welbewust zijn rug toekeerde.

'Zo,' zei Mietje, 'nu zijn ze schoon. Laten we ze nu meteen opeten anders worden ze beurs. Vooruit, we eten om de laatste.'

'Wat moet dat met die laatste?'

'Wie de laatste heeft, moet de volgende maal trakteren, maar hij mag meteen al de meisjes zoenen,' onderwees Mietje.

'Dat kan,' zei Henri.

Ze aten de kersen en spuwden de pitten zover mogelijk, tot in het slootje. Ze schoven nog een beetje dichtër naar elkaar, hun vingers vochten boven het krantenpapier om de aller-allerlaatste, tot Henri hem triomfantelijk omhoog hield.

'Ik heb 'm!' riep hij. 'En voor een zoen mag jij hem hebben.'

'Dat kan,' zei Mietje en stak haar rode lippen vooruit. Henri proefde nog kersen op haar mond. 'Jij schat,' zei hij, toen zijn mond haar had losgelaten. Ze keken diep in elkaars ogen, hun voorhoofden negen naar elkander. Beiden zagen ze in elkanders glanzende pupillen hun eigen, gelukkig glimlachend gezicht.

De morgen werd heter, boven hun hoofden hoorden ze nu ook meer wagens en mensen langs de dijk. 'Waar gaan we eigenlijk heen?' vroeg Henri.

'Weet ik het? Waar we terecht komen,' zei Mietje. 'We kunnen doorlopen naar Durgerdam, tot het fort. Daar ben ik eens met mijn opa geweest, toen hadden we broodjes mee en flesjes bier en toen hebben we de hele dag in het gras gelegen.'

'Maar nu hebben we geen broodjes,' herinnerde zich Henri.

'Schrok! We kopen wel wat in Durgerdam. Ik heb nog zestig centen, dertig voor het bootje eraf, – dan kunnen we ons nog een kliek eten. – Vooruit, sta op.'

Ze hees hem op onder zijn armen. 'Allo, lopen, je hebt nog geen voet verzet, – zo van het bootje ben je al gaan liggen.' Hij liet zich overeind zetten, en deed zo lui mogelijk om Mietje te pleziëren. Ze kon zo heerlijk moederen en bazen.

Ze liepen alweer boven op de dijk. De dag was nu niet jong meer, onder de hooggerezen zon ademde het weiland de geur van aarde en mest en bloeiend gras. Ze liepen niet gearmd maar hun handen raakten elkaar bij iedere pas. Totdat Henri dat telkens vinden en weer verliezen van die gladde, levende meisjeshand niet langer kon verdragen, en haar arm weer onder de zijne nam. Zo liepen ze verder en keken omlaag op hun voeten, die prettig samengingen in dezelfde stap.

'Wat een goddelijke dag,' zei de jongen, 'ik zou wel altijd zo willen doorlopen.'

'Ik ook, – als het kon,' zei Mietje. 'Maar een mens heeft maar één stel benen.'

Henri liet zich verder dragen door zijn plezierig in de maat gaande voeten, zijn ogen hadden de einder gevonden, waar de blauwe lucht en de groene weiden elkaar aanraakten in een trillende, lichte lijn. Die einder trok hem naar zich toe, hij wist wel dat hij daar nooit komen zou, maar toch gingen zijn benen alleen zo prettig omdat die grote open ruimte voor hem lag.

Hij ademde diep de geurige buitenlucht in. 'Nu zitten al die anderen daar op school te zweten, god-weet-waarvoor...' zei hij.

'Stil zweten laten,' zei Mietje. 'Daar moet je helemaal niet over denken, die anderen moeten maar zelf weten wat ze doen. Jij loopt hier.'

'Gek, dat niemand er ooit aan denkt, dat het ook anders zou kunnen.'

Mietje keek verstoord omhoog. 'Denk nu eens niet aan "anders" en de "anderen". Kijk, daar heb je het vuurtoreneilandje van Durgerdam.' Ze wees naar de groene graswallekens. 'Nou heb je daar opzij een wekje, daar zie je niets dan het land en de zee.'

Henri liet zich meenemen. Ze stapten van het wegje in het hoge zachte gras, voorzichtig trokken ze hun knieën omhoog om zo min mogelijk bloemen te vertrappen. Er stonden grote witte margrietten met gouden harten en diepblauwe hondsdrif, goudglanzende ranonkels en de luchtige pluïsbollen van de paardebloem. Alle bloemen en ook het gras leken zwaarder te bloeien en hoger te groeien dan in de andere weiden. Men kon zien dat het veldje braak mocht liggen en dat het dicht bij een groot water was, — de kruiden bloeiden vochtig.

'Hè wat fijn!' zei Mietje. Ze had zich neer laten glijden tegen het lage dijkje, een witte meeuw hief zich plotseling vleugelklepperend van de grond. Toen nog een en toen nog een.

'We maken ze aan 't schrikken,' zei Henri. Hij ging naast haar zitten. Eerst wilde zijn rug zich ook weg laten zakken in het gras maar toen bleef hij overeind om de statige witte meeuwen te zien spelen tegen de blauwe lucht.

De zon stond nu op middaghoogte, recht boven hun hoofden. Het zoemend, gonzend gerucht van de bijen en krekels was het geluid van de zon, het trilde overal rondom, aan hun oren en boven de bloemen, ook kwam het op waaiende warmtegolven van heel ver, waar het geen geluid meer was, alleen zonneshijn.

Mietje had haar ogen gesloten. Henri keek neer op haar gezichtje, het lag op het dikke gras, alsof ze het eindelijk had mogen neerleggen op het kussen dat erbij hoorde en nu heerlijk wilde gaan slapen. Haar hele, lieve, losgelegde lichaam rustte zo eenvoudig en tevreden tegen de halmen en de bloemen, dat Henri zich moest uitstrekken langs haar heen.

Even sloeg ze vol haar ogen op, het waren aandachtig gelukkige ogen, toen sloot zij ze weer langzaam. Henri legde zijn arm om haar middel, zijn ogen bleven open.

'Zo hebben we nog nooit gelegen,' zei hij. Het was zo, — als ze vroeger wandelden, gingen ze ergens zitten waar hij tekenen kon

of ze dronken ergens wat in een cafeetje. Maar ditmaal was alles anders.

Mietje glimlachte, ze gaf geen antwoord, alleen schoof ze haar hoofd dichtër naar het zijne. Hij legde zijn wang voorzichtig tegen de hare.

'Jij schat,' zei hij weer, hij voelde zijn keel dik worden, zijn bloed begon te kloppen in al zijn aderen. Toen nam het meisje zijn hand en legde die om haar linkerborst.

Het was een wonder. Onder die kleine ronde warme borst voelde hij haar hart kloppen met diepe slagen.

'Ben jij ook zó?' vroeg Henri.

Het meisje lag doodstil. Hij schoof zich dichtër tegen haar leden, haar ronde warme dij lag tegen de zijne, door haar dunne jurk heen voelde hij de warme vastheid van haar vlees. Zijn borst wilde naar de hare, zijn ganse lichaam werd door het warme stuwende bloed naar haar toegedreven, hij kon zichzelf niet weerstaan. Met een gedempte vreugdekreet drukte hij zijn hoofd tegen haar borst, haar buik, haar benen, hij dook onder in de stroom van genot en liet alles met zich gebeuren.

En later lagen ze dicht aaneen, zo rustig, zo rustig, – Henri dacht dat hij zo zou willen liggen als hij dood zou gaan, – altijd, een eeuwigheid lang. Een eeuwigheid zonder dingen en zonder woorden, niets dan een zachtgonzende zonnige stilte met een kleine zoele windstroom, die vlinderlicht over haren en voorhoofd gaat. En het gelijkmatig dalen en heffen van een tevreden ademhaling tegen zijn zij.

Totdat plotseling een lawaaiig oproer losbarstte op het veldje. Twee kraaien vielen plotseling neer uit de lucht, rukkend en trek-kend aan een stuk afval dat geen van beide wilde loslaten. Het werd een ordinair krakeel, de beesten pikten en sloegen en brachten grote opschudding onder het andere vogelvolk, dat plotseling sijrpend uit verborgen nesten omhoogfladderde.

'O,' zei Mietje en kwam overeind. 'Wat een valse krengen!' Ze wees naar de kraaien die elkaar onbarmhartig en venijnig toetakelden.

Henri stak een zoekende arm naar haar uit, hij kon haar nog niet missen. Hij had zich voelen heelworden tegen haar aan, hij wilde nog niet terug in de wereld.

'Ik heb honger,' zei Mietje.

Henri zuchtte. Het was voorbij, hij moest terug. Vreemd dat Mietje alweer naar de andere dingen wilde. Terwijl hij zelf terugging, kwamen allerlei gedachten vreeswekkend aanstormen, hij begreep niet dat zij daar nu zo kalm kon zitten en honger hebben.

Maar het was blijkaar zo. Mietje stond op, ging naar het midden van het veldje en sloeg haar kleren af, ze stak ook de haarspelden vast in haar vlechten. Toen richtte ze zich hoog op, haar armen strekten zich wijd en haar hoofd boog achterover, zo stond ze een ogenblik heel stil, alsof ze de wereld tegen zich aanvoelde. Toen echter kwam ze terug bij Henri en knielde bij hem neer. Heel voorzichtig kwam haar mond naar hem toe en gaf een lieve lichte zoen op zijn voorhoofd tussen zijn wenkbrauwen.

Henri legde zijn twee armen om haar heen. 'Heb je spijt?' vroeg hij, maar niet angstig, hij zag wel dat ze geen spijt had.

'Nee, waarom zou ik?' vroeg Mietje.

'Omdat... omdat... nou ja.'

'Omdat ik een kind zou kunnen krijgen?' vroeg Mietje.

Henri kon niet antwoorden, maar zijn bezorgd opgetrokken wenkbrauwen vroegen verder. Ja. Dat was het, dat was hem daarnet ingevallen. Het had niet mogen gebeuren, – hij dacht aan Mark Zadoks' voorspelling en werd bang.

'Laat dat maar aan mij over,' zei Mietje. 'Dacht jij dat ik niet heb geweten hoe het zou gaan met ons? Dat heb ik toch al zolang zien aankomen, en het werd tijd ook. Ik dacht al, ben jij nou een jongen of niet!'

Henri zat opeens rechtop. Hij had kunnen snikken van geluk. Ze wilde hem dus, hemzelf, helemaal hemzelf, zoals hij was. Hij hoefde niet anders te zijn of te worden voor haar. Ze had op hem gewacht al die jaren, al die laatste lange jaren, toen hij zichzelf dom en minnetjes en onbelangrijk had gevonden. Al die tijd had zij hem goedgevonden zoals hij was, al die tijd had ze hem gewild.

'Zou je met me willen trouwen? – nou ja – later natuurlijk.'

Hij wist en wilde dat Mark Zadoks ongelijk hebben zou.

'Trouwen?' vroeg Mietje met een verbaasd uithaaltje, 'trouwen...? Hoe krijg je het in je hersens, jongen? Waarom?'

'Nou ja, zomaar. Omdat je dan altijd bij mekaar kan zijn.'

'Jij bent me d'r een!' Mietje schudde wijs haar hoofd. 'Dat zou wat worden. Trouwen met een jongen zoals jij? dat zal ik wel uit mijn lijf laten, dat kan niks als ongeluk geven. Je weet alles beter en je hebt fijne manieren en – gossie, – ik zie me al aan tafel zitten met jou, ik zou geen aardappel durven prakken.'

'Wat komt dat er nu opaan!' pleitte Henri.

'Dat komt er alles opaan. Nee, zet die gekheid maar uit je hoofd, zo iets gaat alleen goed in de sprookjes.'

Henri merkte dat zijn wijd geluksgevoel weer was ingekrompen tot niet meer dan de gewone blijdschap omdat hij op deze zomerdag uit was met het aardige meisje. Schuchter vroeg hij: 'dan hou

je zeker niet erg veel van me, he?’

‘Natuurlijk wel. Ik ben voor jou,’ zei Mietje.

‘Van mij?’

‘Nee, voor jou. Vraag toch niet zoveel, we hebben vakantie!’ zei Mietje en legde haar borst tegen zijn borst en haar mond op zijn mond.

Toen ze tegen zijn schouder was ingeslapen, keek Henri tussen half-gesloten oogleden uit over het weiland. De grashalmen en bloemstengels, op gelijke hoogte met zijn gezicht, waren nu veel groter en belangrijker dan wanneer hij ze wandelend bekeek bij zijn voeten. Een bruin kevertje, dat balanceerde langs een winderank, werd een kennis, die hij met belangstelling een moeilijk werk zag verrichten, hij had werkelijk spijt, toen het beestje niet verder kon en zich moest loslaten. De paardebloemzaden, die de een voor, de ander na, wegzweefden van een uitgebloeide pluiskbol, volgde hij met zijn ogen om te zien waar ze wel de grond zouden vinden om hun bloemenleven te beginnen.

Er stonden veel pluiskbollen in het rond, en terwijl zijn slaperige ogen zich gingen sluiten, kreeg hij het gevoel dat hij ze al eerder ergens had gezien, maar mooier. Hun donslichte sterretjes waren nu grijzig maar hij herinnerde zich dat ze eens feestelijk wit waren geweest.

Toen wist hij het weer. Het was aan het raam met de ijsbloemen, waarop een reinwitte, fonkelende pluiskbloem zich had laten zien zoals ze werkelijk was. Hij kon nu weer voelen hoe gelukkig hij toen was geweest, omdat er nog een echtere, mooiere wereld bestond. Zijn ogen waren nog niet helemaal dicht en hij zag een ronde pluiskbol die vlak bij zijn hand stond te wiegen op de wind, heel duidelijk, met al haar sterretjes, doorschijnend worden in het zonlicht. De donsjes waren niet meer grijs, of zelfs wit, ze waren alleen nog lichte zonnepuntjes en dat was goed. Zijn ogen gingen zich sluiten in een wereld die precies was zoals ze wezen moest.

Toen snurkte Mietje tegen zijn schouder een kort, slaperig ronkgeluidje. En meteen was hij terug in de gewone wereld, die nooit helemaal kan zijn zoals ze wezen moet. Hij bleef wakker en moest veel denken.

Later werd hij toch wel weer blij. Op het stoombootje dat hen terugbracht naar Amsterdam, waren ze heel alleen; op dit vroege namiddaguur ging niemand naar de stad. Ze zaten op het voorschip en aten broodjes uit een zak die Mietje later opblies en met een knal stuksloeg. Het IJ glinsterde van zon, vlaggen waaiden op de Kamperboten en het kleine stoombootje stampte driftig de kade te-

gemoet. Ze zaten hand in hand.

Maar aan de wal moesten ze elkaar loslaten. In het donker onder het viaduct, drukte Mietje zich nog even helemaal tegen hem aan, maar bij de Schreierstoren liepen ze weer gewoon als vriendje en vriendinnetje naast elkaar.

De Geldersekaade stonk naar de afval van de vismarkt. De stadswalm drong al nader, van de Nieuwmarkt kwam roezig geschreeuw en een oude knol sleepte een vuilniskar over de brug van de Rechtboomsloot.

'Nu moet ik weg,' zei Henri. Maar op de Nieuwmarkt, waar ze uit elkaar moesten gaan, ieder naar zijn eigen overkant, bleef hij staan. 'Nu begint het,' zei hij peinzend, 'nu moet ik gaan vechten tegen de anderen.'

'Heb je spijt?' vroeg Mietje.

'Neen helemaal niet, ik weet nu tenminste zeker wat ik niet wil. Maar ik vind het natuurlijk beroerd voor mijn vader dat ik geen examen heb gedaan. Ik zal het hem voorzichtig moeten vertellen.' 'Hij weet het natuurlijk al lang,' zei Mietje, 't is al bij tweeën en je bent nog niet thuis geweest, dan weet hij nu wel dat er wat mis is.'

De jongen schrok, een enkel ogenblik. Hij voelde dat zijn vader nu angstig op hem zat te wachten, dat was een ellendig idee. Hij wist wel heel beslist dat hij voortaan zijn eigen wil zou doen, maar hij kon niet helpen dat hij nog medelijden had met zijn vader.

'Ik zal hem maar gewoon vertellen dat ik geen examen kon doen,' zei Henri, 'het geeft toch niet of ik probeer hem iets uit te leggen. Straks kom ik nog wel even bij je langs om te vertellen hoe het is afgelopen. – En weet jij nu ook zeker dat je geen spijt hebt?'

'Leg toch niet te zemelen, ik weet toch wat ik doe! In het ergste geval komt er wat van, – nou, – en wat dan nog? Mijn moeder heb mijn toch ook gehad toen ze achttien was. Als je toch handen hebt om te werken!'

Er kwam een grappig lichtje in haar ogen. 'Ik heb nooit spijt gehad dat ik geen vader had, dat kan je me geloven. Als ik al die andere meiden zie, wat die voor slaag kennen krijgen! Maar als mijn moeders man zijn poten naar me wil uitsteken zeg ik: handen thuis, met mijn heb je niet te maken. O jô, 't is zo gemakkelijk als je geen vader hebt!'

Henri lachte een smal lachje, stak zijn hand op en wendde zich naar zijn eigen kant van de Kloveniersburgwal. Hij voelde weer dat hijzelf wel een vader had en dat hij hem veel verdriet moest doen.

Al van verre zag hij zijn vader op de stoep staan, maar even later

was de stoep leeg en toen hij voor het huis stond, zag hij zijn vaders geelbleek gezicht binnen tegen het venster, onder de vergulde letters van Antiquités.

‘Waar kom je vandaan?’ vroeg mijnheer Godschalk. De ergste angst was al in hem neergezakt toen hij Henri in de verte had zien aankomen.

De jongen ademde diep. ‘Ik heb gelopen aan de overkant van het II, – en ik heb er een tijd in het gras gelegen.’

‘Ben je niet op je examen geweest?’ Mijnheer Godschalk had een uur van worgende angst beleefd toen de jongen niet naar huis was gekomen, – kon hij zich niet van teleurstelling en wanhoop hebben verdaan na een mislukt examen? – maar nu bleek dat Henri zich willens en wetens had onttrokken aan zijn plichten, sloeg al zijn angst om in woede.

‘Jij hondsvot, jij niksnut,’ beet hij Henri toe, maar gedempt, tussen gesloten tanden, want de bediende trachtte te luisteren in de achterzaal. ‘Ga mee,’ en hij duwde Henri voor zich uit naar de vestibule. ‘Gesaboteerd heb je, hè? jawel, zo zijn onze manieren. Godallemachtig, – ik kan barsten voor jou, hè?’

‘Nee,’ zei Henri, ‘dat is het niet. Ik had u best een plezier willen doen, – maar het ging niet, – om mezelf. Ik wil geen koopman worden, ziet u.’

Mijnheer Godschalk stond een ogenblik stom met stokkende adem. Hij hoorde Henri’s stem en wist dat er iets met de jongen was gebeurd. Het was niet meer de onderdanig gelaten stemklank van een zoon die zijn vader antwoordt, het was de stem van een gelijke. Zijn hart werd koud van angst, – hij was zeker dat hij de oorzaak wist, – de jongen had zich een mededinger gevoeld, die vorige avond. Voor het eerst merkte hij dat hij omhoog moest zien om Henri’s ogen te vinden, ze waren boven de zijne. Hij voelde zijn stem onzeker uit zijn keel komen toen hij ironiseerde:

‘En wat wou mijnheer dan wel?’

‘Schilderen!’ zei Henri.

En tegelijk lachte en jubelde zijn hele wezen, een trilling van geluk liep over zijn lichaam. Dat was het! Eindelijk, eindelijk had hij het echte gevonden, nu wist hij dan wat hij wél wilde. God ja! Schilderen. Schilderen! Schilderen!

‘Bij mijn leven niet,’ kefte mijnheer Godschalk, maar keek meteen angstig naar de deur van het magazijn. Toen schudde hij langzaam een gebalde vuist en sprak plechtig melodramatisch:

‘Zo zal ik hier doodblijven, als jij gaat verfsmeren.’

Henri voelde zich wee worden maar niet om zichzelf, hij vond het alleen zo erg dat zijn vader plotseling geen heer meer was maar te-

rugviel in de achterlijke bezweringswijzen van een bijgelovig getto. Hij slikte even. De vuisten van zijn vader waren weer losgegaan, mijnheer Godschalks gezicht was zo oud, zo oud ondanks het zwartgeverfde haar. Het was een al te pijnlijk schouwspel – een coulisse die omviel, – zijn overgesoigneerde vader, die zichtbaar werd in al zijn hu'peloosheid, machteloosheid en ouderdom.

'Denkt u er maar eens over,' zei Henri zachtjes.

Mijnheer Godschalk fronste zijn voorhoofd in pijn. 'Er over denken? Er over denken, snotneus! Ga uit mijn ogen, zeg ik je. Ga uit mijn ogen!'

Henri keerde zich af en ging naar de voordeur, hij hoorde nog hoe zijn vader zich insloot in het privékantoor. Het kermde in hem van medelijden, – maar hij stapte naar buiten in de zonneschijn.

Hij liep over de brug, het huis lag achter hem. Hij stapte over de hobbelige keien, tot aan het smalle stoepje van Mietje, waar de voordeur openstond naar de steile traptreden.

Hij klom voorzichtig, een hand aan het fettig touw. Tweehoog klopte hij aan de geelgeschilderde deur, Mietje deed open. Ze glimlachte met heel haar rond, blozend gezichtje en even, in het smalle gangetje, boog haar rug achteruit tegen zijn borst. Hij gaf haar heup een zacht drukje. Toen stonden ze in het voorkamertje.

De kanaries zongen, allemaal tegelijk, het schetterde door het vertrek. Het grote portret van Domela blikkerde van de zonnestralen die in het glas kaatsten, en de ronde stolp met de Australische paradijsvogel schudde alle kleuren van het spectrum langs de wanden. Midden onder de hanglamp stond de tafel met de gedraaide mahonienepoten en het groene glimmendgewreven zeilovertrek, daarop wachtte het theeblad, met witte kopjes, een bruin melkkannetje, en een boerenblauwe suikerpot. Een klein ros vlammetje brandde in het melkglazen komfoor onder een pruttelende koffiekkan.

In de leunstoel bij het raam waarvoor de was klapperde, zat Mietje's opoe. Ze droeg het zwartwollen mutsje van de vorige keer en breide aan een helblauwe manssok.

'Zo jongeheer,' zei ze. 'Ben je daar weer eens?'

'Ja juffrouw Glaans,' zei Henri.

Een onderzoekende blik streek over de jongen, de wetende oude-vrouwenogen knipten wijdopen en toen weer dicht.

't Is of je hebt geroken dat Mietje thuis is, – casueel dat die vandaag net de lijn trekt. Afijn, ze moet zelf weten wat ze doet.'

'Precies,' zei Mietje, 'Henri, wil je een kop koffie?'

'Ja, alsjeblieft,' zei Henri gretig. Hij trok een stoel aan tafel, zijn hand streek tevreden over het blinkend zeiltje. Het was prettig glad en over de mahonie tafelrand liepen heerlijk gouden houtvlammen. Hij voelde zich innig thuis in de kleine opgeruimde kamer, waar de zon binnenscheen door de dunne vitrages. Alles was er echt precies zoals het er wezen moest. Het petroleumpitje en de koffiegneur en de oranje bloei van de zware clivia vulden de kamer met een tevreden huisluchtje. Daartussendoor kwam telkens het vrolijke geurtje in zijn neus, dat hij zich herinnerde van Stina en dat hij die morgen had teruggevonden toen Mietje bij hem lag.

Hij zat heerlijk tevreden op de biezen stoel aan de tafel. Hij bedacht dat hij wel altijd, zijn leven lang, zo zou willen wonen in zo'n kleine kamer, met een gladde lege tafel waarop hij zijn elleboog zou mogen zetten en houtskool morsen als hij tekende. En Mietje zou best mogen rondlopen om hem heen, ze hoorde er eigenlijk bij. Een beetje ruimend en reddend, zoals ze nu ook deed.

'Wacht even,' zei Mietje, 'ik moet naar benee suiker halen bij de komenijsman. Ik ben zo terug.'

Henri stond op van zijn stoel en ging naar het venster, hij schoof de clivia opzij, maar het meisje was al niet meer te zien. Hij drukte zijn voorhoofd tegen de ruit, zoals hij thuis ook wel deed.

En toen zag hij vanuit de kleine werkmanskamer voor het eerst precies, hoe zijn vader woonde aan de overkant.

Een recht hoog huis tussen andere hoge, nette huizen. Iets precieuzer dan de andere, door de gerestaureerde geveltop en de beslagen deur. Maar met even smetteloos gepoetst koper en een lichtblauw geschuurde hardstenen opstoep. Al die keurige, welonderhouden huizen stonden stijf en een tikje arrogant aan de overkant, hun geveltoppen staken nog uit boven de bomen en huis aan huis waren alle gordijnen keurig gelijk gespannen of gedrapeerd, geen plooï hing scheef. Een paar gesteven dienstmeisjes spoten water uit gepoetste glazenpuiten tegen ruiten die toch al helder waren. Alles was ordelijk aan die overkant, nergens hing een drogende was of een bed dat gelucht moest worden, dat gebeurde zeker aan de achterzijde van die huizen.

Opeens stond Mietje naast hem. 'Waar kijk je naar?' Hij glimlachte.

'Ik kijk naar jouw overkant. Hij is lang niet zo vrolijk als de onze.' 'Gossie,' zei Mietje, 'ik vind het juist zo netjes daar bij jullie.'

'Dat lijkt maar zo, van buiten. Ik zou best willen ruilen, ik zou wat graag hier wonen, voorgoed.'

'Dat denk je maar,' zei Mietje luchtig. 'Alsjeblief, daar staat je koffie.' En ze wees naar de tafel.

Toen zag Henri dat te zijner eer het glimmende lege tafelblad was bedekt met een roodgeruit wollen kleedje, daarop stond een onge-looflijk lelijke bontgebloemde porseleinen snorrekop waarin zijn koffie dampte. De opoe had het ook gezien.

'Nou, nou, Mie, wat schep jij op,' zei de oude vrouw, 't is maar een weekse dag vandaag!'

'Als we nou toch een gast hebben,' zei Mietje.

Henri zuchtte en boog zich over zijn koffie. Ze had gelijk, hij kon hier niet voorgoed wonen. Hij was inderdaad maar een gast. Misschien wel een lieve gast. Natuurlijk. Maar een gast. Van de overkant.

Om vier uur liep hij Mark Zadoks tegemoet.

'Allemachtig,' zei Mark, 'daar heb je hem. Ik dacht dat je doodziek was, – waarom ben je vandaag niet gekomen?'

'Ik kon niet,' zei Henri, 'ik kon doodgewoon niet, ik heb teveel de pest aan dat werk. Ik heb het verdomd. Mijn vader is furieus natuurlijk.'

Mark floot zachtjes.

'Verdikkeme, dat had je waarachtig ook wel eerder kunnen bedenken, – had je niet je hele familie op stang hoeven te jagen. Wat ga je nou doen?'

'Schilderen!' zei Henri.

'Je vader geeft geen geld.'

'Dan moet ik proberen wat te lenen op mijn moeders erfenis, ik krijg toch al dat geld als ik drieëntwintig ben.'

'En waar wil je dan schilderen leren?'

'Weet ik het? Daar heb ik nog niet over gedacht. Ik heb vandaag pas begrepen dat het kan als ik wil.'

Mark Zadoks liep op zijn stevige stappen naast Henri voort, maar bij de brug over de Kloveniersburgwal hield hij halt, steunde zijn ellebogen tegen de ijzeren leuning en keek omhoog naar Henri met een geërgerde frons tussen zijn wenkbrauwen.

'Je werkt precies tegen de draad in,' zei hij. 'Had je niet gewoon examen kunnen doen zoals iedereen? Was het nu de moeite waard om over zo'n kleinigheid heibel te maken?'

'Ja,' zei Henri, 'het was de moeite waard.'

'En als het met dat schilderen nu niets wordt?'

Henri haalde zijn schouders op. 'Misschien wordt het ook wel niets. Nou, dan zullen we verder zien.'

'Onzin!' zei Mark, 'op jouw manier komt een mens nergens terecht in de wereld.'

Henri nam zijn handen uit zijn zakken, hij keek op Mark neer met

heldergeworden ogen. Mark begreep hem niet en dat kon ook niet, Mark zou nooit kunnen begrijpen dat men zich niet vasthield aan de dingen en de wereld. Hij moest zuchten, maar toen veranderde de zucht in een glimlach, die hij wonderbaar bevrijdend van binnen naar buiten voelde komen.

'De wereld?' zei hij, 'de wereld? De wereld heeft mij niet nodig, ik hoor immers nergens thuis in de wereld! God ja, de wereld hoort wel bij mij, – natuurlijk, ik hou verschrikkelijk veel van de wereld, – soms is het of ik de hele wereld en al de mensen van binnen bij me heb. Maar ik kan blijkbaar niet gewoon meedoen met de mensen en de wereld.'

'Individualist!' schold Mark Zadoks, maar stak toch met een hartelijk gebaar zijn hand omhoog, terwijl hij wegdook in de drukte van de Nieuwe Hoogstraat.

Henri bleef alleen op de brug en zijn ogen moesten kijken, zoals altijd.

Links lag een walkant en rechts lag een walkant. Er was geen overkant hier, hij stond op de brug, hij voelde er zich staan. En plotseling stroomde zijn lichaam vol van een levende verwachting, zijn ganse huid werd ervan doortrokken. Een sfeer van betekenis gleed om alle dingen, hij hield zijn adem in. Hij stond niet meer toevallig in een toevallige wereld, maar ontving ademloos de aanraking van een waardig, plechtig bestaan.

Hij boog zich voorover naar het donkere water en hief toen zijn gezicht naar de lichte lucht. Een bedelvrouw die zijn glimlach zag, bleef staan en stak haar hand uit.

BETEKENIS VAN IN DIT BOEK VOORKOMENDE VREEMDE UITDRUKKINGEN

<i>Chanoeka</i>	Lichtenfeest. Valt gewoonlijk in december. Herdenking van de overwinning der Macca-beeën
<i>Raw</i>	Opperrabbijn
<i>Goj</i>	letterl.: volk. In spraakgebruik: Christen, niet-jood
<i>Sjabbes</i>	Sabbat
<i>Mamzer</i>	Onecht kind
<i>Asjmedei</i>	Asmodee. Engel des Verderfs, Duivel
<i>Neie Sjoel</i>	Nieuwe Synagoge op het J. D. Meierplein
<i>Bensjen</i>	Zegenen
<i>Sjneks</i>	Hoogmoed, opgeblazenheid
<i>Kosjer</i>	Ritueel geoorloofd
<i>Treife</i>	Ritueel ongeoorloofd
<i>Matze</i>	Ongczuurd brood voor paasgebruik
<i>Sores</i>	Tegenspoed, zorgen
<i>Sjammes</i>	Koster
<i>Talith</i>	Gebedsdoek, gewoonlijk wit met zwarte strepen
<i>Sjabbes nimmer</i>	Nooit. (Verg. St. Juttemis)
<i>Gein heeft ze</i>	Komiek is ze
<i>Mesjogge</i>	Gek
<i>Te sappel maken</i>	Zich druk maken, inspannen
<i>Sjoel</i>	Gebouw voor Eredienst. Synagoge
<i>Barmitswo</i>	Kerkelijke meerderjarigheid
<i>Gazzan</i>	Voorzanger
<i>Perouges</i>	Voorhang voor de Arke waarin zich de thora- rollen bevinden
<i>Parsje</i>	Onderdeel van de wekelijkse afdeling der thora
<i>Lajenen</i>	Voordragen
<i>Choppe</i>	Huwelijksvoltrekking
<i>Kesoewe</i>	Huwelijksdocument
<i>Almemmor</i>	Arabische term. Hebreeuws: Bima. Verhoging in de synagoge waar een gedeelte van de dienst zich voltrekt
<i>Mitswe</i>	letterlijk: Gebod. Overdrachtelijk: Rituele han- deling door leken bij de godsdienstoefening

<i>Een krieje snijden</i>	letterlijk: Een scheur snijden in een kledingstuk van rouwbedrijvenden. Overdrachtelijk: Een hak zetten
<i>Berith hamile</i>	Besnijdenis, ook besnijdenisfeest
<i>Gesjiewes</i>	Goed mens
<i>Sjeimes</i>	Gebeden bij een stervende
<i>Leiwie</i>	Afstammeling der Levieten
<i>Kouhein</i>	Afstammeling der hogepriesters
<i>Mosjiach</i>	Messias
<i>Menoure</i>	Chanoekaluchter
<i>Gewre</i>	letterlijk: Vereniging van kameraden, meestal gebruikt voor pieuze groepen
<i>Jaartijd</i>	Jaarlijkse herdenking van een sterfdag